CUPRINS

Summary 9
Contenu 11
Contenido 13

Capitolul 1
Universul justiției penale la începutul secolului XXI 15
1. Noi obiective și sensuri în justiția penală 15
2. Modificări de accent în funcțiile închisorii: funcția educativă și terapeutică determină noile evoluții organizaționale 29
3. Problema standardelor de viață în penitenciar și responsabilitatea managerială. Forța recomandărilor internaționale privind instituția penitenciară 30
4. Evaluări ale sistemului penitenciar românesc realizate de experți străini: domnul Andrew Barclay (1998) și doamna Carmen Martinez Aznar (2002) 34
5. Locul politicilor penitenciare în contextul politicilor penale 57
6. Paradigme și teorii ale reformei ce pot fi aplicate în sistemele penitenciare. Reforma penitenciară în alte țări – cazul Angliei și al Canadei 61

Capitolul 2
Dezvoltarea umană în penitenciare 71
1. Nevoile educaționale ale deținuților 72
2. Ce sunt programele corecționale 73
3. Utilitatea programelor educative în penitenciare 74
4. Evaluarea programelor corecționale 76
5. Respingerea programelor educative de către deținuți 81
6. Locul programelor educative în dezvoltarea umană a deținuților. Cazul Serviciului Corecțional Canadian 83
7. Recomandarea Consiliului Europei R (89) 12 privind educația în închisori 93

Capitolul 3
Fenomene umane și instituționale disfuncționale în penitenciare 95
1. Supraaglomerarea. Modalități eficiente de conducere a penitenciarelor supraaglomerate 96
2. Autoranirile – fenomen cronic în închisori 109
3. Greva foamei și semnificațiile sale pentru deținuți 110
4. Suicidul în penitenciar 112
5. Frica și decăderea în penitenciar 117

Capitolul 4
dEȚINUȚII CU PEDEPSE LUNGI 122
1. Importanța problemei 122
2. Problematica deținuților cu pedepse lungi în viziunea organizației Penal Reform Internațional 123
3. Rolul clasificării deținuților cu pedepse lungi 125

6. Recomandările ONU privind detenția pe viață (1995) 134

Capitolul 5
Deținuții periculoși 141
1. Dimensiunile problematicii deținuților periculoși 141
2. Prezentare de caz 144
3. Starea de periculozitate în concepția lui Jean Pinatel 155
4. Evadarea: între disperare și calcul speculativ 157
5. Terorismul în închisori 160

Capitolul 6
Folosirea forței în instituția penitenciară 163
1. Violența în penitenciare 163
2. Abordarea psihologică a violenței deținuților 168
3. Revoltele în închisorile românești 171
3.1. Revolta din 1989 172
3.2. Revolta din 1997 175
3.3. Privire retrospectivă asupra revoltelor din penitenciarele românești 182
3.4. Organizarea mediului penitenciar pentru a preveni conflictele 184
4. Folosirea forței în instituția penitenciară 187

Capitolul 7
Sănătatea organizațională în instituțiile penitenciare 192
1. Factorii sănătății organizaționale 192
2. Mijloace manageriale de realizare a sănătății organizaționale în penitenciar 193
3. Declarația educatorilor și specialiștilor în probleme umane din penitenciarele românești 195
4. Rolul sondajelor de opinie în evaluarea stării de sănătate organizațională 202
5. Preocupări europene privind protejarea sănătății mentale a deținuților în timpul executării pedepselor privative de libertate 220
• Declarația de consens referitoare la promovarea sănătății mentale în închisori
• Obiectivele Asociației Naționale a Vizitatorilor Penitenciarelor din Franța ... 225
6. Concluzii privind promovarea sănătății organizaționale în închisorile moderne... 239

Anexe:
Anexa 1: Privire generală asupra pedepsei cu închisoarea. Raportul anual pe 1999 al Centrului Internațional pentru Studii Penitenciare – King's College London .247
Anexa 2: Misiunea Serviciului Corecțional Canadian 266
Anexa 3: Declarația celui de-al X-lea Congres al Națiunilor Unite pentru Prevenirea Crimei și Tratamentul Delincvenților – Viena, 10-17 aprilie 2000 286
Anexa 4: Programe de dobândire a competențelor psiho-sociale utilizate în penitenciarele canadiene 292
Anexa 5: Populația penitenciară la nivel mondial (conform celui de-al patrulea Buletin al Direcției de Cercetare, Dezvoltare și Statistică – Home Office întocmit de Ray Walmsley 303
Rezumat 309
Abstract 314

SUMMARY

Chapter 1
The Universe of the Criminal Justice at the beginning of the XXI century 15
1. New objectives and meanings in the Criminal Justice 15
2. Focus changing in prison functions: the educational and therapeutical function determines new organizational changes 29
3. The problem of life standards in prison and the managerial responsibility. The force of international reglementations regarding the prison institution 30
4. Assesments of the Romanian prison system made by foreign experts: Mr. Andrew Barclay (1998) and Mrs. Carmen Martinez Asnar (2002) 34
5. The place of the prison policies within the penal policies 57
6. Paradigms and theories of the reform applied to prison systems. Penal Reforms in other countries: England and Canada 61

Chapter 2
Human development in penitentiaries 71
1. The educational needs of the prisoners 72
2. What correctional programs are? 73
3. Utility of diversified educational programs in prison 74
4. Assesment of correctional programs 76
5. Refusal of the educational programs by the prisoners 81
6. The place of the educational programs in the strategy of the Correctional Service of Canada 83
7. Recommendation of the Council of Europe R(89)12 regarding education in prisons 93

Chapter 3
Human disfunctional Institutional Phenomena in prisons 95
1. Overcrowding. Efficient modalities of managing overcrowded prisons 96
2. Self – harm – a chronic phenomenon in prisons 109
3. Hunger strike and its meanings for prisoners 110
4. Suicide in prison 112
5. Fear and decay in prison 117

Chapter 4
Long term sentenced prisoners 122
1. The importance of this problem 122
2. Problematics of long term sentenced prisoners 123
3. The role of the long term sentenced prisoners' classification 125
4. "Disruptive" prisoners 128
5. Prof. Sonya Snakenă s conception regarding long term sentenced prisoners 129
6. UNO Recommendations regarding life sentence detention (1995) 134

Capítulo 5
Detenidos peligrosos **141**
1. Dimensiones del problema de los detenidos peligrosos *141*
2. Presentación del caso *144*
3. El estado de peligrosidad en la opinión de Jean Pinatel *155*
4. La fuga: entre desesperación y cálculo especulativo *157*
5. El terrorismo en las prisiones *160*

Capítulo 6
El uso de la fuerza en el establecimiento penitenciario **163**
1. La violencia en los penitenciarios *163*
2. El enfoque psicológico de la violencia de los detenidos *168*
3. Sublevaciones en las prisiones rumanas *171*
3.1. La sublevación del año 1989 ..... *172*
3.2. La sublevación del año 1997 ..... *175*
3.3. Retrospección hacia las sublevaciones de los penitenciarios rumanos *182*
***3.4.** La organización del entorno penitenciario con el objeto de prevenir los conflictos* *184*
4. El uso de la fuerza en el establecimiento penitenciario *187*

Capítulo 7
La sanidad organizacional en los establecimientos penitenciarios **192**
1. Los factores de la sanidad organizacional *192*
2. Medios de realización managerial de la sanidad organizacional en los penitenciarios *193*
3. Declaración de los educadores y especialistas en problemas humanos de los penitenciarios rumanos *195*
4. El papel de los sondeos de opinión en la evaluación del estado de salud organizacional .. *202*
5. Preocupaciones europeas en cuanto a la protección de la salud mental de los detenidos, durante la ejecución de las condenas privativas de libertad *220*
- *Declaración consensual sobre el fomento de la salud mental en las prisiones* ... *225*
- *Objetivos de la Asociación de los Visitantes Penitenciarios de Francia* *239*

6. Conclusiones acerca del fomento de la sanidad organizacional en las prisiones modernas . *244*

Anexo:
1. Repaso general de la condena a la cárcel. Informe anuario del Centro Internacional de Estudios Penitenciarios - King's College London, del año 1999 ..... *247*
2. El papel del Servicio Reeducativo Canadinense *266*
3. Declaración del décimo Congreso de las Naciones Unidas para la Prevención del Crimen y el Trato de los Delincuentes – Viena, el 10 de abril de 2000 286
4. Programas para la adquisición de las habilidades psico-sociales utilizados en los penitenciarios canadienses 292
5. La población penitenciaria a nivel mundial (conforme al cuarto Boletín de la Jefatura de Investigación, Desarrollo y Estadística, por Ray Walmsley - Home Office) *303*
Rezumat **309**
Abstract **314**

CAPITOLUL 1

UNIVERSUL JUSTIȚIEI PENALE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XXI

4. **Noi obiective și sensuri în justiția penală**
5. **Modificări de accent în funcțiile închisorii: funcția educativă și terapeutică determină noile schimbări organizaționale**
6. **Problema standardelor de viață în penitenciar și responsabilitatea managerială. Forța recomandărilor internaționale privind instituția penitenciară**
7. **Evaluări ale sistemului penitenciar românesc realizate de experți străini: domnul Andrew Barclay (1998) și doamna Carmen Martinez Aznar (2002)**
8. **Locul politicilor penitenciare în contextul politicilor penale**
9. **Paradigme și teorii ale reformei ce pot fi aplicate în sistemele penitenciare. Reforma penitenciară în alte țări – cazul Angliei și al Canadei**

1. Noi obiective și sensuri în justiția penală

Există o neliniște din ce în ce mai mare la publicul larg în fața criminalității care pare a cuceri noi spații pe verticala și orizontala structurii sociale. Ziarele reușesc să aducă zilnic dovezi în acest sens și să provoace astfel o stare de apatie generalizată: atitudinea de „fie ce-o fi, poate nu mi se va întâmpla tocmai mie" exprimă pentru mulți dintre noi o adevărată filozofie de viață atunci când ieșim pe stradă sau urcăm într-o mașină ...

Desigur, pentru infractorii de oriunde există pedepsele prevăzute în codurile penale, iar judecătorii le cântăresc îndelung, astfel încât ele să fie utile: să îndrepte pe cel care a încălcat legea dar și să protejeze eficace comunitatea oamenilor liberi. Cel mai frecvent se apelează la închisoare considerându-se că pierderea libertății va avea efecte asupra celui închis dar și asupra celorlalți membri ai comunității.

Lucrurile par simple la prima vedere, dar realitatea de zi cu zi arată că ele sunt infinit mai complexe iar rezultatele sunt deseori îndoielnice. Mă gândesc la faptul că nu reușim să-i punem pe infractori în situația de „singurătate morală" adică, să aibă convingerea că toți cei răi, dar absolut toți, ajung sau vor ajunge în

închisori persoane tinere care au comis infracțiuni ușoare și care intră în contact cu condamnați cu istorie infracțională bogată și mentalitate de recidiviști, mândri de viața pe care au dus-o. Să nu uităm marele pericol pe care îl reprezintă pentru comunitatea liberă faptul că deținuții pot fi contaminați cu boli grave pe care le pot duce afară – tuberculoză, sifilis, hepatită, dermatoze, SIDA... „Studii făcute de Tarling în Marea Britanie au arătat că o creștere cu 25 % a ratelor detenției scade rata infracționalității cu 1 %. Marvell și Moody (SUA) au arătat că o creștere a numărului deținuților are un impact minor sau nu are nici un fel de impact asupra numărului de omucideri, de violuri sau asupra violențelor fizice asupra persoanelor"[1].

În prezent, în lume sunt deținuți în închisori aproape 8,5 milioane de oameni în ciuda faptului că viața în detenție duce la violență, la învățări patologice și anulează simțul datoriei și al responsabilității[2]. Deseori, un om liberat din închisoare rămâne pentru toată viața un fost deținut, un om re-format într-o ambianță în care domină eșecul, răutatea, disperarea, corupția, homosexualitatea. De aceea, comunitățile noastre nu vor fi mai sigure dacă vom trimite din ce în ce mai mulți oameni la închisoare.

În ce privește efectele închisorii asupra persoanelor care execută pedepse privative de libertate, are întrutotul dreptate dl. Dennis Challen, judecător în Wisconsin, SUA, când afirmă:

„Vrem ca ei să aibă stimă și valorizare de sine...
Așa că le distrugem stima de sine.
Vrem ca ei să fie responsabili...
Așa că le luăm orice responsabilitate.
Vrem ca ei să fie parte a comunității...
Așa că îi izolăm de comunitate.
Vrem ca ei să gândească pozitiv și constructiv...
Așa că îi înjosim și îi facem nefolositori.
Vrem ca ei să nu fie violenți...
Așa că îi punem într-un loc unde sunt înconjurați de violență.
Vrem ca ei să fie oameni blânzi și iubitori...
Așa că îi supunem urii și cruzimii.
Vrem ca ei să nu mai fie niște duri...
Așa că îi punem acolo unde numai durii sunt respectați.
Vrem să nu se mai întovărășească cu ratații...
Așa că punem toți ratații sub același acoperiș.
Vrem ca ei să nu ne mai exploateze...

[1] Ahmed Othmani în Cuvântul de deschidere la Conferința Internațională „Alternative la detenție în

Așa că îi punem acolo unde toți se exploatează unii pe alții.
Vrem ca ei să-și controleze propriile vieți și probleme, să nu mai fie paraziți...
Așa că îi facem să devină total dependenți de noi"[3].

Nu putem să nu amintim, în acest capitol introductiv, despre personalul care lucrează o viață întreagă cu deținuții. Avem în penitenciarele românești o nouă generație de funcționari care au nevoie de sens și considerație în munca pe care o desfășoară la această frontieră a civilizației moderne care este închisoarea. Nimeni nu se întreabă cât poate suporta un gardian contactul cu deținuții care încearcă să-l contamineze cu valorile lumii interlope. Nimeni nu se gândește cât este de greu să fii funcționar lucrând cu oameni frustrați, corupți, cu tulburări de personalitate, care încearcă permanent să te seducă (uneori să te amenințe) pentru a le facilita anumite „combinații", încălcând, desigur, regulamentul.

De ce toate acestea, de ce insistăm pe o problematică socială care necesită timp, bani și voință politică pentru a avea rezultate observabile ? Doar pentru că am convingerea că instituțiile noastre pot fi ameliorate iar democrația perfecționată de la o etapă la alta. În acest sens, merită să amintim ce spunea un senator francez în 1884: „Din momentul în care suntem de acord că democrația nu este o guvernare supranaturală, înzestrată cu toate virtuțile și la adăpost de toate imperfecțiunile... trebuie să ni se permită să observăm greșelile la care este vulnerabilă, pericolele la care este expusă"[4].

De aceea consider că noile obiective și sensuri ale justiției penale vor putea fi înțelese adecvat parcurgând declarația dată publicității de Penal Reform International în aprilie 1999. Penal Reform International (PRI) este o organizație independentă, neguvernamentală, creată în 1989 și înregistrată în Olanda. Secretariatul său funcționează în Marea Britanie și organizația are birouri la Moscova, Paris, San Juan, Varșovia și București. Are statut consultativ pe lângă Națiunile Unite și Consiliul Europei și statut de observator pe lângă Comisia Africană pentru Drepturile Omului și ale Popoarelor. Recunoscând existența unor contexte culturale diverse, Penal Reform International are ca obiectiv realizarea reformei penale, prin promovarea următoarelor obiective: dezvoltarea și implementarea de instrumente internaționale în domeniul drepturilor omului cu privire la aplicarea legii, condiții și norme referitoare la penitenciare; eliminarea discriminărilor nedrepte și imorale din toate măsurile cu caracter penal; desființarea condamnării la moarte; reducerea măsurii de condamnare la închisoare în întreaga lume; aplicarea de sancțiuni constructive, neprivative de libertate, care să încurajeze reintegrarea socială, ținând în același timp seama de interesele

[3] Andrei Pașcu, *Justiția Restaurativă – reîntoarcerea la o justiție morală*, comunicare la simpozionul Societății Române de Criminologie, Criminalistică și Penologie, București, 2000.

victimelor. PRI acționază în asociație cu persoane individuale și organizații neguvernamentale și cooperează cu guvernele diverselor țări.

O nouă agendă pentru reforma penală

Între 13 și 17 aprilie 1999, 120 de reprezentanți din 50 de țări de pe toate cele cinci continente s-au întâlnit la Egham, Surrey, Anglia, pentru a discuta o nouă agendă pentru reforma penală în noul secol. Miniștri guvernamentali și oficialități, parlamentari, judecători și reprezentanți ai unor organizații neguvernamentale internaționale, regionale și naționale preocupate de reforma penală și drepturile omului au discutat rolul sistemului de justiție penală și în special al penitenciarelor într-o societate civilă și democrată.

Cei prezenți au convenit o nouă agendă pentru reforma penală pentru următorul deceniu.

Situația prezentă

- Conferința a recunoscut necesitatea aplicării unei reforme în sistemele de justiție penală și faptul că se înregistrează o criză în sistemul penitenciarelor din întreaga lume.
- În întreaga lume, peste opt milioane de bărbați, femei și copii se află în închisoare.
- În multe țări majoritatea celor aflați în închisori așteaptă să fie judecați și mulți dintre ei au doar un acces limitat la asistență juridică adecvată sau chiar deloc.
- Penitenciarele sunt de prea puțin folos pentru o societate, distrug viața de familie a deținuților și oferă o satisfacție scăzută victimelor.
- Penitenciarele din întreaga lume sunt instituții care sunt izolate de societate și sunt ușor uitate. Monitorizarea lor efectivă sau inspecțiile sunt reduse.
- În realitate, condițiile penitenciare sunt adesea inumane și nu se ridică la standardele minime regionale și ale Națiunilor Unite la care majoritatea statelor au subscris.
- Sunt răspândite cazurile de încălcare a drepturilor omului inclusiv supraaglomerarea, condițiile neigienice, lipsa de hrană și de îngrijire medicală, răspândirea bolilor contagioase și a deceselor în condiții de detenție, violență și corupție.
- Lipsa de personal calificat, resursele insuficiente și coordonarea deficitară care se manifestă în sistemul penitenciar și judiciar din multe țări duc la întârzieri mari în rezolvarea reclamațiilor și aplicarea actului de justiție.

- Există un număr disproporționat de membri ai minorităților rasiale, etnice și de alt tip în închisori și o supra-reprezentare a celor săraci în majoritatea sistemelor penitenciare.
- Numărul total de deținuți a crescut în mod dramatic ca urmare a recurgerii la detenție în încercarea de a stăvili consumul de droguri în societate. În unele țări peste 50% din numărul total al deținuților sunt întemnițați pentru infracțiuni neviolente legate de consumul de droguri. Ca o ironie, un procentaj similar de deținuți continuă să consume ilegal droguri în închisoare.
- Grupurile vulnerabile, precum femei, copii, tineri adolescenți, deținuți cu probleme de sănătate mentală sau aflați în faza terminală a bolii, minorități etnice și religioase, cetățeni străini și deținuți politici, adesea nu primesc atenția specială de care au nevoie.
- Detenția este adesea folosită, chiar și pentru infracțiuni de mică importanță, ca pedeapsă de primă în loc de ultimă instanță.
- Pedeapsa cu moartea încă se aplică într-o serie de țări iar cei împotriva cărora s-a pronunțat o sentință de condamnare la moarte adesea petrec o perioadă lungă de timp în condiții inumane, fără a beneficia de drepturile specifice unui proces organizat conform legii.

Obiectivele conferinței

Pe acest fundal, obiectivele trasate Conferinței în vederea promovării au fost următoarele:

- Modele noi de practică optimă pentru reforma penală, utilizabile în întreaga lume, care să se conformeze drepturilor internaționale ale omului, să țină seama de specificul cultural și să fie eficiente din punct de vedere al costurilor.
- Un nou cadru pentru reforma penală care să accentueze accesul la justiție pentru persoanele sărace și marginalizate.
- Rețele lărgite și durabile de reformatori ai sistemului penal, în cadrul regiunilor și dincolo de granițele acestora, și relații de lucru mai bune între oficialități guvernamentale, juriști și organizații neguvernamentale.
- O mai mare atenție activităților de reformă penală în agenda drepturilor omului ca și situației grupurilor mai vulnerabile și categoriilor speciale, precum femeile, copiii și persoanele cu probleme de sănătate mentală.

Elementele unei noi agende

În timpul dezbaterilor Conferința a început să identifice elementele esențiale ale unei noi agende pentru reformă penală în întreaga lume. Un aspect important în procesul de dezvoltare a noilor democrații în ultimii ani este reforma

- Înțelegerea faptului că reforma penală constituie o componentă esențială a unei bune guvernări.
- Conștientizarea faptului că reforma penală nu poate continua fără modificări ale sistemului de justiție penală în ansamblu și prevenirea criminalității în cadrul/și cu ajutorul societății civile este esențială pentru ca reforma penală să reușească.
- Admiterea faptului că, în acțiunea menită să reducă sărăcia și numărul celor defavorizați, este vital să existe acces la justiție și să se înfăptuiască reforma penală.
- Hotărârea de a face ca toți oamenii, în special cei săraci și marginalizați, să se bucure de acces egal la sistemul judiciar.
- Necesitatea ca toate persoanele acuzate să aibă parte de un proces corect, organizat conform legii.
- Recunoașterea faptului că consumul de droguri se combate de obicei mai bine în cadrul sistemului de îngrijire a sănătății sau a celui de protecție socială decât în cadrul sistemului judiciar penal, mai ales când nu este implicată violența.
- Necesitatea de a îmbogăți sistemul judiciar formal cu mecanisme neconvenționale, de rezolvare pe plan local, a disputelor care să respecte standardele privitoare la drepturile omului.
- Asigurarea că oamenii înțeleg maniera de funcționare a instanțelor judiciare și a sistemului de justiție penală.
- Deschidere și responsabilitate în toate aspectele funcționării sistemului de justiție penală.
- Reforma penală trebuie să fie un proces atotcuprinzător și consultativ.

Implicațiile acestei noi agende

Această nouă agentă presupune:

- Acceptarea faptului că justiția penală trebuie să joace un rol bine definit și limitat în orice societate democratică. Nu trebuie să fie folosită pentru rezolvarea unor probleme care nu au legătură cu ea. Reducerea rolului său trebuie încurajată oriunde este posibil.
- Insistența asupra faptului că o condamnare la închisoare trebuie să fie folosită de către instanțele judiciare mai degrabă ca o excepție decât ca o primă opțiune.
- Acest lucru trebuie să se aplice în special în privința detenției înainte de proces și a detenției judiciare.
- Recunoașterea faptului că închisorile private, care realizează profit, vor duce probabil la exercitarea unei presiuni în favoarea recurgerii în mai mare măsură la condamnarea la închisoare și prin urmare ideea înființării

- Respectarea drepturilor omului trebuie să se aplice tuturor în cadrul sistemului de justiție penală și în special victimelor și acuzaților.
- Un sistem de justiție penală care să nu fie elitist și care să-i trateze pe toți oamenii în mod egal.
- Un sistem de justiție penală care să includă femeile și membri ai grupărilor etnice și minoritare la toate nivelele sale de funcționare.

Cum trebuie dezvoltată în detaliu noua agendă

Dacă se aplică această nouă agendă, este probabil să se ajungă la o dezvoltare semnificativă a strategiilor care să permită ca problemele care în prezent sunt rezolvate într-un cadru judiciar penal să fie rezolvate prin alte proceduri mai mult sau mai puțin formale. Un număr mai mare de delincvenți, care în prezent sunt privați de libertate, vor trece probabil în grija comunității, ceea ce trebuie să ducă la scăderea numărului celor deținuți în penitenciare. La rândul său, acest lucru va da posibilitatea administratorilor de penitenciare să-i ajute pe deținuți să utilizeze timpul petrecut în detenție în mod pozitiv și să-i pregătească în vederea liberării. Conferința a identificat următoarele nouă strategii ca fiind esențiale pentru dezvoltarea acestei noi agende. Prioritatea acordată acestor strategii poate diferi de la un stat la altul. Ele sunt enumerate aici conform ordinii logice prezentate mai sus.

4. Justiția restaurativă

Sistemele formale de justiție penală au marginalizat victimele unei infracțiuni și nu au reușit să-i oblige pe autorii infracțiunilor să recunoască răul și prejudiciul cauzat de actul comis de către ei. Principiul de bază al justiției restaurative constă în hotărârea de a restaura echilibrul între victimă, infractor și comunitate.

- Justiția restaurativă trebuie să fie aplicată în situații corespunzătoare ca formă preferată de proces de justiție penală, deoarece ea întărește edificiul social și în mod probabil va duce la o reducere a numărului celor condamnați la închisoare.
- Justiția restaurativă trebuie promovată în fiecare țară ca o componentă legitimă a procesului de justiție penală. Trebuie să existe un program care să sensibilizeze publicul cu privire la avantajele unei justiții restaurative.
- În fiecare țară trebuie stabilite proiecte de promovare a justiției restaurative.
- Facultățile de drept și alte instituții de învățământ trebuie să organizeze cursuri cu privire la principiile justiției restaurative. Cei care lucrează deja în aparatul judiciar penal trebuie să urmeze și ei aceste cursuri.
- Trebuie să se organizeze schimburi de experiență cu privire la justiția restaurativă și să se monitorizeze și promoveze dezvoltarea acesteia.

5. Rezolvarea alternativă a disputelor

Rezolvarea alternativă a disputelor, așa cum o arată și denumirea, oferă opțiuni menite să deplaseze disputele din arena justiției penale și să ajute părțile să le rezolve cu ajutorul unei persoane neutre, cum ar fi un mediator.

- Mecanismul de funcționare a rezolvării alternative a disputelor trebuie să fie de natură participativă, voluntară și să țină seama de problemele legate de drepturile omului și de sex.
- Trebuie aplicate programe de sensibilizare a publicului pentru a asigura participarea și sprijinul tuturor, inclusiv al guvernelor, reprezentanților locali, ca și al femeilor, potențialilor utilizatori, mediatorilor și al comunităților în general.
- Trebuie asigurată pregătirea pentru însușirea abilităților și tehnicilor de rezolvare alternativă a disputelor.
- Opțiunea rezolvării alternative a disputelor trebuie să fie la dispoziția tuturor utilizatorilor potențiali.
- Durabilitatea trebuie asigurată printr-o planificare care să rezolve astfel de chestiuni cum ar fi personalul și finanțarea.
- Rezolvarea alternativă a disputelor trebuie să fie recunoscută ca o componentă valabilă și legitimă a principiului supremației legii.

6. Justiția neconvențională

Justiția neconvențională contribuie la îmbunătățirea accesului la justiție într-o manieră care este reconciliatorie, necostisitoare, clară, participativă, ținând cont de limba și valorile comunităților locale. Accentul pe care îl pune pe rezultatele reparatorii și compensatorii completează în mod util cele două strategii anterioare.

- Justiția neconvențională, cutumiară, ca și alte forme de justiție comunitară care respectă protecția drepturilor omului, așa cum este stipulată în documentele internaționale, trebuie să primească recunoaștere și sprijin din partea guvernelor.
- Unde este cazul, elemente de justiție neconvențională și comunitară trebuie să fie incluse în sistemele tradiționale pentru a face ca întregul sistem să fie mai atractiv și accesibil celor săraci.
- Acolo unde există sisteme separate de justiție comunitară și justiție de stat, trebuie dezvoltată o relație de lucru complementară.
- Trebuie recunoscut că există pericolul ca justiția comunitară să folosească mijloace care să nu îndeplinească cerințele sistemelor juridice și ale drepturilor omului. Trebuie să se manifeste grijă ca justiția comunitară să nu devină violentă, în interes propriu sau iresponsabilă.

7. *Alternative la detenție*

În afara strategiilor menționate mai sus, trebuie să se ia în considerare și alternative mai tradiționale la detenție pentru a combate recurgerea nejustificată la condamnarea la închisoare care a dus la o suprapopulare a penitenciarelor pe scară largă.

- Legislatorii, executivul, sistemul judecătoresc și publicul trebuie să înțeleagă ce presupun alternativele la detenție.
- Detenția înaintea procesului și condamnările la închisoare pe termen scurt trebuie să fie înlocuite cu alternative care să nu includă detenția, ori de câte ori este posibil.
- Trebuie să se țină întotdeauna seama de drepturile victimelor atunci când se studiază alternative la detenție.
- Trebuie asigurate cursuri de pregătire a tuturor celor implicați în procesul de impunere sau aplicare a alternativelor la detenție, inclusiv a acelora care lucrează în aparatul de justiție penală, a conducătorilor de organizații civice și a organizațiilor neguvernamentale.
- Societatea civilă trebuie să fie sensibilizată cu privire la rolul pe care îl poate juca în procesul de elaborare și aplicare a alternativelor la detenție.
- Datornicii publici și cei care nu-și achită amenzile nu trebuie condamnați la închisoare, în cazul lor trebuie să se aplice opțiuni neprivative de libertate.

8. *Moduri alternative în cazul delincvenților juvenili*

- Documentele internaționale, în special Convenția asupra Drepturilor Omului, cer ca delincvenții juvenili să fie condamnați la închisoare numai în ultimă instanță. Aceasta înseamnă că trebuie să existe o strategie alternativă în cazul delincvenților juvenili.
- Trebuie să existe o reacție coordonată și amplă la infracțiunea juvenilă.
- Guvernele trebuie să adopte o gamă largă de măsuri pentru a preîntâmpina delincvența juvenilă.
- Justiția restaurativă și alte alternative sunt în special indicate în cazul delincvenților juvenili.
- Trebuie alocate resurse pentru o evaluare amplă în momentul arestării în scopul privării de libertate.
- Când privarea de libertate este inevitabilă, baza întregului regim trebuie să fie de natură reabilitativă.

9. *Combaterea infracțiunilor cu violență*

Prevenirea violenței este de o importanță esențială pentru societate, așa încât este necesară elaborarea unor strategii speciale pentru combaterea acesteia.

- Infracțiunea violentă necesită soluții atât pe termen scurt cât și pe termen

- Soluțiile pe termen lung trebuie să aibă prioritate. Acestea trebuie să includă măsuri preventive destinate să modifice atitudinea publică, să încurajeze dialogul politic și să îndepărteze discriminările economice și de sex.
- Admițând faptul că pe termen scurt un anumit număr de infractori violenți trebuie să fie condamnați la închisoare, este necesar să căutăm o varietate de metode alternative de tratare a lor în perioada detenției, care să fie umane și în concordanță cu documentele internaționale privitoare la drepturile omului.
- Majoritatea infractorilor violenți vor fi în cele din urmă liberați. Prin urmare, trebuie să fie încurajați să recunoască infracțiunile pe care le-au comis și să dobândească capacitatea de reintegrare în societate.
- Când infractorii violenți sunt liberați și pare necesar în interesul siguranței publice să existe o evidență în continuare cu privire la acțiunilor lor, aceste informații nu trebuie folosite de o manieră care să împiedice reintegrarea lor socială.

7. Reducerea numărului celor deținuți în penitenciare

Documentele internaționale privitore la tratamentul care trebuie acordat delincvenților recomandă utilizarea la minimum a condamnărilor la închisoare. Strategiile enumerate mai sus vor contribui la atingerea acestui deziderat. În plus, trebuie să se ia măsuri în continuare, în concordanță cu documentele privitoare la drepturile omului, pentru a reduce recurgerea nejustificată la privarea de libertate.

- O reducere planificată a numărului de deținuți este preferabilă amnistiilor hotărâte ad-hoc.
- Trebuie să se aplice un program de educație publică pentru sensibilizarea cetățenilor cu privire la limitele detenției în penitenciare ca modalitate de apărare a societății.
- Trebuie elaborate metode de evaluare a eficacității poliției și tribunalelor care să nu se bazeze pe numărul de persoane arestate și încarcerate.
- Trebuie să existe o limită strictă cu privire la durata detenției înaintea procesului.
- Pedepsele neprivative de libertate trebuie să constituie alternative reale și eficiente la încarcerare.
- Trebuie promovată utilizarea de metode eficace pentru perioada premergătoare punerii în libertate.
- În cazul consumatorilor de droguri accentul trebuie mutat de la sistemul de justiție penală la sistemul de îngrijire a sănătății.

Universul justiției penale la începutul secolului XXI

8. Administrarea corespunzătoare a penitenciarelor

Penitenciarele trebuie să fie întotdeauna administrate conform standardelor internaționale relevante. În plus, există o serie de aspecte care trebuie să fie comune tuturor sistemelor penitenciare.

- Penitenciarele trebuie să facă parte din sistemul de justiție penală civilă și nu dintr-o structură militară sau de poliție.
- Sistemul penitenciar trebuie să fie privit ca un serviciu public. Trebuie să fie transparent și deschis investigației publice.
- Trebuie stabilite standardele care să acopere toate domeniile de activitate din interiorul penitenciarelor, inclusiv concordanța dintre numărul de deținuți și spațiul disponibil.
- Personalul penitenciarelor trebuie să fie recrutat, pregătit și remunerat în mod corespunzător și să i se asigure condiții de muncă adecvate. Membrii personalului penitenciarelor trebuie să fie funcționari publici și nu membri ai structurilor militare sau de poliție.
- Deținuților să li se dea posibilitatea de a munci, dar această muncă nu trebuie să fie punitivă sau umilitoare.
- Deținuții trebuie să fie pregătiți corespunzător în vederea liberării.

9. Rolul societății civile în desfășurarea reformei penale

Nici o strategie de reformă penală nu poate reuși fără implicarea societății civile.

- Guvernele trebuie să recunoască necesitatea de a implica grupări ale societății civile în toate etapele procesului de justiție penală.
- Aceste grupări ale societății civile, cum sunt ONG, universitățile și grupările religioase, trebuie să coopereze între ele în interesul reformei penale.
- Opinia publică trebuie educată cu privire la problemele de reformă penală și trebuie stabilite contacte cu presa. Aceasta trebuie să aibă acces la diversele sectoare ale sistemului de justiție penală, inclusiv la instituțiile penale.
- Organizațiile comunității locale trebuie să fie încurajate să cerceteze condițiile din penitenciare și să contribuie la activitățile desfășurate aici.
- Societatea civilă trebuie să fie încurajată să observe și să sesizeze cazurile de încălcare a drepturilor omului în privința deținuților și victimelor.
- ONG și alte grupări ale societății civile trebuie să fie implicate la nivel local, național și internațional pentru a promova reforma penală. Exemple în acest sens sunt asigurarea de asistență juridică, educație și pregătire juridică, servicii comunitare, desfășurarea litigiilor, desfășurarea de lobby pe lângă legislatori, menținerea ordinii la nivelul comunității și informații

Măsuri pentru viitor

Concluziile la care s-a ajuns la această Conferință constituie o agendă semnificativă pentru reforma penală în următorul deceniu. Cei 120 de delegați din 50 de țări prezenți la această Conferință doresc să supună concluziile lor tuturor guvernelor, Națiunilor Unite, agențiilor interguvernamentale regionale și organizațiilor neguvernamentale. Ei recomandă ca aceste concluzii să fie adoptate de către toate guvernele și să li se facă o publicitate amplă ca mijloc de a încuraja o nouă agendă pentru reforma penală.

*
* *

Ca o exemplificare a noilor obiective și sensuri în justiția penală, organizația neguvernamentală Penal Reform International prezintă modul cum a fost introdusă în practica penală a unei țări africane, Zimbabwe, **munca în folosul comunității** ca alternativă la pedeapsa închisorii. Materialul documentar ne-a fost pus la dispoziție de doamna Camelia Păun, fost director regional al P.R.I. la București, căreia îi mulțumesc și cu această ocazie.

La începutul anilor 90, populația penitenciarelor din Zimbabwe a crescut dramatic, iar în 1992 s-a constatat că 60 % din totalul deținuților erau închiși pentru pedepse de până la trei luni. În aceste condiții guvernul țării a înființat un comitet în Ministerul Justiției care să găsească soluții la această situație. Membrii acestui comitet au participat la conferințe internaționale, au vizitat programele de muncă în folosul comunității din alte țări și s-au documentat din diverse surse. Deoarece publicul trebuia convins de utilitatea acestei pedepse alternative, membrii comitetului au apărut la posturile naționale de televiziune pentru a dezbate public această problemă. Destul de repede s-a trecut la modificarea legii și s-au înființat comitete locale însărcinate cu organizarea acestui program la nivelul comunităților. Aceste comitete erau conduse de un magistrat și aveau ca membri cetățeni respectabili din comunitate, din organizații neguvernamentale precum și din poliție, tribunale, penitenciare, administrație și servicii sociale. În perioada ianuarie 1993 – decembrie 1994, peste 3.000 de infractori au executat o muncă în folosul comunității în spitale, școli, case de copii, aziluri de bătrâni și la salubrizare.

Munca în folosul comunității se prestează de către un infractor în baza unui ordin judecătoresc, în locul detenției. De acest lucru beneficiază infractorii care primesc, de regulă, o pedeapsă scurtă și care nu constituie o amenințare pentru comunitate. Desigur, infractorul trebuie să fie capabil și dispus să execute sancțiunea alternativă, altfel el va fi trimis la închisoare. Locurile de muncă stabilite sunt în instituții publice pentru care sunt locuri vacante. Dacă infractorul este somer el va efectua opt ore de muncă pe zi iar dacă este angajat, va munci în

Deoarece întregul program avea nevoie de bani, organizația P.R.I. a fost invitată să organizeze proiectul și să atragă resurse. Fondurile au fost furnizate de Uniunea Europeană și guvernul britanic, astfel încât s-a putut numi un coordonator național și doisprezece asistenți regionali care au asigurat funcționarea programului. Desigur, totul era condiționat de faptul ca guvernul zimbabwean să preia sarcina finanțării programului după primii trei ani de funcționare reușită. În 1994, Comitetul Național a organizat o serie de acțiuni cu caracter educativ în toată țara pentru a conștientiza publicul, a instrui magistrații, a stabili principiile de aplicare și a redacta formularele tipizate, a identifica „instituțiile de plasare" și a pune în aplicare un sistem adecvat de supraveghere și control al diverselor componente ale programului.

În prezent, programul de muncă în folosul comunității a devenit o sursă de mândrie națională pentru Zimbabwe: până în iunie 1998, peste 21.000 de delincvenți au beneficiat de acest program, iar numărul deținuților a scăzut de la 22.000 la 18.000. De asemenea, sunt evidente avantajele financiare: în această țară africană, costul ținerii unei persoane în închisoare este de aproximativ 120 de dolari pe lună, față de numai 20 de dolari cât costă serviciile de includere a unui infractor în programul de muncă în folosul comunității[1].

*
* *

Consider util să prezint aici concluziile mele privind schimbul de experiență în penitenciarele din Republica Guineea, realizat în perioada 8-18 decembrie 2001.

Prin amabilitatea organizației Terres des Hommes Laussanc-Elveția, am avut posibilitatea să vizitez penitenciare din Republica Guineea, să am contacte cu înalți responsabili din Ministerul Justiției și din Administrația Penitenciară, cu judecători și procurori din capitala Conakry și din alte cinci orașe – Kindia, Labe, Dalaba, Mamou și Pita, aflate în centrul și nordul țării. În timpul șederii în Guineea am beneficiat de o grijă permanentă din partea domnului Jean-Luc Imhof – delegat Terres des Hommes Guineea. În timpul călătoriei am fost însoțit de domnul doctor Souaré și de domnul adjutant șef Mamady Condé de la Casa Centrală din Faranah.

Primele contacte au avut loc la sediul Administrației Penitenciare din Ministerul Justiției, unde directorul general a expus pe larg preocupările actuale

[1] Grila de ore de muncă în folosul comunității, raportată la termenele de închisoare este următoarea:
1-3 luni închisoare sunt echivalente cu 35-105 ore
3-6 luni închisoare sunt echivalente cu 105-210 ore

privind îmbunătățirea condițiilor de viață din penitenciare și asigurarea unui tratament adecvat diverselor categorii de deținuți.

La Penitenciarul central din Conakry am fost primit cu căldură de către responsabilul cu paza deținuților și minorilor aflați în acest așezământ. Vizitând locul de deținere am remarcat eforturile care se depun pentru a termina noile clădiri care vor permite descongestionarea actualelor camere și separarea minorilor de adulți. În timpul vizitei am trecut în revistă cu medicul șef al Serviciilor de Securitate și al Așezămintelor Penitenciare, domnul doctor Alpha Oumar Sankarela Diallo, problemele medicale cu care se confruntă instituția.

În perioada 12-15 decembrie 2001 am vizitat închisorile locale din Mamou, Kindia, Pita, Dalaba și Labe: în toate aceste orașe am avut discuții sincere cu persoanele oficiale care asigurau legalitatea executării pedepselor de către condamnați – procurori și judecători. Am fost plăcut impresionat de amabilitatea personalului din aceste închisori care mi-au răspuns la toate întrebările și s-au arătat interesați de ameliorarea condițiilor de viață atât pentru personal cât și pentru deținuți. Astfel, pentru deținuți mi s-au părut necesare diversificarea activităților zilnice – alfabetizare, jocuri sportive, existența unei biblioteci cu manuale școlare, cărți științifice și de literatură, ziare –, amenajarea ferestrelor la fiecare cameră, zugrăvirea interioarelor și repararea instalației electrice.

Din punctul meu de vedere, consider ca primă urgență instalarea în fiecare cameră a câte unui aparat de radio: acest lucru va păstra deținuții în legătură cu societatea liberă din care au venit, va diminua sentimentul de a fi excluși iar moralul lor va fi mai bun. Știrile și muzica difuzate la radio sunt absolut necesare omului modern și care vrea să progreseze.

Pentru personal cred că ar fi utile parcurgerea unor cursuri privind regimurile de detenție funcție de particularitățile deținuților, pregătirea lor în privința acordării primului ajutor celor cu afecțiuni medicale și instruirea gardienilor pentru a desfășura cu deținuții activități educative, culturale și sportive. În acest sens, ar putea fi utilizat manualul realizat de organizația Penal Reform International „Pratique de la prison, du bon usage des règles pénitentiares internationales".

O primire deosebit de călduroasă am avut la închisoarea din orașul Labe unde am purtat ample discuții cu responsabilii închisorii din localitate și am constatat marea grijă pentru starea de sănătate a deținuților pe care doamna dr. Bilguissa Savané o acordă zi de zi.

În toate orașele prin care am trecut am vizitat filialele organizației non-guvernamentale „SABOU-GUINEE pour les enfants en situation de rue et les jeunes filles desoeuvrées": au fost vizibile eforturile pe care membrii organizației le fac pentru alfabetizarea și calificarea într-o meserie a copiilor și tinerilor din cartierele sărace astfel încât să diminueze situația de excluziune și marginalitate pentru cât mai mulți dintre ei. A găsi locuri de muncă pentru tineri și a le păstra

Universul justiției penale la începutul secolului XXI

organizații le urmăresc cu profesionalism și, desigur, pe măsura resurselor lor materiale și financiare.

Eforturile pe care Sabou-Guinée le desfășoară sunt motivate de existența unui mare număr de tineri în societatea guineeză (mai mult de jumătate din populația totală a țării are vârsta sub 18 ani) iar sărăcia îi afectează pe mulți dintre ei. La aceasta se mai adaugă dificultățile privind starea de sănătate a tinerilor precum și numărul mare de refugiați existenți în țară. Toate acestea fac din Sabou-Guinée o organizație națională foarte importantă pentru eforturile de soluționare a problemelor sociale, pe care guvernul trebuie să o ajute permanent. Parteneriatul dintre Terre des Hommes Guinée și Sabou Guinée este benefic pentru fiecare din aceste organizații: prima are conștiința faptului că, prin cunoștințele și specialiștii săi, ajută o societate să-și amelioreze filozofia de viață și ambianța concretă în care trăiește; a doua, sprijinită logistic de prima, devine mediatorul unui nou stil de rezolvare a problemelor sociale și umane din comunitățile guineeze.

2. Modificări de accent în funcțiile închisorii: funcția educativă și terapeutică determină noile evoluții organizaționale

De-a lungul timpurilor și în contexte socio-culturale diferite, întâlnim câteva domenii de utilizare a închisorii care, după Philippe Combessie, pot stârni nedumerire pentru cei care trăiesc în prezent[6]. Desigur, primul domeniu a fost cel **judiciar**, închiderea unei persoane putând preceda procesul sau executarea unui supliciu și continuând cu închiderea celor de la galere atunci când nu munceau, cu închiderea condamnaților la moarte grațiați, închiderea rău-platnicilor și în sfârșit, închiderea apropiaților unei persoane pentru a face presiuni asupra sa.

În continuare, Philippe Combessie se referă la utilizarea închisorii în domeniul **politic** – închiderea concurenților politici și închiderea opozanților ideologici, a celor cu idei sau autori ai unor practici considerate subversive. Nu este uitat nici domeniul **familial** atunci când erau închiși copiii cu comportament dăunător imaginii sau dezvoltării familiei (închiderea fetelor în vederea căsătoriei). În sfârșit, sunt trecute în revistă utilizarea închisorii în modul de **administrare a cetății**: închiderea săracilor, cerșetorilor și indigenilor; închiderea celor cu boli contagioase sau susceptibili de a fi (leprozeriile); închiderea în carantină a străinilor sau a celor întorși din călătorie; închiderea devianților, alienaților și prostituatelor.

Analiza instituției devine mai profundă atunci când același autor examinează justificarea existenței sale, caută logica socială a funcționării acesteia[7]. Combessie găsește în diverse societăți umane trei modele de justificare socială a închisorii: închiderea pentru **neutralizare** atunci când se urmărește

izolarea indivizilor consideraţi că pot vătăma societatea; închisoarea pentru **diferenţiere socială** care oferă celor închişi o formare sau competenţe care să le asigure un loc mai bun în societate (alfabetizare, educare, profesionalizare etc); închisoarea de **autoritate** care exprimă doar o relaţie de putere faţă de opozanţii politici sau faţă de străini în situaţii neclare. Această ultimă formă, spune autorul citat, este inacceptabilă într-o ţară democratică.

Când Philippe Combessie pune în discuţie obiectivele sancţiunilor penale, le grupează în patru categorii: prima este **expiaţiunea** (ispăşirea) care se inspiră din concepţia religioasă privind pedeapsa divină, fiind o justificare a sancţiunii întoarsă către trecut, spre actul comis. „Durerea aplicată celui vinovat repară răul pe care l-a cauzat; ea repară pentru că el ispăşeşte" (Durkheim). Teoriile retributiviste pun problema liberului arbitru al individului: delincvenţii trebuie să fie pedepsiţi pentru că ei au avut la dispoziţie alegerea şi ei au ales conduitele care fac rău.

Al doilea obiectiv al pedepselor îl constituie **disuasiunea** (descurajarea, schimbarea hotărârii) a cărei logică este utilitaristă şi întoarsă către viitor: rolul pedepsei este esenţialmente preventiv şi derivă din intimidarea care rezultă din ameninţarea cu pedepsirea. Se bazează pe capacitatea de raţionare a indivizilor care văzând sancţiunile aplicate, fac astfel încât să nu lezeze legea.

Următorul obiectiv este **neutralizarea,** adică împiedicarea celui vinovat să mai comită alte infracţiuni. Pedepsele scurte produc doar o neutralizare temporară. Combessie notează cu o uşoară ironie că cele mai eficace neutralizări sunt pedeapsa cu moartea şi închisoarea pe viaţă. El consideră că teoria neutralizării este pesimistă deoarece nu demonstrează decât eficacitatea închiderii.

În sfârşit, ultimul obiectiv posibil este **readaptarea – reeducarea – reinserţia** atunci când se urmăreşte tratamentul deţinuţilor, ameliorarea şi integrarea lor în societate învăţându-i să scrie şi să citească, învăţându-i o meserie. Autorul nostru consideră că închisoarea nu poate fi un mediu pedagogic decât pentru indivizi cooperanţi. Dar, se întreabă el, există o adevărată cooperare într-un mediu penibil ? La această întrebare vom încerca să răspundem în capitolul consacrat dezvoltării umane în penitenciarele moderne.

3. Problema standardelor de viaţă în penitenciare şi responsabilitatea managerială. Forţa recomandărilor internaţionale privind instituţia penitenciară

Într-o lucrare anterioară făceam câteva aprecieri privind modul în care trebuie înţelese procesele instituţionale proprii penitenciarelor moderne, aprecieri pe care le consider actuale şi acum[8].

- Penitenciarul are în prezent o semnificație politică deosebită: tratamentul deținuților este o ilustrare directă a modului cum se respectă drepturile omului, iar viața instituțională este un indicator al democratizării aparatului de stat. Mai mult, un popor este considerat civilizat sau nu după modul cum se poartă cu categoriile defavorizate: minori, bătrâni, handicapați, șomeri, deținuți, imigranți...
- Penitenciarul este în principal o funcție a justiției și nu a puterii. Ca urmare, închisoarea asigură un serviciu social distinct, scopul său principal fiind acela de a servi comunitatea. De aceea construcția de noi penitenciare este mai mult o problemă de politică socială decât penală, pentru că un număr suficient de închisori condiționează o bună activitate destinată resocializării deținuților.
- Deși, aparent, în funcționalitatea sa intimă penitenciarul nu poate fi contemporan cu momentul social, sistemul închisorilor poate progresa dacă progresează filozofia sa: aceasta implică abandonarea ideii de model ideal, deschiderea spre societatea civilă, studii calitative ale problematicii umane, „experimentarea" ca principiu de optimizare a activității, primatul omului în orice situație.
- Modernizarea penitenciară înseamnă acum optimizarea structurilor, informatizarea activităților, transformarea sa într-o instituție civilă, profilarea închisorilor, promovarea sistemului de probațiune, introducerea regimului progresiv de executare a pedepselor, atenție specială (grijă) acordată personalului.
- Noile criterii ale performanței organizaționale trebuie să fie și pentru penitenciare coerența internă a subsistemelor, corectitudinea criteriilor de evaluare, calitatea resurselor umane, rezultate măsurabile pentru funcțiile sociale îndeplinite, existența unui sector specializat în diagnoză și prognoză pe termen scurt, mediu și lung, imaginea publică, existența unui cod deontologic viu și credibil, introducerea indicatorilor axiologici pentru a estima rezonanța umană și socială a schimbărilor.
- Evoluția unei instituții este determinată de apariția/promovarea unor noi necesități organizaționale: nevoi culturale, nevoia de consens, nevoia de identitate (claritatea funcțiilor și etapelor de dezvoltare), existența mecanismelor de prevenire și soluționare a crizelor.
- Imaginea publică a penitenciarului se construiește mai întâi în interior: un personal selecționat și valorizat adecvat, informat în timp util cu toate problemele de muncă, promovat și recompensat pe criterii etice și profesionale previzibile, sunt condiții indispensabile pentru existența unor opinii corecte în comunitatea din jurul închisorii.
- Dintr-o instituție autosuficientă și izolată de comunitate prin secret,

un spațiu de întâlnire a intereselor comunitare, a politicilor sociale în materie penală, o sursă de idei pentru intervenții sociale eficiente.

„Serviciile corecționale au ca misiune socială să contribuie la calitatea vieții colectivităților pe care le deservesc. O comparație între un spital și un penitenciar va clarifica raporturile cu publicul larg. Un bolnav aflat într-un spital nu cere medicului să-i explice tehnicile pe care le folosește pentru a-l vindeca; ceea ce îl interesează este rezultatul final. În domeniul corecțional, lucrurile stau invers: publicul se preocupă mai mult de procesele instituționale decât de rezultate. Consecința acestui lucru este că funcționarii din penitenciare au tendința să piardă din vedere rezultatele și să fie orientați în exclusivitate asupra procedurilor de lucru"[9]

Ne înșelăm dacă vom crede că închisoarea este unul din răspunsurile la problemele noastre de securitate socială. De capacitatea noastră de a înțelege sau nu derivele închisorii, depinde statul democratic pe care îl dorim. De aceea o largă dezbatere politică a problematicii penitenciare este de dorit. Întotdeauna evenimentele sfârșesc prin a se supune forțelor care acționează pe termen lung – ierarhii valorice, respectul demnității, autoritate rezonabilă, deschidere la dialog, anticiparea disfuncțiilor.

O dovadă a interesului Consiliului Europei pentru evoluțiile din sistemele penitenciare europene o constituie și recomandarea 1257 din 1995 privind realitățile din diverse țări, care uneori îngrijorează această importantă organizație internațională: supraaglomerarea, respectarea drepturilor deținuților, condițiile detenției preventive, coerența pronunțării pedepselor, timiditatea introducerii în legislațiile naționale a pedepselor alternative.

Iată conținutul acestei recomandări:

ADUNAREA PARLAMENTARĂ A CONSILIULUI EUROPEI
Sesiunea 1995

RECOMANDAREA 1257 (1995)
Referitoare la condițiile de detenție în statele membre ale Consiliului Europei

1. Populația penitenciară din Europa și America de Nord a cunoscut o creștere numerică importantă în ultimii ani. Acest fenomen, care are cauze sociologice, economice, juridice și de altă natură, merită să fie cercetat deoarece este important.

2. Creșterea netă a populației carcerale rezultă nu numai din creșterea criminalității – mai ales a violenței și a infracțiunilor legate de droguri – și, deci, din creșterea numărului de condamnări, dar și din extinderea scalei pedepselor, ca și din mărirea pedepselor cu închisoarea date de tribunale.

Universul justiției penale la începutul secolului XXI

3. În consecință, numeroase închisori din Europa sunt astăzi suprapopulate din plin. În unele țări fost comuniste, situația este dramatică, dar ea este îngrijorătoare și în majoritatea închisorilor din Europa occidentală.

4. Supraaglomerarea este una din cauzele principale ale degradării actuale a condițiilor de detenție.

5. Din cauza acestei supraaglomerări devine din ce în ce mai dificil, chiar imposibil, să se acorde o atenție deosebită și un tratament special categoriilor specifice și vulnerabile de deținuți, cum ar fi: tinerii delincvenți, deținuții cu tulburări mentale și străinii. Supraaglomerarea înseamnă, de asemenea, că ne ocupăm mai puțin de fiecare deținut, ceea ce face să crească riscul de recidivă la ieșirea din închisoare.

6. Există argumente reale în favoarea recurgerii mai limitate la pedeapsa cu închisoarea, de exemplu, practicând în mod deliberat o politică de dezvoltare a pedepselor de înlocuire și de reducere a pedepselor.

7. Comitetul de Miniștri și, recent, Adunarea, au tratat în recomandările nr. R (80)11 și, respectiv 1245 (1994) supravegherea sau detenția provizorie, dar cele două texte se referă mai mult la a ști dacă și când se justifică detenția provizorie, și mai puțin la modalitățile de aplicare.

8. Adunarea consideră că Regulile penitenciare europene stabilite de Consiliul Europei ar trebui să se aplice din plin deținuților care urmează să fie judecați.

9. Adunarea prezintă omagiile sale activității remarcabile a Comitetului european pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante (CPT), precum și experienței utile pe care a acumulat-o cu privire la condițiile de detenție.

10. Buna aplicare a Regulilor penitenciare europene ar trebui să fie o preocupare constantă a Adunării. Consiliul Europei ar trebui să consolideze ajutorul pe care-l acordă țărilor candidate la aderiune și noilor state membre în ceea ce privește reforma penitenciară; ar trebui, de asemenea, să stimuleze și să coordoneze lucrările pe care statele membre le-au întreprins deja în acest domeniu.

11. În consecință, Adunarea recomandă Comitetului de Miniștri

I. să trasceze sarcini Comitetului european pentru probleme penale (CDPC):

a) să studieze valoarea penală atașată diferitelor infracțiuni (în scopul dezvoltării recurgerii la pedepsele de substituire și reducerii pe cât posibil a duratei de detenție);

b) să facă noi studii pentru a determina ce tipuri de infracțiuni s-ar preta mai bine la a fi înlocuite de sancțiuni și de măsuri administrative și economice;

c) să studieze noile măsuri de substituție a închiderii, inclusiv, recurgerea la supraveghere electronică și intensivă de exemplu;

d) să facă un studiu aprofundat al condițiilor în care se desfășoară

e) să completeze regulile penitenciare europene cu un catalog al drepturilor deținuților;
f) să facă unele studii complementare legate de efectele închiderii asupra familiei și copiilor deținuților.

II. să invite autoritățile statelor membre:
a) să aplice Recomandările Comitetului de Miniștri nr. R (92) 17 referitoare la coerența pronunțării pedepselor și nr. R (92) 16 referitoare la regulile europene cu privire la sancțiunile și măsurile aplicate în comunitate;
b) să se conformeze directivelor legate de supraveghere, enunțate în al doilea raport general al Comitetului european pentru prevenirea torturii și pedepselor și tratamentelor inumane sau degradante (paragrafele 36-43).

III. să invite Statele membre care nu au făcut-o încă, să ratifice Convenția europeană referitoare la transmisia procedurilor represive și Convenția referitoare la transferarea persoanelor condamnate;

IV. să accelereze și să încheie cât mai repede posibil elaborarea, actualmente în curs, a unui proiect de protocol la Convenția europeană a drepturilor omului care să se refere la drepturile deținuților;

V. să consolideze structurile și să extindă resursele Comitetului european pentru prevenirea torturii și pedepselor și tratamentelor inumane sau degradante.

4. Evaluări ale sistemului penitenciar românesc realizate de experți străini: domnul Andrew Barclay (1998) și doamna Carmen Martinez Aznar (2002)

La Londra, în incinta prestigioasei Universități King's College, fundată în 1829, funcționează de mai mulți ani Centrul Internațional pentru Studii Penitenciare (I.C.P.S). Acest Centru are câteva obiective distincte: studii și cercetări în penitenciare, difuzarea informațiilor privind acordurile și instrumentele internaționale referitoare la închisori, inclusiv împărtășirea felului în care acestea trebuie să fie puse în practică, crearea unei baze de informații despre modele de bun management, organizarea de seminarii și conferințe ale căror

În acest context, raportul domnului Andrew Barclay constituie o analiză deosebit de interesantă pentru starea în care se afla sistemul nostru penitenciar în anul 1998.

Raportul domnului Andrew Barclay de la Centrul Internațional pentru Studii Penitenciare, King's College, Londra cu ocazia vizitei în penitenciarele românești în perioada 31.08-04.09.1998[1]

1. Termeni de referință

Institutul pentru o Societate Deschisă din Europa a fost de acord să realizeze o evaluare în România și acest lucru va duce la realizarea unui program cuprinzător, pentru a asista guvernul român în reforma sistemului penitenciar.

Scopul vizitei a fost de a evalua nevoile sistemului penitenciar, abilitatea guvernului român de a-și realiza programul și de a prezenta o varietate de opțiuni și recomandări care vor ajuta guvernul român la implementarea și extinderea programului său penitenciar.

2. Programul vizitei

La sosire, la data de 31august 1998, am primit o scurtă informare din partea lui Peter Komives de la Institutul pentru o Societate Deschisă din Budapesta, Renate Weber și Roxana Tesiu de la Fundația pentru o Societate Deschisă din București. În ziua de 1 septembrie 1998, ne-am întâlnit cu domnul secretar de stat Mocuța, care răspunde de penitenciare din partea Ministerului Justiției și cu specialiști din Direcția Generală a Penitenciarelor.

3. Direcția Generală a Penitenciarelor

O etapă semnificativă a reformei sistemului penitenciar din România a fost transferul Direcției Generale a Penitenciarelor de la Ministerul de Interne la Ministerul Justiției, în 1991. În 1996, România a fost admisă ca țară membră a Consiliului Europei. În perioada anilor 1990, sistemul penitenciar românesc s-a luptat să-și reformeze practicile, pentru a se alinia la convențiile europene și instrumentele pentru drepturile omului din închisori. Cred că este semnificativ că, în raportul său pe anul 1997, sistemul penitenciar românesc își prezintă atât realizările, cât și neajunsurile, ca și scopurile pentru viitor.

Rapoartele anuale anterioare nu au fost atât de deschise, atât de corecte și cinstite, privind propria evaluare. Miniștrii și oficialii români au înțeles în mod

[10] Mulțumesc domnului Andrew Barclay pentru permisiunea de a publica acest document precum și

evident că este necesară o îmbunătățire a sistemului, ținând seama de instrumentele internaționale și de felul în care acționează alte guverne. A fost înțeles faptul că, din partea sistemului penitenciar românesc se cere, însă, să realizeze o mai mare deschidere și dorință de parteneriat cu alte țări și organizații internaționale, care să-l asiste în acest proces.

În mai 1997, pentru prima dată, a fost numit un director general civil dr. Mircea Criste fiind primul magistrat civil căruia i-a fost dat acest post. Numirea lui a fost ca un catalizator care a impulsionat reforma în cadrul sistemului.

S-a realizat o nouă echipă managerială și a fost revizuită structura de la cartierul general. Această reorganizare arată în mod clar dorința de a trece de la un sistem militar la o organizare din ce în ce mai mult recunoscută în contextul Consiliului Europei. Este un prim pas semnificativ.

O schimbare semnificativă a avut loc și în managementul închisorilor, prin faptul că aproximativ 1/3 din comandanții de închisori au fost schimbați cu persoane mai tinere și au fost numiți civili. În ultimele 12 luni au fost numiți 10 magistrați, fie comandanți de închisori, fie la Școala Națională de Administrație Penitenciară, fie la centrele de reeducare.

În iulie 1998, dr. Criste a fost promovat, fiind numit procuror general și înlocuit cu dl. Nemoianu, cel care a fost unul dintre comandanții anterior numiți la penitenciare.

Direcția Generală a Penitenciarelor conduce 36 de așezăminte penale. Capacitatea legală a sistemului este de 31.522 de locuri. La aceasta, s-a mai adăugat un surplus de 2.702 locuri, din ianuarie 1990. Noua închisoare București-Rahova, care a fost deschisă în toamna lui 1997, și-a adus o contribuție semnificativă la această cifră. Deși nouă, ea se bazează pe un design care aparține gândirii anterioare, de la cartierul general. Totuși, există o închisoare nouă la Arad, care urmează să fie deschisă și încorporează mai multe idei noi, moderne, accesibile.

Totuși, principala problemă critică pentru România este serioasa supraaglomerare, pentru că, începând cu decembrie 1997, populația penitenciară este de 45.121 (143 %, factorul de aglomerare). Dintre aceștia, 17.464 se aflau în arest preventiv, 25.932 erau condamnați, 401 contravenienți, 1.324 în centre de reeducare, 1.827 femei (4 %) și 2.613 minori (5,8 %). Proporția de 190 la 100.000 din populația aflată în penitenciar este tipică pentru țările din răsăritul Europei, dar aproape dublează proporția majorității țărilor din vestul Europei. Este lăudabil pentru sistem că acum poate prezenta în mod deschis, pentru publicare, o astfel de situație.

Există un număr de proiecte de lege luate în considerare de legislativ. Este foarte dificil de stabilit cu precizie când vor deveni legi aceste proiecte.

Primul este noul Cod penal, al doilea legea probațiunii, al treilea se referă la tineri și al patrulea se referă la legea legată de personalul penitenciar. Din ceea ce s-a spus, înțeleg că proiectele de legi au fost făcute în concordanță cu dreptul

Universul justiției penale la începutul secolului XXI

Consiliul Europei și au fost supuse criticii acestuia. De asemenea, este de luat în considerare un cod de disciplină pentru deținuți, la care mă voi referi mai târziu, în recomandările mele.

În cursul anului 1997, au fost angajați 2.640 de membri de personal, deși fuseseră aprobate 10.443 posturi, acest lucru însemnând cu aproximativ 20 % sub nivelul cerut de organizare. Raportul anual indică rata de angajați în penitenciar ca fiind de 1:6, în contrast cu o rată de 1:2 în majoritatea țărilor vest-europene.

Această rată scăzută, combinată cu finanțele reduse, a făcut ca în sistem să existe o oarecare presiune legată de personalul care lucrează un număr mare de ore, de faptul că nu se poate realiza individualizarea tratamentului deținuților, lucru către care aspiră orice politică. Mi s-a spus că, în ultimii ani, 80 % din personal a fost înlocuit. Numai în 1997 au fost recrutate 684 de persoane și 608 au fost concediate. În plus, datorită reducerilor de buget, în mai 1997, un număr mare de persoane au fost concediate.

Școala de pregătire a personalului de la Jilava a fost închisă și un centru nou de pregătire, cu o conducere academică, a fost deschis la Tg. Ocna. O dată cu transferul recent de la Ministerul de Interne la Ministerul Justiției, locurile de pregătire de la Academia de Poliție, pentru personalul cu calificare superioară, au fost pierdute. S-a propus deschiderea unui nou centru de pregătire, într-o școală, care a fost special transformată în acest scop. S-a sperat că acest centru va fi deschis în acest an, dar, din motive financiare și de personal, deschiderea a fost amânată până în toamna anului 1999. Pe scurt, s-a creat dorința de schimbare, începând cu numirea unui director civil, când a apărut și o importantă dorință de reorganizare și s-au intensificat și activitățile legate de problema demilitarizării și introducerii unei legislații noi. Totuși, există încă probleme legate de o serioasă supraaglomerare, datorată și lungimii sentințelor, ca urmare a legislației introduse la începutul anilor 1990 (ex: numărul de viețași a crescut de la 14 la 41), a numărului mare de deținuți aflați în arest preventiv și lipsei sentințelor de muncă în folosul comunității, ca alternative originale la detenție. Aceste probleme apar pe fundalul unor finanțe reduse, unui personal redus sau lipsei de personal.

Am cunoscut sistemul penitenciar românesc încă din 1995, prin Reforma Penală Internațională și Comitetul Olandez Helsinki. Părerea mea este că s-au produs schimbări semnificative în această perioadă în privința atitudinii și abordării din partea personalului de la cartierul general și al comandanților de închisori.

4. Întâlnirea cu secretarul de stat Gheorghe Mocuța

Postul de secretar de stat nu a fost ocupat mai multe luni, până recent, când a fost numit dl. Mocuța. El a fost înainte procuror. În discuțiile cu noi, a fost în mod clar interesat de procesul legislativ al serviciului penitenciar, în privința democratizării lui, prin angajarea unui magistrat, prin proiectele de lege care au fost făcute pentru a fi înaintate la parlament privind Codul Penal, legea probațiunii

Este interesant că s-a referit la problema detenției la poliție și la nevoia îmbunătățirii procedurii de investigație și scurtării perioadei în care cazurile ajung la tribunal. Legislația recentă a crescut efectiv perioada de timp permisă pentru arestul preventiv.

Considerând că o contribuție majoră la supraaglomerare și-a adus-o și arestul preventiv, se poate argumenta că problemele pot fi privite în termenii proiectelor Fundației pentru o Societate Deschisă pe linie de penitenciare, proiecte prin care se folosește mai mult închisoarea, dar se scurtează perioada de arest preventiv, lucru care ar putea să aibă un impact semnificativ asupra reformei generale a sistemului penitenciar. Totuși, Peter Komives a fost de părere că problemele se adresează proiectelor tribunalului și poliției în cadrul Fundației pentru o Societate Deschisă.

Indiferent de proiectul pe care Fundația decide să-l înainteze, nu este nici o îndoială că aceasta este o problemă serioasă. El implică toate agențiile de justiție penală, ca de exemplu, poliția, procuratura, tribunalele și închisorile. Este clar că secretarul de stat este conștient de nevoile unei societăți deschise și aceasta trebuie să dea asigurări că proiectul pe care îl va înainta nu va permite decât o poziție clară.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă decide care dintre proiectele sale trebuie să includă legislația arestului preventiv, legislația legată de cauțiune și introducerea proiectelor de cauțiune, care să vină în întâmpinarea celor aflați în proces și tribunale care să aprobe cauțiunea.*

5. Evoluția probațiunii

La prima noastră întâlnire cu dl. Verbiceanu, acesta ne-a explicat evoluția celor 5 proiecte de probațiune din România. Directorul adjunct privește probațiune ca pe o problemă cheie în mai multe situații:

- pe termen lung, ca o alternativă la sentința cu detenție (noul proiect pentru probațiune);
- pregătirea personalului în școală, în vederea înțelegerii și dirijării abilităților personale pentru adaptarea la sistemul penitenciar modern;
- crearea posibilității ca un nucleu de personal să scrie rapoarte către comisia de liberare a deținuților și să pregătească planurile de liberare;
- dezvoltarea unor legături între personalul din penitenciar și organizațiile neguvernamentale și voluntarii din comunitate pentru asistarea reinserției deținutului.

Politica guvernului privind probațiunea este încă într-un proces de evoluție. Termenul a devenit unul luat în considerare privind reforma din sistemul de justiție penală. Nu este încă definit cu claritate în relațiile cu modelul de probațiune și

Penitenciarelor, dar începând cu 01.09.1998, Serviciul de Probațiune, în drepturi depline, s-a mutat la Ministerul Justiției sub direcția d-rei Ciurea.

Fondul britanic Know How și-a început cea de-a doua fază a unui proiect de probațiune în România în luna octombrie a acestui an. Acest proiect investește mult în dezvoltarea unui Serviciu Național de Probațiune. M-am întâlnit în data de 29 septembrie cu dr. Kevin Haines, consilier academic la Fondul Britanic Know How pe probleme de probațiune, care lucrează la Centrul de Justiție Penală în probleme de criminologie, la Universitatea Wales, Swansea. Din discuțiile noastre a rezultat cu claritate că guvernul român primește un sprijin semnificativ de la alte agenții pentru dezvoltarea probațiunii.

Este evident că dezvoltarea probațiunii a avut cea mai mare prioritate în termenii asistenței răsăritene și asistenței propuse și se pare că Fundația pentru o Societate Deschisă trebuie să-și concentreze eforturile spre alte domenii.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă colaborează strâns cu Ministerul Justiției și proiectul Fondului Know How în ceea ce privește dezvoltarea probațiunii. Societatea deschisă poate sponsoriza proiecte individuale (așa cum face la Iași și la Universitatea de Vest din Timișoara), care completează și ajută la dezvoltarea strategiei, în general. Dr. Haines va considera ca fiind binevenită o astfel de cooperare. Dacă Guvernul Român adoptă o strategie de probațiune, urmarea va fi că se va dezvolta un Serviciu de Probațiune, care se va ocupa de ordinele tribunalului, prin organizațiile neguvernamentale și voluntari și atunci Institutul deschis va putea avea un rol în a asista dezvoltarea unor astfel de organizații neguvernamentale (elemente relevante ale unei propuneri de acest fel au fost înaintate de Graham Giles de la „Europa pentru Europa").*

6. Pregătirea personalului

Dl. Verbiceanu a subliniat dorința D.G.P. de a îmbunătăți calitatea pregătirii personalului, care să încorporeze valorile și abilitățile care, în țările vest-europene, cuprind atât o pregătire pentru penitenciar, cât și una pentru probațiune. Comitetul Olandez Helsinki și Reforma Penală Internațională tocmai au finalizat un proiect de 3 ani, în cursul căruia s-au ținut 8 seminarii, la care au participat personal din 24 de așezăminte penale diferite. Această pregătire s-a bazat pe publicația Reformei Penale Internaționale „A pune regulile în acțiune", care încearcă să ilustreze managementul și practica rezultate din instrumentele internaționale. Vara trecută s-a desfășurat un seminar final de 3 zile, pentru

în noiembrie, pentru a evalua rezultatele proiectelor. Jos Kosters a fost coordonatorul din partea Comitetului Helsinki pentru Olanda și eu am reprezentat Reforma Penală Internațională, în acest proiect. Există posibilitatea (dar nu mai mult decât atât) ca aceste organizații să continue pregătirea într-un al doilea stagiu.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă cooperează strâns cu Comitetul Olandez Helsinki și Reforma Penală Internațională, pentru a prezenta rezultatele la conferința din noiembrie.*

O prioritate este ca personalul, format din comandanți și cei de la cartierul general, să primească o pregătire de calitate pe linie de management.

M-am întâlnit cu personalul responsabil cu politica de pregătire, care a explicat programul privind pregătirea pe linie de management a comandanților. Programul este în parteneriat cu Institutul Român pentru Management, IROMA. Ei adaptează standardul cursului de management la aplicarea în serviciul penitenciar și fac studii de fezabilitate la închisorile Jilava și Rahova. Proiectul cuprinde un curs format din 3 module, fiecare de câte 15 zile, pentru 35 de factori de comandă și 4 membri de personal de la cartierul general. Cele trei module sunt intitulate: „Evaluare și diagnoză", „Instruire managerială" și „Planificarea penitenciară strategică și individuală actuală". Am văzut schița acestui curs și este în mod evident relevant pentru evoluția managerială a personalului de comandă. Dl. Verbiceanu a explicat că finanțarea acestui curs trebuie realizată de bugetul curent care, după cum a explicat deja, este la un nivel critic. De la vizita mea, am înțeles că acest proiect cu IROMA a început în ciuda dificultăților financiare. Totuși, ținând seama că situația s-ar putea să fie critică pe viitor, cred că Fundația pentru o Societate Deschisă ar putea să asigure asistență financiară, chiar parțială pentru acest caz.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă să ia în considerare finanțarea cursului de management de la IROMA pentru 35 de comandanți și 4 membri de la cartierul general.*

În aceeași măsură este recunoscută în sistem necesitatea de a se asigura pregătirea managerială și pentru tinerii ofițeri care au potențialul de a deveni comandanți sau directori. Se face pregătire managerială prea puțină sau deloc. Pentru viitorul organizației, este necesar ca acest lucru să se realizeze.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă, împreună cu Direcția Generală a Penitenciarelor vor analiza felul în*

conducere, în mod similar pregătirii manageriale pe care o face IROMA, în prezent, pentru comandanți.

Noul institut de pregătire de la Arad așteaptă aprobarea miniștrilor și există propunerea de a fi deschis în următorul an academic (1999-2000). Ni s-a spus că respectivele clădiri, mobila și locurile de cazare așteaptă aprobarea ministerială. Totuși, în prezent nu există bani suficienți pentru a angaja lectorii necesari și programa nu este gata. S-a propus ca institutul să aibă 2 funcții. Prima să fie de a pregăti absolvenți de universitate pentru a ocupa posturi cu responsabilitate de nivel mediu (ofițeri), cu scopul ca, pe termen lung, aceștia să fie promovați în posturile de conducere propriu-zise din sistemul penitenciar. Cea de a doua să fie de a pregăti „Lucrători de probațiune", în vederea dezvoltării sistemului de probațiune. Mi s-a spus că, pe termen lung, se intenționează folosirea institutului de pregătire pentru a realiza alte module de management și pregătire ocupațională. Pregătirea anterioară a ofițerilor s-a realizat la Academia de Poliție, unde tinerii absolvenți urmau un curs de 4 ani pentru a obține un grad; de obicei erau absolvenți de drept și, în plus, li se făcea pregătirea specifică pentru serviciul penitenciar. Intenția noului institut este de a recruta personal direct de la universități și a asigura apoi o pregătire de specialitate în serviciul penitenciar. Acest lucru necesită o regândire a cursului și metodelor de pregătire din institut. Ideea este că acest institut va avea o conducere academică și personalul va fi luat din același mediu de practicieni.

Este o necesitate ca, în următoarele luni, să se realizeze consiliere pentru metodele de învățare care vor fi folosite la Arad. Fondul Know-How pune la dispoziție un consilier academic pe linie de probațiune și este necesar să se realizeze și asistența din partea penitenciarului.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă va lua în considerare un proiect care să pună la dispoziție unul sau mai mulți consilieri de la institutele de pregătire din alte țări ale Europei, cu o bună pregătire pentru începători și programe de pregătire pentru personal. Consilierul va avea sarcina să ajute echipa care se ocupă de acest proiect la D.G.P. și pe conducătorul institutului (când este numit) în realizarea unei programe adecvate pentru perioada 1999/2000.*

O parte a proiectului Comitetului Olandez Helsinki era să pună la dispoziție finanțe pentru realizarea unei înfrățiri între așezămintele din România și altele din Olanda/Anglia. A fost înaintată o propunere de înfrățire între colegiul de pregătire din Anglia și Țara Galilor de la Newbold Revel și Institutul din Arad

considerare acum. Desigur că echipa de planificare este interesată să viziteze Newbold Revel şi probabil că vor face acest lucru.

Recomandare: *Fundaţia pentru o Societate Deschisă trebuie să ia în considerare realizarea recomandării anterioare (dacă se aprobă), prin sprijinirea unei înfrăţiri între noul institut din Arad şi un institut adecvat dintr-o ţară din vestul Europei.*

Termenii de referinţă pentru un astfel de angajament de înfrăţire vor include probleme specifice.

Noua şcoală de pregătire de la Tg. Ocna a fost deschisă în acest an, pentru a înlocui şcoala de pregătire de la Jilava. Funcţia acestei şcoli de pregătire este de a realiza pregătirea cadrelor noi (subofiţeri). Crearea unei şcoli noi reprezintă o parte a procesului în care nu se mai pune atâta accent pe pregătirea pentru un sistem militar, ci pentru unul civil. Părerea mea, ca urmare a vizitei pe care am făcut-o la începutul anului la această şcoală, este că programa de pregătire nu s-a schimbat prea mult, ci mai mult s-a schimbat mediul. De exemplu, ei erau încă înconjuraţi în clase de armele militare expuse acolo.

La D.G.P. se recunoaşte faptul că este nevoie să se revizuiască programa de la noua şcoală, pentru pregătirea subofiţerilor. Ei ar considera ca binevenită oportunitatea de a studia programa pentru astfel de cursuri şi de a avea un consilier care să-i ajute la schimbarea acesteia.

Recomandare: Fundaţia pentru o Societate Deschisă ia în considerare un proiect care să asiste realizarea unei noi programe de pregătire pentru subofiţerii nou - recrutaţi la Tg. Ocna.

Un alt scop este de a realiza pregătirea la nivel local în fiecare aşezământ penal. Acest lucru ar duce la o pregătire continuă, regulată, la locul de muncă, opusă pregătirii pe termen lung, de la cele 2 şcoli speciale. Multe ţări din Europa de Vest urmează un astfel de model şi personalul din România, care a avut ocazia să viziteze ţări din Europa de Vest, a observat acest lucru.

Având în vedere această politică, un membru al grupului de pregătire din D.G.P. şi comandantul adjunct iau parte la un curs ţinut de agenţii Coroanei din Anglia şi o altă persoană urmează un curs la o universitate din Anglia, la Cambridge. Ideea este că aceştia, la întoarcere, îi vor pregăti pe alţii, care apoi vor forma unităţi de pregătire în aşezămintele penale.

Părerea mea este că principiile pregătirii locale sunt înţelese şi lumea este de acord cu aceasta, dar organizarea practică care trebuie să apară şi să se dezvolte nu a fost încă bine gândită. Mai mult decât atât, consider că acel curs la care se

Universul justiției penale la începutul secolului XXI

participă în Anglia nu pune suficient accent pe această sarcină. Cursurile sunt pe probleme generale.

Este necesar un proiect mai bine dirijat, pe probleme specifice, astfel încât să se realizeze structura pregătirii locale şi să fie pregătiţi cei care, la rândul lor, vor pregăti pe alţii.

Recomandare: *Fundaţia pentru o Societate Deschisă trebuie să elaboreze un proiect pentru a consilia şi sprijini D.G.P. în crearea unei structuri locale de instruire a cadrelor şi în furnizarea de experţi, pentru a instrui instructorii. Acest curent de profesionalism va proveni din alte ţări europene care au astfel de sisteme bine dezvoltate.*

7. Comisiile de monitorizare penitenciară

Un subiect important al discuţiei cu dl. Verbiceanu şi cu cei trei membri ai organizaţiilor neguvernamentale la Bucureşti (Comitetul Helsinki, SIRDO şi GRADO) a fost crearea recentă a unei comisii de monitorizare în fiecare instituţie penală şi una la direcţie. Principiul urmăreşte modelul familiar multor ţări vest-europene, inclusiv Marea Britanie, unde, un comitet sau o comisie sunt desemnate de către ministru să monitorizeze programul zilnic, managementul unui penitenciar şi să primească plângeri confidenţiale de la deţinuţi şi de la cadre. Membrii unui astfel de comitet sunt desemnaţi de către comunitatea locală şi au acces liber şi neîngrădit în orice parte a penitenciarului, la orice document, către orice individ, fie deţinut sau cadru, la orice oră.

În Marea Britanie, astfel de comitete au acces direct la ministru dacă nu sunt satisfăcute de anchetele desfăşurate asupra managementului local sau naţional.

Crearea unor astfel de comitete de monitorizare în România reprezintă un pas major înainte, în ceea ce priveşte deschiderea şi procedurile de depunere a plângerilor de către deţinuţi. A existat un dezacord între organizaţiile neguvernamentale şi Direcţia Generală a Penitenciarelor în legătură cu structura unor astfel de comitete. Organizaţiile neguvernamentale au înţeles că procurorii şi reprezentanţii locali ai poliţiei vor fi invitaţi să devină membri ai unor astfel de comitete şi, după părerea mea, destul de corect, nu s-a căzut de acord cu aceasta întrucât nu ar fi fost imparţiali. Dl. Verbiceanu m-a reasigurat, când am abordat această chestiune, că nu despre aceasta este vorba, poliţia şi procuratura nu vor fi reprezentate într-un astfel de comitet. Această opinie a fost comunicată organizaţiilor neguvernamentale respective, care au fost de acord să poarte discuţii ulterioare despre rolul lor în astfel de comitete.

Este un element vital ca organizaţiile neguvernamentale şi Direcţia Generală a Penitenciarelor să cadă de acord referitor la compunerea unor astfel de

Helsinki, GRADO şi SIRDO, ar putea avea un rol cheie în instruirea noilor persoane desemnate pentru monitorizare.

Recomandare: *Fundaţia pentru o Societate Deschisă dezvoltă un proiect prin care recunoaşte organizaţiile neguvernamentale din România şi, în colaborare cu Direcţia Generală a Penitenciarelor, înfiinţează cursuri de instruire pentru membrii nou-numiţi în comitetele de monitorizare.*

8. Revizuirea Codului de disciplină a deţinuţilor

Dl. Verbiceanu şi reprezentanţii organizaţiilor neguvernamentale ne-au vorbit despre o propusă revizuire a sistemului de audiere disciplinară şi pedeapsă pentru deţinuţi. Ceva foarte semnificativ şi important este nevoia clară ca revizuirea să fie făcută în mod corespunzător. Punctul meu de vedere preliminar este că acest proiect este necesar să circule la părţile şi experţii interesaţi în a i se îmbunătăţi calitatea. Acest proiect este urgent.

Comitetul Helsinki este interesat în particular să fie implicat în oferirea de consultanţă în legătură cu acest nou cod.

Manuela Ştefănescu a primit, la Comitetul Român Helsinki, o copie a proiectului pentru consultare, dar a considerat că este necesar a fundamenta un material mai critic prin studierea codurilor de disciplină din alte ţări.

Recomandare: *Fundaţia pentru o Societate Deschisă îşi oferă ajutorul prin furnizarea de consultanţi şi experţi pentru a sprijini dezvoltarea noii proceduri pentru audierile disciplinare şi pentru pedepse.*

9. Prepararea şi servirea hranei în penitenciare

Dl. Verbiceanu a identificat o problemă particulară a sistemului penitenciar din România. Fermele ce aparţin penitenciarelor sunt cele mai importante locuri unde pot fi folosiţi deţinuţi la muncă şi produc cantităţi semnificative de hrană pentru consumul din interiorul sistemului penitenciar.

Oricum, este o diferenţă majoră între producerea hranei şi calitatea meselor oferite deţinuţilor. Multe dintre produsele fermelor se pierd datorită sistemelor ineficiente, depozitării inadecvate şi lipsei facilităţilor de transport.

În termenii prevederilor drepturilor omului pentru deţinuţi, hrana este o parte fundamentală pentru menţinerea demnităţii umane. În cursul vizitelor mele în penitenciare, am constatat că unul dintre cele mai sărace aspecte ale sistemului penitenciar românesc este calitatea hranei pe care deţinuţii o primesc. De asemenea, prevederea unei activităţi constructive pentru deţinuţi este foarte importantă şi munca deţinuţilor în ferme este un element cheie pentru sistemul

A fost clar, în urma discuţiei purtate, că Direcţia Generală a Penitenciarelor cunoaşte problema, dar nu este clară soluţia. Este foarte interesantă exploatarea diferitelor opţiuni, incluzând posibilitatea unei iniţiative financiare private.

Recomandare: *Fundaţia pentru o Societate Deschisă intenţionează să sprijine un proiect pentru a îmbunătăţi calitatea hranei primite de către deţinuţi prin efectuarea unei vizite de studiu şi trimiterea unui expert consultant pentru a îmbunătăţi eficienţa furnizării hranei de la ferma penitenciarului către bucătăria instituţiei. Un astfel de proiect va necesita, probabil, un studiu iniţial de fezabilitate efectuat de către un expert.*

10. Manualul de informare a deţinutului

Un acord comun a fost încheiat între Direcţia Generală a Penitenciarelor şi organizaţiile neguvernamentale, anume faptul că un factor esenţial pentru deţinuţi a fost obţinerea informaţiilor despre sistem la primirea în penitenciar. Am înţeles că direcţia încearcă să dezvolte o astfel de iniţiativă şi că organizaţiile neguvernamentale au avut diverse încercări de-a lungul anilor.

Din experienţa mea în ceea ce priveşte perfecţionarea manualului de informare a deţinutului, este dificil să combini detaliile necesare cu un document uşor de citit şi de înţeles. După mulţi ani, sistemul penitenciar din Anglia şi Ţara Galilor a găsit o soluţie de succes asemănătoare prin trasarea sarcinii către o organizaţie neguvernamentală care este responsabilă cu editarea şi actualizarea manualului de informare a deţinutului. În acest mod, serviciul penitenciar îşi îndeplineşte obligaţia, iar organizaţia neguvernamentală se asigură că informaţiile relevante pentru deţinuţi sunt incluse.

Recomandare: *Fundaţia pentru o Societate Deschisă intenţionează să finanţeze o organizaţie neguvernamentală care, împreună cu Direcţia Generală a Penitenciarelor, să colaboreze la obţinerea unui manual de informare a deţinuţilor, care poate fi uşor accesat de orice deţinut, în special de cei care sunt nou-veniţi în penitenciar.*

11. „Oficii" de ajutor juridic

Mihai Popescu de la GRADO a prezentat colaborarea cu directorul noului penitenciar de la Rahova. Unul din proiectele care m-au impresionat în mod special a fost sponsorizarea de către GRADO a doi avocaţi pentru a vizita penitenciarul şi a susţine şedinţe săptămânale pentru orice deţinut care doreşte

Într-o țară unde organizațiile neguvernamentale și cele privind drepturile omului sunt de mult timp preocupate de accesul deținuților la consilierea juridică a avocaților, acesta este un program important. Modelul este unul relativ simplu, atâta timp cât structura sa a fost stabilită între comandant și organizația neguvernamentală și cât timp există suficienți bani pentru a sprijini astfel de programe.

În plus, este o indicație clară a măsurii în care sistemul penitenciar românesc este deschis.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă studiază din nou proiectul dintre GRADO și comandantul Penitenciarului Rahova, în ideea de a stabili proiecte viitoare cu organizații neguvernamentale, pentru a dezvolta astfel de „oficii" de ajutor legal în alte instituții penale.*

12. Deținuți condamnați pe viață

Mă refer, în cele de mai jos, la creșterea numărului de condamnați pe viață și a celor cu pedepse lungi. Pentru a face față noii situații, Penitenciarul Craiova a fost curând modificat, pentru a se specializa în cazarea deținuților condamnați pe viață. Totuși, am înțeles de la oficialii și membrii organizațiilor neguvernamentale că regimul pentru această categorie de deținuți a fost extrem de limitat. Experiența mea, în ceea ce privește țările central și est-europene, este că astfel de deținuți sunt considerați a fi prea periculoși pentru a li se oferi un program constructiv de detenție și sunt adesea „zăvorâți" pentru o lungă perioadă de timp. În țările vest-europene, unde pedeapsa capitală a fost abolită în anii de după război, au fost efectuate studii în domeniul managementului deținuților condamnați pe viață, în planificarea pedepsei acestora și în dezvoltarea de programe pentru a-i pregăti pentru liberare. Pentru deținuții condamnați pe viață și cu pedepse lungi este esențial să fie menținuți în activități constructive și să li se dea speranță pentru viitor.

Întrucât un penitenciar este acum destinat acestui tip de deținuți, există oportunitatea de realizare a unei instruiri pentru personalul căruia i se cere să dezvolte regimul și să aibă grijă de acest tip particular de deținuți.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă intenționează să dezvolte un program pentru perfecționarea unui mod de instruire pentru activitatea pe care personalul o desfășoară cu deținuții cu pedepse lungi sau condamnați pe viață.*

Universul justiției penale la începutul secolului XXI

Realizarea unei astfel de instruiri trebuie să constea în încadrarea de personal nou la Penitenciarul Craiova, iar acesta să frecventeze cursurile de instruire de la Arad și Tg. Ocna.

13. Programe educative pentru deținuți

Nevoia de a perfecționa programele educative pentru deținuți, în special pentru cei tineri, a reprezentat un punct de vedere important al conducătorilor, personalului din penitenciare și al organizațiilor neguvernamentale.

În afara celor două centre de reeducare, nu există o altă structură care să sprijine programele educative. În Penitenciarul Rahova nu existau condiții pentru săli de clasă, iar unica formă de predare pe care am observat-o în cursul vizitei noastre a fost o oră de italiană condusă de un deținut italian. Stimularea este un factor important, dar nu trebuie să rămână singular.

În cadrul programelor pentru deținuți, munca a reprezentat întotdeauna punctul central: un deținut trebuie să muncească, pe când dacă urmează programe educative, el nu este avantajat. Educația, pornind de la alfabetizare și aritmetică până la calificarea cea mai înaltă, poate reprezenta un factor fundamental în menținerea regimurilor constructive și în sprijinirea deținuților pentru a se reintegra în cadrul comunității după liberare.

Ar trebui să primească aceleași stimulente și structuri ca și în momentul în care munceau în penitenciar. În plus, întrucât un loc de muncă devine din ce în ce mai dificil de găsit pentru deținuți, educația devine o reală acoperire a întregului timp al acestora.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă intenționează să dezvolte un program educațional pilot într-un penitenciar stabilit, folosind legăturile dintre acesta și comunitate și beneficiind de participarea unor voluntari și experți în alte sisteme penitenciare din Europa.*

Am vizitat Centrul de Reeducare pentru Minori Găești și alte penitenciare. Aici infrastructura educațională este bine stabilită – de exemplu, sunt numeroase săli de clasă și ateliere, ca și profesori și instructori. A devenit clar pentru mine că dezvoltând și amplificând experiența personalului, programele de studiu și materialele vor suferi îmbunătățiri semnificative. Sunt reticent cu privire la valoarea aranjamentelor de înfrățire, atâta vreme cât acestea nu sunt bazate pe obiective specifice care trebuie atinse într-un anumit interval de timp. Totuși, un astfel de aranjament bine conceput și structurat, care să realizeze înfrățirea între departamentul educațional din Găești și un centru similar din Europa poate aduce beneficii dezvoltării centrelor de la Găești și Tichilești.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă are în vedere un aranjament de înfrățire concentrat și orientat între departamentele educaționale ale celor două centre de reeducare pentru minori și centre similare din alte țări europene.*

14. Pregătirea pentru liberare

Proiectul de probațiune de la Gherla, desfășurat sub egida Prison Fellowship, oferă asistență practică, de exmplu, oferă deținuților liberați în comunitate haine și echipamente. În România, acest tip de proiecte practice reprezintă o cerință de bază pentru ajutorarea acelor deținuți care nu beneficiază de nici un fel de sprijin familial. Apare, astfel, evident rolul pe care îl pot avea ONG-urile locale, ca parte integrantă într-un proiect de probațiune extins.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă ia în considerare proiectele implicând ONG, care să ofere deținuților liberați în comunitate, prin intermediul voluntarilor, asistență și ajutor practic.*

Direcția Generală a Penitenciarelor a dezvoltat de curând o nouă politică de acordare a „liberărilor temporare" (permisii) deținuților care îndeplinesc anumite criterii: să se apropie de sfârșitul executării pedepsei. Acestea constituie practici frecvente în țările vestice și sunt văzute ca o parte esențială a pregătirii pentru liberare. Astfel, i se îngăduie deținutului să aibă contacte cu familia și prietenii, să se readapteze la comunitatea exterioară, contribuind la planificarea muncii și a vieții familiale. Succesul acestor modalități de sprijin a deținuților depinde de selectarea cît mai atentă a acestora. Multe proiecte bine intenționate au eșuat din cauza unei evaluări ineficiente a riscurilor – deținuți nepotriviți au beneficiat de permisii de unde nu s-au mai întors în penitenciar sau au comis alte infracțiuni în acest timp.

Criteriile de selecție și metodele de evaluare a riscurilor au fost stabilite cu succes în câteva țări vest-europene cu experiență în liberări condiționate pe termen scurt. Trebuie ca personalul din România să fie pregătit pentru a-și stabili propriul sistem de selecționare și de evaluare a riscurilor.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă are în vedere un proiect de dezvoltare a cursurilor de pregătire, pentru a le oferi părții române – sistemului penitenciar și organismelor asociate.*

15. Vizitarea deținuților

Oficialitățile din sistemul penitenciar sunt dornice să îmbunătățească condițiile de vizită. La noile penitenciare, Rahova și Arad, se observă îmbunătățiri semnificative în ceea ce privește dimensiunile și întinderea camerelor de vizită. Cu toate acestea, camerele sunt încă foarte reci și goale.

În plus, foarte puține facilități sunt oferite vizitatorilor (înțeleg că aceste condiții diferă de la un penitenciar la altul). În vizitele mele la sediul Penitenciarului București-Rahova, am avut întotdeauna ocazia să văd priveliștea tristă oferită de familii așteptând într-o cameră neîngrijită, indiferent de vremea de afară. Această problemă nu este una specific românească, ca fiind întâlnită și în multe țări vest-europene, în ultimii ani.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă are în vedere un proiect, desfășurat de ONG, de a întemeia un „Centru de vizite", în colaborare cu un penitenciar local, care să ofere facilități sporite pentru vizitatori – înainte și în timpul vizitelor – și camere de vizită îmbunătățite.*

16. Automutilarea și sinuciderea deținuților

Problema automutilării și a sinuciderii este recunoscută, în România, ca fiind importantă pentru îngrijirea deținuților. De altfel, ea constituie o problemă și în multe alte țări europene estice sau vestice. Inițiativele recente din Marea Britanie și Olanda au dezvoltat noi sisteme de pregătire a personalului, într-un efort de a elimina numărul de evenimente de acest tip. Adesea, această problemă e percepută de sistemul penitenciar și de membrii personalului ca semnalând un comportament deviant. Astfel, la vizita noastră în Penitenciarul Rahova, un deținut se afla în celula de izolare din cauza automutilărilor. El ne-a arătat antebrațele, care prezentau numeroase cicatrici cauzate de răniri autoprovocate.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă are în vedere un proiect care să implice factori de decizie, practicieni și instructori în crearea de programe destinate scăderii numărului de astfel de evenimente, în penitenciare. Acest program ar necesita o consultanță și expertiză din partea țărilor cu tradiție în domeniu, precum și introducerea de module de pregătire a cadrelor în instituții.*

17. Strategia în domeniul drogurilor

Dl. Verbiceanu a subliniat tendința de creștere a infracțiunilor legate de droguri, precum și a folosirii drogurilor de către deținuți. Este de prevăzut că problema se va amplifica, în viitor, în sistemul penitenciar românesc. Este, de

prea puține informații despre infracțiunile legate de droguri, identificarea substanțelor, efectul lor asupra oamenilor, programe de tratament. Direcția Generală a Penitenciarelor nu a elaborat încă o strategie și o abordare precisă a acestei problematici. Țările vest-europene au fost nevoite să elaboreze strategii proprii, confruntându-se din ce în ce mai mult cu această problemă, incluzând atât aspectele legate de securitate, cât și din domeniul tratamentelor posibile. Cred că problema infracționalității în acest domeniu a reușit să aibă un ecou doar în rândul poliției (în termeni de arestare a unor persoane), dar nu și în sistemul penitenciar.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă are în vedere un proiect care să ajute Direcția Generală a Penitenciarelor să dezvolte o strategie eficientă în domeniu și o direcție politică în problema tratamentului celor dependenți și a controlului folosirii de stupefiante în penitenciare (strategii dezvoltate de țările vest-europene).*

18. Îngrijirea sănătății

Este recunoscută nevoia de a îmbunătăți asistența medicală în sistemul penitenciar. Noi spitale penitenciar au fost deschise la Dej și Tg. Ocna, dar este, încă, mare nevoie de asistență medicală și pregătire pentru personal. Nu sunt un expert în medicină, dar cred că nu aveți suficientă experiență în tratamentul tuberculozei și SIDA – ambele boli fiind din ce în ce mai întâlnite în România și în țările est-europene.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă a numit un expert medical pentru a evalua aspectele asistenței medicale, în vederea întocmirii unor proiecte fezabile și relevante, care pot fi desfășurate sub egida Fundației.*

19. Clasificarea deținuților și planificarea sentințelor

Sistemul penitenciar românesc nu are un sistem oficial de clasificare a penitenciarelor/deținuților sau un sistem de planificare a executării sentinței pe diferite nivele de clasificare. Majoritatea țărilor vestice au un sistem de identificare a gradului de periculozitate înalt (mediu/scăzut), a nivelului de securitate și a diverselor activități care sunt compatibile cu o anumită categorie de deținuți. Dl. Verbiceanu ne-a explicat că e un element cheie în structura politică viitoare. Dumnealui încearcă deja să încurajeze comandanții să înțeleagă importanța implementării de regimuri diferențiate, în funcție de categoria de risc și de comportamentul deținutului; se dorește dezvoltarea acestei direcții, pentru a se ajunge la diferențierea penitenciarelor de maximă securitate, până la penitenciarele cu regim deschis. Acest sistem ar fi de folos deținuților, vizând progresul acestora

în cursul executării sentinței și determinând transferul lor în categorii de securitate mai lejere, dar și personalului, în termeni de folosință optimă a resurselor umane.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă ia în considerare un proiect pentru a oferi consiliere și asistență în dezvoltarea politicii și pregătirii în clasificarea și planificarea sentinței.*

20. Consilierea personalului

Atât oficialitățile, cât și gardienii au apreciat că personalul de penitenciare lucrează în condiții stresante și că nu există un sprijin real pentru aceștia. În acest sens, există o rată semnificativă a îmbolnăvirilor ca urmare a stresului. Încă o dată, aceasta nu este o trăsătură particulară în sistemele penale din toată lumea, deoarece lumea penitenciară este dominată de partea masculină. Mihai Popescu, membru al GRADO, consideră că personalul are nevoie de servicii de consiliere confidențială și că acestea ar trebui să fie oferite în afara structurii penale oficiale. Sunt de acord cu această abordare a problemei.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă ia în considerare un proiect-pilot, într-un penitenciar, pentru a pune în practică un serviciu de consiliere independentă, în vederea asistenței de specialitate acordată în mod confidențial personalului din acel penitenciar.*

21. Igiena deținuților

Ca urmare a vizitelor efectuate în penitenciare, s-a dovedit lipsa aprovizionării materialelor de igienă, cât și lipsa condițiilor de igienă adecvate, în special în unitățile pentru femei. Peter Komives a afirmat că Fundația pentru o Societate Deschisă nu obișnuiește să finanțeze aprovizionarea cu astfel de materiale. Însă a specificat că un proiect ce presupune aprovizionarea cu mașini de spălat și uscătoare de păr, în unitățile de femei, reprezintă o problemă demnă de luat în considerare.

Recomandare: *Fundația pentru o Societate Deschisă ia în considerare problema aprovizionării cu o mașină de spălat și uscător de păr în penitenciarele pentru femei.*

22. Concluzie

Sunt conștient că lista recomandărilor și ideilor, rezultată din evaluarea necesităților, este lungă și variată. Multe din aceste idei le-am discutat cu Peter Komives și Roxana Tesiu în timpul vizitei pe care am efectuat-o. S-a căzut de acord ca aceste idei și recomandări să fie înaintate în acest raport, în așa fel încât

am încercat să fac acest lucru în contextul celorlalte proiecte de care am luat cunoştinţă.

Este necesar ca aceste recomandări să fie clasificate în funcţie de priorităţi, în conformitate cu strategia Fundaţiei pentru o Societate Deschisă, puterea financiară şi opinia privind importanţa ficcăreia dintre ele. Consider că ar fi binevenită posibilitatea de a participa la o astfel de discuţie.

*
* *

Următoarea evaluare a fost realizată în anul 2002 de **doamna Carmen Martinez Aznar**, consilier de pre-aderare al Uniunii Europene şi prezentată cu ocazia simpozionului Societăţii Române de Criminologie, Criminalistică şi Penologie, în mai 2002 la Institutul Naţional al Magistraturii din Bucureşti, care a avut ca temă „Deontologia şi Justiţia Penală". Doamna Aznar este medic şi lucrează de 16 ani în Direcţia Generală a Instituţiilor Penitenciare din Spania. A condus sau a făcut parte din echipe care s-au ocupat de proiecte de asistenţă sanitară în Spania sau alte ţări (Egipt, Turcia, Grecia, Polonia, Camerun, Peru, Paraguay). Analiza prezentată în continuare este cu atât mai semnificativă cu cât doamna Aznar a cunoscut îndeaproape şi a sprijinit activitatea din unităţile de detenţie româneşti timp de mai bine de un an de zile.

Reforma sistemului penitenciar şi ameliorarea sistemului de probaţiune

„Aş dori să vă mulţumesc pentru invitaţia de a participa la această întâlnire, invitaţie pe care mi-a adresat-o Direcţia Generală a Penitenciarelor şi care îmi oferă posibilitatea de a transmite şi de a-mi expune punctul de vedere asupra sistemului penitenciar românesc şi analiza cu privire la acesta pe care am realizat-o, lucrând anul trecut alături de Direcţia Generală a Penitenciarelor din România.

În momentul în care o administraţie îşi pune problema reformei, este absolut necesară realizarea unui diagnostic şi a unei analize a realităţii; în cazul de faţă, analiza trebuie să se raporteze la standardele minime cerute de Uniunea Europeană, urmărind un obiectiv concret: trebuie constatată situaţia reală şi trebuie hotărât cum se va realiza schimbarea. Realitatea trebuie privită întotdeauna dintr-un punct de vedere realist, dar constructiv; acesta este sensul expunerii mele. De asemenea, ţin să subliniez că aceeaşi atitudine realistă, dar în acelaşi timp constructivă, am constatat-o la Direcţia Generală a Penitenciarelor.

Care este situaţia actuală a sistemului penitenciar românesc?

Datele ce corespund lunii decembrie 2001 sunt:

Un număr total de 49.840 de deţinuţi, repartizaţi în 35 de penitenciare, 5

Universul justiției penale la începutul secolului XXI

- 34.612 locuri, iar numărul paturilor disponibile este de 47.068; indicele de ocupare a paturilor instalate este de 105,89%.
- Rata medie a supraaglomerării este de 144%. Trebuie să luăm în considerare faptul că în unele penitenciare rata este mult mai ridicată, depăşind chiar 200%. În medie, spaţiul afectat unui deţinut este de 4,16 m^3, în condiţiile în care norma acceptată de Uniunea Europeană este de 6 m^3.
- În privinţa delictelor, nu am înregistrat diferenţe mari faţă de restul ţărilor Uniunii Europene. Se remarcă delictele contra patrimoniului şi contra persoanelor. În comparaţie cu alte ţări, se remarcă procentul asasinatelor, 16,52% şi procentul violurilor, 4,97%.
- Raportul dintre personal şi deţinuţi este în medie de 1/8, iar în anumite penitenciare este mai mare, în funcţie de rata suprapopulării (1/18).
- Indicele de rotaţie al deţinuţilor care intră în închisoare şi al celor care ies este extrem de ridicat, iar anul trecut numărul liberaţilor condiţionat a fost de 25.512.
- Pe de altă parte, depindeau de Direcţia Generală a Penitenciarelor 1432 de minori.

Continuând prezentarea situaţiei actuale a sistemului penitenciar românesc, trebuie să spunem că legea în vigoare a executării pedepselor este din 1969 şi se consideră că ea limitează drepturile; codul penal este din 1968, cu modificări ulterioare; există o ordonanţă recent aprobată prin lege, privind reintegrarea socială şi supravegherea executării sancţiunilor neprivative de libertate. Nu există un cadru juridic specific referitor la minori. În prezent, timpul pe care un deţinut îl poate petrece în arestul poliţiei până a fi pus la dispoziţia organelor judiciare este extrem de lung, mai lung decât în alte ţări ale Uniunii Europene.

În condiţiile reflectate de datele expuse mai sus şi pe baza cadrului juridic actual, Direcţia Generală a Penitenciarelor administrează penitenciarele sau mai exact încearcă să le administreze.

Ca urmare a tuturor acestor aspecte, concluzia care se impune este că situaţia sistemului penitenciar românesc nu poate şi nici nu trebuie să fie analizată în mod izolat. Sistemul penitenciar, penitenciarele, nu sunt decât ultima verigă a lanţului din care se compune justiţia penală. Sistemul justiţiei penale cuprinde cel puţin cadrul legislativ, poliţia, procuratura, tribunalele şi, în sfârşit, sistemul penitenciar.

Care este adevăratul obiectiv ce se urmăreşte atunci când un individ este închis?

Dacă, pe lângă deţinere şi custodie, sistemul penitenciar trebuie să le ofere şi ajutor deţinuţilor şi liberaţilor, propunându-şi ca scop final reeducarea şi reintegrarea lor socială, în privinţa regimului de viaţă al acestora constatăm că predomină funcţia de pază şi custodie, în detrimentul funcţiei de reeducare şi de

De ce afirmăm acest lucru?

Pentru că, printre altele, numărul activităților educative și de formare – fie ele culturale, sportive, recreative sau de formare profesională – pe care le desfășoară deținutul sau minorul în penitenciarele sau în centrele de reeducare este insuficient, dacă ne gândim că ar trebui să predomine o concepție care să urmărească reinserția și reeducarea deținutului. Fie nu există săli sau spații polivalente pentru desfășurarea acestui tip de activități, fie numărul acestor activități este insuficient. În plus, nu există un program de urmărire reală a deținutului din momentul în care este liberat condiționat.

În ceea ce privește condițiile de viață, concepția arhitectonică a penitenciarelor și sistemul actual stimulează închiderea deținutului în celulă, în condiții de supraaglomerare extrem de îngrijorătoare. De exemplu, deținutul ia toate mesele în dormitor, dat fiind că nu există, cu excepția anumitor centre, săli de mese.

Cât despre sănătatea penitenciară, nu se cunoaște numărul deținuților dependenți de substanțe toxice (droguri, psihotrope etc.) la intrarea în închisoare, și nu se știe nici dacă se consumă astfel de substanțe în interiorul închisorilor. Nu se cunoaște nici numărul deținuților HIV pozitiv sau HIV negativ care pe viitor ar putea dezvolta boala SIDA, și nu se știu nici date referitoare la markerii diferitelor tipuri de hepatită.

Pe de altă parte, situația incidenței tuberculozei în România este alarmantă și constituie un motiv de îngrijorare pentru toate țările Uniunii Europene, din cauza mișcărilor actuale de migrație între diferitele țări, ca și din cauza rezistenței pe care au dezvoltat-o un mare număr de pacienți la anumite medicamente antituberculoase.

Dacă situația este îngrijorătoare în țară, cu atât mai mult este de natură a trezi preocupare în penitenciare, unde avem de-a face cu supraaglomerare, lipsă de ventilare și aerisire corespunzătoare, iar deținuții convietuiesc și au contacte extrem de apropiate și de strânse din cauza lipsei de spațiu.

Direcția Generală a Penitenciarelor are deja în vedere implementarea pe viitor de programe sanitare. Va trebui să se dezbată, în materie de droguri, de exemplu, ce fel de programe vor trebui puse în aplicare: programe libere de droguri, programe de întreținere cu metadonă etc.

În ceea ce privește situația actuală a personalului din penitenciare, este vorba în cea mai mare parte de personal militar.

Ca în multe dintre administrațiile din România, delegarea funcțiilor este redusă și, de multe ori, există o teamă în fața luării de decizii la nivelul personalului mediu sau inferior, care lasă luarea hotărârilor pe seama instanțelor superioare.

În privința efectivelor, trebuie subliniat că personalul de penitenciare este însărcinat cu siguranța exterioară și interioară a penitenciarelor. Din acest motiv, de multe ori, angajații care ar trebui să se ocupe de formarea și de reabilitarea deținuților se văd obligați să realizeze paza sau transferul acestora.

Dacă ne oprim mai concret asupra personalului tehnic de specialitate, se remarcă lipsa asistenților sociali, care este la originea unor deficiențe considerabile care îl împiedică pe deținut să mențină legătura între interiorul închisorii și viața din libertate (stimularea legăturilor cu familia, a legăturilor sociale, de lucru etc.).

În sfârșit, se remarcă o lipsă a pregătirii de specialitate pentru funcțiile de reeducare și de reinserție socială, nu doar la personalul tehnic (psihologi, juriști, educatori etc.), ci și la personalul de siguranță și pază, care trebuie și el să aibă o pregătire în acest sens.

Odată ce am realizat analiza și diagnosticul realității, ne întrebăm care sunt perspectivele de viitor ale sistemului penitenciar.

Ei bine, prima precizare care trebuie făcută este că reforma izolată a fiecăruia dintre componentele citate mai sus nu ar duce niciodată la o soluție reală. Situația demonstrează clar că este nevoie de un cadru juridic corespunzător care să reglementeze activitatea penitenciară și tot ceea ce privește îndeplinirea sentințelor impuse de tribunale. La ce ar duce aceasta: s-ar stabili un echilibru între nevoile, drepturile și responsabilitățile deținuților, pe de o parte, și exigențele societății și ale victimelor delictului, pe de altă parte.

În prezent, Direcția Generală a Penitenciarelor, Ministerul Justiției și experți străini lucrează la proiectul Legii privind executarea pedepselor și la proiectul Legii privind statutul funcționarilor din administrația penitenciară, pentru a se putea realiza demilitarizarea. S-a optat pentru un sistem progresiv de executare a pedepselor, care va trebui să devină cât mai flexibil cu putință pentru a se atinge obiectivul de reeducare și reinserție socială.

Va trebui să hotărâm dacă dorim cu adevărat pentru deținuții noștri un regim de închidere în celulă sau dacă, dimpotrivă, vrem să le oferim alternative de comportament pentru momentul în care se vor libera.

Trebuie dezbătută posibilitatea de a se crea instituția unui judecător delegat cu executarea pedepselor sau a unui judecător de supraveghere penitenciară, cu funcțiile care i-ar putea fi atribuite.

Prioritatea aprobării de către actualul guvern a acestor două legi este hotărâtoare pentru sistemul penitenciar.

În ceea ce privește codul penal în vigoare, este necesară promovarea reformei adecvate pentru ca, respectându-se cadrul mecanismelor stabilite prin constituție, să nu se depășească numărul deținuților care pot fi ținuți în custodie și tratați în condiții demne. Trebuie promovate reforme ale legilor procesuale și penale, introducându-se forme punitive de rezolvare a conflictelor prin care să se limiteze utilizarea aproape exclusivă a închisorii preventive ca măsură care oferă garanție, încercându-se introducerea unor altfel de sancțiuni, care să nu mai facă apel la încarcerare și pe care judecătorii să le poată folosi pentru rezolvarea conflictelor. Trebuie stabilite măsuri alternative la pedeapsa cu închisoarea, măsuri care deja se aplică în multe alte țări ale Uniunii Europene și trebuie fixată și limitată durata detenției în arestul poliției, care nu ar trebui să depășească 72 de ore.

Viitoarea lege privind minorii, ca și o aplicare și o exploatare mai largă a Legii privind reintegrarea socială și supravegherea executării sancțiunilor neprivative de libertate, ar fi decisive.

Ajungem însă la unul dintre aspectele cele mai importante: în momentul actual, atunci când deținutul român își începe perioada de liberare condiționată, nu există nici o urmărire specializată. Munca pe care poate sau pe care trebuie să o realizeze administrația penitenciară în vederea atingerii obiectivului de reinserție socială este întreruptă în momentul în care deținutul începe această perioadă. Trebuie stabilit ce instituție trebuie să-și asume această monitorizare și să o realizeze efectiv, prin programe clare, coordonându-se și definindu-se funcțiile diferitelor administrații implicate. Altfel, munca ce se poate realiza cu deținuții și cu minorii în așezămintele penitenciare, prin programe de reinserție socială, va fi lipsită de sens, dat fiind că administrația penitenciară redă societății un cetățean căruia nu i se acordă ajutor în momentul crucial al reinserției, mai ales având în vedere respingerea din partea societății, problemele pentru găsirea unui loc de muncă, problemele de familie și cele personale etc., cu care el se poate confrunta în momentul eliberării.

Ce competențe își poate sau și-ar putea asuma Direcția Generală a Penitenciarelor ?

Printre altele, clasificarea internă a deținuților în fiecare penitenciar nu trebuie să se bazeze exclusiv pe pedeapsa impusă și pe gradul de periculozitate al deținutului, mai ales dacă ținem cont de faptul că gradul de periculozitate poate fi definit uneori în mod arbitrar.

Deținutul trebuie să aibă un rol activ pe durata detenției. Ce face un deținut în închisoare de când se scoală până când se culcă ? Trebuie să stea închis în celulă sau trebuie să facem în așa fel încât toți deținuții să desfășoare activități educative și de formare ?

Dacă optăm pentru un sistem progresiv de executare a pedepsei, trebuie evaluate atitudinea și comportamentul deținutului față de diferitele activități și programe la care ia parte în penitenciar. Prin crearea unor Comisii sau echipe tehnice multidisciplinare formate din specialiști în științele comportamentului s-ar putea realiza un studiu individualizat al deținutului, care ar fi recompensat printr-o serie de avantaje cum sunt, de exemplu, învoirile. Aceste învoiri vor avea o dublă finalitate: de pe o parte sunt un premiu pentru atitudinea și comportamentul deținutului, iar pe de altă parte îl pregătesc pentru liberare și îi permit să ia parte la evenimente extrem de importante în familie.

Ce alte competențe își poate sau și-ar putea asuma Direcția Generală a Penitenciarelor ?

În prezent, sunt în pregătire mai multe programe sanitare pentru penitenciare, care se vor implementa în curând: luna viitoare se va formula un protocol specific de luptă împotriva tuberculozei în penitenciare; se va putea efectua un studiu al pacienților HIV pozitiv folosindu-se echipamentul și materialele care se vor achiziționa. Toate acestea, alături de încurajarea altor programe de educație pentru sănătate sau a unor programe specifice în materie de droguri, împreună cu pregătirea corespunzătoare a personalului pe fiecare domeniu, vor putea completa panorama sanitară.

Dacă dorim să îmbunătățim condițiile de viață ale deținutului, trebuie să stabilim un plan cu privire la infrastructură, definind un model arhitectonic atât pentru construirea viitoarelor penitenciare care sunt prevăzute, cât și pentru remodelarea celor existente. Siguranța și regimul penitenciar trebuie completate cu activități productive și ocupaționale pe care să le desfășoare deținutul.

Nu trebuie evitată încurajarea înțelegerilor și acordurilor cu alte instituții și organizații neguvernamentale. În prezent, există câteva care desfășoară o muncă lăudabilă și care prezintă toată credibilitatea. Ele se dovedesc a fi un sprijin și o alternativă în interiorul sistemului.

Am vorbit mai sus despre pregătirea de specialitate și despre necesitatea delegării responsabilităților, păstrându-se echilibrul între această din urmă nevoie și cea de asumare a responsabilităților.

Instituția penitenciară trebuie să stabilească și mecanismele adecvate de combatere a corupției.

Dar societatea trebuie să evalueze munca pe care o depune personalul de penitenciare. Trebuie căutată îmbunătățirea imaginii publice a personalului. Există unele aspecte pozitive: vârsta medie a personalului este de 35 de ani, are experiență în penitenciare și, mai ales, făcând abstracție de un sector rezistent la schimbare, care există în orice instituție, există deja un sector care cere și solicită schimbarea.

Dacă această prezentare și această viziune asupra sistemului penitenciar, alături de celelalte expuneri prezentate aici, poate declanșa și poate sta la baza unei reflecții aprofundate asupra politicilor privind criminalitatea pe care fiecare țară trebuie să le întreprindă, cred că deja, ca juriști și ca specialiști în penitenciare, ne aflăm în plin proces de schimbare. Dacă nu, deținuții și minorii noștri vor rămâne în aceeași situație în care se găsesc în prezent, iar noi îi vom reda societății în aceleași condiții sau chiar în condiții mai rele decât atunci când au intrat în sistem".

5. Locul politicilor penitenciare în contextul politicilor penale

Atunci când abordăm global penalitatea într-o țară trebuie să distingem între **politicile penitenciare** care privesc scopul și modalitățile concrete de executare a pedepsei cu închisoarea, și **politicile penale** cu ajutorul cărora putem evalua locul închisorii în ansamblul mijloacelor de control social utilizate în societatea respectivă.

În ce privește definirea politicii penale, profesorul Dan Banciu ne oferă trei definiții preluate din literatura străină de specialitate: ansamblul de mijloace și procedee de represiune penală utilizate în vederea combaterii criminalității;

modalitățile și formele de realizare a apărării sociale a indivizilor, grupurilor și instituțiilor față de acțiunile indivizilor delincvenți; transformarea fundamentală a dreptului penal prin umanizarea instituțiilor de sancționare și pedepsire a indivizilor delincvenți[11]. La acestea mai adăugăm una de dată mai recentă: „Înțelegem prin politică penală modul în care fiecare stat urmărește și sancționează autorii diferitelor infracțiuni constatate pe teritoriul său"[12].

În privința politicilor penitenciare, găsim de-a lungul timpului câteva perspective interesante, mai ales în ultimii 200 de ani, de când instituția penitenciară s-a generalizat în lume. Astfel, o primă abordare este cea a **închisorii mântuire**, gândită de filantropii secolului XIX ca o modalitate de transformare a infractorilor care, la ieșirea din închisoare vor fi complet schimbați în oameni noi. Instrumentul acestei schimbări este singurătatea într-o celulă curată, care-l va face pe deținut să reflecteze asupra faptei sale. Prin muncă, influențarea sufletului său și meditație religioasă se va reconstrui o personalitate care va respecta legile[13].

Urmează **doctrina apărării sociale** care a apărut la începutul secolului XX în Europa și a avut ca obiectiv principal protejarea societății și a ordinii sociale; ea se interesa mai ales de diagnosticarea periculozității infractorului și de tratamentul potrivit. Dacă infractorul era considerat periculos, el trebuia neutralizat prin ținerea lui în închisoare timp îndelungat, eventual, o perioadă nedeterminată, până când el nu va mai fi un pericol pentru ordinea socială[14].

Prin anii '70 a apărut în Statele Unite **doctrina justei datorii** care respinge orice formă de individualizare în stabilirea pedepsei sau pe timpul executării acesteia. La o anumită infracțiune corespunde o anumită ședere în închisoare ce nu poate fi negociată. Pedepsele se aplică integral oricărui individ, fără milă dar și fără nici un fel de exces. Fiecare condamnat va primi ceea ce merită în funcție de actul comis și se va face dreptate, nimic altceva decât dreptate. Participarea la programele de tratament în timpul ședерii în închisoare nu va influența pedeapsa. Această doctrină postulează că legile sunt simple, implacabile dar juste, fiind ușor de înțeles de către cetățeni[15].

Ca o formă de opoziție la doctrina justei datorii, în America și Europa s-a dezvoltat **doctrina detenției pozitive** care reabilitează rolul personalului din închisori, mai ales al supraveghetorilor. Aceștia sunt considerați principalii interlocutori pentru deținuți și au la dispoziție pedepse și recompense pentru a-i face să înțeleagă regulile societății. Această teorie consideră că este posibilă ameliorarea personalității deținuților și, ca urmare, încurajează formarea unui corp profesional de calitate: supraveghetorii și lucrătorii sociali din penitenciare[16].

[11] Dan Banciu, *Elemente de sociologie juridică*, Editura Lumina Lex, București, 2000, pag. 197.
[12] Ph. Combessie, *Sociologie de la prison*, Editions la Découverte, Paris, 2001, pag. 61.
[13] *Ibidem*, pag. 52-53.
[14] *Ibidem*, pag. 53-55.
[15] *Ibidem*, pag. 56.
[16] *Ibidem*, pag. 57.

Universul justiției penale la începutul secolului XXI

În sfârșit, **doctrina proiectului de executare a pedepsei** a apărut în Anglia în ultimul deceniu al secolului XX în urma raportului lordului Woolf (1991) privind închisorile britanice: el considera util să se propună fiecărui deținut un plan de executare a pedepsei la care acesta să colaboreze activ, inclusiv cu sprijinul supraveghetorilor. Dificultatea constă doar în motivarea deținuților pentru acest „proiect" care nu modifica esențial liberarea din închisoare. Această doctrină poate fi considerată ca o reactivare a ceea ce s-a numit „regimul progresiv" în Franța, când deținutul era transferat de la un penitenciar la altul în funcție de evoluția personală în raport cu specificul problemelor care l-au adus în închisoare[17].

Concluzia lui Philippe Combessie este demnă de reținut: „Toate politicile penitenciare, fie cele idealiste sau realiste, pot fi făcute inaplicabile printr-o prea mare creștere a numărului de deținuți"[18].

Această trecere în revistă a preocupărilor privind politica penitenciară deschide o perspectivă generoasă privind viitorul acestei instituții într-o țară democratică. În perspectiva noului mileniu, este mai necesară ca oricând o CARTĂ ALBĂ a închisorilor în care să se prezinte obiectivele și funcțiile sale moderne, indicatorii de performanță pentru fiecare din componentele sale, măsurile și etapele reformei penitenciarelor, noțiunile cheie pentru înțelegerea acestei instituții[19].

Dar această preocupare o găsim și în alte țări. Analizând evoluțiile din închisorile britanice, actualul prim-ministru Tony Blair, afirma: „... o parte a strategiei noastre trebuie să fie reabilitarea celor care vin în penitenciare. Eu cred că este foarte important ca noi să accentuăm faptul că pedeapsa pe care oamenii o primesc în momentul în care sunt trimiși în penitenciar este să fie încarcerați. Oamenii nu sunt trimiși în penitenciar pentru ca viața lor să fie o simplă traversare a pedepsei. Obiectivul nostru final este să ne asigurăm că oamenii pleacă din penitenciar mai capabili să facă față responsabilităților, să fie cetățeni decenți care respectă regulile din societate"[20].

Cu atât mai interesante considerăm că sunt pentru publicul român ideile privind viitorul închisorii formulate într-un capitol fascinant de Dominique Lhuilier și Claude Veil într-o lucrare consacrată schimbărilor care străbat această instituție[21].

Autorii consideră că a ne gândi la viitorul închisorilor implică o condiție sine qua non, și anume că mediul social și politic sunt entități imprevizibile și au tendințe greu de reperat. Ca urmare, în următorii 10 sau 20 de ani, dezbaterile vor pendula între cosmetizarea prezentului sau accentul pus exagerat pe securitate,

[17] *Ibidem*, pag. 58-59.
[18] *Ibidem*, pag. 59.
[19] F. Gheorghe, *Dinamică penitenciară. Reforma structurilor interne*, Editura Oscar Print, București, 1999, pag. 167.
[20] Tony Blair, *Viitorul serviciului penitenciar*, în Prison Service Journal, iulie 1995.
[21] Claude Veil și Dominique Lhuilier (sous la direction de), *La prison en changement*, Éditions Eres, Paris, 2000, pag. 277-301.

între măsuri de democratizare şi cele privind diversificarea tipurilor de închisori, între menţinerea sau abolirea acestei instituţii...

Pentru a construi scenarii funcţionale este necesar să identificăm acele elemente care pot influenţa într-adevăr instituţia: numărul persoanelor încarcerate, periculozitatea infracţiunilor comise, raportul deţinuţi autohtoni – deţinuţi străini, incidenţa bolilor somatice sau psihice, gradul de cultură al deţinuţilor, numărul de specialişti în probleme umane etc. Fără a lua în considerare acest tip de elemente, este posibil să creăm scenarii rupte de realitate, utilizând un „dublu limbaj" care să trădeze o cunoaştere incompletă a domeniului. Dar şi alţi factori vor trebui luaţi în considerare, precum sensibilitatea crescândă a publicului faţă de protecţia drepturilor omului şi investirea prin reprezentări naţionale (guvern, aleşi, partide politice) a problemelor penale şi carcerale. În orice caz, este de dorit o largă dezbatere publică asupra închisorii şi caracteristicilor sale funcţionale în prezent[22].

În continuare, autorii studiului consideră că viitorul închisorii şi al tratamentului penal vor fi determinate de locul pe care îl va ocupa în societatea noastră problema securităţii. Deja se observă o cerere enormă de securitate în toate domeniile care este fundată pe un acut sentiment de nesiguranţă. Această stare de lucruri poate fi depistată în discursurile din ce în ce mai numeroase pe teme de securitate, în multiplicarea asociaţiilor de victime, prin amploarea recursului la justiţie şi, nu în ultimul rând, prin creşterea duratei pedepselor şi a numărului condamnaţilor pe viaţă[23]. Acestei situaţii îi va corespunde în penitenciare o izolare şi supraveghere mărită, o creştere a exigenţelor disciplinare care conduce la un „război de poziţie" între dominaţi şi dominanţi.

În ce priveşte amenajarea vieţii în detenţie, aceasta poate evolua spre anularea sau nu a diferenţelor care există faţă de lumea liberă. Dacă instituţia se va deschide spre comunitate, atunci diferenţele vor fi reduse. Acelaşi lucru se va întâmpla şi dacă va fi promovată imaginea deţinutului ca cetăţean şi nu cea care-l consideră un deficient social care trebuie să stea doar în celulă[24].

În aceste condiţii sunt de aşteptat evoluţii în tratamentul penitenciar privind diversificarea sistemelor de control, cooperarea între vechii şi noii actori ai scenei socio-educative, implicaţii ale pedepselor alternative şi tendinţelor spre privatizare[25]. Chiar locul deţinuţilor în organizarea propriei lor vieţi s-a schimbat: deţinuţii sunt purtători de drepturi iar consultarea lor în anumite probleme este privită într-o logică a reinserţiei sociale[26].

În ultima parte a studiului, Domnique Lhuilier şi Claude Veil ne propun trei mari scenarii privind dezvoltările posibile ale instituţiei penitenciare în viitorul apropiat[27].

[22] *Ibidem*, pag. 281-282.
[23] *Ibidem*, pag. 282.
[24] *Ibidem*, pag. 283-284.
[25] *Ibidem*, pag. 290.
[26] *Ibidem*, pag. 293.
[27] *Ibidem*, pag. 294-301.

Primul scenariu consideră că situaţia actuală se va prelungi şi în viitor, dar în trei variante diferite:

a) schimbări numeroase determinate de conjunctura socială şi politică dar care, insuficient pregătite, vor fi fără urmări: dezvoltarea alternativelor la închidere, redistribuirea atribuţiunilor între diversele eşaloane, ameliorarea procesului de formare a personalului, clarificarea liniilor ierarhice, revizuirea sarcinilor personalului de supraveghere şi a celui socio-educativ, diferenţierea regimurilor în perspectiva liberării deţinuţilor, lărgirea competenţelor judecătorului de aplicare a pedepselor etc;

b) schimbări progresive, continui, orientate şi coerente precedate de studii şi cercetări: apropierea condiţiilor de viaţă din închisoare de cele de afară, individualizarea pedepselor, amploarea măsurilor alternative, parcursul penal al fiecărui deţinut este riguros urmărit, sunt promovate legăturile deţinuţilor cu familia şi mediul profesional, sunt ameliorate reglementările penitenciare, aşezămintele de detenţie sunt specializate, personalul de supraveghere este atent recrutat, format şi valorizat, rolul experţilor creşte;

c) această variantă este condiţionată de reducerea cât mai mult posibil a creşterii populaţiei carcerale prin intermediul utilizării alternativelor la pedeapsa închisorii şi creşterii rolului terapeuţilor („psi") şi a asociaţiilor specializate în reinserţie socială. Realizarea sa poate fi limitată de mai mulţi factori: intoleranţa mediului deschis faţă de persoanele stigmatizate, absenţa criteriilor ştiinţifice de evaluare a periculozităţii indivizilor, existenţa unor deţinuţi a căror stare patologică somatică sau mentală depăşeşte posibilităţile aşezămintelor penitenciare.

Al doilea mare scenariu consideră că sentimentul de insecuritate va creşte în rândul publicului, fapt care va conduce la o utilizare frecventă a încarcerării. Penitenciarele vor avea scopuri lucrative clare, iar constrângerile economice vor duce la găsirea unor modalităţi de lucru cât mai rentabile. În acest scenariu, drepturile deţinuţilor nu vor mai fi o prioritate. O variantă a acestui scenariu consideră că se va accentua presiunea socială pentru securitate, fapt care va conduce la clasificarea deţinuţilor după periculozitate, diferenţierea unităţilor de detenţie şi a modalităţilor de executare a pedepsei. Alternativele la închisoare vor fi puţin încurajate iar pregătirea pentru liberare va beneficia de o atenţie redusă. Această variantă este destul de probabilă dar nu este de dorit deoarece poate genera conflicte[28].

Al treilea scenariu presupune schimbări radicale plecând de la convingerea că politica penală este în pericol să eşueze şi, ca urmare, sunt decise măsuri severe. Este reintrodusă pedeapsa capitală şi temniţa grea. O variantă a acestui scenariu consideră că închisoarea este un rău inutil iar doctrina abolиţionistă este pusă în practică: penitenciarele sunt suprimate rămânând doar alternativele la încarcerare.

[28] *Ibidem*, pag. 298-299.

Aceste două variante sunt puțin probabile deoarece constituie „o ruptură majoră cu istoria societății globale“[29].

6. Paradigme și teorii care pot fi aplicate în reforma sistemelor penitenciare. Reforma penitenciară în alte țări – cazul Angliei și al Canadei

Fenomen discontinuu, reforma nu poate fi înțeleasă cu logica liniară a lui „dacă – atunci“. Ca în orice prospectivă socială, devin importante nu atât predicțiile cât constituirea scenariilor alternative. De aceea, și pentru închisori preocuparea pentru studiul dezvoltării instituționale modifică amplu chiar această dezvoltare. Mergem deci pe aceeași linie de gândire a marelui nostru filozof Constantin Noica: „...un lucru întors asupra-și dă altceva“[30].

Privită într-un context social larg, reforma penitenciarelor de oriunde are câteva premise evidente: evoluțiile din societatea liberă, prioritățile guvernamentale, clarificarea rolului schimbării sistemului penitenciar în cadrul justiției penale. Această situație creează o stare de spirit care incită reformatorii penali dar și funcționarii din închisori să-și folosească capacitățile pentru a face sistemul logic și coerent. Astfel, încep restructurările organizaționale care antrenează modificări radicale ale funcțiilor, ale arhitecturii organizaționale, ale metodelor de lucru.

„Pentru a fi durabilă, schimbarea trebuie să fie un proces de învățare la toate nivelele organizației. A presta bune servicii corecționale nu este doar o problemă de politici și de programe bine gândite. Este indispensabil ca personalul să creadă în munca sa și să-și înțeleagă rolul în sânul organizației[31].

„Pentru foarte mulți ceea ce contează este schimbarea la nivelul structurilor «tari» ale societății – instituții, grupuri sociale și infrastructură. Spațiul schimbării «adevărate», este considerat ca fiind cel al structurilor de tip normativ sau morfologic (în sensul dat de Durkheim termenului). Punctul de vedere opus consideră că adevărata schimbare este cea în registrul valoric: ceea ce cred și ceea ce își reprezintă oamenii, este mai important decât ceea ce se vede și se măsoară cu ușurință în viața socială“[32].

În acest context se înțelege că în ce privește închisorile, reușita reformei este multiplu condiționată: reforma implică existența unei culturi organizaționale adecvate și a unei psihologii mature a schimbării la personal; modificările structurale din instituția penitenciară trebuie asimilate politic, adică să devină obiect al dezbaterii publice; restricțiile bugetare trebuie să afecteze mai mult tehnologiile și construcțiile, dar nu resursele umane și formarea personalului; responsabilul cu reforma va semna un „contract pentru reformă“ care să-i asigure puterea de intervenție și autonomia în aplicarea deciziilor.

Faptul că, după o lungă perioadă de timp în care nevoia de progres se face simțită, se trece oarecum brusc la o etapă în care personalul de la toate nivelele dorește schimbări profunde, pune problema cauzelor care o generează. Aceste cauze pot fi macrostructurale și microstructurale, endogene și exogene.

La nivel macrostructural, pe primul plan se impun circumstanțele favorabile din toate celelalte subsisteme sociale și mai ales nevoia de a evalua discrepanțele globale și cele sectoriale din sistemul justiției penale.

La nivel microstructural găsim deseori o criză de încredere a personalului din unitățile de detenție în eșalonul superior, conștiința faptului că legea în vigoare nu mai corespunde evoluțiilor din lumea închisorilor, discrepanțe majore între nevoile oamenilor din sistem – fie ei funcționari sau deținuți – și mijloacele disponibile de satisfacere, o criză a funcțiilor închisorii (accent prea mare pe funcțiile custodială și economică și neglijarea funcției terapeutice).

Între cauzele endogene amintesc variabilitatea ritmurilor de schimbare între diferitele eșaloane ale sistemului penitenciar, faptul că noua generație de personal se preocupă de sensul existenței sale și de mediul în care muncește, înțelegerea disfuncționalităților generate de nediferențierea regimurilor pentru deținuți, evenimentele negative atipice produse în rândul personalului și insuficient analizate (în special corupția și abuzurile), imobilismul și automulțumirea unor lideri anacronici pentru perioada traversată de instituție.

Între cauzele exogene trebuie reținute modificări ale regulilor de funcționare ca urmare a unor acumulări de idei și oferta unor modalități mai bune de lucru, venite din alte sisteme penitenciare cu care există contacte profesionale.

Asta nu înseamnă că nu există și influențe nefavorabile proceselor de schimbare: teama de „import“, neîncrederea în noii lideri ai eșalonului superior, mentalitățile impermeabile la nou și experiment, confuzia obiectivelor pe termen scurt și/sau lung, neglijarea intenționată a disfuncționalităților, exagerarea compartimentării activității personalului.

Întotdeauna schimbările încep cu o serie de întrebări legitime: de unde începe și unde se termină reforma ?, care sunt criteriile de evaluare a schimbărilor introduse ?, există resursele umane, materiale și financiare necesare ?, care sunt fazele și cât va dura întreaga reformă ? Răspunsuri la întrebări și o viziune de ansamblu asupra acestui proces instituțional poate oferi prezentarea câtorva teorii ale reformei: teoria autoreglării, teoria conflictului, teoria dependenței, teoria revoluției[33].

[29] *Ibidem*, pag. 299.
[30] C. Noica, *Jurnal de idei*, Editura Humanitas, 1990, pag. 19.
[31] D.B. Dewar, *Notre cheminement*, Editat de Serviciul Corecțional Canadian, Ottawa, 1991.
[32] D. Sandu, *Schimbarea ca paradigmă socială*, în „Sfera politicii“ nr. 46/1997, pag. 4.
[33] C. Bârzea, *Transformare sau reformă ?*, în „Sfera politicii“, nr. 45/1996.

Teoria autoreglării consideră că în orice sistem social există tendințe de auto-înnoire și perfecționare a părților lui componente. Acest lucru este determinat de nevoia acomodării la schimbările intervenite în ambianța socială: conștientizarea decalajului apărut determină sistemul (instituția) să caute soluții. Desigur, este important nivelul organizațional la care se conștientizează starea problematică: atunci când conștientizarea are loc la nivelele de decizie, presiunea pentru găsirea soluțiilor este mai mare[34].

Teoria conflictului localizează originea reformelor în tensiunile care apar la un moment dat între grupuri de interese, între individ și stat, între acumulările de noi cunoștințe și practicile inadecvate etc., tensiuni care generează schimbări profunde, localizate pe două planuri: în interiorul sistemului – acumularea de incompetențe, imobilism, nepotriviri în definirea urgențelor între unități și aparatul central, negarea „de sus" a unor disfuncționalități evidente (mai ales în relațiile interumane) și în exteriorul sistemului – decalaje între ritmul accelerat al schimbărilor economice, social-politice, științifico-tehnice, valorice și „ceasul" evoluțiilor penitenciare[35].

Teoria dependenței definește situația când un stat trebuie să introducă schimbări la nivelul unora din instituțiile sale, pentru a putea primi în schimb ajutor financiar sau sprijin pentru modernizare din partea altor state sau organisme internaționale. În acest caz, reforma este un gest de bunăvoință față de partenerii externi dar și recunoașterea faptului că modernizarea înseamnă crearea unei anumite compatibilități între instituțiile naționale și cele europene[36].

Teoria revoluției afirmă că reforma unui subsistem social derivă din schimbările care au loc la nivel global într-o societate dată: când sistemul (instituția) nu se mai poate menține cu ajutorul normelor se trece la modificări profunde care revoluționează întregul sistem[37].

Într-un studiu foarte interesant referitor la reformele educației în țările Europei Centrale și de Est, Cezar Bârzea consideră că se poate vorbi „despre reforme prin infuzie, reforme de ajustare structurală, reforme de gradul II (o reformă care corectează reforma care a început greșit) și chiar despre contrareformă (o mișcare de blocare a reformei)[1]. În continuare, Cezar Bârzea pune problema reformei învățământului – dar desigur aplicabilă și la sistemul penitenciar – în termenii soluționării a două dileme: dilema continuitate - separare și dilema stabilitate - schimbare. Autorul consideră că prima dilemă atrage atenția că nu se poate schimba întregul sistem al educației, că acesta are și calități care trebuie valorificate în noile condiții sociale. „În contextul nostru, alegerea între

[34] C. Zamfir, *Strategii ale dezvoltării sociale*, E.P. București, 1977, pag. 59.
[35] L. Grünberg, *Opțiuni filozofice contemporane*, E.P. București, 1981, pag. 331.
[36] A. Marga, *Filozofia unificării europene*, Biblioteca „Apostrof", Cluj, pag. 14.
[36] C. Zamfir, *Metoda normativă în psiho-sociologia organizării*, Editura Științifică, București, 1972.
[37] C. Bârzea, *Transformare sau reformă*, în revista „Sfera politicii" nr. 45/1996, pag. 5

Universul justiției penale la începutul secolului XXI

continuitate sau separare se referă la apropierea sau depărtarea de structurile regimului precedent, fapt care determină și politicile educaționale".

A doua dilemă, stabilitate-schimbare „depinde și ea de opțiunile politice. În țările în care a fost aleasă terapia de șoc, stabilitatea și continuitatea au fost sacrificate în favoarea schimbării radicale și rapide. În altele, unde reformele sunt mai încete, iar accentul este pus pe politicile de asistență socială și pe o schimbare controlată, stabilitatea sistemului primează asupra schimbării".

În finalul studiului său, Cezar Bârzea, director al Institutului de Științe ale Educației din București, prezintă două alternative sub forma unei matrice, rezultând patru tipuri de reforme educaționale:

	CONTINUITATE	SEPARARE
STABILITATE	Reforma care modernizează	Reforma care corectează
SCHIMBARE	Reforma structurală	Reforma sistemică

Reforma corectoare se exercită de obicei asupra celor mai vizibile caracteristici ale educației comuniste (îndoctrinarea politică, centralism excesiv, control polițienesc etc). Aceste schimbări au avut loc imediat după Revoluția din decembrie 1989.

Reforma modernizatoare pleacă de la ideea sincronizării cu Occidentul, a ajungerii acestuia din urmă în materie de învățământ: programe, manuale, echipamente școlare, metode de predare ș.a. Acest tip de reformă are nevoie de resurse umane și materiale adecvate și de o voință politică de schimbare.

Reforma structurală depășește elementele de suprafață, adresându-se celor de esență: structura de organizare, mecanismele de luare a deciziilor, cadrul legal, ș.a.

Reforma sistemică are în vedere remodelarea finalităților și relațiilor educației (sau sistemului penitenciar, în cazul nostru) cu sistemul social, redefinirea rolului statului, descentralizarea, controlul calității activității etc. Pentru a avea succes, reforma sistemică are nevoie de o mobilizare masivă care, cel mai frecvent, este greu de realizat.

Tocmai de aceea, reforma închisorii are nevoie de un fundament teoretic profund fără de care succesul său nu poate fi conceput. Există o bibliografie imensă consacrată acestui domeniu și a cărui consultare ușurează în mare măsură demersurile în acest sens. O sinteză excepțională realizează dr. Sorin Cristea în lucrarea sa „Fundamentele pedagogice ale reformei învățământului"[39]. În paginile care urmează redau cu acordul său, câteva din ideile sale. Pentru funcționarul din domeniul penitenciar, va fi de-ajuns să înlocuiască noțiunile de învățământ sau educativ folosite de dr. Cristea, cu cele de „penitenciar" sau „sistem penitenciar":

[39] Sorin Cristea, *Fundamentele pedagogice ale reformei învățământului*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1994.

se va constata încă o dată că domenii oarecum îndepărtate pot avea o bază de preocupări foarte apropiate.

Din perspectivă sociologică, reforma este o **metodă** care provoacă transformări în structura colectivităților pentru a înlătura cauzele unor dificultăți sau **o mișcare socială** care introduce schimbări pe cale legislativă sau prin modificarea sistemului instituțional. În acest caz se parcurg mai multe etape: conștientizarea dificultăților, organizarea dezbaterilor pentru descoperirea soluțiilor, formularea programului de acțiune, instituționalizarea obiectivelor[40].

În plan politologic reforma reflectă o realitate socială complexă care include aspecte contradictorii: ideologia reformismului (care susține schimbarea sistemului politic prin reforme legale în cadrul instituțional existent), psihologia schimbării (care exprimă o atitudine politică dar și o tentație revizionistă) și proiectarea acțiunii politice (care își asumă riscul „construcțiilor utopice)[41].

Ca dimensiune psihologică generală, reforma implică schimbarea atitudinilor, reorientarea celor individuale și de grup. Procesul declanșat solicită angajarea totală a personalității, dar și o schimbare organizațională care pune accent pe întreaga cultură a organizației respective[42].

Reforma intră în categoria conceptelor fundamentale, de maximă generalitate, care le menține stabilitatea epistemică și le reduce, până la zero, limita de perisabilitate cu o orientare prioritară în direcția valorilor metodologice[43].

În filozofia științei, paradigma – care inițial are sensul de schemă model – este analizată de Thomas S. Kuhn, în funcție de două criterii: ca soluție clasică, exemplară pentru noii cercetători și ca ansamblu de concepte și valori transmise și acceptate de comunitatea științifică. Paradigma evoluează de la „teoria care permite progresul prin acumulare" (Karl Popper), spre teoria care este posibilă doar prin reinterpretarea realității (Thomas Kuhn). Schimbarea paradigmei antrenează astfel o schimbare a viziunii noastre despre lume. Un asemenea model de tip paradigmatic, presupune – în cazul reformei – stabilirea unor linii de perspectivă capabile să surprindă valoarea fenomenului în ansamblu, stabilitatea și deschiderea sa socială. În acest context, paradigma reformei (învățământului) poate fi o paradigmă: 1 – sistemică; 2 – a creativității; 3 – a proiectării; 4 – a comunității științifice[44].

Paradigma sistemică asigură reorganizarea culturală a sistemului în perspectiva tuturor nivelurilor, treptelor și ciclurilor instituționale. Această paradigmă ne învață că dincolo de identificarea elementelor și relațiilor cauzale, trebuie făcut un efort pentru a înțelege geneza, dezvoltarea și dispariția sistemelor ale căror proprietăți rezultă din interacțiunile dintre elementele lor componente. Reforma sistematizează deci funcțiile instituției: cele interne (de comunicare și conservare, de creștere a

[40] *Ibidem*, pag. 15.
[41] *Ibidem*, pag. 16.
[42] *Ibidem*, pag. 26.
[43] *Ibidem*, pag. 120.
[44] *Ibidem*, pag. 121-122.

patrimoniului cultural, de autoperpetuare) și cele externe (de producție, de selecție, de ierarhizare a personalului pentru o anumită diviziune a muncii)[45].

Paradigma creativității consideră că reforma se bazează pe un proces de inovație și de cercetare orientat în direcția transformării calitative a sistemului. Ambele procese solicită o distincție atentă în raport cu modificările instituționale pe care le provoacă. Paradigma creativității apare drept criteriu valoric în aprecierea stadiului reformei: inovațiile care rezistă cel mai mult la proba succesului sunt cele care constau în modificări de detaliu ale unor practici existente în mod tradițional. În acest context, experimentarea unor reforme mai ample poate să ducă la rezultate mediocre în primele luni, având însă repercusiuni adânci pe termen lung. Această paradigmă propune evaluarea reformei nu după calitatea sa inițială ci după permanența efectelor sale[46].

Paradigma proiectării acționează prin „filtrul culturii" și prin „disponibilitatea" membrilor organizației, experimentându-se la diferite niveluri de percepție și de înțelegere psihosocială pentru a putea atinge dimensiunea globală a fenomenului. În acest context, orice reformă are de rezolvat o problemă fundamentală: problema timpului necesar pentru elaborarea și aplicarea liniilor de transformare globală în sistemul social (instituția) respectivă. Ea se manifestă prin contradicția existentă între tendința elaborării relativ rapide a concepției generale despre reformă, și tendința prelungirii etapelor de „implementare" a reformei, datorită dificultăților ridicate de restructurarea psihologică și instituțională a practicii curente[47].

Paradigma „comunității științifice" încearcă să asigure o sinteză calitativă, apta să atragă majoritatea cercetătorilor și a practicienilor, prin „convertire" la o promisiune a reușitei. Paradigma comunității științifice se conturează pe fondul confruntării a două perspective afirmate în filozofia științei: cea elaborată de Karl Popper și cea avansată ulterior de Thomas S. Kuhn. În viziunea lui Popper conceptul central care probează maturitatea discursului științific îl reprezintă „teoria științifică", înțeleasă ca un sistem de enunțuri controlabil doar prin teste empirice, demarcate de speculațiile incontrolabile.

În viziunea lui Kuhn, conceptul cultural care orientează valoric discursul științific îl reprezintă „paradigma". Aceasta ghidează membrii grupului de studii pentru rezolvarea noilor probleme, fără a preciza regulile empirice adaptabile creator, la diferite situații concrete. Paradigma încheie disputele între școli de gândire, punând capăt tendinței de reluare permanentă a problemelor fundamentale; pe de altă parte, ea oferă cercetătorilor încrederea că se află pe calea cea bună[48].

---

[45] *Ibidem*, pag. 123-133.
[46] *Ibidem*, pag. 137.
[47] *Ibidem*, pag. 141-156.
[48] *Ibidem*, pag. 156-164.

*
* *

Nu numai personalul din închisorile românești a resimțit acest decalaj care s-a instalat între evoluțiile vieții social-politice de după Revoluția din 1989 și stagnarea sau chiar regresul în anumite sectoare ale instituției penitenciare.

În **Anglia**, directorul general al Serviciului Penitenciar afirma despre condițiile din închisori că sunt „o insultă la adresa societății civilizate"[49]. Ca urmare, a fost înființat un grup pentru reforma penitenciară care avea ca scop să promoveze ample dezbateri despre condițiile din închisori, să încurajeze interesul comunității pentru instituțiile penale și să sprijine schimbări constructive ale regulilor penitenciare și ale politicii penale în general[50].

Funcționarii din penitenciarele britanice au înțeles că reforma nu poate fi susținută dacă publicul larg nu este informat în acest sens, pentru a avea o imagine amplă asupra disfuncționalităților sistemului lor penitenciar. Ca urmare, au făcut publice aspectele care întrețineau starea de criză a sistemului de justiție penală: supravegherea închisorilor, durata lungă a pedepselor, creșterea numărului deținuților preventivi și a celor tineri, insuficienta utilizare a penitenciarelor deschise, deformarea efectelor regimului penitenciar printr-un accent excesiv pus pe securitate, numărul mare de inadaptați social reținuți în închisori pentru fapte minore, moralul scăzut al ofițerilor din penitenciare determinat de eșecul în dezvoltarea unui rol pozitiv în activitatea cotidiană, ambiguitățile privind liberarea condiționată și cele privind măsurile disciplinare din penitenciare.

Considerând că reabilitarea multor infractori se poate face mai ieftin și mai eficace în afara penitenciarelor, a fost constituit pentru o scurtă durată de timp (3 ani), un grup pentru reforma penitenciară independent față de Ministerul de Interne, cu scopul de a facilita aplicarea în sistem a acelor măsuri pe care toate autoritățile le considerau necesare și urgente.

În principal, grupul pentru reforma penitenciară și-a stabilit 5 obiective: promovarea unui tratament constructiv pentru deținuți, educarea publicului privind sistemul penal, încurajarea cercetării în interiorul sistemului penal, prezentarea publică a cunoștințelor care stau la baza formării personalului din penitenciare, comunicarea obiectivelor reformei prin presă, publicații, proiecte de cercetare. Acest grup a cooperat și cu alte organizații care promovează reforma penală: NACRO și Liga Howard pentru reforma penală.

În **Canada** „reforma s-a inspirat din dorința noastră profundă de a servi mai bine publicul, delincvenții, funcționarii Serviciului Corecțional Canadian, guvernul și ministerul nostru. În acest scop a trebuit să ne definim mai bine obiectivele generale. Noi am vrut să punem pe primul plan, în programele noastre

[49] D. Show, M. Brookes, *Staff involvement in a prison's evolution*, „In Prison Service Journal" nr. 108/1996

[50] S. Shaw, *In Prison Reform Trust*, „In Prison Service Journal" nr. 100/1995

operaționale, noțiunea de bune servicii corecționale. Am avut, de asemenea, intenția de a stabili cu precizie clientela și responsabilitățile noastre față de ea, atât pentru beneficiul nostru cât și al tuturor canadienilor. A trebuit să fim în măsură să indicăm cercetătorilor noștri rezultatele vizate de organismul corecțional federal, adică să explicăm ce înseamnă „bune servicii corecționale". Noi am sperat că vom face să concorde valorile individuale cu cele colective, adoptând o nouă orientare și asigurând coerența în sânul serviciilor corecționale federale[51].

La mijlocul anilor '70, schimbările din societate au exercitat o mare presiune asupra instituției penitenciare, fapt care a generat un sentiment de confuzie la nivelul orientărilor Serviciului Corecțional Canadian.

În 1977, Subcomitetul parlamentar care supraveghea regimul din penitenciarele canadiene a constatat că acestea sunt în „plină criză". În urma unor revolte și incidente violente, acestui subcomitet i-au fost conferite puteri depline de a face o anchetă asupra gestionării globale a serviciilor corecționale. În concluziile sale, el a semnalat necesitatea stabilirii unor principii generale care să se încadreze în obiectivele sistemului justiției penale.

În 1983 a început redefinirea propriu-zisă a structurii și metodelor de muncă ale serviciului corecțional, în lumina unei misiuni clar definite: serviciul trebuia să-și precizeze rațiunea de a fi înainte de a proceda la o reformă structurală.

În 1984 au fost abordate fundamentele planificării strategice pentru a stabili problemele esențiale ale serviciului, politicile și metodele de muncă care să permită atingerea acestor obiective.

„Membrii personalului trebuie să simtă că iau parte la un proces de transformare și ameliorare în mediul lor de muncă", dar și în organizație, în ansamblul său. Fără acest sentiment, un funcționar este înclinat să considere munca sa ca nesemnificativă și, ca urmare, să piardă impulsul de a o ameliora.

În mod esențial, funcționarii au dreptul ca toți ceilalți cetățeni să fie bine informați asupra serviciilor avute în vedere de organismul public. Noi credem că toți funcționarii Serviciului Corecțional Canadian trebuie să fie în măsură să înțeleagă și să explice că munca lor poate fi considerată ca un serviciu public[52].

Tot în 1984 a fost constituit Grupul de lucru asupra misiunii și dezvoltării organizaționale a Serviciului Corecțional Canadian care avea ca mandat să elaboreze un enunț al valorilor, să examineze politicile serviciilor prin prisma acestor valori, să sugereze la nevoie schimbările în structura organizațională pentru a utiliza mai bine resursele umane și, în sfârșit, să pună la punct mecanismele destinate ameliorării organizării serviciului. În această optică, un comitet superior de gestiune (acum comitet de direcție) a stabilit un enunț al Misiunii Serviciului Corecțional Canadian.

O dată cu determinarea principiilor directoare pe care se sprijină Serviciul într-un mediu în schimbare, grupul de lucru a sondat opinia cadrelor

[51] *Ole Ingstrup* în „Notre Cheminement", Ottawa, Canada, pag.23.

[52] *Ibidem*, pag. 28.

superioare privind principiile care trebuie adoptate în sectoarele cheie: securitatea publică, delincvenții, personalul de conducere, comunicații, dezvoltarea organizațională și rolul serviciului în cadrul sistemului de justiție penală.

Rezultatele au arătat un larg consens privind orientările pe care trebuie să le aibă serviciul, dar și divergențe de opinie asupra chestiunilor particulare. Aceste chestiuni au fost studiate la o reuniune unde au participat membrii Comitetului Superior de Gestiune. Plecând de la aceste discuții, grupul de lucru a elaborat principiile directoare și prima schemă de enunț a valorilor.

După ce enunțul valorilor a fost realizat, 500 de responsabili din Serviciul Corecțional Canadian au fost invitați să-și exprime opiniile asupra acestui document: ei au primit un chestionar în care trebuiau să-și exprime acordul cu fiecare din cele 75 de principii care condensau enunțul valoric. Răspunsurile lor au demonstrat că ei aderă la majoritatea principiilor formulate.

În 1987, Comisia privind valorile fundamentale a selectat valorile comune tuturor sectoarelor publice, descrise ca o forță posibilă de coeziune în interiorul unui organism și ca un mijloc de a elibera toate energiile umane. În acest mod, instituția penitenciară putea deveni o organizație performantă care să se depărteze de birocrația atât de răspândită în acest sector.

În 1988, Grupul de lucru asupra misiunii serviciului a schițat o nouă linie de conduită pentru întregul personal din penitenciare, iar la reuniunea cadrelor superioare din luna noiembrie, pe ordinea de zi a fost un singur punct: proiectul Misiunii.

Documentul privind Misiunea a fost oficial aprobat în februarie 1989: el a fost adus la cunoștința membrilor personalului, a deținuților, a colaboratorilor sistemului de justiție penală, organismelor guvernamentale, marelui public. Difuzarea acestui document a constituit prima etapă importantă a unui lung drum. Dar documentul scris, singur, nu produce reforma dorită: a fost nevoie să se dea sens activității personalului, iar cadrele superioare să ofere un bun exemplu.

În anexa 2 de la sfârșitul acestui volum prezint integral misiunea, valorile fundamentale, principiile directoare și obiectivele strategice ale Serviciului Corecțional Canadian, care pot fi o sursă de inspirație pentru orice sistem penitenciar care dorește sincer să progreseze. Considerând că slujește aceluiași scop, am adăugat în continuare și „Programul principiilor muncii de penitenciare și de probațiune" al Serviciului Penitenciar și de Probațiune din Danemarca.

CAPITOLUL 2

DEZVOLTAREA UMANĂ ÎN PENITENCIARE

8. Nevoile educaționale ale deținuților
9. Ce sunt programele corecționale
10. Utilitatea programelor educative în penitenciare
11. Evaluarea programelor corecționale
12. Respingerea programelor educative de către deținuți
13. Locul programelor educative în dezvoltarea umană a deținuților. Cazul Serviciului Corecțional Canadian
14. Recomandarea Consiliului Europei R (89) 12 privind educația în închisori

Mare parte din cei care ajung în închisori nu sunt dintre cei mai buni cetățeni: au un nivel de cultură redus, deseori nu au familie, nu au locuință și nici o bună sănătate. La acestea se adaugă uneori învățări patologice și dependență de alcool sau droguri. Cu alte cuvinte „De profesie: disperat"[1].

Cu toate acestea, ideologia tratamentului penitenciar a afirmat cu putere ideea că omul, deci și delincvenții, reprezintă o valoare pentru societate. De aceea, pedeapsa este lipsită de conținut și însemnătate și nu are o justificare morală dacă nu-i ajutăm pe toți deținuții să devină membri utili ai societății. Instituția penitenciară exercită atâta putere asupra celor privați de libertate încât este justificat să ne întrebăm ce este bun și util pentru ei.

„Psihologia devianței nu ar trebui să se limiteze numai la studiul schizofrenici, ea ar trebui să includă și cinismul, autoritarismul, pierderea valorilor, prejudecățile, lăcomia, egoismul împreună cu fenomenele și caracteristicile acestora. Din punctul de vedere al sistemului de valori, acestea sunt cele mai serioase maladii"[2].

În toate domeniile principiul eficienței pare să convină tuturor, dar mai ales politicienilor deoarece se pune accent doar pe rezultatele imediate. Acest lucru este cerut și de la închisoare, iar atunci când evaluarea activităților culturale și educative nu oferă motive de optimism în privința reducerii ratei de recidivă, este

[1] Mircea Iorgulescu: „Dilema" nr. 428
[2] Maslow,1876, citat de Dragan Petrovec în „Psychology and Criminal Justice", Berlin,1998, pag.279.

blamat întregul sistem penitenciar. Astfel, se aşteaptă prea mult de la închisoare în condiţiile în care cauzele recidivei (cel puţin) se află în afara ei.

O altă problemă actuală în ce priveşte dezvoltarea umană în penitenciare, este posibilitatea existenţei penitenciarelor fără tratament: dacă se exagerează măsurile de securitate în virtutea unei anxietăţi nejustificate decât subiectiv, va fi afectată comunicarea educativă dintre personal şi deţinuţi cu toate consecinţele care decurg de aici. Doar relaţiile umane purtătoare de valori pot ameliora scara de valori a deţinuţilor!

Toate aceste probleme ar trebui să preocupe publicul larg şi nu numai personalul de educaţie din penitenciare.

1. Nevoile educaţionale ale deţinuţilor

Plictiseala şi monotonia par să fie dominante în toate închisorile de oriunde: şansa de a munci nu există decât pentru puţini deţinuţi şi de obicei pentru perioade scurte de timp. În general, între 80 şi 90 % din deţinuţi stau în penitenciare fără să facă ceva deosebit: programul de dimineaţă inclusiv micul dejun, ieşirea la curtea de plimbare aproximativ o oră, masa de prânz, masa de seară, discuţiile interminabile cu colegii de cameră şi, mai ales, privitul la televizor. Şi asta, ani şi ani de zile...

După câţiva ani de şedere în penitenciar, liberarea devine într-adevăr o problemă de adaptare: cunoştinţele, opiniile, regulile învăţate în penitenciar, modul în care concep viaţa lor viitoare devin obstacole pentru ceea ce numim competenţa de viaţă în lumea actuală. Şi să nu uităm că mulţi deţinuţi au carenţe educaţionale, şcolare şi psihologice care deseori explică infracţiunile comise în mod repetat.

Deţinuţii pot fi clasificaţi în diverse moduri: bărbaţi şi femei, adulţi şi minori, recidivişti şi nerecidivişti, cu familie şi fără familie, sănătoşi şi bolnavi somatic, cu nivel de cultură ridicat şi cu nivel de cultură scăzut, români şi străini, apţi de muncă şi inapţi de muncă, din mediu urban şi din mediu rural etc. Ca urmare, nevoile lor educaţionale, psihologice, sociale şi terapeutice sunt imense. Dacă la toate acestea adăugăm faptul că mulţi sunt abandonaţi de familiile lor şi nu au minime posibilităţi de întreţinere după liberarea din închisoare, vom avea imaginea completă a ceea ce personalul educativ şi specialiştii în probleme umane – psihologi, sociologi şi asistenţi sociali – au de corectat, amplificat, tratat, modelat în ce-i priveşte pe deţinuţi.

Pedeapsa penală nu are nimic de-a face cu educaţia: ea nu face altceva decât să „fixeze" individul într-un loc o anumită perioadă de timp. Dar în tot acest interval sunt atâtea de făcut în registru uman, încât nu reuşeşti să faci ceva într-adevăr folositor decât pentru puţini deţinuţi. Mă refer la ameliorarea cunoştinţelor şcolare, la optimizarea deprinderilor sociale, la creşterea abilităţilor

fizice, la descoperirea sau amplificarea unor aptitudini. Dar cea mai impo construcţie va fi desigur voinţa morală – voinţa de a fi un tată bun, un soţ bu cetăţean bun, un fiu bun şi chiar un deţinut bun... O asemenea „calificare" n atestată printr-un certificat oficial dar ea contribuie la dezvoltarea unui om într-un context instituţional care nu pare potrivit acestui scop. De aceea, educ din penitenciare au un rol atât de important în umanizarea acestei instituţii.

2. Ce sunt programele corecţionale

Toate sistemele penitenciare din orice ţară urmăresc să ameli condiţia umană a deţinuţilor, oferindu-le cunoştinţe, tratându-le diferitele tul fizice şi psihice, dezvoltându-le competenţe utile pentru o viaţă cinstită liberare.

Ca urmare, programele oferite de administraţia unui penitenciar clasificate în programe de educaţie, programe de formare (profesiona principal) şi programe de terapie. Finalitatea acestor programe este comună ajute pe deţinuţi să gândească şi să se comporte într-un mod acceptat social încât să nu mai recidiveze.

Înţelegerea unui program corecţional depinde în mare măsură de viz asupra rolului instituţiei penitenciare în comunitate şi, desigur, asupra ca criminalităţii. În acest context, James McGuire – profesor la Universitate Liverpool, Anglia ne oferă câteva definiţii asupra programelor corecţi prima, concepe programele ca fiind un ansamblu de activităţi având un ob precis şi implicând un număr de elemente interlegate; a doua definiţie le co ca o serie planificată de ocazii de învăţare pentru deţinuţi cu scopul general reduce riscul de recidivă. „Pentru a ajunge să operăm o schimba comportament este necesar să adoptăm o abordare constructivă, adică să mo comportamentele nedorite aplicând o metodă axată pe întărirea pozitivă şi tehnică de creştere a repertoriului"[3].

Un punct de vedere interesant propune D.L. MacKenzie care cl intervenţiile în domeniul penal în şase categorii[4]:

- **neutralizarea**: a reduce capacitatea delincventului de a mai cor infracţiune, de obicei prin încarcerare;
- **disuasiunea**: pedepsele au efecte neplăcute care pot face delincve renunţe la infracţiuni;
- **readaptarea**: delincventul participă la programe care îi schimbă mo gândire, sentimentele şi comportamentul;

[3] James McGuire, *Definir les programmes correctionneles*, în FORUM. Recherche sur l'a correctionnelle 2/2000, pag. 6.

[4] D.L. MacKenzie, *Criminal Justice and crime prevention*, în „Preventing Crime: What What Doesn't, What's Promising", Washington, DC, Office of Justice Programs, 1997.

- **măsuri de control în comunitate**: prin supraveghere şi alte măsuri asemănătoare delincventul este împiedicat să participe la proiecte infracţionale;
- **structură, disciplină şi stimulare**: se referă la activităţi fizice şi uneori mentale, concepute să influenţeze pozitiv atitudinile persoanei şi dorinţa sa de a comite infracţiuni;
- **readaptare şi măsuri de control**: implică o combinaţie de metode de tratament, de supraveghere şi restrângere a libertăţii, astfel încât persoana să fie forţată să respecte normele.

Autorul menţionat consideră că trebuie făcută o distincţie între acţiunile justiţiei penale care decurg direct din stabilirea pedepsei şi eforturile serviciilor penitenciare şi altor organizaţii de a introduce factori activi de schimbare într-un mediu definit. El continuă spunând că deseori publicul crede că pedepsele impuse de tribunale au efecte asupra comportamentului delincvenţilor. Or, pedeapsa în sine nu are astfel de rezultate: pedeapsa este doar punctul de plecare pentru programele de intervenţie.

Ca urmare, programele pentru deţinuţi se pot diferenţia după obiectivul urmărit (eliminarea nevoilor criminogene), după numărul şi durata activităţilor desfăşurate, după locul întâlnirilor (în penitenciar sau în comunitatea liberă), după categoria deţinuţilor participanţi (cu pedepse lungi sau scurte etc.), după gama de programe oferite de o unitate de detenţie (unităţi specializate în diminuarea violenţei, unităţi specializate în prevenirea sinuciderii etc.).

Personalul care asigură desfăşurarea programelor trebuie să aibă o pregătire aprofundată, iar resursele materiale puse la dispoziţia sa să fie suficiente.

3. Utilitatea programelor educative din penitenciare

Dacă scopul aşteptat prin executarea pedepselor privative de libertate este reducerea recidivei, se va considera că eficienţa programelor educative şi terapeutice va fi măsurată prin numărul deţinuţilor reveniţi în închisori. Punând astfel problema, se va eluda rolul factorilor criminogeni, lungimea carierei infracţionale şi caracteristicile personalităţii delincvenţilor, aspecte care cu greu pot fi combătute în perioada de şedere în penitenciar.

Experienţa practică din penitenciare arată că există o serie de condiţii care au un rol decisiv în succesul unui program educativ: o bună formare a personalului, o politică educaţională adecvată, existenţa unei concepţii bazate pe ideea de tratament şi ameliorare umană, o structură organizaţională gândită pentru suport şi progres uman. Desigur, sunt necesare evaluări aprofundate ale deţinuţilor înainte, în timpul şi după programul educativ sau terapeutic în care au fost incluşi. Până la măsurarea efectelor prin recidivă, par mai importante cele privind adaptarea la

Dezvoltarea umană în penitenciare

normele specifice penitenciarului, atitudinile relevate în relaţiile interpersonale, modificările apărute în trăsăturile de personalitate. Unii deţinuţi prezintă tulburări de personalitate care se asociază aproape sigur cu recidiva: impulsivitatea, exprimarea verbală greoaie, recurgerea la forţă şi minciună pentru a rezolva orice problemă, dizarmonii evidente ale personalităţii, toate acestea putând explica eşecul oricărei forme de terapie în mediul carceral. Chiar dacă pe termen scurt programele educative au efect, ele sunt deseori ineficiente pe termen lung: acest lucru impune măsuri de prevenire a recăderii sub forma altor programe special concepute.

Toate acestea conduc spre o serie de principii obligatorii pentru programele corecţionale într-adevăr folositoare: un fundament teoretic solid, intervenţie plecând de la factorii criminogeni specifici, achiziţionarea aptitudinilor sociale şi a stăpânirii de sine, motivarea şi formarea personalului potrivit, neutralizarea influenţelor nocive pe perioada programului, recurgerea la sprijinul familiei, evaluarea schimbărilor observate în comportamentul deţinutului şi introducerea elementelor de prevenire a recăderilor[5].

Studiile făcute în diverse ţări referitor la eficacitatea programelor corecţionale, au un punct comun în a considera că prin aplicarea lor se reduce cu 10 % recidiva. „Programele ineficace sau nepotrivite sunt în general cele care au la bază un model psihodinamic non-directiv sau medical, strategii slab axate pe o educaţie sau formare profesională de grup, acţiuni sau o altă împrejurare care nu a fost concepută în funcţie de factorii criminogeni"[6].

Factorii care condiţioncază realizarea unor programe eficace în penitenciare – conform lui Paul Gendreau şi Claire Goggin – sunt cele referitoare la:

a) evaluarea factorilor de risc pentru fiecare deţinut (exemplu vârsta) şi a celor dinamici (criminogeni) care pot influenţa evoluţia tratamentului; cei doi cercetători propun programe diferenţiate pentru delincvenţii cu risc înalt de recidivă (programe intensive);
b) caracteristicile tratamentului, abordarea comportamentală pe termen lung (3-4 luni) este cea mai indicată. Tratamentul va fi personalizat şi axat pe întărirea pozitivă a comportamentelor prosociale;
c) factorii legaţi de contextul general: credibilitatea celui care a conceput programul, pregătirea personalului şi aptitudinile de consiliere, supravegherea schimbărilor care apar la deţinuţi în cursul programului şi mai ales după program. Ca regulă generală, programele derulate în mediul natural al delincvenţilor (modelul socio-ecologic) oferă rezultatele cele mai convingătoare privind readaptarea[7].

[5] Friedrich Lösel, *Des programmes correctionnels efficaces*, în Forum. Recherche sur l'actualité correctionelle, vol. 8, nr. 3, septembrie 1996, revistă editată de Serviciul Corecţional Canadian.
[6] P. Gendreau, C. Goggin, *Les principes à la base des programmes correctionnels efficaces*, în Forum. Recherche sur l'actualité correctionelle, 3/1996, pag. 38.
[7] *Ibidem*, pag. 39-40.

Există mai multe motive de satisfacţie pentru ansamblul programelor pe care le desfăşurăm în penitenciarele româneşti. În primul rând, şi cea mai evidentă, este contribuţia întregului personal din serviciile şi birourile socio-educative la **sporirea umanităţii** din oamenii care ispăşesc pedepse privative de libertate: educatorii îmbogăţesc zi de zi mediul de viaţă în care trăiesc deţinuţii, promovează valorile morale în relaţiile interumane, aduc speranţa şi liniştea într-un univers turbulent şi deprimant.

În al doilea rând, activităţile organizate de noi sunt un prilej de **bucurie** pentru deţinuţi şi minori: se întâlnesc cu oameni din afara penitenciarelor, aud idei noi despre evenimentele vieţii de afară, află lucruri utile despre cum se poate trăi cinstit în lumea de azi, rămân în contact cu familia şi alţii care le vor binele.

În al treilea rând, educatorii din penitenciare şi centrele de minori sunt adevăraţi **modelatori de conştiinţe**: ei le oferă programe pentru dezvoltarea nivelului cultural, îi îndeamnă să participe la activităţi artistice şi sportive în care-şi pot descoperi aptitudini nebănuite, le facilitează drumul spre bibliotecă şi chiar spre scris. Toate acestea amplifică posibilităţile deţinuţilor de a trăi cinstit după liberare.

În al patrulea rând, prin modul cum sunt concepute activităţile şi numărul mare de deţinuţi cuprinşi, se realizează o **reducere a vulnerabilităţii lor sociale şi psihologice:** învăţarea scris/cititului sau a unei meserii, acumularea de cunoştinţe, înţelegerea propriilor dizarmonii ale personalităţii, experimentarea unor modalităţi neconflictuale de a rezolva problemele cotidiene, optimizarea posibilităţilor personale de a găsi de lucru, preţuirea culturii şi tradiţiilor noastre şi câte altele, se constituie în modalităţi eficace de a dezvolta calitatea umană a deţinuţilor.

În al cincilea rând, activităţile la care participă deţinuţii sunt **un îndemn la meditaţie** asupra vieţii pe care au dus-o dar mai ales asupra celei de după liberare: a înţelege dificultăţile lumii în care trăim, a medita la sursele răului şi modul în care te poţi distanţa de el, a defini corect fericirea şi sensul vieţii, a nu te lăsa pradă cinismului şi resemnării.

Astfel, ajungem la concluzia că întregul ansamblu al activităţilor cultural-educative, sportive şi psihoterapeutice au ca scop **maturizarea spirituală a deţinuţilor şi construcţia unei moralităţi funcţionale după liberare**. În final, educatorii îi îndeamnă pe deţinuţi la înţelepciune şi repun munca cinstită în drepturile ei.

4. Evaluarea programelor corecţionale

Cât de utile sunt programele corecţionale reprezintă o problemă la care nu este uşor de răspuns. Întotdeauna deţinuţii şi specialiştii implicaţi în conceperea şi desfăşurarea lor vor face aprecieri elogioase la schimbările pozitive determinate şi la atmosfera optimistă privind viitorul participanţilor. De aceea, revine o mare

Dezvoltarea umană în penitenciare

răspundere pentru evaluatori să considere că prin munca lor măsoară activitatea unor profesionişti care lucrează într-o instituţie care experimentează permanent în folosul comunităţii.

Astfel, devin importante întrebări precum: ce sentimente trăiesc participanţii, care sunt punctele forte şi cele slabe ale programului, cum evoluează participanţii de când sunt în program, care este natura relaţiilor dintre personal şi deţinuţi ?[8]

Ca urmare, programele corecţionale sunt într-o permanentă ameliorare pentru a-şi atinge scopurile pentru care au fost concepute, a fi adaptate la trebuinţele clientului, pentru a înţelege eşecurile sau succesele practice. În ultimă instanţă, ceea ce interesează la sfârşitul unui program este calitatea vieţii fiecărui participant, progresul pe care acesta simte că l-a făcut şi gradul în care este satisfăcut de sine însuşi.

Într-un articol foarte interesant, Shelley L. Brown abordează problema costurilor unui tratament corecţional eficace[9]. Autoarea consideră că lupta pentru resurse limitate se intensifică şi, deci, evaluarea raportului cost-avantaje trebuie să joace un rol de prim-plan în elaborarea politicilor corecţionale. Parcurgând analizele făcute în penitenciare canadiene şi americane, autoarea găseşte argumente convingătoare în favoarea continuării programelor corecţionale: fiecare dolar alocat programelor de educaţie de bază sau formării profesionale generează economii între 1,71 şi 3,23 dolari; de asemenea, programele de consiliere şi cele privind căutarea locurilor de muncă aduc economii între 2,84 şi 4 dolari.

Programele de tratament pentru toxicomani au beneficii modeste (1,69-2,18 dolari la 1 dolar investit), dar totuşi pozitive. În ce priveşte analizele cost-avantaje privind tratamentul delincvenţilor sexuali, studiile realizate în Canada, Australia şi America sunt contradictorii: unele afirmă că beneficiile care rezultă din tratamentul a 100 de delincvenţi aduc economii între 4 şi 7 milioane de dolari, iar altele că beneficiul este de doar 25 de cenţi la un dolar cheltuit pentru programe.

Dincolo de avantajele pecuniare trebuie amintite costurile greu de exprimat cantitativ: dureri, traumă, infirmităţi, nevroze, pierderea vieţii la victimele actuale sau potenţiale. Oricum, va merita întotdeauna să cheltuim pentru un program de învăţare a competenţelor familiale şi parentale pentru a diminua agresivitatea copiilor, decât să luptăm cu efectele violenţei crescânde a acestora în lipsa unui asemenea program.

Un interesant studiu privind caracteristicile morale ale delincvenţilor a realizat David Thornton şi pe care îl prezentăm în continuare[10].

---

[8] Gerry Gaes, *Evalution d'un programme: lignes directrices à suivre pour poser les bonnes questions et communiquer les résultats* , în Forum. Recherche sur l'actualité correctionelle, nr. 2/2000, pag. 56-57.

[9] Shelley L. Brown, *Traitement correctionnel efficace par raport au coût*, în Forum. Recherche sur l'actualité correctionelle nr. 2/2000, pag. 59-60.

[10] David Thornton, *Moral development theory*, în Applying psychology to imprisonment, Her Majesty's stationery office, London, 1987, pag. 129-150.

El consideră că există o relaţie între comportamentul infracţional şi etapa morală în care se află persoana. Pentru a face mai clar acest lucru, autorul aminteşte cele cinci etape ale dezvoltării morale propuse de Kohlberg:

I. prima etapă apare în copilărie în perioada 4-8 ani: copilul nu are o concepţie morală şi se poartă astfel încât să evite sancţiunile impuse de cei puternici din jurul său; pedepsele şi teama de a fi etichetat ca un „copil rău" explică la această vârstă conduitele corecte;
II. a doua etapă are la bază înţelegerea motivelor şi intereselor altor persoane: acţiunea bună este cea care ţine cont de interesele personale dar şi ale altora de care îi pasă. Ca urmare, dorinţele personale sau ale altora constituie criteriul acţiunii cerute: furtul va fi considerat greşit doar dacă există riscul de a fi prins;
III. etapa a treia este centrată pe ideea că un comportament bun este cel care protejează şi menţine o relaţie: individul caută să fie la înălţimea aşteptărilor persoanelor semnificative;
IV. în etapa a patra, individul consideră că instituţiile sociale sunt baza vieţii şi relaţiilor cotidiene. Ideea de sistem, roluri şi autoritate binevoitoare sunt înalt valorizate;
V. în etapa a cincea, persoana consideră ordinea socială ca o ierarhie de valori, de drepturi şi principii pe care se întemeiază orice societate corectă formată din indivizi raţionali.

Autorul acestei structuri consideră că ultimele etape sunt mai solicitante din punct de vedere intelectual (în general, indivizii mai puţin inteligenţi au dificultăţi în a le explica). În consecinţă, persoanele incapabile să explice ideile definitorii pentru o etapă nu vor putea elabora în mod spontan argumente morale adecvate acesteia.

Kohlberg consideră că fiecare etapă morală implică o dezvoltare intelectuală paralelă şi o etapă de adoptare a unei perspective morale: indivizii care au dobândit pre-condiţiile intelectuale specifice unei etape ulterioare celei în care se află pot progresa moral printr-o stimulare adecvată.

Astfel, învăţarea morală va fi favorizată dacă persoanei îi vor fi prezentate argumentele etapei ulterioare sau argumente în conflict. Deşi grupurile de dialog au un anumit efect asupra învăţării morale, s-a constatat că oamenii se dezvoltă mai rapid în mediul care le oferă ocazii să îşi asume roluri şi să ia decizii reciproc avantajoase. Acest lucru se explică prin tendinţa oamenilor de a fi atraşi de argumentele unei etape superioare pe care le includ în propriul repertoriu moral după ce le înţeleg funcţionalitatea.

De obicei, atunci când oamenii iau decizii în comun, fiecare participant se expune argumentelor etapei superioare: ca urmare ei vor valoriza cooperarea şi înţelegerea reciprocă, acestea fiind modalităţi eficiente de a-şi realiza propriile aspiraţii.

Autorul studiului pe care îl prezentăm în aceste pagini consideră că anumite grupuri – familie, şcoală, închisoare etc. – pot dezvolta o atmosferă morală independentă de etapa morală în care se găsesc membrii componenţi. El consideră că natura climatului moral al grupului depinde de procentul membrilor aflaţi în etape morale avansate şi de puterea socială a celor aflaţi în etape diferite. Climatul moral dominant va influenţa atât conduita membrilor cât şi judecăţile morale emise de fiecare în parte.

În general, se consideră că un eu puternic poate fi un mediator între intenţiile persoanei şi acţiunile pe care le alege, astfel încât aspectul lor moral să fie evident. Într-un experiment realizat, subiecţii aflaţi în etape morale superioare au fost mai puţin înclinaţi să înşele, deşi aveau această posibilitate fără a se expune unor riscuri mari. Ca o concluzie, etapa a cincea de raţionare morală, fiind mai solicitantă din punct de vedere intelectual, nu poate fi atinsă de majoritatea oamenilor obişnuiţi.

Abia acum înţelegem, prin intermediul lui David Thornton, că circumstanţele în care cineva se va gândi că încălcarea legii poate fi justificată depind de etapa morală în care se găseşte: în prima etapă, încălcarea legii va fi acceptată dacă nu vei fi pedepsit, în a doua dacă beneficiul va fi mai mare decât riscul, în etapa a treia, dacă doar astfel se pot păstra relaţiile cu cei apropiaţi, în etapa a patra, dacă infracţiunea este în folosul colectivităţii, iar în etapa a cincea, dacă promovează justiţia socială sau protejează astfel drepturile de bază ale omului. Ca urmare, persoanele care utilizează raţionamente din primele trei etape sunt mai predispuşi să comită infracţiuni decât cele aflate în ultimele două. Aceasta deoarece ultimele două tipuri de raţionamente morale determină o consecvenţă mai mare între atitudine şi comportament. Cu alte cuvinte, stilul de viaţă antisocial este frecvent asociat cu raţionamentele morale preconvenţionale (primele trei etape).

Studiile experimentale au mai demonstrat că la indivizii stabili emoţional legătura dintre judecată şi conduită este mai strânsă decât la cei labili. Indivizii care nu au încredere în sine sunt mai uşor de convins să acţioneze după argumentele altora decât ale lor proprii. S-au constatat şi frecvente cazuri când indivizi instabili emoţional au acţionat impulsiv şi iraţional.

Particularizând cele de mai sus la problematica delincvenţilor şi a instituţiei penitenciare se pot trage mai multe concluzii.

Prima ar fi aceea că raţionamentele delincvenţilor reflectă deseori subcultura grupului sau a închisorii şi mai puţin vederile lor personale. De asemenea, judecăţile preconvenţionale sunt mai frecvente în mediile sărace din care provin cei mai mulţi condamnaţi dar şi în familiile din care lipseşte tatăl. În ce priveşte lumea închisorilor, s-a constatat că deseori noii deţinuţi îşi modifică atitudinile şi opiniile pentru a le face compatibile cu ale celor în mijlocul cărora trăiesc sau pentru a-şi justifica retrospectiv infracţiunea comisă.

Toate acestea au desigur o influenţă apreciabilă asupra **programelor de tratament** care se desfăşoară cu deţinuţii în penitenciare şi care urmăresc

dezvoltarea lor morală: ele pot fi de patru feluri, şi anume, cele care se desfăşoară sub forma grupurilor de dialog, programe ale comunităţii corecte, (la care participă deţinuţi, personal şi voluntari din afara închisorii), programe educative intensificate şi programe de tratament multimodale.

Grupurile de dialog[11] sunt formate din deţinuţi care dezbat dileme morale astfel alese încât să creeze un dezacord între participanţi în timpul rezolvării acestora. Desigur, deţinuţii sunt selecţionaţi de aşa manieră încât unii să aparţină primelor trei etape de judecată morală iar ceilalţi ultimelor două etape. Conducătorul acestor grupuri va urmări ca discuţiile să rămână doar în zona dezbaterilor morale, să le ceară participanţilor să-şi justifice opiniile şi să nu permită ca grupul să fie dominat de anumite persoane.

Chiar dacă s-a constatat că utilizând această metodă cei implicaţi au progresat de la etapa a doua la etapa a treia, se consideră totuşi că ambianţa penitenciară nu permite schimbări profunde în conduita deţinuţilor. Aceasta deoarece subcultura de penitenciar este centrată la nivel preconvenţional iar deţinuţii consideră că nu pot acţiona diferit de majoritatea colegilor de detenţie.

Programul comunităţii corecte[12] se desfăşoară pe o secţie a unui penitenciar unde se creează un mediu receptiv din punct de vedere moral. La o asemenea comunitate participă deţinuţi, personal sau/şi voluntari din afara unităţii iar atunci când apare o problemă care implică o decizie, fiecare participant are dreptul doar la un vot. În această comunitate sunt definite normele de conduită, responsabilităţile şi procedurile disciplinare, deciziile fiind luate în reuniuni obişnuite sau de urgenţă. Efectele nu au întârziat să apară: deţinuţii considerau regimul ca fiind corect iar personalul aprecia că deţinuţii s-au schimbat în bine. De asemenea, au diminuat agresiunile, actele de vandalism şi tentativele suicidare. Mai mult, deţinuţii liberaţi au recidivat în mai mică măsură decât cei care nu participaseră la un astfel de program.

Acest tip de program are totuşi câteva limite: schimbările comportamentale reflectă mai degrabă modificările aduse mediului penitenciar pe secţia pe care se desfăşoară decât schimbările produse în gândirea morală a deţinuţilor. Deţinuţii – majoritatea voluntari – s-au dovedit sensibili la ameliorările administrative. Unii membri ai personalului cuprinşi în program au considerat că îşi pierd prestigiul în faţa deţinuţilor: de aceea succesul unui asemenea program este condiţionat de un personal înţelegător şi format adecvat.

Programele educative intensificate[13] amplifică avantajele relevate de „comunităţile corecte". În esenţă aceste programe au două componente: predarea unor cursuri umaniste intensive care să favorizeze dialogul moral şi asumarea de roluri şi stabilirea unor relaţii speciale între educatori şi deţinuţi, care să le confere acestora din urmă puteri decizionale în probleme de interes pentru ei. Efectele pe

[11] *Ibidem*, p. 144.
[12] *Ibidem*, p. 145.
[13] *Ibidem*, p. 145.

termen lung asupra deţinuţilor au fost evidenţiate prin numărul mult mai mic de reîncarcerări comparativ cu cei care nu au parcurs un asemenea program.

Programele multimodale[14] desfăşurate în penitenciare combină o componentă a educaţiei morale cu elementele altor tratamente precum reglarea emoţională şi autocontrolul, formarea deprinderilor sociale, terapia de familie. La adolescenţii care au parcurs asemenea programe s-au constatat ameliorări importante în rezultatele şcolare, în relaţiile cu profesorii şi chiar cu poliţia.

Componenta cea mai importantă a acestui tip de program este asumarea de roluri sociale importante pentru evoluţia viitoare a persoanei. Când aceste programe şi altele de acelaşi tip sunt o constantă în regimul penitenciar, ele contribuie la dezvoltarea şi menţinerea unei atmosfere morale constructive pentru marea masă a deţinuţilor.

5. *Respingerea programelor educative de către deţinuţi*

Este greu de crezut că deţinuţii care nu muncesc în timpul executării pedepsei cu închisoarea vor refuza oferta de programe pe care penitenciarul le pune la dispoziţia lor: întreruperea monotoniei zilnice, aflarea unor lucruri noi, contactele cu alte persoane decât angajaţii închisorii, menţinerea activă şi posibilitatea de a progresa par motive suficiente pentru a considera că deţinuţii vor accepta cu bucurie să fie incluşi în cât mai multe programe. Cu toate acestea destul de mulţi refuză să participe arborând o motivaţie diversă[15].

Astfel, o primă grupă de factori care explică împotrivirea deţinuţilor la programele educative şi/sau terapeutice poate fi neîncrederea lor în utilitatea acestora sau în personalul care le desfăşoară, neîncredere ce poate fi generată de un nivel scăzut de inteligenţă, de anumite tulburări de personalitate, de plăcerea de a fi ostili, rebeli sau sfidători faţă de reprezentanţii autorităţii.

La acestea se adaugă lipsa dorinţei de a se schimba şi, deseori, mulţumirea de sine, convingerea că nu au ce să-şi reproşeze. Nu trebuie neglijate nici problemele juridice încă nerezolvate ale deţinuţilor, care îi preocupă atât de mult încât nu sunt capabili să se mai gândească la altceva.

O altă categorie de factori se referă la mărimea şi compoziţia grupului de deţinuţi alături de care urmează să participe la programul corecţional: teama, dispreţul, repulsia sunt frecvent invocate. Dacă programul este prea lung (săptămâni sau luni de zile) şi planificat la ore matinale, deţinuţii pot renunţa uşor la participare.

---

[14] *Ibidem*, p. 146

[15] Denise L. Preston, *Treatment resistance in corrections*, în FORUM. On corrections Research, vol. 12, nr. 2/2000.

Uneori, nivelul de cultură al deţinuţilor este atât de precar încât nu pot înţelege conceptele de bază ale expunerilor care li se prezintă, fapt care le subliniază încă o dată inadecvarea la o lume dominată de simboluri şi semnificaţii.

Sunt şi cazuri când cei care împiedică participarea deţinuţilor la programe sunt chiar educatorii sau terapeuţii din penitenciar: ei pot comunica dificil cu deţinuţii, pot fi excesiv de moralizatori, pot fi aroganţi şi astfel să suscite reacţii negative la aceştia. În acest mod, „alianţa întru educaţie şi terapie" nu se realizează iar scopul pedepsei cu închisoarea – schimbarea personalităţii deţinuţilor astfel încât, după liberare, ei să poată trăi cinstit – nu este atins.

Ce se poate face pentru a-i determina pe deţinuţi să participe sincer la programele corecţionale, desigur, tot în viziunea Denisei L. Preston[16]?

În primul rând trebuie asigurată credibilitatea şi acceptarea educatorului (terapeutului) de către deţinuţi: el va fi o persoană agreabilă, cu experienţă în lucrul cu deţinuţii, rezonabil şi cu simţul umorului, gata să-i încurajeze pe deţinuţi şi să aibă încredere în capacitatea lor de a se schimba. Abilităţile de comunicare vor fi esenţiale iar atitudinea de neutralitate binevoitoare menţinută permanent. Un invariant al unei eficiente relaţii cu deţinuţii va fi întotdeauna efortul de a consolida comportamentele lor pro-sociale şi a dezaproba pe cele antisociale.

Departamentul de Cercetare al Serviciului Corecţional Canadian a dezvoltat un program de tratament pentru deţinutul violent, care de obicei nu cooperează cu personalul educativ. Deţinutul persistent violent este cel care a fost condamnat de cel puţin trei ori pentru infracţiuni cu violenţă (non-sexuale). Programul durează 16 săptămâni. Prima fază ocupă primele două săptămâni şi urmăreşte cunoaşterea reciprocă a celor doi parteneri: deţinutul şi educatorul (terapeutul). Se încearcă relevarea obiectivelor pe care le urmăreşte deţinutul în cadrul programului.

Urmează o săptămână de reuniuni în grup în care se discută rar despre violenţă: accentul este pus pe regulile care trebuie să guverneze grupul terapeutic, pe convingerile lor de viaţă, pe beneficiile care pot rezulta în urma participării integrale la program. Ultima perioadă rămasă este consacrată definirii situaţiilor şi motivaţiilor agresive, diminuării respingerii ajutorului şi formării deprinderilor de a soluţiona paşnic diversele tipuri de conflicte.

În cadrul grupului va fi inclus întotdeauna un deţinut care joacă rolul de model pozitiv pentru cei care opun rezistenţă. Educatorul sau terapeutul care desfăşoară acest program va trebui să aibă un puternic simţ al identităţii şi limitelor sale profesionale, încredere în sine şi fermitate în relaţiile cu deţinuţii. Eficienţa programului va fi analizată săptămânal după prezenţa, participarea, comportamentul şi atitudinile deţinuţilor.

[16] *Ibidem*, pag. 26.

6. Locul programelor educative în dezvoltarea umană a deţinuţilor. Cazul Serviciului Corecţional Canadian

Jacques Ladsous afirma odată că *„Educaţia este în acelaşi timp o filozofie - o manieră de a exista în lume şi de a acţiona asupra propriei persoane; o ştiinţă - un mod de a cunoaşte, de a experimenta şi de a contribui la progresul ştiinţei; o artă - o manieră de a simţi, de a crea, de a inventa în funcţie de circumstanţe şi de persoane pentru a elibera toate bogăţiile sociale şi individuale"*.

Idei interesante găsim şi în lucrarea lui David Garland „Pedeapsa şi societatea modernă" (Oxford, 1991): el consideră că deseori pedeapsa este văzută ca un set de practici care încarcerează, reglementează şi controlează delincvenţii iar sarcina penologului este să măsoare efectele directe ale acestor acţiuni urmărind consecinţele reformatoare sau preventive ale măsurilor penale asupra delincvenţilor care au suferit sancţiuni. Totuşi, din ce în ce mai frecvent se recunoaşte că pedeapsa se adresează unor categorii mai largi de populaţie – unor potenţiali delincvenţi şi publicului în general – comunicând semnificaţii şi valori care, în cele din urmă, construiesc o cultură care sprijină viaţa socială în statul de drept. În acest fel, practica penală furnizează un cadru cultural organizator, ale cărui declaraţii şi activităţi ajută oamenii să-şi evalueze conduita şi să perceapă corect semnele de aprobare, condamnare şi stigmatizare pe care sancţiunile penale le transmit în mod clar şi conştient.

În acest mod, apreciază Garland, penalitatea construieşte o lume în care legea şi sancţiunile sale creează ordine şi siguranţă, fiind în acelaşi timp un amplu proces de formare a oamenilor. Ca urmare, regimurile interne ale închisorilor moderne au serioase preocupări pentru a asigura un ton moral şi a institui valorile vieţii cinstite dincolo de cerinţele elementare de supunere şi disciplină. Chiar dacă, în general, în faţa lecţiilor de civism, deţinuţii formează un public destul de sceptic, funcţionarii din unităţile penitenciare formează publicul cel mai atent şi influent în ceea ce priveşte politica penală şi practica instituţională. Ca şi deţinuţii pe care-i administrează, ei îşi pun întrebări asupra practicilor penale şi sunt afectaţi de formele pe care acestea le adoptă.

Din punctul de vedere al lui David Garland, „pedepsitorii de profesie" sunt definiţi de formele şi relaţiile penale instituite şi care au pentru ei o importanţă crucială: ei nu pot fi indiferenţi la statutul lor, la imaginea publică şi la cariera care corespunde acestui rol, astfel încât ethos-ul construcţiei umane şi reabilitării este atât de mult sprijinit de lucrătorii din penitenciare. Ca urmare, toate activităţile din responsabilitatea acestora au o importantă contribuţie la menţinerea moralului celor care fac parte din personalul instituţiilor de detenţie. Cu cât practica de zi cu zi devine mai tehnică şi particularizată, cu atât mai mult imaginea despre sine a personalului este mai importantă pentru înţelegerea rolului său social. Sensibilitatea şi mentalitatea personalului au implicaţii majore asupra modurilor în care este

administrată viaţa deţinuţilor. Ideea noastră despre ceea ce constituie o formă civilizată de pedeapsă este în mare măsură determinată de tipare culturale, de modul cum concepe personalul ceea ce este intolerabil sau inuman. De aceea, pedeapsa modernă este considerată un indicator de civilizaţie profesională. Ca urmare, devin atât de importante diversele practici şi operaţii de rutină ale personalului din închisori deoarece ele formează o adevărată cultură penală în structura căreia vom găsi teoria penologică, experienţa acumulată, înţelepciunea instituţională şi bunul simţ profesional care delimitează acţiunile membrilor personalului şi care dau un sens la ceea ce fac în mod obişnuit. De aceea în activitatea cultural-educativă nu se urmăresc rezultate pe termen scurt ci afirmarea solidă a valorilor universale: demnitatea, adevărul, cultura, înţelepciunea, bunătatea şi câte altele.

Iată în continuare un exemplu revelator privind importanţa acordată programelor educative de către Serviciul Corecţional Canadian. Strategia pe care o prezentăm pleacă de la convingerea că funcţia principală a instituţiei penitenciare este reinserţia socială a delincvenţilor iar pentru acest proces, programele educative au un rol hotărâtor[17]. În anexa nr. 4 sunt prezentate, în sinteză, câteva programe utilizate în prezent de specialiştii canadieni.

I. Strategia corecţională

Serviciul Corecţional din Canada (SCC) este răspunzător de aproximativ 23.000 de delincvenţi. Pentru că această responsabilitate este în mod direct legată de faţete importante din viaţa acestora din urmă, Serviciul trebuie să-şi îndeplinească sarcinile supunându-se legii, Misiunii Serviciului şi tradiţiilor sociale şi culturale ale ţării noastre.

Serviciul trebuie să răspundă necesităţilor delincvenţilor care ţin de competenţa sa, necesităţi care sunt de două feluri: Serviciul trebuie să răspundă necesităţilor fundamentale ale delincvenţilor, cu alte cuvinte de cazare, hrană şi echipament, de îngrijirile medicale şi de securitatea personală; Serviciul trebuie, de asemenea, să ajute pe fiecare delincvent să-şi corecteze aspectele comportamentului criminal, pentru a diminua riscul recidivei. Adesea, activităţile Serviciului răspund în acelaşi timp acestor două nivele de necesităţi. Deşi Serviciul are ca responsabilitate în egală măsură să se asigure că programele şi serviciile sunt disponibile şi să asigure un mediu favorabil schimbărilor, fiecare delincvent este liber să-şi modifice comportamentul raportându-se la necesităţile sale specifice (generatoare ale devianţei sale) cum le indică în cazul său procesul de planificare corecţională.

Calitatea serviciului corecţional se măsoară prin reducerea riscului de recidivă. SCC consideră că în mod cert calitatea acestor programe este esenţială în scăderea cazurilor de recidivă şi că ea permite o mai bună supraveghere şi o mai

[17] Broşură editată de Serviciul Corecţional Canadian, S.C.C. Ottawa, 1995.

mare stabilitate în aşezăminte ca în colectivitate. În consecinţă, Serviciul trebuie să investească mai mult în acest sens şi să adopte măsuri pentru a determina delincvenţii să participe la programele de reabilitare a comportamentului criminal.

II. Scopul strategiei corecţionale

O strategie de ansamblu acceptată de toţi va ajuta personalul implicat în activităţi şi-l va abilita să stabilească priorităţile şi liniile necesare între elementele programelor ce vizează grupuri cu necesităţi diferite. Această strategie va permite să se răspundă necesităţilor delincvenţilor, să se introducă elemente de program unora sau altora pentru a forma un tot coerent şi care să corespundă normelor comunitare recunoscute în Canada.

Serviciul corecţional, ca orice alt organism, trebuie să-şi stabilească priorităţile în funcţie de o mai mare economie. Va trebui să-şi examineze toate funcţiile după Strategia corecţională pentru a stabili ce resurse trebuie să fie reafectate.

Serviciul a preluat deci principiile expuse în prezentul document în scopul:

- de a stabili priorităţile în materie de programe;
- de a determina ce programe trebuie să fie modificate sau scoase;
- de a stabili domeniile în care redistribuirile de resurse sunt posibile şi la ce programe trebuie să fie redistribuite aceste resurse.

III. Principii

1. A răspunde necesităţilor delincvenţilor în vederea reducerii recidivei.

Necesităţile delincvenţilor trebuie să determine ce programe şi servicii oferă SCC, în plus, programele trebuie să fie orientate în principal spre reuşita reinserţiei în colectivitate. Pentru a-l ajuta pe deţinut să trăiască în detenţie, trebuie să ne orientăm eforturile principale spre scopul final care este acela de a reuşi reinserţia delincventului în colectivitate.

2. A crea un cadru propice schimbării.

Administrarea delincvenţilor trebuie să fie orientată pe schimbarea valorilor, în special a celor legate de reducerea comportamentului criminal şi a recidivei. Serviciul trebuie să creeze un cadru propice modificării convingerilor, atitudinilor şi comportamentului şi să sublinieze schimbările dorite, atât în mediul carceral cât şi în societate.

3. Atitudinile, valorile şi competenţele personalului sunt tot atâţia factori de schimbare.

Personalul SCC, în colectivitate şi în aşezăminte, trebuie să primească formarea necesară pentru a folosi eficient tehnicile de evaluare, de control şi intervenţie. El va putea ajuta delincvenţii să dezvolte strategiile care să le permită

să iasă din situaţii periculoase, ceea ce ar creşte şansele reuşitei reinserţiei lor. O sarcină de bază a tuturor angajaţilor care lucrează cu deţinuţii este aceea de a încuraja schimbările de atitudine şi de comportament. Ei trebuie să adopte o conduită coerentă în raporturile cu delincvenţii şi să vegheze ca eforturile lor să completeze activitatea celorlalţi colegi.

4. Trebuie să se organizeze un program şi un control eficiente pe întreaga durată a pedepsei executate.

Abordarea cognitivă a ucenicieiei sociale adoptată pentru programe, permite să se insufle delincvenţilor competenţele şi capacităţile dorite pentru a putea reflecta şi planifica în mod logic şi le furnizează soluţii de schimbare vizând modificarea comportamentului inacceptabil social. Programele oferite de colectivitate trebuie să plece de la ofertele lor din aşezăminte şi să se conformeze acestora pentru a permite delincvenţilor să urmeze drumul pozitiv pe care-l întreprind în timpul încarcerării. Programele corecţionale trebuie să vizeze dezvoltarea şi întărirea modurilor de viaţă care favorizează comportamentele civice.

IV. Necesităţile delincvenţilor

Nevoile de bază ale delincvenţilor se leagă de diferenţele cognitive, de toxicomanie, analfabetism, de tulburările mintale, devianţele sexuale şi de comportamentele, atitudinile şi valorile antisociale. Aceste nevoi nu se exclud de altele şi un număr important de delincvenţi au numeroase asemenea trebuinţe şi, de aici, necesitatea integrării programelor de intervenţie.

Pentru a satisface nevoile reale şi nu numai simptomele, trebuie să se insiste asupra deficienţelor cognitive de bază subiacente cum ar fi controlul impulsurilor sau al stăpânirii furiei, care se pot manifesta la delincvenţi prin toxicomanie, devianţă sexuală sau violenţă.

Majoritatea acestor necesităţi le regăsim la toţi delincvenţii, inclusiv la femei, autohtoni şi alte grupuri etnoculturale. Trebuie totuşi să se modifice contextul şi punerea în practică a măsurilor de ajutorare pentru a răspunde acestor necesităţi ţinându-se cont de diferenţele legate de sex sau de cultură. Ar trebui poate să se acorde o mai mare importanţă acestei noţiuni de context socio-cultural, în măsura în care se va schimba profilul cultural al populaţiei carcerale.

Trebuie să se stabilească şi să se recunoască distincţia dintre nevoile delincvenţilor şi cele ale Serviciului. O activitate necesară operaţiunilor Serviciului poate să nu fie în concordanţă cu necesităţile delincvenţilor. Punerea în practică a Modelului de planificare a programelor va ajuta să se facă distincţia între nevoile delincvenţilor şi nevoile organizaţionale astfel încât să se aleagă modalităţile de program şi resursele necesare pentru a răspunde acestor nevoi.

V. Programele

Programele trebuie să fie legate direct de necesităţile delincvenţilor, mai ales de acelea care, dacă sunt satisfăcute în mod adecvat, vor duce la un comportament pro-social. Programele trebuie să urmărească evoluţia comportamentelor, convingerilor şi atitudinilor, pentru a face durabilă schimbarea de comportament. Trebuie să se imprime tuturor programelor atât o orientare corecţională cât şi obiective corecţionale. Trebuie să se recurgă la o experimentare periodică a tuturor programelor pentru a determina respectarea orientării lor a obiectivelor şi pentru a stabili dacă dau rezultatele aşteptate.

Serviciul trebuie să poată cuprinde necesităţile şi să stabilească un nivel de programe în conformitate cu acestea. Trebuie evitată presupunerea că programele actuale vor răspunde nevoilor delincvenţilor. Nu trebuie să se stabilească necesităţile delincvenţilor în funcţie de programele oferite, ci să se ia seama ca fiecare din acestea să fie studiat în mod corespunzător şi la momentul oportun, precum şi după posibilităţile de liberare ale deţinutului şi natura programelor oferite în colectivitate.

Trebuie să recunoaştem că pentru anumiţi delincvenţi (criminali feroce care prezintă risc sporit de evadare şi cei care sunt predispuşi la violenţă) o parte importantă a programului va fi axată pe control.

Trebuie stabilită cea mai bună modalitate de a răspunde nevoilor delincvenţilor în aşezăminte şi în colectivitate. Serviciul trebuie să opteze pentru administrarea delincventului în colectivitate ori de câte ori această soluţie răspunde necesităţilor acestuia şi unde poate fi asumat riscul recidivei.

Strategia de ansamblu trebuie să fie orientată pe modificarea comportamentului. Trebuie elaborate strategii speciale problemelor de toxicomanie, de devianţă sexuală, violenţă familială şi de sănătate mintală.

Pe scurt, pentru un număr mic de delincvenţi ale căror probleme de toxicomanie şi deficienţă mintală cronice sau mai grave, ar trebui administrat un tratament clinic specializat.

Este important ca programele, activităţile şi utilizările să fie compatibile pentru a optimiza eficacitatea intervenţiilor în principalele domenii şi, de fapt, pentru a permite delincventului să beneficieze de acestea cât mai mult posibil. Pentru a aprofunda abilităţile învăţate sau comportamentele dobândite, delincvenţii trebuie să aibă ocazii de a le pune în practică. În acelaşi scop personalul trebuie format în aşa fel încât să prezinte delincvenţilor ocazii reale de punere în valoare a acestor noi competenţe.

VI. Planul corecţional

La puţin timp de la primirea într-un aşezământ federal, toţi delincvenţii fac obiectul unei evaluări iniţiale pentru a stabili nivelul de risc al fiecăruia şi necesităţile lor în materie de programe. Această evaluare este fundată pe diverse surse, mai ales birourile din comunitate, tribunale, rapoarte de la poliţie, victime ca

şi teste psihologice, teste de formare generală sau profesională şi teste de depistare a toxicomaniei.

Rezultatele evaluării iniţiale permit agenţilor de administrare a cazurilor să elaboreze primul plan corecţional pentru delincvent. În colaborare cu personalul programelor şi cu delincventul, agenţii de administrare a cazurilor stabilesc un plan corecţional vizând tratarea factorilor percepuţi ca generatori ai comportamentelor criminale. Necesităţile de programe sunt clasate în ordinea priorităţii în aşa fel încât intervenţiile să fie logice, închegate şi eficiente, astfel încât responsabilii de programe să poată evalua progresele delincventului. Planul corecţional al delincventului este dinamic şi face, periodic, obiectul unei revizuiri pe măsură ce sunt îndeplinite necesităţile acestuia. Progresele delincventului pentru satisfacerea nevoilor proprii şi, prin urmare, reducerea nivelului de risc servesc principalilor factori decizionali; evaluarea acestor progrese este esenţială pentru administrarea delincventului pe întreaga durată a pedepsei sale.

Aşezămintele trebuie să aplice recomandările agenţilor de administrare a cazurilor şi ale agenţilor de programe, în ceea ce priveşte destinaţia programelor şi folosirea acestora, ţinând cont de priorităţile stabilite. Procedura de revizuire a destinaţiilor programelor şi a folosirii acestora trebuie făcută în mod egal în aşa fel încât fiecare supervizor de program sau de utilizare să înţeleagă obiectivele care au fost stabilite pentru fiecare delincvent. Aceste obiective servesc drept criterii pe baza cărora trebuie obţinută o retroacţiune regulată privind progresele delincventului. În colectivitate, înscrierea programelor şi a utilizărilor acestora trebuie, de asemenea, să constituie factori importanţi în cadrul planului corecţional.

Activitatea de planificare a programului permite ca aşezămintele şi birourile de liberare condiţionată să răspundă nevoilor clienţilor lor în materie de programe. Procesul se desfăşoară în jurul necesităţilor, concepţiei, aplicării şi evaluării programelor. Acest procedeu ajută la stabilirea sistematică a nevoilor delincvenţilor, la evaluarea eficienţei programelor şi la orientarea repartizării resurselor la programele care corespund necesităţilor. Planificarea programului trebuie să fie continuă pentru ca programele oferite delincvenţilor să reflecte necesităţile variabile ale populaţiei.

Dificultatea în planificarea programelor nu constă numai în evidenţierea faptului că sunt axate pe nevoile delincvenţilor şi că urmăresc o schimbare de comportament, ci şi în aceea că ar trebui să asigure continuitatea între viaţa din aşezământ şi cea din societate. Programele oferite de colectivitate trebuie concepute în aşa fel încât să consolideze drumul început de delincvenţi în aşezământ şi să răspundă diverselor nevoi ale acestora în momentul liberării.

VII. Intervenţii prioritare – componente ale programelor de bază

Programele de bază sau sectoarele de programe sunt următoarele: programe de dobândire de competenţe psihosociale, de tratare a toxicomaniei, a delincvenţei sexuale şi a violenţei familiale, şi programe de alfabetizare. Dat fiind

că majoritatea delincvenţilor prezintă necesităţi în unul sau mai multe domenii, programele trebuie să fie disponibile în funcţie de necesităţile exprimate în aşezăminte şi în colectivitate. Analiza asupra unei baze continue de informare, obţinută plecând de la procesul de evaluare iniţială a necesităţilor delincvenţilor, va permite Serviciului de Dezvoltare să aplice şi alte programe de bază în funcţie de necesităţi.

Aşezămintele şi colectivităţile trebuie să se doteze cu suficiente programe de sănătate mintală pentru a răspunde necesităţilor delincvenţilor. Studiile au demonstrat importanta necesităţii, într-un asemenea moment sau altul, a unui tratament instituţionalizat pentru tulburări mintale şi/sau intervenţia intensivă de tratament în toxicomania gravă. Fără programe care tratează de la început şi într-o manieră convergentă aceste aspecte de tulburări mintale şi toxicomanie, avantajele programelor de bază rămân limitate.

SCC a adoptat pentru programele sale de dezvoltare personală cognitivă a uceniciei sociale, modelul fundat pe o abordare educativă şi pe ucenicie socială ce urmăreşte dobândirea de către deţinuţi a unei gândiri logice, obiective şi raţionale fără să atragă dezaprobarea. La baza acestui model au fost dezvoltate intervenţiile prioritare în materie de programe, precum şi modulele de programe de tratare a toxicomaniei şi de violenţă familială, programele de alfabetizare şi programe pentru delincvenţii sexuali.

Componenta fundamentală a Programului de achiziţie a competenţelor psihosociale este modulul de învăţare cognitivă a competenţelor. Participarea delincvenţilor la această componentă stabileşte fundamentul şi este adesea o condiţie prealabilă a unei formări sau a programelor specializate precum: „A trăi fără violenţă", „Competenţe familiale şi parentale", „Orientarea timpului liber", „Integrarea socială", „Stăpânirea furiei şi a emoţiilor". Se estimează că numeroşi delincvenţi vor beneficia de formarea oferită de modulul competenţelor cognitive.

Modelul strategic folosit de SCC pentru elaborarea şi punerea în practică a programelor de tratare a toxicomaniei constă în a face să corespundă nivelul de gravitate al problemei de toxicomanie cu nivelul de intensitate aprobat de program. Programele de slabă intensitate sau de intervenţie primară (educative) sunt destinate delincvenţilor cu probleme uşoare legate de alcool sau de droguri, în timp ce programele de intensitate medie (tratament) vizează delincvenţii cu probleme mai grave ca toxicomanii. Programele de intensitate ridicată sau de intervenţie terţiară, de natură clinică, se adresează delincvenţilor cu grave probleme de toxicomanie. SCC foloseşte modelul de prevenire a recăderii în penitenciar şi în comunitate întărind eficacitatea uceniciei delincventului şi pentru a elabora strategii eficiente de supraveghere.

Strategia folosită pentru tratamentul delincvenţilor sexuali constă în elaborarea şi furnizarea de programe răspunzând necesităţilor acestui tip de delincvenţi în aşezăminte dar şi când se liberează condiţionat. Programele de tratament intensiv sunt asigurate de centrele şi aşezămintele psihiatrice şi, pentru a se asigura că progresele realizate de delincvenţi în cadrul programului sunt

menţinute, personalul corecţional din aşezămintele cu securitate minimă şi din colectivităţi asigurând o supraveghere eficientă utilizând tehnici de prevenire a recidivelor. Trebuie stabilit „ciclul infracţiunii", şi toate persoanele care joacă un rol în viaţa cotidiană a delincventului, precum şi personalul corecţional, membrii familiei şi supraveghetorii, trebuie să cunoască profilul criminal şi să înţeleagă metodele eficiente de intervenţie. Strategia cere un efort constant pentru a mări capacitatea de tratament a delincvenţilor sexuali în aşezăminte şi în colectivitate şi pentru a stabili modelul de prevenire a recidivelor ca bază pentru programele şi supravegherea delincvenţilor sexuali în aşezăminte şi în libertate condiţionată.

Nu există, poate, legătură directă între analfabetism şi comportamentul criminal. Este adevărat însă că analfabeţii sunt prea puţin apţi să trăiască în societate şi că sunt lipsiţi de evenimentele normale ale vieţii cotidiene. Un program solid de alfabetizare răspunde nevoii primordiale a planului social şi-i ajută pe delincvenţi să înţeleagă celelalte componente ale programelor care ar uşura reinserţia lor socială.

Violenţa familială, recunoscută ca fiind o problemă răspândită şi complexă, atât la nivel social, medical cât şi judiciar, reprezintă un nou domeniu de program în cadrul serviciilor corecţionale federale. Studii preliminare indică faptul că problemele de violenţă familială sunt răspândite în rândul populaţiei carcerale federale, găsind aici atât victime cât şi agresori.

Pentru a răspunde problemelor de violenţă familială, strategia SCC subscrie la elaborarea unei mape de programe de prevenire şi tratament pentru delincvenţi şi partenerii lor. Obiectul general al acestor programe este acela de a modifica atitudinile şi comportamentele delincvenţilor, în special cu privire la parteneri şi copiii lor, insuflându-le cunoştinţe şi competenţe într-un mediu propice acestor schimbări.

VIII. Un mediu de sprijin

Alte sectoare de programe de activităţi şi utilizare joacă un rol esenţial în ceea ce vizează în parte să răspundă necesităţilor de a pune în practică competenţele dobândite. Aplicaţiile diferite se schimbă în funcţie de scopul stabilit, dar ţinta primordială este de a sprijini recurgerea la competenţele destinate corectării comportamentului criminal. De exemplu, programele de formare academică şi activităţile de petrecere a timpului liber pot servi ca mijloc concret de punere în practică a competenţelor şi de evaluare a comportamentului. Aceste competenţe şi comportamente câştigate prin participarea la programele prioritare, trebuie să fie încurajate, supervizate şi evaluate în interiorul aceluiaşi cadru. Personalul SCC care lucrează în aceste sectoare trebuie să cunoască planul corecţional al delincvenţilor şi să dispună de mijloace de evaluare a progreselor acestora. În toate sectoarele mediului carceral, fie la bucătărie, în atelierele CORCAN (departamentul care se ocupă de munca deţinuţilor – n.n.) sau prin consiliere religioasă, factorii criminogeni care afectează fiecare deţinut trebuie să stea în centrul intervenţiilor.

Puţini sunt delincvenţii nou-admişi în aşezămintele SCC care r deloc să achiziţioneze competenţele de bază necesare pentru a reuşi muncii, în societate sau în aşezământ. Dacă nu am avea acces la convenabile de intervenţie, am avea serioase probleme în a găsi şi a pă de muncă în momentul punerii în libertate. Dat fiind că cercetările corecţională au arătat că prin urmarea principalelor programe de i angajarea post liberatorie poate contribui la reducerea cazurilor de trebuie ca delincventul să fie bine pregătit pentru a merge la muncă din punerii sale în libertate. Mai multe instituţii de plasament lasă acces ur profesionale sau unei dezvoltări a angajabilităţii şi a compor delincvenţilor în cadrul muncii, într-un mediu metodic unde ei competenţele dobândite participând la diverse segmente din programele

Pentru ca învăţarea din mediul carceral să corespundă aşteptărilor serviciile cum ar fi consilierea pentru angajare, atelierele industriale cor serviciile de plasament sunt oferite în egală măsură. Multe competenţe ş obţinute în mediul carceral sunt recunoscute la nivel provincial şi co dezvoltarea personală a delincvenţilor şi la sentimentul reuşitei lor.

Un sistem de remunerare a delincvenţilor îi încurajează pe participe la programele de tratare a factorilor criminogeni şi să facă ec vederea eventualei liberări, în plus pot să furnizeze un sprijin membrilor lor în societate. Primul principiu al remunerării deţinuţilor este acela de corespundă direct nivelul remunerării cu angajamentul şi să releve pro de planul corecţional: mai mare este reuşita, mai ridicată este ren Delincvenţii nu trebuie să aibă posibilitatea de a câştiga maximum de re sau să participe la programe de bonus salarial atât timp cât nu sunt anga au îndeplinit exigenţele planului lor corecţional.

IX. Desfăşurarea programelor de bază

Programele de bază pot fi oferite de un număr mare de angaja sau prin persoane cu contract, numai să fie naturali în relaţiile cu delincv aibă competenţele cognitive şi sociale cerute pentru a face educaţie. Trel bine formaţi pentru a transmite eficient programele şi trebuie să lucre mediu care să favorizeze continuitatea şi care să încurajeze pa delincvenţilor.

În aşezăminte trebuie stabiliţi agenţii care vor fi repartizaţi pr particulare, pentru a exista o desfăşurare logică în exercitarea progr pentru a armoniza programarea diverselor alte aspecte ale operaţiunilo aşezământ va avea nevoie de diferite resurse, conform rezultatelor planificării de program folosite, pentru a cuprinde necesităţile delincve în funcţie de costul programelor care se derulează.

În colectivitate, dacă Serviciul acordă punerea în libertate mai c unui număr ridicat de delincvenţi, şi fără risc pentru societate, birourile şi de district trebuie:

- să asigure programe adecvate şi resurse pentru a le răspândi;
- să se asigure că baza de programe este suficientă pentru a urmări prestarea componentelor programelor de bază pentru delincvenţii care au nevoie de această intervenţie o dată liberaţi şi
- să încurajeze înfiinţarea, în colectivitate, a unor intervenţii clinice care să răspundă necesităţilor delincvenţilor liberaţi.

Trebuie să se ceară delincvenţilor să participe la programe considerate esenţiale pentru reducerea riscului de recidivă. Pentru unii delincvenţi, această participare va fi, ocazional, mai puţin importantă decât obţinerea şi păstrarea unui loc de muncă în perioada de supraveghere. Punerea în libertate nu trebuie întârziată pentru a permite delincventului să termine un program în aşezământ dacă acesta poate fi urmat bine sau chiar mai bine în colectivitate.

Pentru a răspunde necesităţilor delincvenţilor în colectivitate, fiecare district trebuie să dispună de resurse care:

- favorizează elaborarea, în colectivitate, a programelor pentru delincvenţi;
- oferă un serviciu de consultanţă în materie de programe agenţilor de administrare a cazurilor în colectivitate;
- permit furnizarea programelor la nevoie.

Serviciul trebuie să încerce menţinerea unei legături cu societatea recurgând la resursele actuale din colectivitate, când acestea sunt disponibile, pentru exercitarea programelor. În unele colectivităţi şi pentru unele tipuri de delincvenţi, programele comunitare nu sunt, după caz, nici disponibile, nici accesibile sau potrivite. În asemenea cazuri, serviciul va trebui să elaboreze şi să trimită el însuşi programele. Este la fel de important să se ia în considerare avantajele, varietatea intereselor şi priceperilor, pentru a extinde exercitarea de programe pentru angajaţii SCC sau prin persoane cu contract, care să conceapă modele de programe asemănătoare. Pentru a şti dacă este preferabilă recurgerea la personalul SCC sau la asistenţi, trebuie să se ţină cont de un anumit număr de factori:

- disponibilitatea programelor eficiente în colectivitatea vizată;
- costurile relative legate de aplicarea programului;
- îmbunătăţirea capacităţilor de supervizare ale agenţilor de administrare a cazurilor cu posibilitatea de a face intervenţii asupra programului în interiorul SCC;
- posibilitatea, dacă programul este distribuit prin contract, de a răspunde necesităţilor „clientelei corecţionale";
- interesul, priceperea şi competenţele recunoscute ale personalului SCC.

Când SCC elaborează un program prioritar pentru personalul său, acesta ar trebui, în mod normal, să-l şi distribuie, cel puţin când nu există alte avantaje care să favorizeze altă prestaţie.

7. Recomandarea nr. R (89) 12 a Comitetului de Miniştri ai statelor membre ale Consiliului Europei privind educaţia în închisori

Recomandarea nr. R (89) 12 a Comitetului de Miniştri ai statelor membre privind educaţia în închisori a fost adoptată de Comitetul Miniştrilor la 13 octombrie 1989 în a 429-a adunare a Miniştrilor Deputaţi.

Comitetul de Miniştri, conform termenilor art. 15.b. al Statutului Consiliului Europei,

- Considerând că dreptul la educaţie este fundamental;
- Considerând că educaţia este importantă în dezvoltarea individului şi a comunităţii;
- Înţelegând în mod deosebit că o mare parte dintre deţinuţi au avut o foarte mică experienţă în domeniul educaţiei şi acum se confruntă cu multe nevoi educaţionale;
- Considerând că educaţia în închisoare ajută la umanizarea închisorilor şi la îmbunătăţirea condiţiilor de detenţie;
- Considerând că educaţia în închisoare este o cale importantă în procesul reintegrării deţinuţilor în comunitate;
- Recunoscând că în aplicarea practică a măsurilor în conformitate cu următoarele recomandări, diferenţele dintre deţinuţii condamnaţi şi cei arestaţi preventiv sunt justificate;
- Ţinând seama de recomandarea nr. R (87) privind Regulile Europene pentru Penitenciare şi recomandarea nr. R. (81) 17 privind Politica Educaţională pentru Adulţi, recomandă guvernelor statelor membre să implementeze politici care să recunoască următoarele:
  a. Toţi deţinuţii vor avea acces la educaţie, calificare, activităţi creative şi culturale, sport, educaţie socială şi bibliotecă;
  b. Educaţia deţinuţilor trebuie să fie asemănătoare cu educaţia care se desfăşoară în lumea din afară şi posibilităţile de învăţătură pentru deţinuţi să fie cât mai multe cu putinţă;
  c. Educaţia în închisoare va avea drept scop dezvoltarea individuală în raport cu contextul socio-economic şi cultural al fiecăruia;
  d. Toate acestea trebuie să fie introduse în administrarea şi managementul închisorilor;
  e. Educaţia n-ar trebui să aibă un statut mai puţin important decât munca, iar deţinuţii n-ar trebui să piardă financiar când sunt implicaţi în procesul educaţional;
  f. Fiecare efort ar trebuit să încurajeze deţinutul să participe activ la toate aspectele educaţiei;

g. Dezvoltarea programelor ar trebui să ţină cont de faptul că educatorii adoptă metode asemănătoare celor din instituţiile educaţionale normale;
h. O atenţie specială ar trebui acordată acelor deţinuţi cu dificultăţi şi în special acelora cu probleme de citit sau scris;
i. Educaţia vocaţională ar trebui să se axeze pe o dezvoltare individuală mai largă, pe dobândirea unor abilităţi care să răspundă cerinţelor de pe piaţa muncii;
j. Deţinuţii ar trebui să aibă acces la bibliotecă cel puţin o dată pe săptămână;
k. Educaţia fizică şi sportul pentru deţinuţi ar trebui să fie încurajată;
l. Activităţilor culturale şi creative ar trebui să li se dea un rol semnificativ deoarece aceste activităţi au un potenţial aparte în dezvoltarea şi exprimarea individuală;
m. Educaţia socială ar trebui să includă elemente practice care să le creeze deprinderi de a-şi gestiona viaţa zilnică şi să-i ajute la reîntoarcerea în societate;
n. Pe cât posibil, deţinuţilor ar trebui să le fie permis să participe la educaţia din afara închisorii;
o. Comunitatea ar trebui să fie implicată cât mai mult în educaţia deţinuţilor;
p. Ar trebui luate măsuri ca şi după liberare deţinuţii să-şi continue educaţia;
q. Fondurile, echipamentul şi personalul angajat în educaţie trebuie să satisfacă, pe cât posibil, procesul educaţional.

CAPITOLUL 3

FENOMENE UMANE ŞI INSTITUŢIONALE DISFUNCŢIONALE ÎN PENITENCIARE

5. **Supraaglomerarea. Modalităţi eficiente de conducere a penitenciarelor supraaglomerate**
6. **Autorănirile – fenomen cronic în închisori**
7. **Greva foamei şi semnificaţiile ei pentru deţinuţi**
8. **Suicidul în penitenciar**
9. **Frica şi decăderea în penitenciar**

În condiţii normale de viaţă oamenii pot fi înţeleşi după legităţile psihologiei dar departe de echilibru, într-un mediu străin şi total diferit, în care vechile repere şi obişnuinţe nu mai sunt funcţionale, conduitele umane devin specifice. Prima venire în penitenciar traumatizează practic pe orice om, indiferent de vârstă, nivel cultural sau experienţă de viaţă. Dacă deţinutul va crede că viaţa i-a fost un eşec, el se resemnează mai uşor şi aşteaptă fără prea mare greutate sfârşitul pedepsei. Dacă el crede că a avut o viaţă plină de succese, atunci va lupta împotriva instituţiei care-l ţine cu forţa împotriva voinţei sale: pentru el, penitenciarul este de neacceptat, ca orice alt eşec.

Cu toate acestea, după un anumit timp – o lună, două – deţinuţii înţeleg regulile noii ambianţe de viaţă, recunosc centrele de putere din lumea lor, găsesc modalităţile cele mai adecvate de a menţine bune relaţii cu ceilalţi colegi de detenţie şi, desigur, cu personalul. Şederea mai îndelungată în penitenciar „spiritualizează" deţinuţii, în dialogul cu ceilalţi ei căpătând o viziune amplă asupra propriei vieţi, asupra lumii şi asupra relativităţii condiţiei umane. Capacitatea lor de a suporta liniştiţi pedeapsa este într-o relaţie directă cu instalarea scepticismului în faţa sorţii.

Adaptarea fiecărui deţinut la ambianţa locului de deţinere parcurge câteva etape distincte: la început individul selectează din relaţiile şi evenimentele cotidiene acele elemente care-l avantajează (preferă lucrurile simple şi vechi, păstrează tăcerea asupra ce nu-i convine, se ataşează de un lider local, se detaşează emoţional de figurile semnificative din trecut); într-o a doua fază, aprecierile devin foarte subiective (se dau semnificaţiile dorite, se valorizează nejustificat conduite, persoane, instituţii, evenimente) şi, în sfârşit, activităţile compensatorii îl cuprind cu totul (confrerii invizibile, veşnicul dialog fără a se comunica mare lucru,

plăcerea argoului etc). De ce se întâmplă toate acestea? Pentru că „deţinuţii nu locuiesc în închisoare ci stau undeva. Ei stau. Cei liberi locuiesc"[1].

Dramatismul reacţiilor celor veniţi pentru prima dată în penitenciar a fost relevat în mod neaşteptat de un experiment realizat în august 1971 de Philip Zimbardo de la Universitatea Stanford, aşa-numitul experiment al falsei închisori[2]. Autorul a căutat motivele pentru care viaţa în penitenciar devine o împrejurare atât de degradantă la trei nivele: la nivelul gardienilor, la cel al deţinuţilor şi la nivelul structurii organizatorice. Participanţii la experiment erau studenţi la psihologie, unii jucând rolul de deţinuţi, iar ceilalţi, rolul de gardieni. Deşi trebuia să dureze două săptămâni, din cauza dezordinilor şi tensiunilor apărute, experimentul a fost oprit după şase zile. Chiar şi aşa s-a demonstrat că „cetăţeni responsabili cărora li se ceruse să joace roluri de gardieni s-au comportat într-un mod degradant şi dezumanizant cu ceilalţi cetăţeni responsabili, care jucau rolurile deţinuţilor. Aceasta demonstrează că ambientul şi structurile de putere din închisori sunt factorii declanşatori ai ororilor care se petrec în penitenciare şi nu în primul rând firea sadică a corpului de supraveghetori sau natura antisocială a delincvenţilor închişi. În mod concret, structurile de putere din închisori pretind gardienilor să pedepsească deţinuţii pentru abateri de la reguli iar aceştia nu au nici o posibilitate de a exercita un oarecare control asupra ambientului"[3].

1. Supraaglomerarea. Modalităţi eficiente de conducere a penitenciarelor supraaglomerate

Cel mai mediatizat aspect al închisorilor româneşti actuale este supraaglomerarea, înţeleasă simplist cel mai frecvent, ca un decalaj între numărul de paturi şi cel de deţinuţi. Mai puţin cunoscut este faptul că acest fenomen are o istorie care începe în luna mai 1977, cu ocazia acordării de către Ceauşescu a unui mare decret de graţiere şi amnistie de care au beneficiat aproximativ 40.000 de persoane încarcerate. România avea pe atunci 80 de locuri de detenţie iar după aplicarea decretului au mai rămas doar 16 (cele 6 centre de reeducare a minorilor au fost desfiinţate în totalitate). Personalul unităţilor desfiinţate a fost trecut în economie iar patrimoniul acestor închisori transferat la alte instituţii civile sau militare.

Vara care a urmat a fost foarte „fierbinte" din cauza ratei foarte mari de creştere a criminalităţii: în şedinţa Comitetului Politic Executiv din 4 noiembrie 1977 Ceauşescu, informat de evenimentele din ţară, a ordonat ca toţi infractorii prinşi să fie de urgenţă depuşi în unităţile existente, adică în cele 16! Astfel a

[1] L. Mândruţă, în Dilema nr. 412/2001.
[2] Eysenck H., Eysenck M, *Descifrarea comportamentului uman*, Editura Teora, Bucureşti, 1998, cap. 5.
[3] *Ibidem*, pag. 53.

început supraaglomerarea unităţilor de penitenciare, fenomen care continuă şi astăzi.

Importanţa problemei supraaglomerării depăşeşte limitele unui penitenciar sau ale unui sistem penitenciar aşa cum este cazul celui românesc, devenind obiect de preocupare pentru organizaţii internaţionale. În 1999 un grup de experţi – A. Kuhn din Elveţia, P. Tournier din Franţa şi R. Walmsley din Anglia – au realizat pentru Consiliul Europei un studiu asupra aglomerării închisorilor şi inflaţiei populaţiei carcerale. Concluziile lor au stat la baza Recomandării (99) 22 a Consiliului de Miniştri către Statele membre ale Consiliului Europei privind supraaglomerarea închisorilor şi creşterea populaţiei carcerale.

Autorii studiului afirmă de la început: „Cauzele principale ale supraaglomerării se află în afara sistemului penitenciar şi deci nu pot fi rezolvate de acesta". Ei consideră că prin supraaglomerare se înţeleg de obicei două situaţii: existenţa prea multor deţinuţi în comparaţie cu populaţia ţării respective sau numărul de locuri disponibile (densitate carcerală), ceea ce înseamnă că fiecare deţinut are un spaţiu insuficient.

Există o mare diferenţă de la o ţară la alta atunci când sunt analizate închisorile şi gradul lor de ocupare: unele ţări menţin un număr scăzut de deţinuţi prin graţieri şi amnistii, altele prin excluderea din închisori a alcoolicilor sau a celor care au refuzat să-şi satisfacă serviciul militar, altele prin facilitarea liberării condiţionate. Când este vorba de creşterea populaţiei carcerale, autorii citaţi mai sus prezintă o serie de motive care acţionează diferit în ţările europene: creşterea delincvenţei juvenile şi a celei produse de străini sau imigranţi, înăsprirea pedepselor date de judecători, creşterea gravităţii infracţiunilor comise, introducerea unor noi infracţiuni în legislaţia penală, amplificarea numărului de infracţiuni legate de droguri.

Analizând situaţia din fiecare ţară, Kuhn, Tournier şi Walsmsley găsesc mari discrepanţe: o primă grupă de ţări în care proporţia deţinuţilor care trăiesc în condiţii de supraaglomerare este mai mică de 30 % (Austria, Croaţia, Danemarca, Finlanda, Macedonia, Norvegia, Olanda, Slovacia, Slovenia şi Suedia) şi o altă grupă de ţări în care cel puţin două treimi dintre deţinuţi îşi execută pedepsele în condiţii de supraaglomerare: Estonia (100 %), Bulgaria (95 %), România (93 %), Portugalia (90 %), Ungaria (89 %), Italia (85 %), Elveţia (57 %).

Cei trei autori propun o serie de alternative la pedeapsa închisorii, fapt care ar avea efecte, după părerea lor, asupra numărului de deţinuţi existenţi în penitenciare.

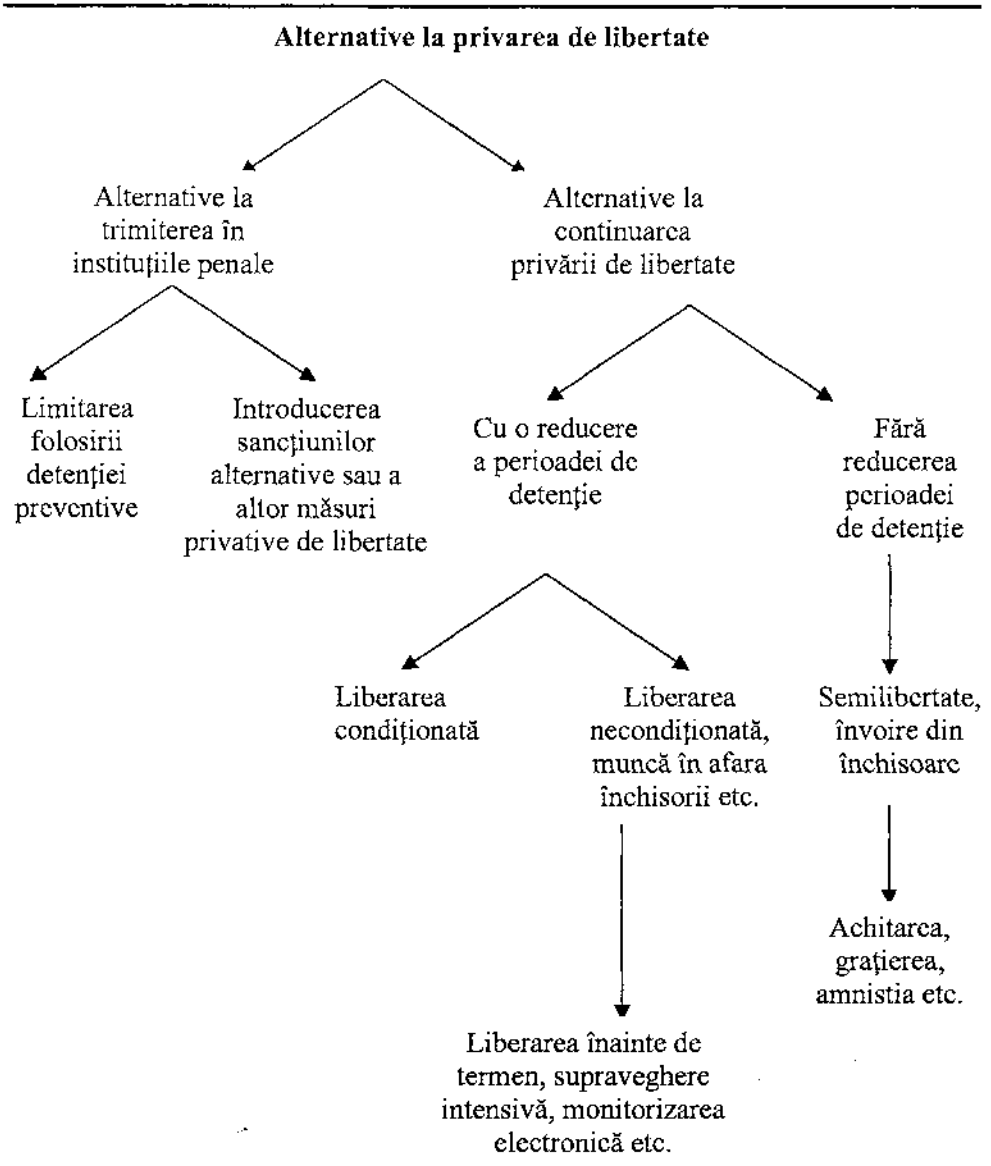
Alternative la privarea de libertate
Alternative la trimiterea în instituţiile penale
Alternative la continuarea privării de libertate
Limitarea folosirii detenţiei preventive
Introducerea sancţiunilor alternative sau a altor măsuri privative de libertate
Cu o reducere a perioadei de detenţie
Fără reducerea perioadei de detenţie
Liberarea condiţionată
Liberarea necondiţionată, muncă în afara închisorii etc.
Semilibertate, învoire din închisoare
Achitarea, graţierea, amnistia etc.
Liberarea înainte de termen, supraveghere intensivă, monitorizarea electronică etc.

Privită ca prima violenţă a închisorii[4] asupra deţinuţilor, vom considera un penitenciar că este supraaglomerat atunci când a fost depăşită capacitatea de cazare a deţinuţilor, condiţiile de viaţă ale acestora sunt afectate vizibil de acest lucru iar administrarea întregii activităţi de către manageri se desfăşoară cu mari dificultăţi.

[4] Jean Jacques Hyest, Guy Pierre Cabanel, Raport al comisiei de anchetă privind condiţiile de detenţie în aşezămintele penitenciare din Franţa, creată în virtutea rezoluţiei adoptată de Senat la 10 februarie, 2000, tomul I, nr. 449, pag. 114.

Desigur, nu intră în discuţie aglomerările temporare ci doar cele ca durează o lungă perioadă şi produc neajunsuri în toate sferele vieţii de detenţie. aceste condiţii vor fi afectate aspecte esenţiale pentru funcţionalitat penitenciarului: modul cum se asigură securitatea, protecţia deţinuţilor şi personalului, calitatea hrănirii, calitatea asistenţei medicale şi starea de igie generală a unităţii, derularea programelor culturale, educative şi sportive.

Efectele supraaglomerării sunt dramatice la cel puţin trei nivele:

a) la nivelul deţinuţilor

- ample nemulţumiri faţă de calitatea serviciilor la care au dreptul (hrănir asistenţă medicală, recreere, sport etc.);
- cresc actele de indisciplină, agresiunile între deţinuţi şi autoagresiunile;
- cresc solicitările de asistenţă medicală şi nemulţumirile deţinuţilor cazul în care nu li se acordă;
- creşte contrabanda între deţinuţi cu toate consecinţele care decurg d aceasta;
- creşte sentimentul de monotonie, ceea ce produce plictiseală, care, de la anumită intensitate se transformă în nevroză;
- promiscuitatea favorizează contaminarea şi corupţia deţinuţilor sterilizează orice efort de prevenire a recidivei[5].

b) **la nivelul personalului** care lucrează în contact nemijlocit deţinuţii:

- volumul de muncă suprasolicită personalul;
- apar plângeri frecvente privind condiţiile concrete de muncă d închisoare;
- creşte numărul de conflicte între personal şi deţinuţi;
- personalul păstrează cu greu disciplina în rândul deţinuţilor;
- sunt frecvente situaţiile în care personalul munceşte suplimentar;
- mulţi membri ai personalului doresc să se transfere în alte unităţi.

c) **la nivel managerial**:

- actul de conducere se desfăşoară greu;
- prevenirea frământărilor în masa deţinuţilor – refuzuri în masă de a mun sau de a mânca, evadări, sinucideri etc. – absorb mare parte din timp comenzii unităţii;
- condiţiile fizice ale detenţiei se deteriorează vizibil de la o lună la alta;
- sporesc pagubele la toate articolele (veselă, cazarmament, instalaţii), ce ce impune anchete, evaluări, stabilirea responsabilităţilor etc.

Sunt o serie de **factori care diferenţiază** în plus sau în minus efecte supraaglomerării la nivelul aşezămintelor penitenciare: depărtarea sau apropier condiţiilor materiale de standardul prevăzut în reglementările în vigoare; număr

[5] P. M Mbanzoulou, *La reinsertion sociale des detenus*, L'Harmatton, Paris, 2000, pag.202.

condamnaţilor raportat la numărul de paturi; durata medie a pedepselor executate de deţinuţi (acolo unde sunt mulţi deţinuţi cu pedepse lungi, întreg climatul uman este afectat); procentul de timp în care deţinuţii îşi petrec timpul în afara celulelor; calitatea amenajărilor destinate securităţii închisorii; tipul relaţiilor stabilite între personal şi deţinuţi (relaxate sau tensionate); compoziţia etnică a masei de deţinuţi; vechimea construcţiei penitenciarului ş.a.m.d. La aceşti factori mai putem adăuga unii care ţin de dinamica internă a fiecărei instituţii în parte şi care pot avea o influenţă subtilă asupra dificultăţilor generate de aglomerare: stricta ierarhizare a personalului (centralizare excesivă); abundenţa ordinelor care suprasolicită abilitatea personalului de a le pune în practică; inactivitatea deţinuţilor, creşterea numărului de obiecte personale la care au dreptul deţinuţii; incompetenţa interpersonală a cadrelor sau deţinuţilor.

Din punct de vedere **psihologic** supraaglomerarea este trăită ca un sentiment înăbuşitor de îngrămădire cu efecte devastatoare: pierderea libertăţii de mişcare, creşterea stimulării prin mirosuri, voci, priviri care incomodează, imposibilitatea de a controla propriul spaţiu de viaţă şi de a prevedea desfăşurarea evenimentelor, sentimentul de incomodare reciprocă, anularea relaţiilor ierarhice în grupul de deţinuţi (nimeni nu mai respectă pe nimeni), abundă sentimentele negative (mânie, teamă, depresie), diminuează toleranţa în relaţiile interpersonale, conduitele celorlalţi sunt etichetate cu severitate.

Desigur, în toate sistemele penitenciare au fost întreprinse studii pentru a găsi modalităţile adecvate depăşirii disfuncţiilor determinate de supraaglomerare. Prezentăm în continuare concluziile unui studiu privind „Tehnica conducerii închisorilor aglomerate", realizat în ianuarie 1989 de George M şi Camelia G – specialişti la Institutul de Justiţie şi Criminalistică din South Salem – New York, la cererea Institutului Corecţional Naţional al Departamentului de Justiţie din Statele Unite.

Cei doi autori au luat de la început în calcul câteva aspecte importante pentru înţelegerea dimensiunilor organizaţionale ale supraaglomerării: durata aglomerării, numărul şi sexul celor încarceraţi, gradul de securitate şi vechimea instituţiei, suprafaţa prevăzută prin proiect pentru fiecare deţinut, structura de conducere (centralizată sau descentralizată), compoziţia etnică a masei de deţinuţi, numărul deţinuţilor care ispăşesc pedepse pentru omor, timpul de când durează starea de aglomerare[6].

În ordine, supraaglomerarea începe cu constatarea că deţinuţii sunt mai numeroşi iar pedepsele multora dintre ei sunt de lungă durată. Urmează creşterea numărului deţinuţilor care se îmbolnăvesc şi a căror reabilitarea este mult mai grea decât înainte. Serviciile obişnuite oferite deţinuţilor sunt afectate cantitativ şi calitativ, securitatea deţinuţilor şi personalului se realizează cu greu. Ca urmare,

[6] Autorii consideră că în aproximativ 4 ani şi jumătate din momentul declanşării sale, supraaglomerarea atinge maximul efectelor sale, afectând toate structurile umane şi instituţionale.

deţinuţii se simt afectaţi în drepturile pe care le au şi pot considera că stau în condiţii care pot fi etichetate ca „o pedeapsă crudă şi inumană".

La toate acestea se adaugă treptat alte şi alte elemente care sporesc tensiunile în rândul deţinuţilor dar şi al personalului: creşte uzura echipamentelor şi construcţiilor, inspectarea celulelor ia mai mult timp, se renunţă la o serie de spaţii destinate activităţilor cultural-educative, inactivitatea deţinuţilor atinge cote maxime, numărul ordinelor creşte şi suprasolicită abilitatea personalului de a menţine ordinea şi liniştea, mare parte din personal intră în concediu medical sau doreşte să părăsească sistemul penitenciar, cresc furturile şi actele de violenţă între deţinuţi precum şi tentativele suicidare, creşte numărul deţinuţilor care solicită o protecţie specială.

Directorii închisorilor investigate au **ierarhizat astfel dificultăţile** generate de supraaglomerare: întocmirea rapoartelor disciplinare, munca suplimentară, drogurile, îmbolnăviri ale deţinuţilor, plângerile deţinuţilor, distrugerea obiectelor din dotare, răzvrătirile, asistenţa medicală, instruirea personalului, contrabanda cu bani, atacarea personalului, concediile medicale ale personalului, tentativele de evadare.

Partea a doua a studiului, desigur cea mai interesantă, a fost consacrată de cei doi autori soluţiilor posibile pentru a conduce un penitenciar aglomerat. Ei ţin să precizeze de la început:

1. „Tehnica conducerii închisorilor, aglomerate nu este semnificativ deosebită de cea a conducerii închisorilor în general.
2. Conducerea închisorilor aglomerate sau nu, este fundamental dependentă de iscusinţa, inteligenţa managerială şi de abilitatea de a conduce a directorilor.
3. Modalităţile de aplicare a principiilor de conducere şi a tehnicilor corecţionale pot avea şanse diferite de succes în cadrul fiecărei închisori.

Conducătorii de închisori diferite pot folosi aceleaşi metode şi programe, dar modalităţile lor de implementare vor determina în final natura fiecărei soluţii manageriale alese."

Pentru **succesul managerial** al unui director de închisoare sunt considerate ca fiind esenţiale competenţa în relaţiile interpersonale, imparţialitatea, grija de a rezolva toate problemele importante, experienţa în domeniul penitenciar şi încrederea în reuşită. La o analiză mai atentă, s-a observat că directorii închisorilor americane aglomerate adoptă şase stiluri (tehnici) de conducere a unităţilor lor: tehnica „consecinţelor naturale"; tehnica „situaţiilor neprevăzute", tehnica „a face mai bine decât a fost făcut", tehnica „abordarea sistemelor", tehnica „teoria necesităţii constructive" şi tehnica „riscului creator".

Iată o scurtă descriere a acestora:

Prima modalitate de conducere, cea a „**consecinţelor naturale**" poate fi rezumată printr-o expresie comercială: „primeşti ceea ce ai plătit". Aceasta

înseamnă că un director deschis, cooperant, sincer, care sprijină personalul şi are o imagine pozitivă asupra vieţii va determina răspunsuri asemănătoare din partea personalului şi a deţinuţilor. Pentru ca succesul să fie deplin mai este nevoie ca personalul să fie astfel format încât să poarte un dialog destins permanent cu deţinuţii iar funcţionarii superiori să asiste şi să sprijine personalul în muncă, fiind un exemplu pentru aceştia.

Abordarea de tipul „**situaţii neprevăzute**" se bazează pe o comunicare intensă între personal şi deţinuţi pentru a afla în timp util toate problemele şi frământările acestora. În condiţii de urgenţă, conducătorul devine autoritar. În orice situaţie el este figura dominantă şi foloseşte procedura ordinelor scrise.

Maniera de **„a face mai bine decât a fost făcut**" are la bază convingerea că „atât personalul cât şi deţinuţii pot fi stimulaţi şi încurajaţi să reuşească în activitatea lor, dacă li se arată o anumită direcţie de acţiune şi li se oferă sprijinul necesar (bani şi recunoaştere publică)". Conducătorii eficienţi vor ieşi din birouri mergând în unitate pentru a fi aproape de deţinuţi şi personal, manifestând grijă pentru nevoile acestora.

O altă manieră de conducere este cea a **„abordării sistemelor**", adică a dezvoltării unui sistem de control al climatului din închisoare şi al unei interacţiuni regulate şi intense cu reprezentanţii deţinuţilor reuniţi într-un consiliu. Implicarea deţinuţilor în deciziile care-i privesc au rolul de a preveni dificultăţile înainte de a deveni insurmontabile: informaţiile sunt prelevate săptămânal sau lunar, evaluate de un comitet operaţional care va propune măsuri în consecinţă. Toate informaţiile sunt stocate într-o bancă de date şi ele privesc inclusiv deţinuţii problemă şi întâmplările neobişnuite. „Consiliul deţinuţilor se întâlneşte periodic în plen şi pe comitete, cu participarea a acel puţin unui observator din partea administraţiei."

Abordarea managerială intitulată **„necesităţi constructive**" are la bază ideea conform căreia „trebuie dată deţinuţilor atâta libertate cât este rezonabil prudent şi să fie încurajată folosirea constructivă şi eficientă a timpului". Conducerea închisorii va stimula menţinerea securităţii în instituţie, comunicarea între personal şi deţinuţi, va rezolva operativ problemele ridicate de aceştia şi va promova programe de muncă şi educative pentru a ocupa timpul deţinuţilor. La realizarea acestor obiective vor fi utilizate anumite grupuri de deţinuţi selecţionaţi.

În sfârşit, ultima viziune asupra conducerii închisorilor aglomerate este cea a **„riscului creator**", a cărui filozofie poate fi exprimată astfel: „este preferabilă o conducere cât de cât deschisă, uneia total restrictive, chiar dacă ea implică anumite riscuri". Conducătorul închisorii acordă o maximă importanţă participării deţinuţilor la programe convins că ei „acordă respect personalului atâta timp cât acesta nu face ceva care să implice pierderea acestui respect". Acest stil de conducere mai are la bază câteva lucruri verificate în timp: în orice puşcărie există 15-20% din deţinuţi care încearcă să domine intimidându-i pe ceilalţi (aceştia sunt condamnaţi de regulă pentru omor); de asemenea, mai există 10-15% deţinuţi care sprijină activ administraţia. În aceste condiţii, restul deţinuţilor vor adera la

gruparea pe care o percep ca având cea mai mare putere şi influenţă. Deci, este să se stabilizeze un climat instituţional care să permită o comportare p deţinuţilor". O regulă de bază a acestei modalităţi de conducere este int utilizării „informatorilor" din rândul deţinuţilor. De asemenea se iau măsu contra deţinuţilor care încearcă să-i intimideze pe ceilalţi. Toate ordin transmise deţinuţilor de către personalul de supraveghere şi nu de ofiţerii s (a căror intervenţie ar putea fi interpretată ca o lipsă de eficienţă a gardienilo

Între soluţiile la care se poate recurge pentru a face faţă prob specifice unităţilor aglomerate, autorii studiului de mai sus recomandă:

- angajarea personalului care prezintă aptitudini şi cunoştinţe multe domenii;
- redistribuirea personalului în zonele unde este mai mult de lucru
- a permite anumite activităţi cheie înainte de masa de dimine exemplu, folosirea sălii de gimnastică);
- multiplicarea formelor de comunicare între deţinuţi şi personalu închisorii, pentru a diminua fenomenul de frustrare al acestora;
- informarea operativă a personalului pentru a nu permite răsp zvonurilor;
- acordarea unei atenţii speciale coeziunii şi moralului personal către echipa managerială;
- discutarea cu deţinuţii a problemelor privind fondurile disp pentru anumite servicii şi programe;
- întâlniri periodice cu deţinuţii nou-veniţi pentru a-i ajuta acomodeze la rigorile vieţii de detenţie; informarea deţinuţilor incidentele care au avut loc şi modul cum au fost soluţionate;
- a împiedica orice interpretări privind statutul privilegiat a deţinuţi în raport cu personalul de conducere;
- crearea unei ambianţe plăcute în camerele deţinuţilor şi în să mese (flori, acvarii, decoraţiuni interioare);
- accesul voluntarilor din comunitate pentru a desfăşura diverse pr educative; instalarea mai multor posturi telefonice pentru deţinuţi;
- prelungirea programelor educative şi sportive până seara târziu a răspunde nevoilor deţinuţilor;
- separarea deţinuţilor în camere pentru fumători şi nefumători;
- gruparea deţinuţilor în camere pe cât posibil după meserii şi studi
- crearea posibilităţilor de a munci în celulă;
- acolo unde locurile de muncă sunt limitate, este de preferat foi deţinuţilor la muncă după 4 luni din momentul pedepsirii infracţiuni disciplinare grave;
- programarea deţinuţilor la vizita medicală şi în timpul serii;
- monitorizarea incidentelor din unitate pentru a anticipa desfăş viitoare a evenimentelor;

- instituirea unui sistem de clasificare care să promoveze mişcarea deţinuţilor către închisori cu nivel mai scăzut de securitate şi mai puţin aglomerate şi transferul deţinuţilor care creează probleme.

Autorii acestui studiu pe care l-am prezentat în sinteză oferă în finalul său o concluzie deosebit de fecundă pentru închisorile româneşti: „Închisorile aglomerate conduse de directori care sunt dispuşi să împartă reuşita cu toată echipa, pot fi conduse cu succes".

Iată acum prezentarea integrală a recomandării Consiliului Europei privind supraaglomerarea închisorilor şi creşterea populaţiei carcerale în ţările bătrânului continent:

RECOMANDAREA R(99)22

a Comitetului de Miniştri către statele membre privind supraaglomerarea închisorilor şi creşterea populaţiei carcerale

(Adoptată de Comitetul de Miniştri, la 30.09.1999, la cea de-a 681-a întrunire a miniştrilor adjuncţi)

Comitetul de Miniştri, în condiţiile art. 15.5 din Statutul Consiliului Europei

Considerând că supraaglomerarea şi creşterea populaţiei carcerale reprezintă o provocare majoră pentru administraţiile penitenciare şi pentru sistemele de justiţie penală, atât în privinţa drepturilor omului, cât şi a gestionării instituţiilor penale;

Considerând că gestionarea eficientă a populaţiei carcerale depinde de situaţia infracţională, de priorităţile din domeniul controlului infracţiunilor, pedepsele prevăzute în cărţile de drept, severitatea sentinţelor impuse, frecvenţa folosirii sancţiunilor şi a măsurilor comunitare, folosirea detenţiei anterioare procesului, eficienţa instituţiilor de justiţie penală şi nu în ultimul rând atitudinea publică faţă de infracţiune şi pedeapsă;

Afirmând că măsurile destinate combaterii supraaglomerării şi reducerii populaţiei carcerale trebuie incluse într-o politică coerentă şi raţională de combatere a infracţiunii direcţionată către prevenirea infracţiunilor şi a comportamentului infracţional, aplicarea eficientă a legii, siguranţa publică, individualizarea sancţiunilor şi măsurilor de reinserţie socială a infractorilor;

Considerând că astfel de măsuri trebuie să fie conforme cu principiile de bază ale statelor democratice în care funcţionează statul de drept şi să îndeplinească scopul important de garantare a drepturilor omului, în conformitate cu Convenţia Europeană a Drepturilor Omului şi cu hotărârile organelor însărcinate cu aplicarea acestora;

Recunoscând că astfel de măsuri necesită sprijin din partea conducătorilor politici şi administrativi, judecătorilor, procurorilor şi publicului larg, precum şi asigurarea unei informări echilibrate asupra funcţiilor pedepsei, asupra eficienţei relative a sancţiunilor şi măsurilor cu şi fără privare de libertate şi a realităţilor din închisori;

Ţinând cont de Convenţia Europeană pentru Prevenirea Torturii şi a Tratamentului Inuman sau Degradant;

Recunoscând importanţa Recomandării nr. R(80)11 referitoare la deţinerea anterioară procesului, Recomandării nr. R(87)3 referitoare la Regulile europene pentru închisori, Recomandării nr. R(87)18 referitoare la simplificarea procesului de justiţie penală, Recomandării nr. R(92)16 referitoare la Regulile europene asupra sancţiunilor şi măsurilor comunitare şi Recomandării nr. R(92)17 referitoare la conformitatea sentinţelor,

***RECOMANDĂ** ca guvernele statelor membre :*

- *să ia măsurile necesare, atunci când îşi revizuiesc legislaţia şi practica referitoare la supraaglomerarea închisorilor şi la creşterea populaţiei carcerale, pentru aplicarea principiilor expuse în Anexa acestei Recomandări;*
- *să încurajeze distribuirea cât mai largă a Recomandării şi a raportului asupra supraaglomerării şi creşterii populaţiei carcerale, elaborate de Comitetul European pentru Probleme legate de Infracţiuni.*

ANEXA LA RECOMANDAREA R(99)22

I. Principii de bază

***1.** Privarea de libertate trebuie privită ca o sancţiune sau măsură extremă şi, aşadar, trebuie să se recurgă la aceasta numai în cazurile în care gravitatea infracţiunii ar face ca orice altă măsură să fie evident neadecvată.*

***2.** Extinderea spaţiilor de detenţie ar trebui să fie o măsură excepţională, fiindcă, în general, este puţin probabil să ofere o soluţie durabilă la problema supraaglomerării. Ţările a căror capacitate a închisorilor ar putea fi suficientă pe ansamblu, dar prost adaptată la necesităţile locale, ar trebui să efectueze o distribuţie mai raţională a capacităţii spaţiilor de deţinere.*

***3.** Ar trebui să fie pusă la dispoziţia magistraţilor o gamă variată de sancţiuni comunitare, gradate în funcţie de gravitatea faptei comise; procurorii şi judecătorii trebuie încurajaţi să le folosească cât mai mult posibil.*

4. Statele membre trebuie să ia în consideraţie posibilitatea de a elimina pedepsele penale sau de a le reclasifica astfel încât să nu determine pedepse privative de libertate.

5. În vederea dezvoltării unei strategii coerente împotriva supraaglomerării închisorilor şi a creşterii populaţiei carcerale, trebuie făcută o analiză a factorilor care contribuie la această situaţie, acordând o atenţie specială tipurilor de infracţiuni care sunt sancţionate cu sentinţe mari la detenţia în închisori, priorităţilor în controlul infracţiunilor, atitudinilor şi preocupărilor publice şi practicilor existente în domeniul sentinţelor.

II. Cum să faci faţă unei crize de locuri în închisoare

6. Pentru a evita aglomerarea excesivă, trebuie stabilită o capacitate maximă pentru instituţiile penale.

7. Acolo unde apar condiţii pentru supraaglomerare, trebuie pus accentul pe demnitatea umană, hotărârea conducerilor închisorilor de a aplica un tratament uman şi pozitiv, deplina recunoaştere a rolului personalului şi abordării eficiente şi moderne privind managementul.

În conformitate cu Regulile europene pentru închisori, trebuie acordată o atenţie deosebită dimensiunii spaţiului acordat deţinuţilor, igienei şi curăţeniei, furnizării de hrană suficientă şi prezentată adecvat, îngrijirii sănătăţii deţinuţilor şi acordării posibilităţilor de mişcare în aer liber.

8. Pentru a contracara unele din consecinţele negative ale supraaglomerării închisorilor, ar trebui facilitate contactele deţinuţilor cu familiile lor în măsura posibilului. Trebuie folosit la maximum sprijinul din partea comunităţii.

9. Ar fi indicate modalităţi specifice de aplicare a sentinţelor privative de libertate, cum ar fi semilibertatea, regimurile deschise, învoirile din închisoare pentru a contribui la tratamentul şi reabilitarea deţinuţilor, la menţinerea legăturilor cu familia şi comunitatea şi la reducerea tensiunii în instituţiile penale.

III. Măsuri referitoare la stadiul premergător procesului

- *Evitarea procedurilor penale - reducerea gradului de recurgere la detenţie înainte de proces*

10. Trebuie luate măsuri adecvate în vederea implementării integrale a Recomandării Nr. R (87) 18 referitoare la simplificarea justiţiei penale; aceasta ar implica în special ca Statele Membre, ţinând cont şi de principiile lor constituţionale sau de tradiţia lor juridică, să recurgă la principiul urmăririi penale discreţionare (sau a măsurilor care au acelaşi scop) şi să folosească proceduri simplificate şi rezolvări în afara instanţelor, ca alternative la urmărirea penală acolo unde este posibil, pentru a evita procedurile penale complete.

11. Aplicarea detenţiei premergătoare procesului şi durata ar t reduse la minimum compatibil cu interesele justiţiei. În acest scop, St Membre ar trebui să se asigure că legile şi practicile lor sunt în conformitat prevederile respective ale Convenţiei Europene a Drepturilor Omului ; hotărârile organelor sale de control, şi să se ghideze după principiile stabil Recomandarea Nr. R (80) 11 referitoare la detenţia înainte de proces, în sp la motivele pentru care se poate ordona trimiterea în detenţie înainte de proc

12. Ar trebui folosite la maximum alternativele la detenţia premergăt procesului, cum ar fi cerinţa ca infractorul suspectat să locuiască la o ac specificată, restricţia de a pleca sau a intra într-un anumit loc fără a fi autor eliberarea pe cauţiune sau supravegherea şi asistarea de către o inst specificată de autoritatea judecătorească. În această privinţă trebuie acor atenţie posibilităţilor de supraveghere prin mijloace electronice a respec cerinţei de a rămâne într-un anumit loc.

13. Pentru a sprijini folosirea eficientă şi decentă a dete premergătoare procesului, trebuie puse la dispoziţie resurse financiare şi un şi trebuie create mijloace procedurale adecvate, precum şi tehnici manager după necesităţi.

IV. Măsuri referitoare la etapa procesului

- *Sistemul sancţiunilor /măsurilor - durata sentinţei*

14. Trebuie să se facă eforturi pentru a se reduce gradul de recurgeı sentinţe lungi la închisoare care înseamnă o povară grea pentru siste penitenciar iar sentinţele scurte la detenţie să fie înlocuite cu sancţiuni şi mă comunitare.

15. Prin asigurarea de sancţiuni şi măsuri comunitare care ar puti folosite în loc de privarea de libertate, trebuie avute în vedere următoarele:

- *suspendarea aplicării unei sentinţe la închisoare cu condiţii impuse;*
- *probaţiunea ca sancţiune independentă impusă fără pronunţarea sentinţe la închisoare;*
- *supravegherea foarte intensă;*
- *munca în folosul comunităţii (de ex. munca neplătită în fol comunităţii);*
- *ordine/contracte de tratament pentru anumite categorii de infractori*
- *mediere între victimă şi infractor/ recompensarea victimei;*
- *restricţionarea libertăţii de mişcare prin impunerea, de exemplu, a ı ordin de arest la domiciliu sau monitorizare electronică.*

16. Sancţiunile şi măsurile comunitare ar trebui să fie impuse numa conformitate cu garanţiile şi condiţiile stipulate în Regulile europene referitc la sancţiunile şi măsurile comunitare.

17. Ar trebui introduse în legislaţie şi în practică combinaţii de sancţiuni cu şi fără privare de libertate, cum ar fi sentinţe la închisoare ne-suspendate, urmate de muncă în folosul comunităţii, supraveghere intensă în cadrul comunităţii, arest la domiciliu monitorizat electronic, sau, în anumite cazuri, de obligaţia de a urma un anumit tratament.

- *Pronunţarea sentinţelor şi rolul procurorilor şi judecătorilor*

***18.** În aplicarea legii, procurorii şi judecătorii ar trebui să aibă în vedere resursele disponibile, mai ales cu privire la capacitatea închisorilor. În legătură cu aceasta, trebuie acordată o atenţie continuă evaluării impactului pe care structurile prezente de acordare a sentinţelor le au asupra evoluţiei populaţiei carcerale.*

***19.** Procurorii şi judecătorii trebuie să se implice în procesul iniţiativei în domeniul legislaţiei penale legate de supraaglomerarea şi inflaţia populaţiei carcerale, în vederea angajării sprijinului lor şi evitării practicilor contra-productive de acordare a sentinţelor.*

***20.** Motivele pentru pronunţarea sentinţelor ar trebui stabilite de legislatori sau alte autorităţi competente, în vederea, între altele, reducerii gradului de folosire a închisorilor, extinderii sancţiunilor şi măsurilor comunitare şi folosirii altor mijloace precum medierea sau recompensarea victimei.*

***21.** O atenţie deosebită trebuie acordată rolului pe care-l joacă circumstanţele agravante sau atenuante la determinarea cuantumului sentinţei.*

V. Măsuri referitoare la etapa de după proces

- *Implementarea sancţiunilor şi măsurilor comunitare – aplicarea sentinţelor la închisoare*

***22.** Pentru a face sancţiunile şi măsurile comunitare alternative credibile la pedeapsa cu închisoarea pe termen scurt, trebuie asigurată implementarea lor eficientă, în special prin:*

- *asigurarea infrastructurii pentru executarea şi monitorizarea unor astfel de sancţiuni comunitare, pentru a da judecătorilor şi procurorilor încredere în eficienţa lor; şi*
- *crearea şi utilizarea de tehnici eficiente de prevedere şi evaluare a riscului, precum şi a strategiilor de supraveghere, în vederea identificării riscului ca infractorul să recidiveze şi pentru asigurarea protecţiei şi siguranţei publice.*

***23.** Trebuie promovată crearea de măsuri care să reducă lungimea actuală a sentinţei efectuate, preferându-se măsurile individualizate, cum ar fi liberarea condiţionată, faţă de măsurile colective pentru managementul supraaglomerării (amnistii, etc.).*

24. Liberarea condiţionată trebuie privită ca una dintre cele mai eficiente şi constructive măsuri, care nu numai că reduce lungimea încarcerării, dar şi contribuie substanţial la o reîntoarcere a infractorului în cadrul comunităţii.

25. Pentru a promova şi extinde folosirea liberării condiţionate, trebuie create cele mai bune condiţii pentru sprijinul infractorului, asistenţă şi supraveghere în cadrul comunităţii, în vederea determinării autorităţilor judiciare sau administrative să considere această măsură o opţiune valabilă şi responsabilă.

26. Trebuie create şi implementate programe eficiente pentru tratament pe timpul detenţiei şi pentru supraveghere şi tratament după eliberare pentru a facilita reinserţia socială a infractorilor, pentru a reduce recidivismul, pentru asigurarea siguranţei publice şi pentru a da judecătorilor şi procurorilor încrederea că măsurile destinate reducerii lungimii actuale a sentinţei executate sunt suficiente şi că sancţiunile şi măsurile comunitare sunt opţiuni constructive şi responsabile.

2. Autorănirile – fenomen cronic în închisori

În momentele de disperare şi când se simt abandonaţi deţinuţii îşi provoacă răni pe corp, înghit corpuri străine – cuie, ace, sârmă, cozi de linguri, termometre, lame – sau ingerează diverse substanţe toxice. Cele mai frecvente sunt tăieturile pe corp şi mai ales pe braţe: cicatricele sunt arătate de multe ori cu mândrie („iată ce am avut curajul să-mi fac!") dar de cele mai multe ori cu oarecare ruşine şi umilinţă („iată cât de des m-am simţit învins şi părăsit!"). Desigur, atunci când rănile pe care şi le provoacă sunt serioase, putem lua în considerare o adevărată tentativă de sinucidere.[7] Pentru a clarifica această problemă, în sensul de a stabili câtă „vină" aparţine deţinuţilor, personalului sau instituţiei în sine, în 2001, psihologul Cristina Pripp din Direcţia Generală a Penitenciarelor a realizat un studiu privind cauzele şi caracteristicile deţinuţilor care se autorănesc precum şi obiectivele urmărite de aceştia. În perioada analizată – primul semestru al anului – şi-au provocat răni 348 de bărbaţi, 65 de minori şi 19 femei. Metodele utilizate au fost: tăieturi pe suprafaţa corpului, secţionarea venelor, înghiţirea unor obiecte sau substanţe toxice, fracturi, suturarea gurii şi a pleoapelor.

Obiectivele urmărite cel mai frecvent vizau: impresionarea personalului pentru a obţine un beneficiu (de exemplu, mutarea în altă cameră), intimidarea altor deţinuţi, impunerea în ierarhia grupului de către noii veniţi, evitarea unor agresiuni din partea altor deţinuţi mai puternici, manifestarea ostilităţii faţă de un membru al

[7] Jean Jaquest Hyest, Guy Pierre Cabanel, Raport al comisiei de anchetă privind condiţiile de detenţie în aşezămintele penitenciare din Franţa, adoptat de Senat la 10 februarie, 2000, tomul I, nr. 449, pag.123.

personalului, evitarea unei pedepse disciplinare, căutarea adeziunii colegilor de detenţie.

Iată şi alte concluzii ale acestui studiu întreprins în toate unităţile de detenţie din ţară:

- tinerii deţinuţi recurg mai frecvent la autorăniri pentru că în general au o toleranţă mai scăzută la frustrările inerente mediului carceral;
- cu cât nivelul de inteligenţă şi educaţie al deţinuţilor creşte, cu atât frecvenţa autorănirilor este mai scăzută;
- femeile recurg rar la această conduită de criză din cauza valorizării aspectului lor estetic;
- lipsa ţigărilor şi a imposibilităţii de a se împrumuta motivează frecvent autorănirile la toate categoriile de deţinuţi;
- când făptuitorul a căutat singurătatea, rănirile produse sunt mai serioase;
- personalul cedează mai frecvent în faţa cererilor deţinuţilor care s-au automutilat când aceştia au fost condamnaţi pentru infracţiuni uşoare;
- pare să existe o legătură cauzală între stilul de conducere al personalului şi numărul deţinuţilor cu autorăniri de pe o secţie: stilul rigid şi restrictiv precum şi implicarea minimă în viaţa grupului furnizează mai mulţi deţinuţi care se autorănesc decât stilul participativ şi vizibil suportiv pentru condamnaţi;
- cu cât un deţinut are mai multe tatuaje – „îmbrăcat în tatuaje" – cu atât probabilitatea ca el să recurgă la autorănire este mai mare.

3. Greva foamei şi semnificaţiile sale pentru deţinuţi

Cel mai frecvent, refuzul de a mânca exprimă nemulţumirea deţinutului pentru încetineala cu care se finalizează situaţia sa juridică sau protestul său faţă de un tratament penitenciar pe care îl consideră arbitrar, lezându-i demnitatea. Nu rare sunt situaţiile când deţinuţii recurg la această modalitate de luptă pentru a se muta în altă celulă de teama pe care i-o provoacă unii deţinuţi.

O întâmplare petrecută cu mulţi ani în urmă, cred că în 1980, merită să fie povestită aici.

La Spitalul penitenciar Jilava era un salon cu 14 deţinuţi aflaţi de mai mult timp în greva foamei: ei fuseseră aduşi de la diverse unităţi din ţară care nu le mai puteau asigura îngrijirea potrivit stării lor somatice. Fiecare avea pregătită o istorie care să ofere o explicaţie cât de cât logică gestului lor. Ceea ce surprindea de la prima vedere era faptul că toţi şedeau în penitenciar de o lungă perioadă, nu creaseră probleme deosebite şi deodată s-au considerat nedreptăţiţi de instanţa care i-a judecat şi au hotărât să intre în refuz de hrană.

Unul dintre ei considera că trebuie să fie pus în libertate deoarece a că tovarăşul său de faptă, care executa pedeapsa în alt penitenciar, se liberase Adevărul era că acela lucrase tot timpul într-o fabrică de mobilă, câştigase i zile din această cauză şi deci se liberase mai devreme, deşi amândoi aveau ac pedeapsă. Alt deţinut înghiţise două termometre şi dorea să fie operat la un civil din oraş şi nu la cel din penitenciar („Vreau să văd şi eu alte figu mănânc altă mâncare decât asta din paidaimos"). Un altul dorea să ajungă penitenciar care însă era profilat pentru altă categorie de deţinuţi: motivul re apropierea de o femeie pe care o iubise cu mult timp în urmă şi care locu oraşul apropiat de penitenciar.

Am sosit la această unitate cu probleme de serviciu dar comand unităţii, un chirurg de mare clasă, m-a rugat să-l ajut să „scape de refuzişti" intrat în salonul lor, m-am aşezat pe patul unuia dintre ei şi am stat de vor toţi câteva ore. Mi-a atras atenţia că în timp ce îşi prezentau necazurile, och priveau mai ales în spatele meu, la un deţinut aflat în patul de lângă uşă. Era acela era şeful, cel cu influenţă asupra lor, cel care îi susţinea în „lupta lor p dreptate".

Erau abătuţi pentru că în timpul nopţii se întâmplase un lucru c afectase pe toţi: unul dintre ei murise şi înainte de a bate în uşă pentru a supraveghetorul, ei s-au năpustit asupra medicamentelor şi lucrurilor ace Fiecare a luat ce a apucat dar după câteva ore au început să discute despre eveniment, despre ce au fost în stare să facă când acesta nici nu se răcise. învinovăţeau reciproc că, de fapt, se jucau de-a greva foamei, că nu aveau m să continue, că singuri îşi făcuseră rău, în definitiv, doreau să trăiască şi tot era decât un spectacol penibil.

Am considerat că este un caz aparte „şeful" lor: deşi epuizat fizic inteligent şi de o logică impecabilă. Intrase în refuz de hrană şi slăbise de la kg. la 35 ! Se juca cu viaţa: ştia că sub această greutate va întâlni moartea în moment, iar acest lucru depindea numai de el. Arăta jalnic: abia se putea ţi picioare, pantalonii de pijama erau legaţi cu nişte cârpe de bluză, vorba î gâfâită, cu pauze mari, dar era coerent şi tenace. Făcea eforturi pentru a-şi capul drept.

Se considera nevinovat, deşi piesele de la dosar arătau cu totul alt Toţi cei care încercaseră să-l „scoată din refuz" eşuaseră. Trebuia făcut pentru că ficatul nu mai rezista. Nu îl mai interesa rezolvarea cazului său p că, spunea el „oricum m-am nenorocit". Şi totuşi, de ce continua ? „Pentru ca sacrificiul meu să-i ajut pe ceilalţi închişi pe nedrept".

Aici se afla problema: în propriii ochi devenise un simbol.

Am stat cu el zeci de ore, cred că vreo treizeci; într-un zbor concen de la subiecte depărtate de ceea ce ne interesa pe amândoi la cele privind pr concepţie de viaţă, de la istorie şi filozofie la drept, artă şi relaţii umane, destin la vinovăţie, de la Cosmos la puşcărie, de la tragic la absurd – s-au p joc toate argumentele pro şi contra ieşirii din refuzul de hrană.

A cincea zi, dimineaţa, am fost chemat în salon: „Am hotărât să abandonez; am fost atât de aproape de moarte, încât am demonstrat că doar un nevinovat este capabil de aşa ceva".

Decizia lui a căzut ca un trăsnet asupra tuturor: rămaşi fără consilier, fără omul care le susţinea moralul şi dădea un sens luptei lor, au renunţat în bloc la greva foamei. Liderul lor s-a liberat condiţionat după ce a executat fracţiunea legală din cei 18 ani ai condamnării. În ultima perioadă a pedepsei a fost profesor la un curs de calificare pentru deţinuţii tineri. Am urmărit evoluţia în timp a celor paisprezece deţinuţi care trecuseră împreună printr-o situaţie care îi marcase profund: doar unul dintre ei, după vreo doi ani, mai declarase greva foamei pentru o decizie care-l afecta şi care era, într-adevăr, arbitrară.

4. Suicidul în penitenciar

Aproape fiecare deţinut trăieşte traumatic perioada de detenţie mai ales la prima condamnare: frustrările în plan social, instinctual şi în ce priveşte imaginea de sine îl poate face pe deţinut să caute un remediu definitiv al nefericirii sale. Reacţia catastrofică a individului exprimă neputinţa de a se adapta la situaţia dată: ultimul eşec al existenţei se transformă în eşecul vieţii, fapt ce poate constitui un moment de ruptură, o criză de sens, gestul suicidar nefiind o opţiune ci mai degrabă negarea totală a posibilităţii de a alege. Oricum, soluţia nu este raţională deoarece nu există practic situaţie fără ieşire, limitele omului sănătos psihic fiind infinite.[8]

Pentru a înţelege corect specificul actelor suicidare în penitenciar şi mai ales ce trebuie făcut pentru prevenirea lor sau ajutorarea celor care au fost salvaţi, continui cu prezentarea unor aspecte generale privind psihologia suicidului.

Fiind o tulburare a instinctului de conservare, suicidul se prezintă ca o realitate complexă a cărei fenomenologie poate lua forme diverse:

a) conduite suicidare, având ca variante suicidul propriu-zis, tentativa suicidară, sindromul presuicidar şi ideile suicidare;
b) echivalenţe suicidare: autorăniri, anomalii ale conduitei – simularea unei boli, refuzul îngrijirii medicale, unele renunţări la viaţa socială, abandonarea rolului social, diverse toxicomanii, alcoolism, imprudenţe smiintenţionate – sau diverse accidente de „supărare", dintr-o eroare sau prin desconsiderarea pericolului.

Între cauzele directe cele mai frecvente sunt abandonul, doliul, separarea, eşecul sentimental, schimbări în situaţia socială, deci în general situaţiile în care individul pierde valori de înaltă semnificaţie pentru el.

Pentru problematica noastră, trei forme cred că prezintă mai mult interes: suicidul **emotiv**, care rezultă dintr-o mare anxietate, fiind pentru subiect un mijloc

[8] G. Deshaies, *Psychologie du suicide*, P.U.F., Paris, 1947.

de rezolvare a unei emoţii puternice (teamă, mânie, tristeţe); suicidul **pasional**, care este mai curând o conduită de disperare, semnificând autodevalorizarea individului care încearcă astfel să se elibereze de o durere morală insuportabilă.[9] Diferenţa de suicidul emotiv este dată de faptul că emoţia a fost prelungită şi intelectualizată angajând întreaga personalitate a subiectului.

A treia formă, **echivalenţele suicidare**, sunt frecvente în mediul penitenciar datorită beneficiilor secundare aduse de îngrijirile medicale. În general aceste conduite sunt considerate ca un „şantaj", fără a se da o semnificaţie deosebită faptului că individul îşi foloseşte moartea ca o monedă de schimb, trecându-se destul de uşor peste toate conduitele de revendicare ale acestuia. Trebuie făcută însă o distincţie între „şantajul cu sinuciderea" şi „sinuciderea şantaj": în primul caz individul scontează că va obţine beneficiul înainte de trecere la act, în cel de-al doilea, după ce va muri. Ceea ce trebuie estimat în fiecare caz în parte este intensitatea dorinţei de a muri şi nu autenticitatea gestului (procedeului) propriu-zis.

În lucrarea sa „Devianţă, criminalitate şi patologie socială", domnul Sorin M. Rădulescu îl citează pe Jack Douglas (The Social Meanings of Suicide, Princeton University Press, 1967) care consideră că „acţiunile suicidare pot servi ca mijloace de dobândire a compătimirii celorlalţi, de stârnire a sentimentelor de simpatie, milă şi compasiune, sentimente pe care însuşi sinucigaşul le împărtăşeşte cu ceilalţi, autocompătimindu-se; acţiunile suicidare pot avea şi semnificaţia culpabilizării (blamării) altora pentru autosuprimarea vieţii, servind, astfel, ca mijloc de răzbunare"[10].

Iată acum un caz petrecut mai demult într-un penitenciar, investigat de noi după revenirea lui de la spital, şi care va demonstra o dată în plus posibilitatea de prevenire a acestui gen de conduită.

M.S. – 31 ani, căsătorit, 4 copii, 8 clase, prelucrător mase plastice şi cauciuc, nerecidivist, aflat în penitenciar pentru trecerea frauduloasă a frontierei de stat.

Înşelat de prima soţie, se recăsătoreşte cu cea de-a doua care avea 2 copii dintr-o căsnicie anterioară şi era gravidă în 7 luni când l-a cunoscut pe subiect. M.S. recunoaşte acest copil şi mai fac împreună încă unul. Înşelat din nou, încearcă să plece din ţară.

Aflat în penitenciar, primeşte o scrisoare de la soţia sa care-l anunţa că va divorţa. După 18 zile subiectul hotărăşte să se sinucidă, tăindu-şi adânc venele de la mână lăsând trei scrisori pe care le prezentăm mai jos.

Într-o amplă discuţie purtată cu subiectul în timpul căreia a răspuns şi la un chestionar special întocmit, au rezultat şi alte aspecte: familia sa de origine s-a disociat în copilărie; întotdeauna a avut o mare fragilitate interioară; în ultimul timp a avut insomnie, mai ales în a doua parte a nopţii; în antecedente a mai avut o

[9] I. Biberi, *Viaţa şi moartea în evoluţia universului*, E.E.R., Bucureşti, 1971, pag. 124.

[10] S.M. Rădulescu, *Devianţă, criminalitate şi patologie socială*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1999, pag. 241.

tentativă suicidară; frecvent a avut vise cu caracter autodistructiv; cu puţin timp înainte de a comite tentativa a fost la medicul unităţii pentru simptome difuze – insomnie, gânduri negre; consideră că, părăsit de soţie, se află într-o situaţie umilitoare; neavând o perspectivă clară de viaţă nu ştie ce are de făcut în momentul de faţă; are idei de inutilitate şi din această cauză şi-a abandonat de mai multe ori responsabilităţile.

Testarea psihologică dar şi analiza celor trei scrisori permite o înţelegere mai profundă a subiectului şi a modului său regresiv de a reacţiona: copilăria nefericită a determinat constituirea unei personalităţi slabe, cu o viziune naivă asupra lumii şi vieţii; imatur social, cu maniere feminine în relaţiile interpersonale; afectat adânc de evenimentele mai deosebite chiar dacă nu-l privesc direct; din teama de a se da în spectacol nu comunică cu anturajul iar deciziile pe care le ia se dovedesc de obicei neavantajoase. Nevoia sa de afecţiune a fost permanent nesatisfăcută şi înşelată, ultimul mesaj care l-ar adresa oamenilor fiind semnificativ în acest sens: „Oameni, iubiţi-vă între voi! Aveţi nevoie de dragoste".

Dragă Doina,

Când vei citi aceste rânduri, eu nu voi mai exista. Pentru mine totul erai tu, Alina, Melania, Smaranda şi Corina. Adică familia şi căminul pentru care am muncit.

Gândul că sunt din nou singur mă duce la disperare, la acel gând sinistru care mă obsedează de când ai spus să plec din casă. Aproape în fiecare noapte visez cum v-am găsit împreună pe tine şi pe Samy când am venit de la Petroşani şi mi-ai reproşat că nu mai suporţi nervii mei, dar tot timpul tu mă provocai, mai ales în ultima vreme (de când erai „prietenă" cu Samy).

La toate acestea trebuia să te gândeşti înainte, nu acum după ce avem copii (pardon, îi aveai tu).

Dar copiii aceştia trebuie crescuţi, educaţi. Te crezi grozavă, că o să te descurci. Sau poate o să te căsătoreşti cu el. Eu am încercat să scap de ideea neființei, să plec cât mai departe, să uit. Nu cele 10 luni de pedeapsă mă apasă, ci singurătatea şi gândul că nu vă mai am pe voi. Corina anul acesta merge la şcoală, cât de mult am dorit să ne bucurăm împreună de şcolăriţa noastră. Eu nu o să-i mai văd niciodată.

Să ştii că nu-i uşor să te desparţi de viaţă, dar pentru mine nu mai are rost. Acum este începutul sfârşitului pentru mine.

Draga mea, cu aceste rânduri îmi iau rămas bun. Începe să-mi fie rău, am călduri, îmi vine să vomit, nu mai văd bine.

Adio

Domnule comandant,

Deţinutul M.S. am luat hotărârea de a nu mai trăi din motive ce nu au nici o tangenţă cu detenţia sau condamnarea mea. Motivele sunt familiale. Nu

fie tras nimeni la răspundere din cauza mea. Hotărârea este luată de mult, dar am vrut să mă conving dacă chiar vreau să mor şi vreau !

26-27.VII.1988

P.S. Nu am avut lamă, cuţit sau alt obiect tăios din metal. Când am venit de la lucru, în traista de merinde am spart un borcan ca să am cioburi.

Dragi colegi,

de cameră, fiecare o să mă judecaţi după felul vostru de a gândi, unii o să zică că am fost prost, alţii că nebun, în fine pe mine nu mă interesează.

Dar vă rog să mă iertaţi pentru neplăcerile pe care vi le pricinuiesc.

M.S.

Rezumând cele prezentate până acum la acest capitol, se detaşează trei elemente de bază pentru înţelegerea acestui caz:

a) însumarea biografică, în sensul acumulării în timp a eşecurilor;
b) convergenţa evenimentelor negative mai ales în prima perioadă la care se adaugă indiferenţa percepută dureros de subiect la anturaj faţă de propriile frământări;
c) starea de moment a potenţialului său afectiv caracterizată prin lipsa inhibiţiilor faţă de trecerea la act, devalorizarea de sine, absenţa speranţelor (din punctul său de vedere) privind viitorul său şi al familiei sale, contrastul psihologic cu ceilalţi deţinuţi „văzuţi" ca fără probleme şi chiar mulţumiţi[11].

Desigur, nu era de aşteptat ca subiectul să facă un apel deschis la cei din jur privind apărarea sa de propriile intenţii, şi aşa cum s-a întâmplat, apelul a fost deghizat în izolare, oboseală fizică, insomnie, lipsa poftei de mâncare, solicitarea îngrijirii medicale fără acuze somatice precise, plâns fără motiv, pierderea iniţiativelor, tristeţe marcată, povestirea la cei din jur a viselor cu caracter autodistructiv ş.a.m.d. Ambivalenţa sa – oscilarea între dorinţa de a muri şi cea de a trăi – i-au agravat angoasa şi confuzia. Fără a se da semnificaţie corectă acestor simptome, nu era de aşteptat o intervenţie terapeutică în timp util[12].

De obicei, relaţionarea cu un individ cu intenţie sau tentativă suicidară este dificilă deoarece acesta se prezintă ca o victimă cu o marc aviditate afectivă greu de satisfăcut de anturaj dar mai ales pentru că subiectul are tendinţa de a reproduce în relaţiile sale cu terapeutul modul său obişnuit de revendicare (şantajul). Cheia înţelegerii subiectului este evaluarea adecvată a legăturilor dintre actul suicidar şi modul de viaţă, care-l conduc la această reacţie de demisie.

[11] Lucian C. Alexandrescu, *Stresul psihic*, în „Tratat de sănătate mintală", Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2000, vol. I, pag. 206.
[12] P. Moreau, *Les suicides dans les prisons*, în „Psychologie", aprilie 1974.

Reflectând la acest caz, nu putem ocoli o întrebare firească. Dacă ar fi fost în libertate, subiectul ar fi procedat la fel? Avem convingerea că răspunsul este afirmativ, cu atât mai mult cu cât întregul proces s-a petrecut în cadrul strict al cuplului marital, situaţie care cu greu ar fi putut fi ameliorată printr-o intervenţie în condiţiile penitenciarului.

La dificultăţile personale ale individului, mediul penitenciar aduce elemente favorizante – izolarea de familie, calitatea precară a relaţiilor umane ş.a.m.d. – inerente locurilor de deţinere, dar care nu joacă un rol direct în finalizarea actului suicidar. Ceea ce are nevoie deţinutul cu intenţie suicidară este un partener de discuţii cu care să analizeze problemele sale, să vadă mai clar locul şi rolul său în împrejurarea specifică de viaţă, un partener care să-l ajute să-şi mărească posibilităţile de rezistenţă în faţa greutăţilor şi nu în ultimul rând să găsească noi sensuri ale existenţei atât pe perioada detenţiei cât şi după aceea. După acest caz, a devenit clar pentru toată lumea din penitenciar că problema suicidului trebuie să determine un adevărat parteneriat pentru reducerea încercărilor deţinuţilor de a-şi pune capăt zilelor.

Un interesant studiu privind suicidul în penitenciar a realizat doamna Sorina Ţogoe, psiholog la Penitenciarul Arad[13]. Investigaţiile sale s-au extins şi la Penitenciarele Aiud, Baia Mare, Timişoara, Bucureşti-Jilava şi Spitalul penitenciar Tg. Ocna, fiind sprijinită de psihologii din aceste unităţi. Autoarea consideră că în penitenciar suicidul poate avea trei semnificaţii: de evitare a unei situaţii aparent fără soluţie, de punitivitate îndreptată spre ambianţa în care trăieşte, de solicitare a ajutorului din partea unor colegi sau a personalului percepuţi ca indiferenţi sau chiar ostili. „Specifică mediului penitenciar este sinuciderea pariu, când deţinutul ingerează medicamente în cantităţi moderate iar hazardul va decide dacă va supravieţui sau nu, fiind descoperit la timp şi dându-i-se îngrijirile necesare". În finalul studiului, doamna Ţogoe prezintă o strategie pentru prevenirea suicidului în penitenciar.

[13] Sorina Ţogoe, *Tentativa suicidară şi suicidul în mediul penitenciar. Semnificaţii şi modalităţi de prevenire*, în Revista Administraţiei Penitenciare din România, nr. 2/2002.

Iată o situaţie comparativă a sinuciderilor înregistrate în penitenciarele europene în anul 1997*).

Ţara	Numărul sinuciderilor/an	Numărul deţinuţilor/an
Austria	12	6.959
Belgia	28	8.510
Bulgaria	4	11.847
Croaţia	2	2.119
Rep. Cehă	16	21.560
Danemarca	8	3.413
Finlanda	9	2.974
Franţa	125	55.412
Ungaria	5	8.439
Irlanda	2	2.433
Italia	55	59.430
Letonia	8	10.052
Lituania	10	13.205
Moldova	7	10.250
Olanda	10	11.673
Portugalia	12	14.634
România	8	44.398
Rusia	-	998.627
Slovacia	4	7.727
Slovenia	2	683
Spania	30	4.289
Suedia	5	4.856
Turcia	18	64.198
Irlanda de Nord	2	1.595
Scoţia	14	6.027

*) Sursă: A. Bălan, E. Stănişor, R. Elaş, *Administraţiile penitenciare europene*, Editura Oscar Print, Bucureşti, pag. 176.

5. Frica şi decăderea în penitenciar

Nu este prea greu să ne închipuim suferinţele prin care trece un deţinut care vine pentru prima dată în penitenciar: o ambianţă cu reguli neclare, oameni necunoscuţi şi ostili, obligaţia de a te supune unuia sau altuia, lipsa unui refugiu în care să te simţi în siguranţă. Toţi colegii de celulă sunt cu ochii pe tine, încerci să te arăţi puternic dar nu poţi păcăli pe nimeni, singurătatea te copleşeşte[14]: atunci ţi se

[14] E. Zamfir, *Psihologie socială. Texte alese*, Editura Ankarom, Iaşi, 1997, pag. 181-182

întinde o mână, ţi se dă o ţigară, ţi se explică ce se întâmplă dacă nu faci cutare lucru, cum să eviţi contactele neplăcute... Vrei să fii recunoscător, să mulţumeşti într-un fel pentru sfaturi: devii sincer, prezinţi în amănunt situaţia ta şi a familiei, ce ajutor aştepţi de la avocat sau nu ştiu ce persoană influentă, câţi bani pui la bătaie pentru a fi din nou liber... De fapt, cel cu sfaturile asta aştepta: să te destăinui ca să te poată manipula. Nu după mult timp îţi dai seama că s-a profitat de tine conform unui scenariu exersat cu succes de nenumărate ori, şi, atunci, ţi se face frică ...

La conceperea acestui subcapitol am utilizat idei din lucrarea lui Bruno Bettelheim, „Le coeur conscient"[15]. Autorul, psiholog şi psihiatru cu o solidă formaţie psihanalitică, a fost internat la Dachau şi apoi la Buchenwald, experienţă în urma căreia a scris un studiu amplu despre „Comportamentul individual şi comportamentul de masă în situaţii extreme". Chiar dacă şederea într-un lagăr este cu totul altceva decât şederea într-un penitenciar pentru executarea unei pedepse penale, fenomenologia psihologică este asemănătoare.

Astfel, frica în penitenciar are pentru deţinut mai multe surse care acţionează simultan asupra lui: acţiunile altor deţinuţi pentru a-l intimida, ameninţările făcute în faţa martorilor (care sperie mai mult decât cele făcute între patru ochi), deposedarea de bunuri personale, fapt care afectează puterea de a supravieţui a individului, incertitudinea permanentă, teama de denunţători, zvonurile (care-l fac pe deţinut să treacă de la o mare speranţă la o mare disperare şi invers), conduitele arbitrare ale unor gardieni care îl derutează pe deţinut (acesta nemaiştiind criteriile pentru conduita corectă).

Având în vedere toate acestea, îi dăm întru totul dreptate Aurorei Liiceanu care consideră că „ura, ca amestec de ostilitate, intoleranţă şi agresivitate, este îndreptată către acele persoane sau grupuri care îl fac pe individ să se simtă într-o situaţie de inferioritate"[16].

În penitenciar frica poate lua mai multe forme: desigur pe primul loc vom găsi frica pentru propria viaţă[17], frica de o boală incurabilă sau ruşinoasă, frica de a-şi pierde virilitatea (fapt care duce la pierderea respectului de sine – cf. lui Bettelheim), frica de a cădea pradă disperării (pe care ceilalţi deţinuţi o consideră contagioasă - cf. lui Bettelheim), frica de a cădea într-un strat de deţinuţi consideraţi subumani şi care pot fi loviţi de ceilalţi (cf. lui Bettelheim, op.cit. pag. 244).

În acest context, remediile pentru frica resimţită de un deţinut sunt destul de numeroase: căutarea unui statut care să te protejeze, alianţa cu un deţinut puternic, izolarea de ceilalţi (a nu vorbi, a nu comenta), crearea unei aparenţe de om slab şi nefericit, văicăreala permanentă[18]. La acestea se mai adaugă unele

[15] B. Bettelheim, *Le coeur conscient*, Éditions Laffont, S.A. Paris, 1993.

[16] A. Liiceanu, *Nici alb, nici negru*, Editura Nemira, Bucureşti, 2000, pag. 92.

[17] Cu cât o viaţă este mai lipsită de un ţel anume, cu atât devine mai preţioasă; sensul vieţii ajunge să fie acela de a tremura pentru ea" - G. Baclanov, în Dilema nr. 275.

[18] „Văicăreala denotă existenţa unui număr foarte scăzut de instrumente comportamentale în faţa competiţiei vieţii" - M. Toma în Dilema nr. 153/1995.

modalităţi pe care nu le întâlnim decât în penitenciare: a face astfel încât să fie considerat distins şi important de către gardieni, a anticipa exigenţele personalului chiar cu riscul de a deveni mai rău decât este necesar, a face provizii de alimente, a elabora un stil de viaţă bazat pe compromisuri, a elimina semnele de superioritate care ar atrage ostilitatea gardienilor, de exemplu, ochelarii cu ramă scumpă, (Bettelheim), a construi o imagine mitică a persecutorului pentru a face suportabile persecuţiile (Bettelheim).

În continuare, alte şi alte strategii pot fi adoptate pentru a face faţă multiplelor solicitări din lumea deţinuţilor: evitarea prieteniilor strânse (în genere, oamenii frustraţi şi disperaţi nu leagă prietenii trainice), a-şi vărsa agresivitatea asupra minoritarilor slabi, a inventa zvonuri din dorinţa de prestigiu şi încurajat de aviditatea altora de a asculta (Bettelheim), replierea pe sine pentru a se proteja de decepţii, a încerca să te opui gardienilor pentru a-ţi dovedi că ei sunt atotputernici. Cel abandonat are o nevoie crescută de securitate şi deseori „se refugiază în boală sperând ca prin martiraj să obţină mila sau înţelegerea celui plecat şi alianţa cu anturajul impresionat de această suferinţă".[19] Ajungem astfel la concluzia lui Bettelheim „aici totul este permis în măsura în care te ajută să supravieţuieşti"[20].

Se ajunge astfel la anumite stiluri de relaţionare pe care le folosesc deţinuţii în efortul lor de a face faţă greutăţilor vieţii de detenţie. Astfel, vom întâlni deţinutul care se teme să nu fie respins de ceilalţi colegi sau de personal şi face tot ce doresc aceştia („martirul"), deţinutul care se teme să nu fie abandonat de partenerii de celulă deoarece simte că nu va putea face faţă lumii din închisoare, deţinutul care se teme de orice schimbare (de celulă, de colegi, de program etc.), cel care se teme de a nu fi înţeles corect de nimeni din jurul său, cel care se teme de propria slăbiciune şi ca urmare se teme să-şi exprime deschis frământările sufleteşti[21].

Într-un mediu penibil şi frustrant în care efortul de adaptare a epuizat resursele persoanei, nu mai rămâne decât recurgerea la mecanisme psihologice de apărare care să permită persoanei să reziste (să suporte) o perioadă indefinită universul în care trăieşte. Desigur, aceste modalităţi de apărare pot fi de mai multe feluri: imature (somatizare, hipocondrie, introspecţie, comportament pasiv-agresiv, proiecţie, regresie, retragere autistă), nevrotice (deplasare, disociaţie, inhibiţie, intelectualizare, izolare, reprimare, sexualizare), narcisiace (negare, distorsiune, proiecţie) sau mature (anticipare, umor, ascetism, sublimare, altruism)[22]. Mai ales la deţinuţii cu pedepse lungi, după mai mulţi ani de şedere în penitenciar constatăm schimbări majore la nivelul conduitei şi chiar al personalităţii: au un comportament cameleonic în orice situaţie, urmărind doar propriul avantaj (material şi biologic,

[19] Fl. Tudose, *Psihopolitica – fals tratat de psihopatologie socială*, Editura Infomedica, Bucureşti, 1996, pag. 61.
[20] *Op. cit.*, pag. 178.
[21] I. Holdevici, *Psihoterapia anxietăţii*, Editura Dual Tech, Bucureşti, 2002, cap. 12.
[22] C. Gorgos (sub.red.), *Dicţionar enciclopedic de psihiatrie*, Editura Medicală, Bucureşti, 1987, vol. 1, pag. 249.

cel mai frecvent), renunţă la orice iniţiativă, vechile convingeri sunt abandonate, mâncarea devine un obiect esenţial pentru sine, pândeşte orice împrejurare în care-i poate „pica" ceva, este excesiv de amabil cu cei puternici şi cei care primesc pachete consistente de la familie, în public îşi târăşte picioarele, semn al suferinţei şi neajutorării (crede el!), obiectele şi alimentele devin mai importante ca viaţa (Bettelheim), îşi trădează colegii pentru avantaje ridicole, inventează evenimente şi informaţii pentru a beneficia de atenţia personalului, îşi produce răni serioase doar pentru a scăpa de o pedeapsă minoră („Pe măsură ce trece timpul... majoritatea deţinuţilor nu mai fac diferenţa între suferinţele minore şi cele majore. Aceştia au ajuns la un stadiu avansat de dezintegrare a personalităţii şi par ca nişte copii nefericiţi[1]. Deţinuţii şi-au construit astfel o nişă de rezistenţă într-un mediu în care nu există posibilitatea de luptă şi nici de evadare[1]. Suntem de acord cu Simona Popescu care consideră că apatia este o formă de disperare a celui lovit, umilit, distrus, este o formă de apărare într-un mediu meschin şi mediocru, este o formă de capitulare, de abrutizare, un sentiment al inexistenţei, este un stil de viaţă prin eliminarea amintirilor, este o revoltă mută, pietrificată...[1]. În alte cazuri, deţinuţii pot deveni distructivi mai ales atunci când sentimentul de neputinţă îi copleşeşte: reacţiile lor se îndreaptă spre alţi deţinuţi, spre obiectele din ambianţă sau spre propria persoană. „Individul izolat şi neputincios este împiedicat în realizarea potenţialităţilor sale senzoriale, emoţionale şi intelectuale. Îi lipseşte securitatea interioară şi spontaneitatea, care sunt condiţiile acestei realizări... S-ar părea că doza de distructivitate întâlnită la indivizi este proporţională cu măsura în care este împiedicată expansivitatea vieţii"[1].

*

* *

Când are lor autorănirea, greva foamei sau suicidul unui deţinut îl plasează pe acesta în postura unui actor care polarizează atenţia colegilor pentru timpul în care i se acordă primul-ajutor. Pentru restul condamnaţilor gestul acestuia nu semnifică decât slăbiciune şi confuzie într-un „azil al deznădejdii".[1] În schimb, gardienii devin bănuitori: oare ce-o urmări ? ce nu-i convine ? ... Asemenea conduite sunt destul de frecvente la deţinuţii singuri pe lume şi dezorientaţi în faţa vieţii. Pentru cel aflat în această situaţie „valorează mai mult să-l însoţim, să-l ajutăm să se maturizeze decât să-i facem morală".[1]

Din păcate deşi în închisorile din lumea întreagă sunt foarte mulţi deţinuţi, **reţeaua lor de suport social** este foarte redusă. Pentru a înţelege această realitate

[23] B. Bettelheim, *op. cit.*, pag. 181.
[24] S. Ionescu, M-M Jacquet, C. Lhote, *Mecanismele de apărare,* Editura Polirom, Iaşi, 2002, pag. 282.
[25] Simona Popescu în Dilema nr. 135/1995.
[26] E. Fromm, *Frica de libertate*, Editura Teora, Bucureşti, 1998, pag. 157 şi 158.
[27] G. Minois, *Istoria sinuciderii*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2002, pag.214.
[28] Jean-Marie Domenach, *Întoarcerea tragicului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1995, pag.16.

vom apela la modul cum prezintă această problemă Jim Orford[29]. El consideră că fiecare individ se găseşte într-o reţea socială constituită de ansamblul relaţiilor sale sociale relativ constante, fie ele directe, fie indirecte. Mai departe Orford precizează că reţeaua de suport social este doar o parte a relaţiilor individului, şi anume cele care corespund şi satisfac nevoile psihosociale ale acestuia în cursul vieţii zilnice sau în situaţii de criză, asigurându-i un sprijin afectiv şi instrumental.

La rândul lor reţelele se subîmpart în primare (persoanele cu care individul are contacte regulate şi directe şi care implică un ataşament afectiv, rude, prieteni, vecini, colegi de muncă) şi secundare care se referă la legăturile indirecte realizate de subiectul în cauză prin intermediul reţelei primare. Desigur, reţelele sociale variază de-a lungul ciclurilor vieţii după statutele şi rolurile atinse şi exercitate, după contextele socio-culturale, după obiceiuri şi tradiţii, după clasa socială şi după zona de existenţă a subiectului.

Devine evident că în timpul executării pedepsei cu închisoarea, persoanele semnificative pentru deţinut rămân „afară", că în penitenciar, cu greu găsesc pe cineva dintre colegi sincer dispus să-l ajute la nevoie sau în momentele de cumpănă.

O dată în plus înţelegem dificultăţile gardienilor care lucrează zi de zi cu deţinuţii: ei sunt adevăraţi manageri ai apatiei şi disperării, normali într-o lume de bolnavi ai timpului, singurele repere morale într-un univers confuz şi cenuşiu... „Gardienilor nu le este dat să trăiască în lux şi...dacă ei obţin satisfacţii prin rolul pe care îl au, acestea se datorează sentimentului de superioritate şi celui al datoriei aşa cum se cuvine"[30].

[29] Jim Orford, *Psihologia comunităţii. Teorie şi practică,* Editura Oscar Print, Bucureşti, 1998, pag.109-150.

[30] S.A. Barnett, *Biologie şi libertate*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1995, pag. 29.

CAPITOLUL 4

DEŢINUŢII CU PEDEPSE LUNGI

6. Importanţa problemei
7. Problematica deţinuţilor cu pedepse lungi
8. Rolul clasificării deţinuţilor cu pedepse lungi
9. Deţinuţii „recalcitranţi"
10. Concepţia prof. univ. Sonya Snaken privind deţinuţii cu pedepse lungi
11. Recomandările ONU privind detenţia pe viaţă (1995)

1. Importanţa problemei

În multe ţări nu mai există pedeapsa cu moartea şi, ca urmare, pedepsele s-au lungit, cea mai aspră fiind, desigur, detenţia pe viaţă. Deţinuţii o consideră un fel de moarte simbolică deoarece o dată plecat pentru zeci de ani din comunitatea de apartenenţă şi ieşit din conştiinţa oamenilor apropiaţi, viaţa nu mai are semnificaţie devenind o succesiune monotonă de zile şi nopţi.

Deşi problematica psihologică şi organizaţională a acestor deţinuţi fascinează, au fost realizate puţine studii de specialitate, acest lucru datorându-se şi reticenţei acestei categorii de condamnaţi în a-şi face cunoscute dificultăţile, sentimentele şi, în genere, universul lor spiritual: înfrângerea este prea mare pentru a mai încerca să fii măreţ[1]. Desigur, ei suferă, dar este o suferinţă meritată şi ca urmare, fără nici un fel de valoare pentru cei care o contemplă. Vorba unui deţinut: „Dacă nu am reuşit să fac ceva bun în viaţă, măcar să servesc de exemplu negativ..." Pentru a pătrunde sensurile adânci ale situaţiei sale de „condamnat", deţinutul are nevoie de o complexitate sufletească particulară, lucru rar întâlnit de noi în cei 28 de ani de activitate în unităţile sistemului penitenciar românesc.

În unele ţări responsabilii din domeniul justiţiei penale se aşteaptă la creşterea numărului deţinuţilor pe viaţă: în Anglia se estimează că în anul 2007 vor exista 6.000 de condamnaţi pe viaţă, fapt care va pune serioase probleme de

[1] G. Liiceanu, *Tragicul*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, pag. 13.

logistică[2]. „Pedepsele pe viaţă sunt, într-un fel, preţul pe care trebuie să-l plătim pentru abolirea pedepsei cu moartea... Situaţia noastră de a avea în penitenciare mai mulţi deţinuţi pe viaţă decât în restul ţărilor europene ne pune în situaţia de a încerca să fim mai în siguranţă în deceniul următor".[3]

2. Problematica deţinuţilor cu pedepse lungi

Iată acum în sinteză o lucrare referitoare la deţinuţii cu condamnări pe termen lung şi la condamnarea pe viaţă, realizată în anul 2000 de Centrul Internaţional de Studii privind Penitenciarele din Anglia şi de organizaţia Penal Reform International pentru Guvernul Republicii Kazahstan[4]. Lucrarea răspunde câtorva întrebări esenţiale şi anume: ce infracţiuni necesită condamnare pe viaţă, cât de lungă este această pedeapsă, cum este organizat regimul acestor condamnaţi, cine ia decizia de a libera aceşti deţinuţi.

Condamnarea pe viaţă este justificată prin faptul că este singura pedeapsă adecvată pentru cei care au comis infracţiuni grave şi numai astfel publicul se va simţi protejat. De obicei, infracţiunile care atrag asemenea condamnări sunt: jaful armat, incendierea, violul şi răpirea, omorul fără premeditare, infracţiuni grave repetate. Iată câţi deţinuţi pe viaţă erau în 1998 în câteva ţări europene:

Ţara	Număr de deţinuţi condamnaţi pe viaţă	Ce procent reprezintă din toţi deţinuţii existenţi
Anglia şi Ţara Galilor	3.934	6,02
Turcia	1.713	4,4
Franţa	525	1,6
Ungaria	189	1,9
Suedia	81	2
Lituania	40	0,4

[2] Lord Williams of Mostyn, QC, *Lifers – The Millennium Challenge*, în „Prison Service Journal", nr. 122/1999.

[3] John Bright, *ibidem*.

[4] *Long-term and Life Sentence prisoners.* A brifing paper prepared by the International Centre for Prison Studies, UK, on behalf of Penal Reform International, for the Government of the Republic of Kazakstan, 2000.

În genere, aceşti deţinuţi sunt liberaţi după mai mulţi ani petrecuţi în închisoare, media fiind de aproximativ 25 de ani în Polonia, de 21 de ani în Italia, de 17-18 ani în Franţa, de 14,4 ani în Anglia şi Ţara Galilor, de 9 ani în Suedia[5].

Repartizarea acestor deţinuţi în penitenciare – de siguranţă ridicată sau joasă – se face după gradul de risc pe care îl prezintă pentru public o eventuală evadare a lor. Planul sentinţei pe viaţă include detalii asupra oricărei comportări infracţionale care trebuie îndreptată, detalii despre modul în care aceste comportamente vor fi tratate în închisoare, progresul anual făcut de deţinuţi, activităţile stabilite.

„Cele mai importante probleme ale managementului deţinuţilor pe termen lung sau pe viaţă rezultă din potenţialul pericol din partea celor bolnavi psihic, determinat de durata pedepsei sau de incertitudinea datei liberării. Este necesar ca administratorii penitenciarelor să ajute deţinuţii să-şi planifice pedepsele în aşa fel, încât să-şi păstreze stima de sine şi să evite prejudiciile instituţionalizării"[6].

Victima va fi informată de un funcţionar special – lucrătorul de probaţiune – despre evoluţia deţinutului în închisoare şi când va reveni în comunitate. Când se va analiza situaţia deţinutului, se va ţine cont de îngrijorarea şi opiniile victimei.

Din 3 în 3 ani personalul din penitenciar va evalua conduita deţinutului condamnat pe viaţă; raportul va fi întocmit pe baza părerilor supraveghetorilor, şefului de secţie, a lucrătorului de probaţiune, a psihologului şi educatorului, a capelanului şi a personalului medical. Preocuparea şi interesul deţinutului pentru programele educative vor fi apreciate cu ocazia evaluărilor. Cu cât se apropie finalul pedepsei, deţinutul va putea fi transferat într-o închisoare cu securitate redusă care-l poate pregăti pentru întoarcerea în societate.

O comisie specială va analiza oportunitatea liberării condiţionate a deţinutului şi, în cazul că este respins, va fi reanalizat după 2 ani. Din comisie fac parte un judecător, un psihiatru iar al treilea membru poate fi un criminolog sau un membru independent (sistemul britanic). În cazul că va fi liberat, deţinutul va fi supravegheat 4-5 ani de un lucrător de probaţiune, observându-se conduita sa în comunitate. Dacă nu mai există siguranţa şederii în libertate, cel în cauză poate fi reintrodus în închisoare.

---

[5] Codul penal român, Editura Monitorul Oficial, art. 55[1], alin 1: „Cel condamnat la pedeapsa detenţiunii pe viaţă poate fi liberat condiţionat după executarea efectivă a 20 de ani de detenţiune, dacă este stăruitor în muncă, disciplinat şi dă dovezi temeinice de îndreptare, ţinându-se seama şi de antecedentele sale penale", 1998.

[6] Andrew Coyle (coord.), *A Human Rights Approach to Prison Management. Handbook for Prison Staff*, International Centre for Prison Studies, London, 2002, pag. 139.

3. Rolul clasificării deţinuţilor cu pedepse lungi

Idei interesante găsim în studiul lui Fred P. Luciani consacrat clasificării deţinuţilor care execută condamnări pe viaţă[7]. Autorul pleacă de la ideea că, „în timp ce gravitatea infracţiunii este aceeaşi pentru toţi deţinuţii condamnaţi pe viaţă, profilul riscului pentru siguranţă al acestora diferă în multe privinţe". De aceea, este foarte important pentru orice sistem penitenciar să-şi perfecţioneze metodele de evaluare şi clasificare a deţinuţilor. Clasificarea condamnaţilor începe cu o scală bazată pe indicatori statici, istorici, de adaptare instituţională şi de risc pentru siguranţa publică, instrument care este aplicat din nou după un an. O atenţie aparte este acordată potenţialului de reintegrare, considerat un factor cu mare valoare prognostică. Aceasta deoarece pentru mulţi condamnaţi pe viaţă, trecutul are prea puţină legătură cu infracţiunea pentru care au primit o pedeapsă aşa de severă.

Autorul studiului consideră că „odată încarceraţi, condamnaţii pe viaţă tind să fie cel mai bine adaptaţi şi cooperanţi deţinuţi, păstrează şi chiar întăresc resursele grupului lor şi fac din toate programele ocazii de a se adresa nevoilor criminogene pentru a progresa din punct de vedere educaţional şi profesional".

În final, autorul concluzionează: gravitatea infracţiunii, durata condamnării şi lipsa potenţialului de liberare sunt factorii care împiedică adaptarea deţinuţilor la regimul penitenciar. Cu toate acestea, o bună politică instituţională va încuraja personalul să se ocupe îndeaproape de această categorie de deţinuţi.

„Numărul de condamnaţi pe viaţă cu probleme de sănătate mentală este în creştere. Este timpul să fim activi în abordarea problemei şi să luăm soluţii pe termen lung. O soluţie este de a prevedea unităţi mici, special destinate satisfacerii nevoilor condamnaţilor pe viaţă a căror probleme de sănătate îi împiedică să-şi abordeze problemele în cadrul prezentului regim. Orice soluţie trebuie să fie abordată ca o problemă de urgenţă"[8].

Într-un studiu realizat în 1991 şi consacrat reacţiilor deţinuţilor la încarcerarea îndelungată[9], Frank J. Porporino consideră că deţinuţii cu pedepse lungi formează o categorie particulară din cauza tentaţiei lor de a evada şi a faptului că pentru ei sunt concepute închisori cu securitate înaltă. La acestea se mai adaugă vârsta mai înaintată, cazierul judiciar mai puţin încărcat, riscul de suicid şi riscul de ucidere a altor deţinuţi. Desigur, cel mai bun predictor al comportamentului deţinuţilor rămâne, şi în cazul acestei categorii, importanţa antecedentelor infracţionale.

---

[7] Fred P. Luciani, *Classifying offenders serving life sentences*, în Forum. Recherche sur l'actualité correctionnelle, revistă publicată de Serviciul Corecţional Canadian, vol. 12, nr. 3/2000.

[8] James Elder-Ennis, *Managing Lifers*, în Prison Service Journal, nr. 122/1999.

[9] F.J. Porporino, Diversité des réactions à l'emprisonnement prolongé: conséquences pour la gestion des détenus condamnés à de longues peines, Service Correctionnel du Canada, Ottawa, R-10/1991.

Autorul citat prezintă o situaţia interesantă privind implicarea acestor deţinuţi în incidente violente funcţie de perioada din pedeapsă în care se află[10]:

Tipul de incident	Etapa pedepsei		
	La început	La mijloc	La sfârşit
Provocare/Agresiune			
- cu antecedente carcerale	29,2 %	59 %	70 %
- fără antecedente carcerale	16 %	33,7 %	5,4 %
Evadare sau tentativă de evadare			
- cu antecedente carcerale	7 %	35,3 %	52,8 %
- fără antecedente carcerale	2,4 %	19,5 %	28,7 %
Agresaţi de alţi deţinuţi			
- cu antecedente carcerale	5,3 %	17,2 %	18,5 %
- fără antecedente carcerale	7,1 %	15,4 %	15,7 %
Autoagresiune			
- cu antecedente carcerale	9,6 %	15,5 %	14,2 %
- fără antecedente carcerale	4,4 %	9,3 %	12 %

Analiza procentelor din tabelul de mai sus relevă o diferenţă între deţinuţii cu experienţă penitenciară şi cei fără experienţă penitenciară: pentru cei din urmă, expunerea la „cultura carcerală" are ca efect resemnarea la executarea pedepsei în aşa mod încât să evite înfruntările. De asemenea, după o anumită perioadă de şedere în penitenciar, poate fi stabilită cu destulă precizie adeziunea unui deţinut la normele proinfracţionale: atitudinea faţă de lege, faţă de poliţie sau alte aspecte ale justiţiei penale vor fi consideraţi indicatori în acest sens. Ca regulă generală, cu cât deţinuţii sunt mai adaptaţi la viaţa din închisoare, cu atât gradul adeziunii lor la normele proinfracţionale este mai mare.

În ce priveşte adaptarea la universul penitenciar, acelaşi autor relevă că, la începutul pedepsei, deţinuţii cu pedepse lungi manifestă mai frecvent nervozitate, mânie şi dificultăţi de a munci, la mijlocul pedepsei au deseori neînţelegeri cu ceilalţi deţinuţi, cu personalul şi pot fi implicaţi chiar în conflicte grave, ca la sfârşitul pedepsei să predomine depresia şi plictiseala[11]. Nevoia de intimitate rămâne la valori ridicate permanent ea exprimând rezerva acestor deţinuţi faţă de hiperstimularea socială şi fizică, preferinţa lor pentru izolare, linişte şi tăcere.

Din experienţa noastră, dar apelând şi la Bruno Bettelheim[12] ni se impun atenţiei modalităţi diferite de a se adapta la viaţa în penitenciar a deţinutului nou-venit şi a celui cu vechime.

[10] *Ibidem*, pag. 15.
[11] *Ibidem*, pag. 16.
[12] B. Bettelheim, *Le coeur conscient*, Editions Laffont, Collection Pluriel, Paris, 1993.

Adaptare la mediul penitenciar

Deţinutul nou	Deţinutul vechi
- urmăreşte să rămână fizic intact; - încearcă să-şi conserve personalitatea; - apelează la relaţii în exterior; - se interesează de lumea exterioară; - rămâne fidel familiei, cât timp ea aleargă pentru a-l libera; - cei slabi devin informatori; - speră să-şi reia profesia (îi place să vorbească de fosta lui poziţie socială) - preferă gardul de sârmă ghimpată; - îi place să fie privit de cei liberi; - reverii frecvente (proiecţii extravagante ale dorinţelor); - se teme de pierderea virilităţii; - consideră că cei din vârfurile ierarhiei penitenciare sunt buni, dar gardienii sunt răi; - se simte degradat când trebuie să se supună celor pe care-i disprefuieşte; - văzând decăderea celor vechi îşi fixează o limită dincolo de care consideră că viaţa nu mai are sens; - este copleşit de sentimente de frustrare şi incompetenţă; - crede în iminenta sa liberare.	- caută să trăiască cât mai bine posibil; - îşi reorganizează personalitatea pentru a fi pe placul gardienilor; - apelează la intrigi în interior pentru a rezolva o problemă; - interes doar pentru lumea din penitenciar; - dependent, supus, pasiv; - îşi modifică atitudinea faţă de familie ca urmare a schimbării statutului său; - este satisfăcut dacă poate fi mai dur decât personalul; - îşi pierde capacitatea de a se revolta; - preferă gardul de zid pentru că îl protejează de nostalgie; - detestă să fie privit de civili (mai ales de femei şi copii); - incapabil de a concepe viaţa sa în viitor; - invidiază virilitatea noilor veniţi; - încearcă să depindă de gardieni (ca nişte copii); - construieşte legende despre personal; - vede lumea liberă ca străină (şi se teme de reîntoarcere); - caută să poarte însemne ale gardienilor; a fi elegant înseamnă a fi ca un gardian; - evaluează corect lumea închisorii pe care o percepe ca singura realitate; - îşi acceptă decăderea; - uită locuri, evenimente, nume din viaţa trecută (îşi impune să uite).

4. Deţinuţii „recalcitranţi"

În toate închisorile din lume, personalul care lucrează în contact direct cu deţinuţii doreşte ca aceştia să fie liniştiţi şi recunoscători pentru tot ce se face pentru ei, să nu creeze nici un fel de probleme. Când unul sau mai mulţi deţinuţi tulbură liniştea iar revendicările lor atrag sprijinul altor deţinuţi, ei sunt etichetaţi ca recalcitranţi, sunt pedepsiţi, mutaţi pe alte secţii sau chiar în alte penitenciare. Deseori, personalul încearcă să prognozeze care deţinuţi sunt capabili să producă tulburări pentru a se descotorosi de ei din timp, iar printre aceştia, deţinuţii cu pedepse mari ocupă un loc central. „Personalul care are zilnic în îngrijire deţinuţi condamnaţi la moarte trebuie să fie special selectat pentru a face faţă acestei responsabilităţi stresante. Ei trebuie să posede experienţă, să aibă o bună formare, în special în privinţa aspectelor emoţionale ale muncii lor şi să aibă sprijin continuu din partea managerilor".[13]

Un interesant studiu privind evaluarea gradului de conformism/indisciplină a deţinuţilor încarceraţi pe termen lung a realizat Susan Lloyd la penitenciarul britanic Full Suton[14]. Autoarea a întocmit o fişă de evaluare a comportamentului deţinuţilor orientată în trei direcţii principale: **indisciplina** (comportamentul în celulă, consumul de alcool şi droguri, comunicarea cu personalul, comportamentele abuzive), **conformismul faţă de regim** şi **automanagementul** (curăţenia celulei, păstrarea obiectelor, modul de prezentare). Fiecare din aceste comportamente era apreciat pe baza mai multor indicatori, în final urmărindu-se identificarea corectă a deţinuţilor turbulenţi, aprecierea programelor şi regimurilor prin prisma reducerii riscurilor de conflicte şi o bună distribuire a pedepselor şi recompenselor. Scopurile explicit urmărite erau înţelegerea modului cum prezenţa acestor deţinuţi afectează siguranţa şi ordinea instituţională şi, mai ales, legătura dintre abaterile din timpul detenţiei şi delincvenţa generală („comportamentul recalcitrant din penitenciar poate fi considerat o prelungire a comportamentului delincvent din afara închisorii").

Iată principalele concluzii desprinse de Susan Lloyd: deţinuţii recalcitranţi cu pedepse lungi au avut încă din adolescenţă un stil de viaţă constant antisocial. La această constatare au contribuit datele din dosarul penal, istoricul angajărilor în muncă, datele privind situaţia familiei şi examinările psihiatrice. Cu cât un deţinut are mai multe „cunoştinţe" în materie infracţională şi are mai mulţi parteneri de infracţiune, cu atât creşte probabilitatea unui comportament deviant în închisoare. În general, fac parte din această categorie deţinuţi tineri, cu pedepse scurte sau medii, pentru infracţiuni în care au folosit violenţa cu premeditare. În genere

[13] Andrew Coyle (coord.), *A Human Rights Approach to Prison Management. Handbook for prison staff*, International Centre for Prison Studies, London, 2002, pag. 145.

[14] Susan Lloyd: An examination of the utility of an officer behavioural checklist in measuring disruptiveness/conformity of long term prisoners, in The Journal of Prison Service Psychology, vol. 3, nr. 1, 1997, pag. 46-64.

deţinuţii cu un comportament anti-autoritate au avut cele mai frecvente abater disciplinare. Comportamentul anti-autoritate include sfidarea regulilor, instigarea celorlalţi deţinuţi, încercarea de a înşela personalul, transformarea deţinuţilor slab în victime. Concluzia unor studii britanice a relevat faptul că repartizarea deţinuţilor cu anumite particularităţi pe secţii cu un regim adecvat a avut ca rezultat o reducere cu două treimi a ratei de agresiune a deţinuţilor împotriva personalului şi cu o treime a ratei agresiunilor între deţinuţi.

Iată acum concluziile finale ale autoarei: deţinuţii condamnaţi pe viaţă deşi sunt mai conformişti decât alte categorii, sunt implicaţi deseori în acte de indisciplină din cauza non-conformismului lor; dispoziţia de a merge la lucru nu s-a corelat nici cu actele turbulente nici cu atitudinile non-conformiste, fiind deci un comportament fără valoare prognostică în ce priveşte evoluţia deţinuţilor deţinuţii cu mai multe arestări anterioare au tendinţa de a fi mai indisciplinaţi, la fel ca şi cei condamnaţi pentru infracţiuni cu violenţă; comportamentul recalcitrant din penitenciar poate fi considerat o prelungire a comportamentului delincvent din afara închisorii.

Sunt interesante şi **confesiunile familiilor** deţinuţilor cu pedepse lungi teama şi neîncrederea sunt sentimentele lor dominante, oscilează între negare totală şi resemnare ruşinoasă, se jenează să se întâlnească cu prietenii, minciuna joacă un rol important în viaţa lor de zi cu zi, de exemplu atunci când merg la penitenciar în vizită cu copiii mici, aşteptarea liberării celui închis îi preocupă intens, nutresc compasiune pentru victime, problemele financiare rămân cronic nesoluţionate[15].

5. Concepţia prof. univ. Sonya Snaken privind deţinuţii cu pedepse lungi

O recentă şi amplă analiză destinată relaţiei dintre pedepsele de lungă durată şi delincvenţii violenţi ne oferă Sonya Snaken, profesor la Universitatea Vrije din Bruxelles, Belgia. Lucrarea a cărei sinteză o prezentăm în cele ce urmează a fost expusă în cadrul celei de-a 12-a conferinţe a directorilor de administraţii penitenciare din Europa.

Autoarea constată că în statele europene nu există o definiţie legală a „pedepsei de lungă durată": în Olanda este considerată astfel o pedeapsă mai mare de 6 luni, în Norvegia, o pedeapsă care depăşeşte 18 luni, în ţările occidentale şi meridionale, pedepsele mai mari de 4 sau 5 ani, iar în majoritatea ţărilor din est şi statele baltice, pedepsele peste 10 ani. În schimb, infracţiunile pentru care au fost aplicate asemenea pedepse sunt apropiate: omucideri, infracţiuni sexuale grave

[15] Elizabeth Holsted, « The Other Lifers » în „Prison Service Journal", nr. 122/1999.

infracţiuni legate de stupefiante. Ca urmare, pedepsele de lungă durată ilustrează „severitatea" sistemului de justiţie penală dintr-o ţară.

În aceste condiţii, politica administraţiei penitenciare este influenţată atât de durata pedepselor dar şi de posibilităţile şi restricţiile pe care legea le impune acestei categorii de deţinuţi. Oricum, sunt multiple efectele duratei privării de libertate asupra deţinuţilor şi asupra problemelor din cadrul unităţii de detenţie: printre cele mai frecvente sunt actele de violenţă, delictele sexuale, traficul de stupefiante, riscurile de evadare ale deţinuţilor proveniţi din cadrul crimei organizate.

În ce priveşte deţinuţii violenţi aceştia sunt asimilaţi cu „delincvenţii periculoşi". Periculozitatea este o construcţie socială în care definiţia diferă după ideologie, mergând de la tinerii delincvenţi vagabonzi, până la cei cu tulburări psihice sau recidivişti. Deşi ei sunt consideraţi periculoşi de societate sau de tribunale, în penitenciar ei nu sunt consideraţi astfel deoarece nu aduc atingere funcţiilor principale ale instituţiei (împiedicarea evadărilor, asigurarea ordinii şi disciplinei, raţionalitatea şi coerenţa regimurilor etc.). Din contra, cei cu pedepse lungi sau condamnaţi pe viaţă sunt un factor de stabilitate în comunităţile carcerale. Din acest motiv, specialiştii sunt reţinuţi în a folosi noţiunea de „personalitate periculoasă" şi preferă să inventarieze situaţiile sau interacţiunile periculoase; nu trebuie confundate „incidentele periculoase" cu „indivizii periculoşi" Unii cercetători consideră că putem evalua riscul prezentat de anumiţi deţinuţi combinând datele privind comportamentul persoanei, cele privind caracteristicile personalităţii, particularităţile situaţiei care a fost la originea infracţiunii şi concluziile privind conduita în mediul carceral.

În continuare, autoarea tratează problema pedepselor de lungă durată şi a delincvenţilor violenţilor prin prisma obiectivelor pe care le urmăreşte executarea pedepselor: să împiedice evadările printr-o supraveghere eficace, să împiedice violenţele între deţinuţi şi abuzul de putere al personalului şi, în sfârşit, să pregătească deţinuţii în vederea liberării lor. Plecând de la aceste obiective, vor putea fi înţelese mai bine mecanismele care explică „normalitatea şi tehnicile vieţii carcerale". Este vorba de privaţiunile multiple care se referă la libertate, la bunurile materiale şi la servicii, la raporturile heterosexuale, la autonomie şi la securitatea personală, care devin adevărate pedepse ale încarcerării. Deţinuţii depun mari eforturi pentru a le neutraliza prin atitudini atât individualiste cât şi de solidaritate determinată de situaţia lor comună.

Pentru gardieni, cooperarea deţinuţilor este esenţială în desfăşurarea programului zilnic, ei negociind permanent şi făcând compromisuri deţinuţilor. Dacă se admit prea multe compromisuri pot apare tensiuni şi crize care determină personalul să-şi impună din nou puterea. Toate acestea sunt o consecinţă a naturii contradictorii a raporturilor sociale din locurile de detenţie şi a faptului că deţinuţii sunt – cel mai frecvent – indivizi solitari care depind în totalitate de distribuirea privilegiilor, recompenselor şi pedepselor pe care personalul le acordă mai mult sau mai puţin motivat. Sonya Snaken precizează: „A trăi sub autoritatea personalului

devine, în această situaţie, una din pedepsele încarcerării... puterea personalulu va fi judecată ca nelegitimă dacă va fi apreciată că nu respectă obligaţiile sale d justiţie şi eficacitate, că nu observă principiile consacrate de societate, care trebui să fie de ordin juridic, moral sau tradiţional". Pentru conducerea unei instituţi penitenciare, scopul devine „o administraţie fără contradicţii", încercând să-ş apere legitimitatea apelând la formalismul birocratic.

Fiind o instituţie totalitară, penitenciarul – conform lui Goffman – s caracterizează prin ierarhie, rutină, ritualuri de degradare şi de iniţiere, clasificăr birocratice şi separarea de populaţiile lor. Deţinuţii sunt privaţi de atribuţi (roluri), iar programul zilnic este organizat şi condus într-o manieră care s garanteze autoritatea personalului: scopul personalului este să asigure funcţionarc rutinei stabilite iar cel al deţinuţilor, să-şi păstreze un anumit grad de autonomie ş sentimentul identităţii evitând sau înşelând ordinea oficială. Deţinuţii reflectează asupra situaţiei în care se află şi reacţionează într-o perspectivă strategică, chia dacă opoziţia şi rezistenţa lor faţă de putere este dispersată. Oricum, penitenciarel nu pot evita consideraţiile privind legitimitatea: în penitenciarul post-autorita supunerea deţinuţilor depinde de coerenţa şi discernământul cu care sunt aplicat regulile de către personal, de sentimentul cu care deţinuţii etichetează proceduril disciplinare şi rezonanţa doleanţelor lor, de modul în care regimul penitencia răspunde obiectivelor avute în vedere.

Chiar dacă de obicei evenimentele produse în închisori sunt considerate c efecte ale privaţiunii, la o analiză mai atentă este vorba de „importul" d comportamente care, de fapt, sunt specifice exteriorului acesteia: discriminăr rasiale, asocierile de tip bandă, alienarea şi anxietatea gardienilor, politizarea activităţilor sau unele aspecte negative care apar în viaţa cotidiană.

Efectele încarcerării de lungă durată asupra deţinuţilor sunt multiple scade stima de sine, se reduce timpul de reacţie, cresc comportamentel heteroagresive precum şi cele autopunitive, deţinuţii regresează (infantilism regres afectiv, pasivitate, reacţii psihosomatice), se ameliorează capacitatea d verbalizare, manifestă o mai mare introversiune, teama de a li se altera personalitatea, sentimentul de neputinţă, sentiment permanent de incertitudine evită gândurile despre viitor. Chiar dacă deţinuţii par bine adaptaţi la viaţa di penitenciar, acest lucru nu înseamnă neapărat că ei vor fi capabili să trăiască paşnic şi respectând legile după liberare. Autoarea studiului pe care îl prezint î aceste pagini – profesoara Sonya Snaken de la Universitatea Vrije din Bruxelles Belgia – consideră că există **trei faze prin care trec deţinuţii** care execută pedepse de lungă durată. Ei doresc:

I. „să-şi facă datoria" adică să-şi uite trecutul şi să nu aibă altă viaţă decât cea din penitenciar;

II. „să funcţioneze tranziţia" în cazul liberării, adică să învingă mecanismele psihologice adaptative dezvoltate în timpul executării pedepsei;

III. „să se regăsească afară", adică să înceapă o nouă viaţă în lume liberă.

Deseori, administraţia penitenciarelor nu poate face faţă necesităţilor derivate din trecerea de la o fază la alta iar vizitele familiei sunt când un element de susţinere pentru deţinuţi, când unul de suferinţă. Iată o constatare paradoxală: deţinuţii care au anumite responsabilităţi în penitenciar şi se bucură de prestigiu se află în situaţia unui eşec mai mare după liberare. Deţinuţii mai puţin adaptaţi la viaţa din instituţie riscă mai puţin la întoarcere decât cei foarte bine adaptaţi. Deţinuţii mai puţin disciplinaţi au reuşit în libertate mai bine decât cei foarte supuşi sau foarte indisciplinaţi. „Această dilemă dintre adaptarea instituţională şi reinserţia socială este mai evidentă când e vorba de deţinuţii care execută pedepse lungi: confruntaţi cu o pedeapsă lungă, ei trebuie să găsească metode pentru a face faţă situaţiei, pentru a se adapta la viaţa carcerală şi la societate, ... fără ca să-şi piardă orice posibilitate de reinserţie socială reuşită după liberare. Deci, evaluarea efectelor dăunătoare ale închiderii de lungă durată nu trebuie să se limiteze la perioada de detenţie, deoarece aşezămintele penitenciare au responsabilităţi în legătură cu deţinuţii şi cu societatea şi după liberarea acestora".

Ţinând cont de tot ce s-a arătat până acum, mijloacele de evitare a efectelor dăunătoare ale încarcerării de lungă durată se concentrează pe satisfacerea unor nevoi fundamentale: un confort de bază (hrană, servicii medicale, protecţie, stimulare cognitivă, punerea în valoare a aptitudinilor etc.), conducerea propriei vieţi (a avea posibilitatea de control asupra propriei vieţi şi a mediului de existenţă, posibilitatea de a alege între anumite activităţi), nevoia unui sens care să cuprindă preocupări filozofice şi religioase, educaţie şi păstrarea stimei de sine. Întrebaţi despre activităţile care pot contribui la progresul lor uman, deţinuţii cu pedepse lungi au enumerat accesul la informaţii, pliantele explicative, cursurile privind optimizarea comportamentului interpersonal, contactele cu familia şi prietenii, discuţiile frecvente cu personalul.[16]

Penitenciarele sunt percepute din ce în ce mai mult ca **medii de risc** determinate de organizarea aşezământului şi de particularităţile deţinuţilor: riscul de evadare, riscul de răzvrătire, riscul de conflicte violente, riscul de contaminare cu diverse maladii, riscul de tratamente arbitrare sau rele din partea personalului.

În faţa acestor riscuri putem avea două atitudini: dacă vom considera că ele derivă din caracteristicile indivizilor sau grupurilor de deţinuţi, soluţiile vor fi căutate în clasificarea deţinuţilor, separarea celor periculoşi, secţiile cu securitate întărită („maxi-maxi"); dacă vom aprecia că riscurile provin din modul de organizare şi raporturile interumane tipice închisorilor, se va acorda mai multă atenţie prevenirii apariţiei problemelor în rândul deţinuţilor şi oferirii de programe educative şi activităţi productive.

În aceste condiţii devin foarte importante pentru o bună administrare a vieţii deţinuţilor patru mari sarcini: paza, ordinea, îngrijirile medicale şi justiţia.

Paza presupune datoria instituţiei penitenciare de a veghea la încarcerarea deţinuţilor şi a-i împiedica să evadeze, obţinerea de informaţii despre ce se

[16] Clare Sparks, *Prisoners'Views of the Lifer System*, în „Prison Service Journal", nr. 122/1999.

întâmplă în rândul lor, eliminarea posibilităţii de luare de ostatici. Dacă măsurile de pază sunt excesive, calitatea vieţii deţinuţilor se reduce semnificativ iar frustrarea şi ostilitatea lor se vor îndrepta spre membrii personalului.

Ordinea este definită ca structura relaţiilor sociale stabilită pe termen lung care se bazează pe respectul persoanelor şi pe absenţa conflictelor. Pentru păstrarea ordinii devin foarte importante calitatea personalului, tradiţia şi climatul din unitate, cultura profesională a gardienilor, tonul moral al relaţiilor gardieni deţinuţi.

Îngrijirile de sănătate înseamnă punerea la dispoziţia deţinuţilor a serviciilor necesare pentru menţinerea sau ameliorarea stării lor fizice şi mentale. Acestea creează un sentiment de responsabilitate pentru deţinuţi, evită situaţiile care ar conduce la transfer în alte locuri de detenţie şi diminuează ura acestora faţă de sistem.

Prin **justiţie** în mediul carceral se înţelege un tratament echitabil, proceduri eficiente de prezentare a doleanţelor şi revendicărilor, explicarea deciziilor personalului. Serviciile acordate deţinuţilor nu vor fi considerate niciodată ca privilegii aflate la discreţia administraţiei ci activităţi firesti pentru o asemenea instituţie. „Regimul uman şi procedurile echitabile vor întări legitimitatea penitenciarului în faţa deţinuţilor şi vor influenţa relaţiile lor cu personalul, cultura locală şi atmosfera din cadrul instituţiei" consideră Sonya Snaken.

În cazul deţinuţilor care execută pedepse de lungă durată, se disting trei categorii care necesită măsuri speciale: delincvenţii sexuali, deţinuţii violenţi şi deţinuţii cu tulburări mentale.

Delincvenţii sexuali beneficiază în puţine ţări de programe speciale de tratament şi deseori riscă să fie victimele violenţelor şi maltratărilor în penitenciare, violenţe care frecvent sunt tolerate de gardienii care împărtăşesc sentimentele negative ale deţinuţilor. Delincvenţii sexuali nu consideră că purtarea lor constituie un delict sau că aduc prejudicii victimelor. Dacă ei sunt ţinuţi împreună (concentraţi) îşi pot întări aceste convingeri iar conducerea penitenciarului va trebui să facă permanent eforturi să-i protejeze.

Deţinuţii violenţi creează probleme de control şi au un procent mai mare de agresiuni îndreptate spre personal şi ceilalţi deţinuţi. Faptul că lor li se fac deseori rapoarte de pedepsire se datorează trăsăturilor lor de personalitate dar şi preocupării excesive privind securitatea lor. În acest caz, prestigiul acestor deţinuţi va creşte şi ei se vor fixa în roluri care vor face dificile schimbările. De câte ori aceştia au fost ţinuţi în secţii cu securitate întărită, ele au avut o istorie agitată comparativ cu secţiile cu regim şi pază obişnuit. Unele ţări au abandonat folosirea secţiilor cu înaltă securitate, considerând că normele fundamentale de pază şi control sunt adecvate pentru toate categoriile de deţinuţi, de cei violenţi ocupându-se medicii şi psihologii.

Concluziile pe care Sonya Snaken le formulează privitor la deţinuţii care execută pedepse lungi au în vedere faptul că societatea aşteaptă ca penitenciarele să rezolve riscul de recidivă al delincvenţilor „periculoşi", că autoritatea personalului

trebuie constant întărită, că deţinuţii trebuie pregătiţi adecvat pentru liberare, că atmosfera generală a instituţiei este determinată de cei care au mai multe contacte cu deţinuţii şi consideraţi deci, reprezentanţi ai sistemului şi, în sfârşit, că modul în care gardienii îi tratează pe deţinuţi depinde de condiţiile lor de muncă.

La toate acestea mai adăugăm faptul că pentru a diminua recidiva violenţei în rândul deţinuţilor cu pedepse lungi, în Finlanda se desfăşoară cu ei programe de autoschimbare cognitivă care urmăreşte să le modifice modul de gândire şi atitudinile faţă de victime, înţelegerea gândurilor şi sentimentelor care-i împing spre violenţă. Aceste programe durează şase luni şi sunt realizate de instructori calificaţi[17].

Pentru condamnaţii pe viaţă sunt necesare „metode care să permită acestor deţinuţi să aibă grijă de ei înşişi ca, de exemplu, să-şi planifice dinainte propria moarte, să redacteze un testament, să ia măsuri pentru înmormântarea lor, aranjând să participe familia, să continue să aibă acces la munci sau activităţi corespunzătoare, pentru a rămâne activi fizic şi mintal, pe măsură ce îmbătrânesc".[18]

Pentru deţinuţii cu pedepse lungi şi cei condamnaţi pe viaţă, în Serviciul Corecţional Canadian a fost conceput un program denumit „Linia vieţii": el oferă deţinuţilor şansa de a-şi canaliza resursele astfel încât integrarea în comunitatea liberă să se facă gradat, sub supraveghere şi să aibă şanse de reuşită. „Fiind un serviciu şi nu un program, nu se poate vorbi de un început şi de un sfârşit. Serviciul oferă sprijin continuu celor condamnaţi pe viaţă pe toată durata încarcerării pentru a obţine posibilitatea liberării şi pentru o reintegrare sigură în comunitate"[19].

6. Recomandările Naţiunilor Unite cu privire la detenţia pe viaţă (1995)

Problemele speciale cu care se confruntă deţinuţii cu condamnare pe viaţă nu îi afectează doar pe deţinuţi, ca indivizi, dar şi întregul sistem corecţional. Studiile au ajuns la concluzia că deţinuţii condamnaţi la închisoare pe viaţă pot avea probleme psihologice şi sociologice ce pot cauza desocializare şi dependenţă,

[17] A.K. Grönholm, *Programmes de traitement et de réadaptation des détenus de longue durée et des condamnés à perpetuité – Finlande*, în Publicaţie a Comitetului European pentru Probleme Criminale (CDPC), PC-LT (2001)-32, Strasbourg, 6 septembrie 2001.

[18] N. Newcomen şi H.S. Themistoleus, *Document de travail sur les condamnés à perpetuité sans possibilité de remise de peine établi par Chypre et l'Angleterre et le Pays de Galles au nom du Royaume-Uni*, în (CDPC), PC-LT (201),33, Strasbourg, 14 septembrie 2001.

[19] Ross Toller, *Information note on national reintegration programmes in Canada*, în Committee of Experts on the management of life-sentenced and other long-term prisoners, (PC-LT) 2001/40, Strasbourg, 21 nov.2001.

care sunt dăunătoare sănătăţii deţinutului ca individ, şi astfel, întregii societăţii dacă şi când liberarea lor va fi acceptată.

Soluţia pentru multe din aceste probleme poate fi regăsită în programe specifice de tratament, care pot include educaţie fizică, studii academice, muncă sau contact mai mare cu lumea de afară. Aceste programe ajută doar la motivarea deţinuţilor, dar acestea reprezintă şi o modalitate de a le permite deţinuţilor să se confrunte cu problemele anterioare şi cele prezente. În plus personalul penitenciar beneficiază de un alt mijloc de evaluare a evoluţiei individuale a deţinuţilor.

Documentele internaţionale privind încarcerarea şi drepturile omului susţin că privarea de libertate poate fi justificată doar dacă este însoţită de proceduri de revizuire şi evaluare, care operează conform standardelor judiciare acceptate. Condamnarea pe viaţă nedeterminată nu poate fi lăsată să încurajeze detenţia arbitrară.

Nu doar din motive umanitare este necesară implementarea procedurilor de evaluare independente şi non-arbitrare şi a programelor de pregătire deţinuţilor pentru o eventuală liberare. Eficienţa de cost a încarcerării este întotdeauna o problemă majoră pentru cei care concep politica penală. A încarcera o persoană pe viaţă, fără posibilitatea de a fi liberat, nu doar ignoră cele două obiective ale detenţiei (reabilitarea şi reintegrarea în societate), dar şi plasează grele poveri financiare asupra contribuabililor.

Consideraţii generale

Se pot lua în considerare următoarele:

a. Stabilirea unei politici penale care să

I. ofere siguranţa că detenţia pe viaţă este impusă doar atunci când este strict necesar, pentru a proteja populaţia, iar în ţările în care pedeapsa capitală a fost abolită, sunt condamnaţi pe viaţă doar infractorii care au comis cele mai grave infracţiuni;

II. ofere siguranţa că detenţia pe viaţă fără posibilitatea de liberare nu este impusă minorilor sub 18 ani;

III. garanteze faptul că orice individ condamnat la închisoare pe viaţă are dreptul să facă apel la un for superior de justiţie şi să ceară graţierea sau comutarea pedepsei;

IV. ofere posibilitatea liberării în cazurile de detenţie pe viaţă în conformitate cu legile naţionale şi în interesul victimei sau a aparţinătorilor acesteia;

V. garanteze faptul că măsurile speciale de siguranţă sunt aplicate doar în cazurile deţinuţilor periculoşi.

b. Parcurgerea tuturor etapelor necesare care să asigure o mai bună înţelegere din partea populaţiei a problemelor speciale ale deţinuţilor cu condamnare pe viaţă, creându-se astfel un climat social favorabil tratamentului aplicat acestora.

c. Adoptarea şi implementarea regulilor şi a regulamentelor ce stabilesc proceduri şi programe pentru instruirea şi tratamentul deţinuţilor cu condamnare pe viaţă, cu accent pe procedurile de evaluare şi decizionare în determinarea posibilităţii de liberare.

d. Luarea măsurilor legislative şi administrative necesare pentru aplicarea tratamentului adecvat şi a procesului de instruire pe perioada executării pedepsei.

e. Oferirea siguranţei că politica bugetului naţional ia în considerare problema resurselor neadecvate, legată de procedurile de evaluare corecţională şi de decizionare.

Condiţii, instruire şi tratament

Etapele care trebuie parcurse:

a. Să se ofere siguranţa că actualele condiţii în care sunt ţinuţi deţinuţii cu condamnare pe viaţă sunt compatibile cu demnitatea umană şi cu minimum de standarde acceptate pentru toţi deţinuţii, în conformitate cu Regulile Standard pentru Tratamentul Deţinuţilor (ONU-1955).

b. Să efectueze o evaluare a personalităţii şi a nevoilor fiecărui deţinut condamnat pe viaţă la cât mai scurt timp de la internare, avându-se în vedere stabilirea programelor adecvate de tratament şi instruire.

c. Să se adopte proceduri pentru stabilirea, implementarea şi revizuirea programelor individuale pentru deţinuţii cu condamnare pe viaţă, punându-se accent deosebit pe:

(I) programe de instruire şi tratament care iau în considerare schimbările ce pot surveni în comportamentul deţinuţilor, relaţiile interpersonale, motivaţia legată de muncă şi de obiectivele educaţionale;

(II) programe de instruire educaţională care să îi ajute pe deţinuţii cu condamnare pe viaţă să îşi păstreze abilităţile.

d. Să se ofere posibilităţi pentru muncă plătită, pentru studii, pentru activităţi culturale, religioase, sportive în funcţie de nevoile individuale ale deţinuţilor cu condamnare pe viaţă;

e. Să se încurajeze simţul responsabilităţii fiecărui deţinut prin participarea sub toate aspectele legate de viaţa din penitenciar.

f. Să se ofere deţinuţilor cu condamnare pe viaţă posibilitatea de comunicare şi interacţiune socială cu comunitatea şi, mai ales, de a primi în mod regulat vizite de la rude şi de la alte persoane care pot reprezenta cel mai bine interesele deţinuţilor şi ale familiilor acestora prin agenţii comunitare, lucrători sociali şi voluntari, care să ajute personalul penitenciar să păstreze şi să îmbunătăţească aceste relaţii.

g. Să se sporească contactele cu comunitatea prin crearea condiţiilor ca deţinuţii cu condamnare pe viaţă să poată participa la programele educaţionale şi de muncă în afara instituţiilor penale, să se acorde

întreruperi din motive medicale, educaţionale, familiale sau sociale să poată lua parte la activităţi în afara închisorii – ca parte integran a programelor de instruire şi tratament, sub supraveghere, acolo un este necesar.

Personalul

Înţelegerea adecvată din partea personalului trebuie încurajată:

a. *prin dezvoltarea şi utilizarea unui sistem de comunicare şi a unui s managerial care să încurajeze relaţiile pozitive între personal deţinuţii cu condamnare pe viaţă, îmbunătăţindu-se ast perspectivele unor programe eficiente de instruire şi tratament;*
b. *prin îmbunătăţirea instruirii personalului în ceea ce prive problemele deţinuţilor cu condamnare pe viaţă;*
c. *prin asigurarea faptului că personalul legal şi martorii experţi, ca personalul medical sau de psihiatrie implicat au o contribuţie consilierea şi instruirea deţinuţilor cu condamnare pe viaţă.*

Proceduri de revizuire

Procedurile de revizuire pot fi întărite prin adoptarea măsurilor:

a. de stabilire şi menţinere a unor proceduri de raportare şi revizu pentru a evalua corect progresul programelor de instruire şi tratament, ca comportamentul deţinuţilor cu condamnare pe viaţă, punându-se un acc deosebit pe:

- *evaluări regulate ale progresului programelor de instruire tratament, ţinându-se cont de responsabilitatea administra penitenciare şi chiar a deţinuţilor în cadrul acestor programe;*
- *evaluare în mod regulat a comportamentului şi a progresu deţinuţilor cu condamnare pe viaţă, efectuată de către memb de personal care sunt în contact cu aceştia în mod frecvent;*
- *posibilitatea comutării pedepsei cu închisoare pe viaţă înt pedeapsă cu durată determinată, după un minimum de ti stabilit;*

b. *de stabilire a unei echipe care să revizuiască progresul fiecă deţinut condamnat pe viaţă, la intervale regulate de timp şi, dacă e posibil, să recomande eliberarea sau reducerea pedepsei;*
c. *de asigurare că, în funcţie de natura infracţiunii şi de comportamen deţinutului, cazul fiecărui deţinut condamnat pe viaţă este revizuit acolo unde este posibil, se stabileşte o dată de liberare sau de liber condiţionată. Doar prevenţia nu justifică refuzul liberării;*
d. *de asigurare că în procedurile de evaluare vor fi incluse şi punctele vedere ale victimelor sau ale familiilor acestora;*

e. de încurajare a deţinuţilor condamnaţi pe viaţă să participe, pe cât posibil, la procesul de evaluare:

- *prin informarea acestora în legătură cu conţinutul programelor şi obiectivele evaluării şi prin acordarea şansei de a-şi aduce contribuţia;*
- *prin motivarea deciziilor şi a recomandărilor legate de evaluările comportamentale şi de posibilitatea de liberare;*
- *prin stabilirea procedurilor corespunzătoare care le vor garanta dreptul de apel către autorităţile judiciare competente şi în toate cazurile în care este în interesul justiţiei, prin asigurarea de asistenţă legală la cerere, cu scutire de plată, dacă nu există mijloace financiare.*

Liberarea deţinuţilor

Se pot lua în considerare:

a. pregătirea şi aplicarea programului pre-liberare pentru fiecare deţinut condamnat pe viaţă care se apropie de perioada de liberare, punându-se accent pe reintegrarea în societate a deţinutului;

b. oferirea de asistenţă post-liberare, accentuându-se pe sprijinul social pentru toţi foştii deţinuţi condamnaţi pe viaţă pentru a se înlesni întoarcerea lor la viaţa normală. Aceasta ar fi posibilă prin diminuarea gradului de control al poliţiei şi al tribunalului asupra deţinutului liberat condiţionat.

Folosesc acest prilej pentru a prezenta în cele ce urmează recomandările pe care participanţii la colocviul de la Marly-le-Roi (între care am fost şi eu) le-am formulat cu privire la controlul condiţiile de detenţie în Europa. Organizatorii acestui colocviu au fost Organizaţiile Penal Reform International, NACRO (Anglia) şi Asociaţia Vizitatorilor din Închisori (Franţa).

RECOMANDĂRI PRIVIND CONTROLUL CONDIŢIILOR DE DETENŢIE ÎN EUROPA

Considerând că tratamentul rezervat deţinuţilor într-o societate este revelator pentru nivelul său de civilizaţie,

Considerând că deţinuţii trebuie să-şi păstreze toate drepturile care nu sunt în mod expres legate de privarea de libertate,

Considerând că închisorile sunt prin definiţie instituţii închise şi că ele implică o atenţie particulară ca deţinuţii să nu fie trataţi de o manieră inumană şi degradantă,

Considerând că societăţile au datoria să asigure ca închisorile care sunt în responsabilitatea lor să fie administrate într-un mod uman şi decent,

Considerând că această datorie este îndeplinită cel mai bine când există un sistem de control puternic şi independent care cuprinde administraţia, puterea judiciară, publicul şi mijloacele mass-media,

Notând că în unele ţări există forme de control a închisorilor independente de administraţia penitenciară, ca OMBUDSMANUL în Ungaria sau inspecţia închisorilor în Marea Britanie şi că aceste forme de inspecţie par a da satisfacţie,

Recunoscând că atitudinea personalul din închisori este determinantă pentru asigurarea unui tratament decent şi uman al deţinuţilor şi că propriile lor nevoi trebuie luate în considerare în egală măsură,

Notând că, într-o manieră generală, populaţia penitenciară în Europa are tendinţa să crească şi aceasta în pofida recomandărilor Consiliului Europei,

Participanţii la Colocviul de la Marly-le-Roi, între 25-27 octombrie 1996, recomandă:

1. Ca statele să urmărească în mod deosebit eliminarea extinderii sistemului carceral şi al populaţiei încarcerate, în particular a celor condamnaţi la pedepse lungi.

Controlul administrativ

2. Ca stabilimentele penitenciare să fie des şi regulat inspectate de administraţia centrală a închisorilor pentru a se asigura că legislaţia şi regulile privind închisorile sunt bine respectate;

3. Ca închisorile să facă obiectul aceleiaşi legislaţii şi inspecţii ca serviciile naţionale în materie de sănătate, asigurări, muncă, educaţie etc. şi să li se aplice aceleaşi norme;

4. Să existe forme de inspecţie şi de control ale închisorilor care să fie independente de administraţia penitenciară şi care să depună rapoarte regulate direct la ministerul care are responsabilitatea închisorilor în faţa Parlamentului.

Controlul judiciar

5. Ca deţinuţii să poată avea acces rapid şi facil la autorităţile judiciare competente în materie de revizuire a deciziilor administrative care le fac obiectul;

6. Ca, în mod deosebit, deţinuţii aflaţi în aşteptarea judecăţii să poată avea acces la un control judiciar al condiţiilor lor de detenţie;

7. Ca autorităţile judiciare să aibă acces nelimitat în închisori, la deţinuţi şi la dosarele lor administrative.

Controlul de către public

8. Ca reprezentanţii colectivităţilor locale să aibă dreptul la acces nelimitat în închisori şi ca ei să fie autorizaţi să facă caz de observaţiile lor;

Ca organizaţiile non-guvernamentale locale, care au un interes particular în problemele închisorilor, să fie încurajate să le viziteze, să aibă acces

9. la deţinuţi şi la personal şi să promoveze soluţii împreună cu administraţiile penitenciare;

10. Ca organizaţiile non-guvernamentale să fie încurajate să coopereze unele cu altele şi cu organisme precum Comitetul European pentru Prevenirea Torturii şi a Pedepselor Inumane.

Mijloacele mass-media

11. Ca toate mijloacele mass-media să primească informaţii actualizate asupra condiţiilor reale de detenţie şi să fie încurajate să le difuzeze într-o manieră critică dar obiectivă;

12. Ca responsabilii din închisori să fie autorizaţi şi încurajaţi să dezvolte raporturi pozitive cu mijloacele de comunicare în masă.

Categorii particulare de deţinuţi

13. Ca o atenţie deosebită să fie acordată condiţiilor de detenţie a categoriilor particulare de deţinuţi precum femei, minori, minorităţi etnice sau celor care sunt desemnaţi ca periculoşi şi, în sfârşit, celor care sunt deţinuţi în stabilimente având gestiune privată;

14. Ca organizaţiile non-guvernamentale care au organizat Colocvul de la Marly să ia în consideraţie iniţierea unui studiu privind condiţiile de detenţie ale persoanelor cu o şedere îndelungată în închisoare.

CAPITOLUL 5

DEŢINUŢII PERICULOŞI

5. **Dimensiunile problematicii deţinuţilor periculoşi**
6. **Prezentare de caz**
7. **Starea de periculozitate în concepţia lui Jean Pinatel**
8. **Evadarea: între disperare şi calcul speculativ**
9. **Terorismul în închisori**

1. Dimensiunile problematicii deţinuţilor periculoşi

Pare uşor de înţeles că unii deţinuţi sunt mai de temut decât alţi capacitatea lor de a face rău, de a nu respecta nici o normă şi nici o autorita atrăgând proceduri de siguranţă şi prudenţă exagerată, din partea personalulu Evoluţia lor infracţională, lipsa provocărilor şi a regretelor pentru faptele comis revendicările lor absurde, furia permanentă, lipsa de rezonanţă în faţa oricăr pedepse sunt între elementele distinctive ale acestor deţinuţi, denumiţi, în toa sistemele penitenciare, deţinuţi periculoşi.

Deşi dorinţa specialiştilor este de a-i trata ca o categorie de sine stătătoar studiul singularităţilor pare a fi modalitatea cea mai adecvată de a înţelege profunzime personalitatea acestor deţinuţi şi devenirea lor pe parcursul vieţii. Su aspectul infracţiunilor vom găsi criminali în serie, terorişti, tâlhari, traficanţi d droguri, traficanţi de armament... Foarte frecvent bănuim la aceşti infracto tulburări mentale, iar expertiza psihiatrică va clarifica aspectele privir discernământul şi încadrarea nosologică.

Pentru penitenciar, existenţa unui număr mare de deţinuţi periculo creează dificultăţi: ei au de executat pedepse lungi, liberarea lor condiţionată es restricţionată şi ca urmare numărul deţinuţilor cazaţi creşte peste posibilităţi normale ale unităţii. Ca urmare, sunt instituite comisii interne formate din exper care să gestioneze aceşti deţinuţi astfel încât riscul pentru unitate, dar şi pentu comunitatea liberă să fie minim.

„Personalul din închisori distinge trei tipuri principale de deţinuţi periculoşi: deţinuţii care prezintă un mare risc de evadare, agitatorii, conducătorii potenţiali ai unor revolte şi, în sfârşit, deţinuţii cu o personalitate foarte tulburată, cu comportament imprevizibil, deseori agresiv. De când s-a diminuat închiderea în aşezăminte psihiatrice, regăsim în închisori din ce în ce mai mulţi deţinuţi din acest al treilea tip, având tulburări mentale"[1]. Autorul citat consideră că această clasificare a deţinuţilor variază după ţară, uneori după închisoare, dar ea există peste tot, iar atitudinea faţă de aceşti deţinuţi poate fi de două feluri: fie reunirea lor în câteva penitenciare izolate şi cu securitate întărită, fie dispersarea lor în întreg sistemul penitenciar al ţării respective. Unele ţări mai apelează la aşa-numitul „turism penitenciar", adică transferarea regulată a celor periculoşi de la un loc de detenţie la altul.

În aceste condiţii, problema periculozităţii deţinuţilor are nevoie de precizări suplimentare:

- periculozitate pentru cine: pentru sine, pentru alte persoane, pentru instituţie sau pentru societate ?
- deţinuţii periculoşi riscă să evadeze sau să producă acte violente în penitenciar ?
- periculozitatea lor este strict individuală sau ei se pot manifesta ca un grup unit şi disciplinat ?
- nemulţumirile acestor deţinuţi exprimă tulburări mentale sau o anumită revoltă ideologică ?
- în sfârşit, conduita lor poate fi urmarea unei inadaptări temporare sau permanente ?

Într-un studiu realizat de Jean-Paul Jean[2], consilier tehnic al ministrului francez de justiţie, se disting două aspecte interesante pentru problema care ne interesează, şi anume pericolul de recidivă şi pericolul potenţial al individului. Dacă primul aspect interesează în mod particular judecătorul, al doilea aspect invită la meditaţie: până unde este legitimată societatea să intervină asupra unui individ care este susceptibil de a fi periculos, şi dacă da, în ce fel ? Autorul consideră că „penitenciarul intervine puternic în procesul de stigmatizare. El constituie diploma, niciodată devalorizată, a intrării în raionul delincvenţilor. Dacă, începând de când şi pe ce bază se intră în subcategoria de „elită" a deţinuţilor periculoşi ?... Un deţinut periculos are, în plus, o personalitate, un comportament care justifică o atitudine specială a administraţiei care are sarcina de a-l păzi".

Autorul studiului consideră că există diferenţe de la un sistem penitenciar la altul determinate de practica fiecărei instituţii, de cultura internă transmisă în

[1] Philippe Combessie, *Sociologie de la prison*, Éditions la Découverte, Paris, 2001, pag. 54.

[2] Jean-Paul Jean, *Les détenus dangereux*, în „Le contrôle des conditions de détention dans les prisons d'Europe", Actes d'un Colloque européen tenu à Marly-le-Roy, France, octobre 1996, Publié avec le soutien de la Commision des Communantés européennes et de l'Administration pénitentiaire française

timp de personal dar şi de gradul de severitate sau indulgen administraţiei centrale. Se disting astfel mai multe categorii de deţinuţi perici cei periculoşi pentru ei înşişi (deţinuţi care vor să se sinucidă, deţinuţi care de greva foamei şi cei care se autorănesc); deţinuţii care constituie o ameni pentru ceilalţi deţinuţi, pentru personal şi pentru societate dacă reuşesc să eva deţinuţii perturbatori şi instigatorii, deţinuţii cu tulburări de persona imprevizibile.

Cum trebuie lucrat cu această categorie de deţinuţi pentru a păstra p penitenciară ? Expertul francez enumeră câteva modalităţi care se folose penitenciarele europene: împrăştierea deţinuţilor periculoşi în ansan populaţiei penale pentru a-i „banaliza"; gruparea lor în câteva unităţi sp amenajate din punctul de vedere al securităţii şi tratamentului penal; „turi penitenciar" – mutarea acestor deţinuţi de la un penitenciar la altul din zec zece luni. La toate acestea se mai adaugă un raport de forţe favorabil gardier mijloace electronice de supraveghere, câini special dresaţi, psihoterapeu număr suficient.

O dezbatere publică privind această categorie de deţinuţi este de pentru a clarifica o serie de aspecte importante: revizuirea clasifi caracteristicile regimului, posibilitatea unui recurs în faţa judecătorului, integ lor în proiecte individualizate de executare a pedepsei. „Această problen deţinuţilor periculoşi trebuie să fie abordată, ca oricare altă problemă gravă, atacarea frontală, dar făcută pe îndelete, luându-se în discuţie elementele teh afirmarea valorilor şi principiilor directoare care să le dea un sens"[3].

Personalul din penitenciar care lucrează pe secţiile unde sunt cazaţi a deţinuţi are o sarcină profesională dificilă: el ştie că dezordinile apar imediat deţinuţii sunt provocaţi, când ei consideră că sunt favorizaţi unii dintre ei, procedurile de lucru sunt incoerente, când respectul pentru reguli devine abs În toate situaţiile, personalul situat cel mai aproape de deţinuţi are un mare r gestionarea vieţii cotidiene de aşa manieră încât să respecte regulamentu vigoare şi să-i menţină pe deţinuţi într-o stare de linişte rezonabilă.

Pentru administraţia penitenciară nu rămâne ca soluţie decât o poli instituţională de bifurcaţie, creând multiple norme represive pentru aceşti deţi comparativ cu cei apreciaţi ca fără probleme din punctul său de vedere, suport desigur, efectele perverse derivate din această situaţie atât la nivelul masei condamnaţi cât şi la nivelul personalului.

Vom continua acest capitol cu analiza unui eveniment şi confesiunea u deţinut condamnat la detenţiune pe viaţă, care ne va ajuta să înţelegem psihol deţinuţilor periculoşi. Această analiză nu ar fi fost posibilă fără ajutorul a doi b prieteni, psihologii Mihaela Bonaţiu şi Gheorghe Ghidănac, cărora le mulţum şi pe această cale (sublinierile în textul confesiunii ne aparţin).

[3] *Ibidem*, pag. 89

2. Prezentare de caz

În dimineaţa zilei de 1 iulie 2000, deţinutul N.I. l-a ucis pe deţinutul M.C. în clubul secţiei condamnaţilor pe viaţă din penitenciarul rahova.

Analiza realizată de psihologii unităţii oferă o perspectivă largă privind fundalul pe care a avut loc evenimentul, elementele premergătoare, personalitatea deţinutului N.I., rezonanţa acestui caz în masa condamnaţilor pe viaţă, aspectele posibil de îmbunătăţit în viitorul imediat.

În prezentarea acestui caz vor fi redate şi aspecte care vor părea îndepărtate de obiectivele omului de decizie, care doreşte doar stabilirea vinovăţiei şi a măsurilor care să împiedice repetarea unui astfel de caz de acum înainte. Dar tocmai această abordare globală a unui asemenea caz oferă soluţiile corecte.

Contextul general al cazului

În primul rând se impune luarea în consideraţie a inexistenţei în sistemul nostru penitenciar a unei experienţe profesionale îndelungate cu această categorie de deţinuţi. Ca urmare, din punct de vedere psihologic, subofiţerii care lucrau cu ei aveau dificultăţi în aplicarea noilor reglementări privind aceşti deţinuţi pentru că nu erau convinşi că au alte particularităţi decât deţinuţii obişnuiţi. De aceea orice schimbare impusă de sus în procedurile privind viaţa deţinuţilor – cel mai adesea în sensul coerciţiei – înseamnă pentru deţinuţi o nouă şansă de corupere a personalului pentru a fi toleranţi şi a nu aplica noile reglementări. Ca urmare, destul de repede pe parcursul activităţii, personalul îşi redefineşte identităţile şi relaţiile cu deţinuţii.

În captivitate, conduitele ostile extreme sunt mai frecvente la deţinuţii cu pedepse mari, deoarece pentru ei „lumea" se reduce la secţia de deţinere iar acţiunile violente au şi un efect de catharsis. Deseori, intenţia primară a violenţelor comise în penitenciar poate să nu fie cea de a face rău, ci de a se impune într-o comunitate apreciată ca degradantă.

Condamnaţii pe viaţă erau cazaţi pe secţia a II-a compusă din 5 tronsoane, separate între ele prin grilaje metalice. La momentul evenimentului, secţia avea 48 de deţinuţi.

În afara programului de plimbare, deţinuţii pe viaţă beneficiau de două ore zilnic în clubul secţiei lor. Aici puteau să facă gimnastică, cu ajutorul aparatelor din dotare, să joace biliard, să citească (în club se află o mică bibliotecă destinată doar lor). Participau pe echipe la campionatele de tenis, baschet etc., organizate între secţiile de deţinere. De asemenea, beneficiau de asistenţă psihologică şi programe terapeutice individuale.

O parte dintre ei aveau diferite preocupări în camerele de detenţie: pictură, muzică, poezie, confecţionarea de mici obiecte decorative (păpuşi, statuete din gips, machete de clădiri), iar unii dintre ei primiseră permisiunea de a îngriji mici animale.

Aceste preocupări asigurau un climat destins, deţinuţii putând să-şi oc timpul liber cu activităţi care să le facă plăcere, să le creeze un sentiment utilitate. Se preconiza organizarea unor expoziţii cu obiectele confecţionate d şi chiar se dorea comercializarea acestora.

Relaţiile condamnaţilor la detenţie pe viaţă cu comunitatea erau sărace afara legăturilor cu familia pe care le aveau doar o parte dintre deţinuţi, sing care ofereau sprijin moral şi religios erau membrii cultului adventist şi al c penticostal.

Relaţiile cadre-deţinuţi erau, pe această secţie de deţinere, în general bune.

Comandantul secţiei era receptiv la propunerile educatorilor psihologilor şi interesat să rezolve problemele deţinuţilor. Era corect şi impar atât faţă de deţinuţi cât şi faţă de personalul din subordine, ceea ce a du instituire pe această secţie a unui climat calm şi favorabil iniţiativelor cultu educative. Acest fapt este demonstrat şi de numărul mic de rapoarte de inci ţinându-se cont de faptul că deţinuţii de pe această secţie erau, în număr mare, categoria celor periculoşi.

Climatul existent pe secţia deţinuţilor pe viaţă din perspec personalului şi a deţinuţilor

Până la momentul incidentului relaţiile existente între deţinuţii pe viaţ aflau în echilibru. Deţinuţii care avuseseră conflicte se aflau cazaţi în can separate şi programul plimbărilor şi al celorlalte activităţi era constituit în aşa încât să nu se întâlnească între ei. Cei care se relaţionau dificil şi incitau cons la conflicte fuseseră separaţi la infirmerie sau aşezaţi singuri în cameră.

Activităţile desfăşurate de deţinuţi contribuiau la menţinerea acestora i o dispoziţie bună. Aveau, conform declaraţiilor lor, o relativă încredere personal şi sperau ca activităţile să se diversifice, în beneficiul lor. Acest luc făcea să fie cooperanţi şi să evite incidentele.

Deţinutul N.I. se integrase în colectivul deţinuţilor în rândul căror bucura de prestigiu. De la sosirea în Penitenciarul Rahova nu crease proble reuşind să se impună în faţa personalului ca un deţinut disciplinat şi liniştit, di mereu să coopereze.

Aproximativ cu două săptămâni înainte de incident, din scrisorile pri de la deţinuţii din Spitalul-penitenciar Jilava se aflase de sosirea în Raho deţinutului M.C. În urma pronunţării sentinţei definitive cei cu care acest aflase în faptă erau deja în Penitenciarul Rahova.

Nici unul dintre deţinuţii intervievaţi nu au manifestat regret faţă moartea lui M.C. Venirea lui în Penitenciarul Rahova era resimţită ca o amenin şi ca un factor perturbator. Aşa se explică de ce nici unul dintre ei nu a rap comandantului de secţie sau psihologului despre existenţa conflictului dintre N.I. Victima era percepută de către ceilalţi deţinuţi pe viaţă ca fiind un de

periculos şi un informator. Era oportunist, arogant, agresiv, gata de orice pentru a obţine avantaje şi un tratament preferenţial.

Cei trei deţinuţi împreună cu care comisese fapta îl acuzau că ar fi fost principalul vinovat şi primul care sugerase omorul. Mai mult chiar, în ziua sosirii la Penitenciarul Rahova, acesta, discutând cu psihologul secţiei, a declarat că B.O., unul dintre tovarăşii de faptă „este aici datorită mie, eu l-am determinat să participe". Toţi trei erau de acord asupra faptului că, în timpul anchetei, încercase să-şi minimalizeze contribuţia, minţind anchetatorii şi încercând să îi învinovăţească pe ceilalţi. Un alt deţinut a relatat că obişnuia să agreseze verbal şi fizic alţi deţinuţi în timp ce el se afla pe culoar iar aceştia în celule, deci în imposibilitate de a-i riposta.

Din perspectiva lui N.I., sosirea lui M.C. în Rahova reprezenta în acelaşi timp o ameninţare şi o provocare.

Conform declaraţiei sale, confirmată şi de alţi deţinuţi, în timp ce se afla în Spitalul-penitenciar Jilava, N.I. fusese cazat în aceeaşi cameră cu M.C. Deşi la început nu-l agreasc, cu timpul se acomodase cu acesta şi chiar începuse să îi acorde încredere. El susţine că M.C. este cel care a deschis discuţia despre o eventuală evadare, iar N.I. a respins-o ca nefiind posibilă. Această declaraţie trebuie tratată cu rezervă, dar este cert faptul că M.C. informase cadrele de la Jilava că N.I. intenţionează să evadeze. Acest lucru îi aduce lui N.I. restricţionarea drepturilor, restrângerea libertăţii de mişcare şi o continuă suspiciune din partea cadrelor. Din acest moment se pare că N.I. se hotărâse să îl „pedepsească" pe M.C., acesta fiind singurul său confident în ce priveşte intenţia de evadare. Mai mult chiar, el mărturisise altor deţinuţi despre intenţia de a-l ucide pe M.C. Declară că ar fi încercat să-l ucidă chiar acolo, la Spitalul-penitenciar Jilava.

O dată cu transferul lui M.C. în Rahova, N.I. s-a văzut în faţa unei imposibilităţi de opţiune, din punctul său de vedere. Pe de o parte se temea că M.C. va continua să „sifoneze" şi să îi ştirbească imaginea de deţinut model pe care şi-o crease în Penitenciarul Rahova, iar pe de altă parte, a nu-şi îndeplini ameninţarea ar fi însemnat pierderea prestigiului în faţa celorlalţi deţinuţi pe viaţă.

La sosirea în penitenciarul Rahova, M.C. a fost abordat de psihologul secţiei şi de comandant. A fost întrebat de eventualele conflicte cu ceilalţi deţinuţi în vederea repartizării sale într-o cameră. Singurul deţinut pe care l-a menţionat ca posibilă sursă de conflict a fost D.V. Întrebat de comandantul secţiei dacă ar fi dispus să îl primească în cameră pe M.C., N.I. a refuzat, motivând că nu-l simpatizează („e jigodie") şi că urmează să sosească în Rahova prietenul său, deţinutul M.P.

Este surprinzătoare atitudinea lui M.C. care, deşi îl cunoştea pe N.I. şi faima acestuia, a trecut sub tăcere conflictul cu acesta. O presupunere ar fi că devenise foarte sigur pe el şi se credea în stare să rezolve singur această problemă ori împăcându-se cu N.I., ori „punându-l la respect". Această supoziţie este întărită şi de faptul că a acceptat să iasă la club, deşi ştia că va fi acolo şi N.I., şi de declaraţia acestuia că după ce a intrat i-a întins mâna şi i-a propus împăcarea.

Evaluarea personalităţii deţinutului N.I.

Din toate investigaţiile noastre[4] rezultă cu forţă pentru individul analizat, ideea de „soartă" care l-a marcat profund şi căreia i s-a abandonat. În relatările sale este prezentă o filozofie a resemnării, a unui om care crede că lucrurile şi oamenii nu se schimbă niciodată, că răul este preponderent în lume („... trecând în timp prin toate clasele sociale ... am constatat peste tot numai falsitate, lăcomie, bârfă, batjocură, dezmăţ şi orgii, acest lucru m-a făcut să cred şi cred în continuare că ceea ce am făcut până în prezent nu am făcut rău").

Experienţa timpurie de viaţă în compania unui infractor cu experienţă i-a încurajat soluţiile violente la conflictele obişnuite, i-au întărit şi stabilizat acest comportament. părinţii săi s-au despărţit la naşterea sa, el fiind lăsat la bunicii materni până la 3 ani.

La vârsta de 3 ani mama sa, care se recăsătorise între timp, l-a luat la noua sa locuinţă. deşi relaţia dintre mamă şi noul ei soţ erau bune, relaţia dintre copil şi tatăl vitreg a fost rece şi tensionată de la început.

Prima copilărie i-a fost marcată de un sentiment de frustrare afectivă, pe acest fundal apărând fratele mamei care va deveni substitutul patern, personalitatea - model ce îi va marca întreaga existenţă: la moartea acestuia „.... totul era cu susul în jos, stâlpul meu, baza mea nu mai era!" Acest unchi, un infractor fără scrupule, se ataşase de nepotul său, modelându-l după propria lui personalitate şi introducându-l de la o vârstă mică într-un mediu infracţional.

La 5 ani, în urma agresării cu cuţitul a unui coleg de grădiniţă (la îndemnul unchiului), este internat într-un spital de boli nervoase. De aici fuge după 2 luni şi vagabondează până când este arestat la Braşov şi internat în centrul pentru minori. De aici va fi scos de unchiul său, şi va rămâne împreună cu acesta până când va fi arestat şi închis într-un centru de reeducare. Reuşeşte să evadeze şi îşi continuă activitatea infracţională, până în momentul în care este din nou arestat şi depus în penitenciar. Aici se afla şi unchiul său, condamnat la moarte pentru o tâlhărie soldată cu moartea victimei. Reuşeşte să-l întâlnească în penitenciar, acesta povestindu-i că a fost trădat de concubina lui şi îi smulge lui N.I. promisiunea că îl va răzbuna, ucigând-o.

De la penitenciar este transferat la un centru de reeducare de unde evadează din nou (1977). Ajuns acasă află de la mama sa că unchiul său fusese între timp executat, dispariţia acestuia marcându-l profund. Acesta va fi momentul în care apare aversiunea sa pentru „turnători", aversiune ce se va amplifica pe măsura trecerii timpului şi va deveni o adevărată obsesie.

Se căsătoreşte şi are doi copii, fiind preocupat să le asigure un trai cât mai bun şi să-şi ţină familia departe de activitatea sa infracţională. În urma unui conflict îşi răneşte cumnatul. Este internat un an la un spital de boli nervoase de unde este

[4] Au fost utilizate datele din dosarul de penitenciar şi fişa medicală, anamneza, teste psihologice şi interviuri multiple.

scos de familie. După puţin timp divorţează, deoarece „îmi dădeam seama că nu mă voi schimba". După divorţ, urmează o perioadă infracţională bogată având multiple condamnări pentru furt, tâlhărie etc. Urmează a doua căsătorie din care va avea un fiu.

În 1990 pleacă în Ungaria, asociindu-se cu o tânără prostituată. La întoarcerea în ţară, aceasta încearcă să-l determine să se despartă de soţie şi îl ameninţă că altfel îl va „da pe mâna poliţiei". Acesta ia ameninţarea în serios, o ucide şi este condamnat la 25 de ani.

În 1995, în Penitenciarul Jilava ucide un deţinut, din acelaşi motiv: „era turnător". În urma acestei fapte este condamnat la detenţie pe viaţă. În septembrie 1999 este transferat la Penitenciarul Rahova, unde, 10 luni mai târziu, îl ucide pe deţinutul M.C., şi el „un turnător".

Caracterizare psihologică

Intelect peste medie. Interesat să-şi îmbogăţească cunoştinţele, citeşte cu plăcere. Are o bună percepţie a realului, este reflexiv.

Din punct de vedere al vieţii sentimentale este împărţit între nevoia de afecţiune şi imposibilitatea satisfacerii ei. Acest lucru se datorează, pe de o parte, neîncrederii faţă de cei din jur, iar pe de altă parte, manierei idealiste în care percepe relaţiile interumane: încearcă să ofere celuilalt securitate afectivă, în speranţa că celălalt îi va răspunde la fel. Acumulează afecte primitive (ură, mânie şi frică) pe care le descarcă în explozii comportamentale.

Nivel de anxietate ridicat, sentimente de neputinţă şi autoculpabilizare. Permanentă luptă între tendinţa de izolare şi obligaţia de a se adapta la viaţa de grup.Mare toleranţă la frustrare, fiind capabil să suporte privaţiuni timp îndelungat.

Este îndrăzneţ şi eficient în acţiunile pe care le întreprinde.

Preocupat de propria imagine, ordonat, sistematic, cu simţ estetic şi înclinaţii artistice (sculptează cu multă plăcere).

Capabil să elaboreze obiective îndepărtate în atingerea cărora se mobilizează puternic, făcând eforturi susţinute pe perioade mari de timp – „modelul luptătorului".

Este dominant, capabil de iniţiativă, tinde să se impună ca lider, independent, discret şi prudent.

Este un individ cu tendinţe marcate de interiorizare. Judecă lumea prin prisma propriei sale grile de valori, de altfel singura pe care o respectă: este conservator şi conformist, fiind sever în modul cum se judecă pe sine şi pe ceilalţi (exemplu: importanţa uriaşă pe care o acordă cuvântului dat).

În raport cu normele şi valorile sociale este un inadaptat, nu respectă alte reguli decât cele proprii, incapabil de integrare socială.

Raportul de expertiză medico-legală aflat în dosarul de penitenciar cuprinde diagnosticul „tulburare de personalitate de tip antisocial (impulsiv-

instabil)". Concluziile noastre pledează pentru alt diagnostic, şi anume tulbura de personalitate paranoidă (entitatea 301.0 din DSM-IV-1994): din cele 7 crite de diagnostic, subiectul le satisface pe toate şi nu doar 4 câte ar fi fost suficien pentru a fi inclus în această categorie[5].

„Tulburarea de personalitate paranoidă trebuie să fie diagnosticată num când aceste trăsături sunt inflexibile, dezadaptative şi persistente şi cauzează deteriorare funcţională sau detresă subiectivă semnificativă" (dsm-iv, bucureş 2000, pag. 573).

Desigur, în structura personalităţii sale subiectul analizat prezintă aspecte întâlnite la personalităţile de tip antisocial, dar acestea au un rol secunda

N.I. prezintă un grad ridicat de risc pentru personal şi mai ales pent ceilalţi deţinuţi. Aversiunea obsesivă faţă de cei pe care îi consideră „informat ai cadrelor", convingerea că aceştia trebuie să moară şi totala lipsă de respect fa de norme, asociată cu calităţile pe care le are, îl fac un permanent pericol pent cei din jur şi în viitor.

Cine sunt eu ?

Aş începe mai curând cine am fost eu, este atât de departe acea imagi încât abia o disting în negura vremii şi nu pot să cred că acel ***copil plăpând*** *jucăuş a ajuns ce este astăzi, dar viaţa oferă tot felul de surprize şi sunt sigur povestind, vorbesc de adevăratul N., nu de cel cunoscut în prezent, cel care a f crescut de nişte bunici nemaipomeniţi, deoarece* ***mama îl părăsise de la naşte*** *plecând să-şi caute fericirea în alte locuri. La vârsta de 3 ani, mama a revenit l-a luat fără încuviinţarea bunicilor şi l-a dus departe de unde crescuse, în unde îşi găsise fericirea ei dar nu şi a copilului şi acum când scriu aceste rând mi-aduc aminte învăţămintele ei: când intri zici frumos săru-mâna tăticule ş pupi, rău am făcut, dar ce ştiam eu atunci, am primit o replică rece, care n urmărit toată viaţa,* ***ia-l de aici din faţa mea****, am plâns că plângea şi mama, a nu ştiam atunci ce însemna, ştiam că făcusem ce a zis mama.*

Tata acum a murit anul acesta, D-zeu să-l odihnească dar nu i-am sp niciodată că ***nu am uitat cum m-a privit şi m-a respins****, deoarece am văzut decursul anilor că o iubea şi nu-şi bătea joc de ea. Dar în schimb am găsit repe refugiu în persoana unchiului meu Nea Gică, fratele mamei de care şi lui tat era teamă şi eu eram tare bucuros când îl certa pe tata pentru mine. El mă iub*

[5] Iată cele şapte criterii de diagnostic: 1 - suspectează, fără o bază suficientă, că alţii îl exploatea prejudiciază sau înşală; 2 - este preocupat de dubii nejustificate referitoare la loialitatea corectitudinea amicilor sau asociaţilor; 3 - refuză să aibă încredere în alţii din cauza fi nejustificate că informaţiile vor fi utilizate maliţios contra sa; 4 - citeşte intenţii degradante ameninţătoare în remarci sau evenimente benigne; 5 - poartă pică tot timpul, adică este implac faţă de insulte, injurii sau ofense; 6 - percepe atacuri la persoană sau la reputaţia sa, care nu s evidente altora şi este preocupat în a acţiona colcros sau în a contraataca; 7 - are suspici recunoscute, fără nici o justificare, referitoare la fidelitatea soţiei ori partenerei sexuale.

mult în felul lui, dar singurul lucru care nu îi plăcea era faptul că eram prea blând şi încerca mereu să-mi inoculeze că, ***dacă eşti slab te mănâncă lupii şi avea dreptate:*** *într-un oraş minier era multă violenţă, mai ales când se dădea salariul.*

Nu am avut parte de prea multă copilărie, ***deoarece trăiam între oameni maturi****, unchiul meu şi prietenii lui, care nu duceau o viaţă prea ortodoxă, în primul rând trebuia să ştiu să mă bat şi acest lucru l-am învăţat foarte greu, dar corecţiile date de unchiul Gică m-au învăţat, el mă bătea ca pe stradă, nu cu cureaua, dar efectul s-a văzut, deoarece tata primea reclamaţii de la mulţi părinţi, dar ce putere avea el, el mă bătea pe mine, iar pe el unchiul Gică şi el a fost cel care a cedat primul.*

La grădiniţa săptămânală unde m-au dat părinţii am luat prima mea bătaie de la alt băiat mai mare, când m-a văzut nea Gică a turbat, m-a bătut cum nu mai fusesem bătut niciodată, ***mi-a pus cuţitul în mână şi mi-a zis*** *vorba lui preferată: „Bisericuţa mă-tii, te duci şi îi bei sângele, altfel eu te omor cu mâna mea muiere ce eşti". Şi aşa am făcut, m-am dus la cel ce mă bătuse şi i-am spus că vreau să dăm mâna să ne împăcăm, aşa cum îmi spusese nea Gică şi el, când a întins mâna la mine, eu* ***l-am lovit cu cuţitul în gât după care am fugit, aveam 5 ani atunci.***

Am fost internat la ***spitalul de boli nervoase la P.,*** *de unde am fugit după câteva luni. Cu greu am ajuns din nou în L., deoarece nu ştiam ce trenuri să iau spre oraşul meu, dar ajungând în oraş mi-a spus un prieten al unchiului meu că nea Gică este închis pentru ultraj, neavând unde să mă duc am luat-o cu marfarele, unde mă duceau.*

De atunci şi până la primul contact serios cu poliţia, viaţa de hoinar m-a transformat în hoţ, fiind arestat pentru mici furtişaguri şi închis la Centrul de minori din S., de unde am fost scos pe bază de angajament de nea Gică, care se liberase şi venise după mine, auzise de la părinţii mei ce ajunsesem şi câte poliţii din ţară mă căutaseră pe acasă. Eu acum ***devenisem sursa lui de bani****, el şi* ***prietenii lui îmi dădeau ponturi iar eu le executam, mie îmi plăcea****, deoarece cu banii obţinuţi erau numai chefuri, mă învăţase la femei şi pentru astfel de lucruri trebuiau bani, bani pe care eu îi procuram. Aşa am ajuns să fiu arestat şi închis la o şcoală de reeducare, de spus nu l-am spus pe nea Gică, putea să mă omoare poliţia, nea Gică era mai de temut ca toată poliţia la un loc.*

Venind la mine la vizită, mi-a zis că este loc s-o rad de acolo, ce mai aştept, şi am ras-o, am stat fugit până când în anul 1975-76, nu mai ţin minte, unul din tovarăşii lui nu credea că eu o să fiu în stare să fac ce era de făcut în oraşul P. şi s-au dus ei şi în loc de spargere s-a lăsat cu omor, tovarăşii lui l-au lăsat singur şi el a fost surprins de proprietar şi l-a ucis pe acesta. Eu când m-am trezit venise unul din bunii lui prieteni şi mi-a spus, rade-o din oraş că Gică a omorât pe cineva şi suntem toţi căutaţi. Am plecat cu primul tren care l-am găsit în gară dar în Bucureşti am fost arestat şi depistat că fugisem de la G., am fost depus la C.P.O.R.M. Jilava, între timp şi unchiul Gică este arestat la graniţă, dat în

primire de către buna lui prietenă şi condamnat la 20 ani de detenţie şi împreu cu tovarăşii săi evadează de la Bârcea, este prins şi condamnat la moarte.

Eu eram în Jilava la minori în acest timp şi mi-a spus educatorul unchiul meu este pe fort, eu vindeam tot ce primeam de acasă, alimente, la maj pe ţigări şi o dată pe lună mă duceam la el pe fort să-i duc ţigări.

Nu ştiam că el va fi executat, asta aflasem mai târziu dar îmi spun mereu: ***„când scapi te duci în P. şi o omori pe Eugenia, mă auzi ce-ţi spu jură-mi"*** *şi juram, mi-era şi teamă de el dar îl şi iubeam mult de tot, era singu care făcea orice pentru mine. Eu am fost transferat din nou şi în 1977 la cutrem am evadat din nou. Ce credeţi că am făcut, m-am dus în P. şi am aruncat-o Eugenia de la et. 7, mă ţinusem de cuvânt. Am fost arestat din nou până împlinirea vârstei de 18 ani dar în vara aceluiaşi an am scăpat cu amnistia pen minori. Ajuns acasă am aflat de la mama că unchiul Gică fusese executat Jilava, n-am spus nimic părinţilor mei, am stat doar 3 ore acasă după o lipsă 12 ani, în care ei nu au ştiut de existenţa mea doar de la raziile poliţii diferitelor judeţe.*

Am plecat, totul era parcă cu susul în jos, stâlpul meu, baza mea, nu n era dar m-am înşelat: de câte ori eram într-o situaţie limită, strigam, nea Gică şi venea cu atâta vijelie şi putere că nu pierdeam niciodată, am tăiat pe foa mulţi în viaţa mea dar nici unul pe mine, nu am nici o zgârietură de cuţit.

Dar a venit vremea să mă căsătoresc, să am răspunderi şi nu mai pute să mă comport ca până atunci, trebuia să mă schimb dar am văzut că nu n puteam: primul scandal cu tăierea cumnatului meu mi l-a adus din nou în vi mea pe nea Gică. Am fost internat la spitalul de boli nervoase; după un an spitalizare, m-a scos familia dar am şi divorţat deoarece îmi dădeam seama că mă voi schimba şi voi face mai mult rău familiei şi cred că bine am făc deoarece viitorul a demonstrat acest lucru.

Am devenit pe an ce trece tot mai violent, trecând la fapte tot mai gra atât pe timpul detenţiei cât şi în libertate: în anul 1981 ***am atacat comandan unităţii*** *şi alţi subofiţeri – acest lucru ducându-mă la ani grei de restrictivă lanţuri pe toată durata pedepsei.*

1988 - alte fapte groaznice ţinând suspendat un martor mincinos de etajul 9 al blocului, intrând în poliţia judeţeană, ***să îl omor pe comandan acesteia*** *pentru că-i spusese la concubina mea să mă lase, ca să nu îmi po da domiciliul în oraş, şi credeţi-mă pe cuvânt că numai forţa unchiului meu n ajutat, că nici un poliţist nu dorea să fie el cel care mă arestează. Ajunses chiar o sperietoare.*

1990 – plec dincolo, neştiind limba maghiară, dorind să mă integrez lumea interlopă ungară, îmi iau o tovarăşă din România şi ajung în scurt timp mai căutat criminal, vreau să renunţ, mă reîntorc în ţară, aici ***sunt şantajat tovarăşa de fapte şi o omor****. Sunt condamnat 25 ani,* ***vreau să-l omor pe procu*** *tovarăşul meu însă mă trădează, sunt transferat la Craiova, după doi ani vin*

tovarăşul meu acolo, norocul lui a fost că am avut un cuţit prea mic şi a scăpat - urmează Jilava 95 - Rahova 2000.

Singura greşeală pe care unchiul meu nu mi-o iartă este că nu am putut să-l omor pe Cotârţă - omul care datorită declaraţiei lui, a fost împuşcat unchiul meu - verificaţi toate transferurile din 1981-1990 şi veţi vedea că unde aflam că este Cotârţă, plecam şi eu dar întotdeauna ajungeam prea târziu.

El crede că sunt laş şi nu-l mai ascult, este din ce în ce mai furios, mai înspăimântat şi-mi demonstrează că pentru Cotârţă trebuie să moară toţi informatorii care atingându-se de mine îl lovesc pe el.

Nu ştiu nici cine trebuie să moară, nici câţi mai vrea, eu nu i-am căutat niciodată dar cred că el îi conduce la mine, nu ştiu ce vrea, dar ştiu că el nu-mi doreşte răul, mă conduce spre ceva, ceva care el ştie mai bine dar eu nu îl pot vedea sau percepe. Viitorul va demonstra.

Eu nu sunt rău, cu toate că faptele demonstrează contrariul, nimeni nu ştie câtă luptă se duce în interior, l-am chemat de nenumărate ori dar este mult de atunci, dar constat pe zi ce trece că el vine singur, la primul impuls nervos, la început ca voce (omoară-l) niciodată nu spune bate-l, cu vocea mă descurc, o pot alunga, dar când apare în persoană nu am nici o putere, el mă conduce cum vrea. După care mă priveşte cu o privire care mă face să-mi fie ruşine, parcă ar spune: atâta lucru puteai face şi tu, de aici ştii ce ai de făcut şi pleacă parcă i-ar părea rău pentru mine, ştie că pot trece prin greutăţi, m-a călit de mic. Singurul lucru de care îmi pare rău este că eu de când aud vocea lui, ***caut să previn pe cei vizaţi*** *dar din păcate ori nu cred, ori spun că este doar de impresie.*

Nimeni, niciodată nu a fost lovit de mine până nu l-am anunţat dinainte, eu cred că dacă s-ar ţine cont de spusele mele, el nu ar mai apărea, şi eu atunci nu aş mai face rău la nimeni. Cred şi sunt aproape convins că dacă aş sta izolat singur mai mulţi ani de restul lumii de aici, poate în acest fel nimeni nu ar mai avea de suferit.

Nu ştiu, dar cred că ar fi o posibilitate care merită încercată. Un singur lucru aş vrea să-l fac, pe care nu l-am făcut niciodată până acum, spunându-i că l-am trădat şi de azi cred că şi eu intru în categoria informatorilor, duşmanii lui de moarte, sunt curios dacă îmi găsesc un înlocuitor, sau mă va face să fac cine ştie ce prostie să fiu omorât, ştie că nu sunt un sinucigaş, m-a pregătit să iau viaţa altora dar nu pe a mea. Dar sunt ferm convins că pune ceva la cale, este foarte abil, răbdător şi îşi atinge mereu ţinta, cel puţin mie mi-a demonstrat ani la rând că nu greşeşte niciodată. De aceea eu vă zic că răul care mi se face este mic şi nu îmi este greu, ba dimpotrivă îmi este bine, stând singur sunt liniştit că nu poate să mai lovească în nimeni. Singura lui ţintă aş putea fi eu dar puţin mă interesează, sunt pregătit să lupt cu neprevăzutul, asta am făcut toată viaţa. Dar dacă l-aş avea pe nea Gică adversar atunci ştiu sigur cine va învinge. Vom vedea.

Revenind la cine sunt eu, pot continua că în momentul de faţă nu-mi pot da seama sigur, dar bănuesc că sunt mai atras de rău decât de bine, cu toate că mulţi

ar considera că sunt aşa datorită pedepsei (că nu mai ai ce pierde) dar eu zic c este greşit, deoarece întotdeauna ai ceva de pierdut.

Dar atât de multe lucruri mi-am interzis în cursul vieţii, vorbesc de ce bune, sentimente de iubire, fidelitate conjugală, apropiere de grupuri regula etc., încât acum chiar dacă le-aş dori mi s-ar părea un dezastru, ar însemna s mă condamn singur la moarte. Trăind de mic pe stradă ***trecând în timp prin toa clasele sociale*** *şi intrând în contact cu unii şi alţii crezând că undeva îmi voi gă locul,* ***am constatat peste tot numai falsitate, lăcomie, bârfă, batjocură, dezmăţ orgii, acest lucru m-a făcut să cred şi cred în continuare că ceea ce am făc până în prezent nu am făcut rău.*** *Că am luat vieţi omeneşti este adevărat, d sunt sigur că atunci nu eram eu, nu pot explica mai bine decât am făcut-o anteri – ştiu că m-am format singur, bineînţeles că* ***au contribuit şi alţii la aducerea m în stadiu în care am ajuns dar nu ştiu sigur dacă mă mai pot întoarce din dru*** *deoarece în momentul când am fost ferm convins că trebuie să ucid ştiam că acum încolo o voi face mereu cu voie sau fără voie, chiar dacă aş dori acest luc ştiu că nu mai am această putere de a mă întoarce în vechiul stagiu dinainte,* ***cr că atât de mult s-a inoculat răul în mine, pe care mi-l doream să-l am ardoare cu ani mulţi înainte când eram mereu lovit, încât acum nu mai p scăpa de el, cel puţin nu singur.*** *Nu ştiu dacă fac bine spunând toate aces lucruri, pot fi mult în dezavantajul meu dar revin din nou şi spun că* ***el care n conduce este atât de viclean*** *încât mereu îmi dă posibilitatea de a redeveni c care am vrut să fiu mereu, după cum am mai spus este înzestrat cu multe calit pe care un om normal nu prea le are în ziua de azi, este atât de răbdător ba chi dă impresia de leneş, plictisit şi sătul de toate, este de o rapiditate fenomenală, cunosc atât de bine dar tot mereu mă găseşte nepregătit.*

Cu toate că am învăţat să-l simt încă dinainte cu zile multe şi anunţ, d ori anunţ persoane nepotrivite sau dezinteresate sau acele persoane chiar dore să se convingă dacă mint sau spun adevărul, şi cred că până în prezent nu i-c dezamăgit niciodată dacă asta au dorit, doresc sincer să fiu bun şi sunt poc chiar prea bun în multe momente, sincer, deschis la orice colaborare spre bi dar mereu se interpun persoane care mă fac să redevin cel rău.

Şi atunci, spre nefericirea altora se întâmplă ceva rău, nu pentru mine, am învăţat ceva în anii petrecuţi aici, omul este incredibil de rezistent la tot fe de torturi şi eu le-am simţit din plin pe pielea mea, cred că alţii şi-ar fi luat vi până acum dar cred că răul existent în mine mă face parcă să-mi placă suferi dar am constatat un lucru, această suferinţă mă face şi mai rău, cu toate că s conştient că voi suferi din nou o lungă perioadă de timp dar tot îl fac. Nu ştiu a cred că comunitatea îmi face rău, nu sunt un tip influenţabil, deoarece dacă era comiteam mult mai devreme ceea ce am comis acum, sunt multe persoane care încercat să mă impulsioneze, să-mi servească informaţii care să mă scoată normalitate dar nu reuşesc deoarece sunt mult mai slabi decât mine, transpare la primele cuvinte, oameni laşi, perverşi, care încearcă să folosească ce ei nu

dar după cum am spus eu, nu alerg după astfel de oameni, ei vin la mine, ei mă deschid dar nebănuind ce deschid, cu toate că le atrag atenţia, le spun făţiş ce îi aşteaptă, ei nu se lasă. Oare eu sunt nebun sau ei, ce-i face oare pe aceşti oameni să iasă nebuneşte în faţa morţii, eu m-am întrebat şi mă întreb de multe ori şi credeţi-mă că nu am găsit un răspuns exact, doar presupuneri. Totul este prea greu pentru ei, sunt laşi, nu-şi pot curma singuri viaţa sau pur şi simplu nu gândesc decât în ultimul moment dar prea târziu.

Ştiu că viaţa este un lucru preţios, nu ştiu de ce unii renunţă atât de uşor la acest dar, pentru mine a-i lua acest dar, înseamnă a-mi dărui mie, încă o viaţă, pe care eu nu i-am cerut-o şi pentru acest lucru să-mi pară rău ? Ba dimpotrivă, iau tot ce mi se oferă, deoarece ştiu că în decursul anilor ce vor veni, mulţi vor renunţa la luptă şi mă vor căuta singuri, de asta sunt convins. Astfel de oameni nu au ce căuta aici, ***acest loc nu este pentru cei slabi, ci pentru luptători.***

Au luat la rândul lor vieţi, ale unor nefericiţi lipsiţi de apărare dar nu s-au gândit nici o clipă că vor întâlni greutăţi pe care nu sunt pregătiţi să le înfrunte şi aici capotează şi demonstrează că în fond sunt mult mai slabi decât victimele lor şi atunci încearcă să scape de acest chin pe care sunt conştienţi că nu-l pot duce până la capăt şi vin la mine cu siguranţă, că au început să mă cunoască şi ştiu că totul durează puţin.

*Mulţi ar spune că sunt cinic, cu câtă dezinvoltură vorbesc de viaţă şi moarte, dar eu spun că aceasta este pura realitate cel puţin în lumea în care trăiesc eu, cum legea este rigidă şi nu lasă loc nici unui sentiment, aşa este sau ar trebui să fie angajamentele între oameni şi atunci nu ar exista astfel de fapte, în lumea mea nu au existat jumătăţi de măsură, ori mergi până la capăt sau nu te angajezi, îţi dai cuvântul, respectă-l, îl încalci, plăteşti, nu există a doua şansă, când am oferit a doua şansă eu am fost cel care am pierdut. Şi nu îmi mai pot permite să tot pierd, nu mai est*e timpul *pentru pierderi, ştiu că în acest fel mă îndrept încet dar sigur spre ţinta care mi-am propus-o cu mulţi ani în urmă. Mulţi mi-au spus că sunt nebun, chiar mă strigau 14, dar ce contează, ei nu văd lucrurile importante, decât cele mici, materiale care sunt atât de neînsemnate.*

S-au mulţumit mereu cu puţin şi puţin vor trăi, sunt lacomi în a-şi strânge cât mai multe nimicuri, care nu le folosesc la nimic şi nimic nu vor avea, toate aceste lucruri eu am încercat să le arăt prin fapte dar nu au înţeles niciodată nimic şi unde sunt au dispărut, iar eu tot exist şi voi exista mult timp de aici încolo chiar dacă voi fi izolat de comunitate. Dar sunt atât de sigur că singurătatea mea va fi tulburată de un nou venit care va căuta orbeşte ce au căutat şi alţii şi atunci tot eu voi fi de vină oare ? Întotdeauna se caută modalităţi de constrângere pentru a preveni noi întâmplări neplăcute, dar cred că acest lucru duce la altele şi mai grave şi mai periculoase, nu se lucrează deloc unde trebuie şi cu ce trebuie, s-a demonstrat că lumea se obişnuieşte cu tot ce-i dai dar temperat, raţional şi că la cea mai mică greşeală, dispare tot, eu cred că rezultatele acestor măsuri se vor vedea în curând că nu dau roadele aşteptate, ***aceste modalităţi sunt bune***

într-adevăr la cei slabi *dar este suficient să fie câţiva inşi mai puternici şi* ***totul exploda şi dezastrul va fi mult mai mare,*** *de ce să nu se evite asemenea lucru atâta timp cât sunt şi posibilităţi şi putere de muncă.*

Azi noapte am avut în sfârşit după o lungă perioadă fără vise, un vis al de straniu pentru mine la care eu nu mă mai gândisem de ani de zile: în an 1986, fiind tot închis, visasem un număr de infracţiuni în diferite intervale de tim care eu le făceam, atunci m-am trezit şi tot mă gândeam oare le-am făcut cândva sau vor urma, le-am uitat între timp, dar azi noapte le-am revisat cu singură deosebire că îmi ucideam familia, restul era exact o repetare a tutur infracţiunilor care le-am comis în acest interval de ani 1986-2000.

Asta mă face să cred că totuşi în ciuda celor spuse de mulţi că voi mai s aici trei vieţi, ***eu totuşi mă voi libera şi cred că aşa va fi,*** *nu ştiu cum să mă exp dar sunt aproape sigur şi ştiu că* ***timpul nu este prea îndepărtat****, veţi vedea că mă înşel, indiferent ce voi face în continuare aici cât voi fi închis, fapta visată mine azi noapte eu o voi comite, nu ştiu de ce dar cred că aşa trebuie să fie, v vedea atunci motivul.*

Desigur, suntem în faţa unui caz de o complexitate neobişnuită evoluţia sa în ce priveşte capacitatea de a face rău a mers tot timpul ascendent. măsura trecerii timpului i s-a cristalizat un mod de a vedea viaţa şi oamenii ast încât infracţiunile sale să pară justificate cel puţin în ochii săi.

3. Starea de periculozitate în concepţia lui Jean Pinatel[6]

Abordând problema periculozităţii infractorilor, Jean Pinatel, preşedint de onoare al Societăţii Internaţionale de Criminologie, pleacă de la Garofalo c în lucrarea sa din 1885, „Criminologia", a utilizat termenul „inintimidabilitatea" pentru a desemna perversitatea constantă şi activă delincventului precum şi cantitatea de rău prin care se face temut. Autorul italia întrevăzut şi importanţa adaptabilităţii sociale pentru a face un diagnostic şi prognostic corect al comportamentului fiecărui infractor. Ca urmare, Jean Pina consideră că din punct de vedere clinic, starea de periculozitate se poate manife în două modalităţi: ca stare de periculozitate **permanentă** (cronică, specif individului în cauză) şi ca stare de periculozitate **iminentă** (momentul de cr care precede imediat trecerea la infracţiune). „Problema care se pune este de a în ce măsură starea de periculozitate iminentă se înscrie în linia generală a u status permanent sau îmbracă doar caracterul tranzitoriu al unei crize pasagere"

---

[6] Jean Pinatel, *La Criminologie*, Les Editions ouvrières, Paris, 1979, partea a doua, cap. I-IV, 123-178.

[7] *Ibidem*, pag. 127.

Deşi starea de periculozitate se bazează pe evaluarea indiciilor, nu poate fi stabilită o corespondenţă certă între gravitatea infracţiunii şi periculozitatea făptuitorului: au fost cazuri când persoane care au comis un delict şi-au epuizat starea de periculozitate pentru totdeauna. Chiar dacă luăm în discuţie bolnavi mintal, cerşetori, vagabonzi, alcoolici sau toxicomani, aprecierea trebuie făcută individualizat.

Mai departe, Pinatel consideră că prin observare, interpretare şi experimentare, cu ajutorul anchetei sociale, a psihologiei, a psihiatriei, a medicinii şi sociologiei se pot evidenţia factorii care să permită evaluarea periculozităţii unui delincvent:

- personalitatea şi factorii care au contribuit la formarea sa („*Trebuie să ne fie cunoscute viaţa anterioară şi relaţiile delincventului. Vârsta este cea mai importantă; apoi trebuie să i se ştie familia, educaţia pe care a primit-o, cu ce s-a ocupat, care era scopul pe care-l urmărea în viaţă*“[8];
- mecanismele şi factorii trecerii sale la infracţiune;
- aprecierea contextului în care evoluează subiectul;
- rolul eredităţii în apariţia comportamentului delincvent;
- stabilitatea sa emoţională;
- motivaţiile şi atitudinile subiectului faţă de sine însuşi, faţă de viaţa sa şi faţă de infracţiunea comisă („*Este clar că cel care nu este convins că binele său constă într-o viaţă diferită de cea pe care a dus-o până la comiterea infracţiunii, că această infracţiune constituie un rău, nu există nici o şansă de a-l transforma*“[9]);
- indicatori ai periculozităţii pot fi consideraţi şi nocivitatea şi inintimidabilitatea[10]: prima se apreciază prin măsura în care subiectul a fost frânat de obstacole întâlnite şi prin mârşăvia de a executa manual crima; a doua, poate fi evaluată după faptul că delincventul nu a fost reţinut de oprobiul ataşat numelui de răufăcător şi nici de riscul de a fi pedepsit; agresivitatea şi indiferenţa afectivă susţin nocivitatea iar egocentrismul şi labilitatea susţin inintimidabilitatea.

O analiză de fineţe este consacrată **pragului delincvenţial** care defineşte, pentru Pinatel, uşurinţa mai mare sau mai mică de a trece la comiterea unei infracţiuni. Pentru o corectă evaluare, autorul consideră că trebuie studiate cele patru etape prin care trec toţi delincvenţii: prima etapă, în care există o consimţire atenuată privind infracţiunea, când delincventul devalorizează legile şi oamenii, demonstrând că ipocrizia este universală iar el, un om cinstit, va fi judecat de ceilalţi („*Această autolegitimare subiectivă îi va favoriza atitudinile critice şi acuzatoare împotriva celorlalţi şi va dezvolta un sentiment de injustiţie*

[8] R. Garofalo, *La criminologie*, F. Alcan, Paris, 1890, pag. 329.
[9] J. Pinatel, *op. cit.*, pag. 143
[10] J. Pinatel, *Traité de droit pénal et de criminologie*, tomul III, Dalloz, Paris, 1975, pag. 432.

suportată"[11]); în a doua etapă, consimţirea este formulată clar iar infractorul nu v fi reţinut de conştiinţa riscului că va fi pedepsit; urmează etapa a treia - perioad de criză care precede imediat ultima etapă, şi anume, cea de comitere a infracţiun propriu-zisc. În toate aceste etape se manifestă elementele centrale al personalităţii delincventului – egocentrismul, labilitatea, agresivitatea ş indiferenţa sa afectivă – care pot fi de nivel accentuat, mediu sau scăzu periculozitatea va fi ridicată când fiecare element este accentuat.

Pentru a diagnostica starea de periculozitate specifică unui individ vor evaluate capacitatea criminală şi adaptarea sa socială, ceea ce va duce l următoarele combinaţii:

a. capacitate criminală ridicată şi adaptare socială foarte bună: el comit infracţiuni ţinând cont de circumstanţe şi anturaj (gulerele albe);
b. capacitate criminală ridicată şi adaptare socială redusă: în aceast categorie vom găsi delincvenţii marginali, frecvent clienţi penitenciarelor;
c. capacitate criminală scăzută şi adaptare socială ridicată: individul v comite o infracţiune doar sub presiunea unei situaţii speciale (crimel pasionale);
d. capacitate criminală şi adaptare socială reduse: dificultăţile de adaptar la viaţa obişnuită îl împing spre delicte frecvente dar de mic amploare, el constituind clientela obişnuită a închisorilor.

Desigur, nu există în prezent reguli exacte pentru identificare delincvenţilor periculoşi şi predicţia comportamentului lor viitor, dar conform l Jean Pinatel, rămân importante istoricul violenţelor anterioare, caracteristici infracţiunii actuale, circumstanţele în care s-au produs infracţiunile şi nu î ultimul rând, starea mintală a făptuitorului. Astfel, vor aduce nuanţe deosebi cazului analizat violenţele bizare, lipsa provocării, gelozia morbidă, abuzul alcool, încercările de a induce în eroare, atitudinea faţă de tratamentul la care fost supus. În mod cronic vom găsi la individul cu mare capacitate criminală luptă între eu şi lume, în care cel este dominat de un narcisism nemăsurat: mora slăbită, reaua voinţă şi o concepţie eronată despre oameni şi viaţă vor marc permanent existenţa acestui individ în conflict cu legea.

4. Evadarea: între disperare şi calcul speculativ

După revolte, evadările sunt evenimentele negative cu cele mai importan consecinţe asupra deţinuţilor şi personalului: deţinuţii evadaţi trec prin situa dramatice iar o dată prinşi şi readuşi în penitenciar, ei pierd o serie de drepturi

[11] J. Pinatel, *op. cit.*, pag. 157.

pedeapsa de executat se măreşte ca urmare a evadării. Personalul care prin neglijenţă sau nerespectarea unor reguli privind paza şi supravegherea deţinuţilor au făcut posibilă plecarea acestora, sunt pedepsiţi şi uneori schimbaţi din funcţie. În cazul evadării unor deţinuţi deosebit de periculoşi, măsurile luate contra celor vinovaţi sunt foarte aspre.

Iată în sinteză un studiu coordonat de noi şi realizat de psihologii Mirea Jenică şi Laiu Laurenţiu din Direcţia Generală a Penitenciarelor, privind psihologia deţinuţilor evadaţi din penitenciarele româneşti în perioada 1995-2000.

Autorii studiului au plecat de la definiţia evadării din Codul Penal, conform căreia „este o infracţiune..., care împiedică înfăptuirea justiţiei ... şi constă în evadarea din starea legală de reţinere sau deţinere... Este o infracţiune materializată prin părăsirea locului în care autorul se află, fără încuviinţarea necesară obţinută în condiţiile legii şi folosind diverse mijloace (escaladare, travestire, înşelăciune etc.").

În perioada analizată au avut loc 97 de evadări cu 125 de deţinuţi: 77 de la punctele de lucru exterioare, 8 din interiorul locului de deţinere şi 12 din spitale, instanţe sau mijloace de transport. Deţinuţii au avut vârsta cuprinsă între 18 şi 35 de ani. Iată principalele tipuri de motive invocate de deţinuţii evadaţi:

- **disperarea** – provocată de violenţe fizice, ameninţări, terorizare, umilire sistematică sau teama de primirea unei pedepse mari (*I.D., 19 ani: „Toţi deţinuţii erau bătuţi de şeful de cameră, sunt momente când spui fac orice să fiu afară, eşti în stare de orice, sunt momente de disperare"; C.F.D., 26 ani: „Ideea mi-a venit pe moment. Disperasem de viaţă, nu ştiam încadrări, pedepse..., am zis: decât o viaţă amară, mai bine risc. Ştiam că risc să mă împuşte. Am fost băgat într-o cameră de ţigani. Mă simţeam în pericol, ei erau 70, noi eram 30."*);
- **dorinţa de libertate** (*A.A., 23 ani: „Eram prima dată la puşcărie, dorul de casă mă copleşea, nu venea nimeni la mine... nu primeam nici o scrisoare. Eu nu am stat niciodată departe de casă. Câteodată erau probleme destul de mari şi cu ceilalţi deţinuţi. Vroiau să facă pe şefii şi trebuia să te impui. În evadare am văzut libertatea..."; Z.M., 21 ani: „M-am gândit la evadare datorită frumuseţii de afară, vedeam la televizor băieţi, fete..., datorită lipsei de libertate. Vroiam cu orice preţ să stau în libertate"*.);
- **sentimentul de injustiţie** apărut în urma disonanţei dintre estimarea deţinutului şi pedeapsa hotărâtă de instanţă (*R.C., 26 ani: „Am executat un an de zile şi mă aşteptam să primesc cel mult 5 ani, dar mi-au dat 8! Atunci am început să mă gândesc la evadare"; G.S., 30 de ani: „Dă-mi 20 de ani pentru furt, nu 18 pentru omorul pe care nu l-am făcut !"*);
- **probleme familiale:** *G.I., 28 de ani: „Am auzit că concubina mea nu are grijă de cei 3 copii, îi ocărăşte, nu le dă să mănânce, sunt murdari, nu-i spală. Eram disperat şi mă aşteptam la orice, dar nu să plece şi să abandoneze copiii. După ce am aflat că a plecat nu mai mâncam, nu mai vorbeam cu nimeni, voiam să fiu scos la muncă, să fug, să o tai"; S.G., 24 de ani: „Am primit o scrisoare de*

- *acasă, de la bunici – mai ceva ca părinţii mei – cel bătrân era bolna rău de tot. Mi-a venit dorul de ei. Am hotărât că nu mai pot... măcar să-i văd C.G., 20 de ani: „Mama a fost la mine cu o săptămână înainte. Mi-a zis că certase cu nişte vecini care vroiau să ne ia o bucată de pământ pe care aveam n casa... a meritat, pentru că mi-am rezolvat problema. Am vorbit cu ei şi le-am d altă bucată de pământ în schimb*";
- **consumul de alcool**: *M.A., 25 de ani: „Nu m-am gândit înainte, a băut împreună cu ceilalţi 20 de litri de vin, cu civilii cu care lucram la chereste Mi-a venit deodată să plec. M-am trezit într-o discotecă"; B.B., 20 de ani „E seară, m-am îmbătat. M-am trezit la un unchi al fostei neveste. Mai aveam doi săptămâni şi intram în comisie... dar asta a fost ...*";
- **calcul speculativ**: *B.G., 39 de ani: „Loc de evadat era şi la P., d aşteptam modificări legislative. Gândul meu era să evadez, eram pornit pe a ceva, căutam locul pe unde să evadez. M-am gândit că este la începutul pedeps şi dacă risc, nu aveam prea mult de pierdut. Calculasem, totul se face pe calcu Legislaţia se cunoaşte: sunt două articole – în grup, 5 ani, singur, până la 2 a Dacă ai definitiva se dă prin adunare. Dacă nu ai definitiva, se contopeşte. Î pare bine că am încercat, dacă era după 5-6 ani n-aş fi făcut asta. Fiindcă era la începutul pedepsei, m-a avantajat"; D.T., 26 de ani: „Totul era aranjat cu niş şoferi de tir... Am mai fost condamnat pentru trecere de frontieră de două o Doream să părăsesc ţara, planul era bine conceput, şoferul de tir ne aştepta în . am evadat trei, al treilea s-a despărţit de noi şi a fost prins a doua zi acasă la Am renunţat la planul iniţial. M-a aşteptat sora cu maşina, ne-a adus hain Colegul făcuse armata la grăniceri şi cunoştea locul pe unde urma să trece Aveam avans o zi faţă de poliţişti. Am fost prinşi de grănicerii sârbi*".

Când deţinuţii au fost întrebaţi dacă a meritat să evadeze, 10 % au afirm că nu, deoarece nu şi-au rezolvat problemele iar situaţia lor juridică s-a îngreun (*„M-am distrus: frică, nelinişte, nesomn, foame, iluzii că văd gabori, nu putea să merg şi eu pe drum ca omul. Numai prin pădure, vai de capul meu!"*), 3 % considerat că a meritat (*„Pentru mine a meritat, am ajuns să-mi văd copilul spital", „A meritat. Altfel mi-ar fi dărâmat casa, că era pe pământul lor. S-au m întâmplat astfel de cazuri la noi în sat"*), 4 % au dat răspunsuri ambivalente (, *meritat în sensul că am văzut că nu se poate trăi ca fugar, în rest nu a meritat „Nu pot să spun că îmi pare rău, dar nu regret, deşi, am mai luat doi ani pedeapsă şi numai în regim restrictiv", „Pe undeva îmi pare rău că am evad Erau posturi pe care le puteam ocupa fără să simt detenţia. Îmi pare bine că a încercat. Dar nu s-a meritat. Pierzi, în final pierzi: te prinde mai devreme, e nemulţumit de pierderea unor drepturi în penitenciar; te prinde mai târziu, că deja ai realizat ceva afară, iar pierzi şi trebuie să iei totul de la capăt*").

Doar atâţia deţinuţi au acceptat să evalueze consecinţele evadării în ce ce-i priveşte, restul (83 %) refuzând orice discuţie pe această temă.

Iată acum o situaţie comparativă a deţinuţilor evadaţi în diverse ţări europene (1997)*

Ţara	Numărul evadărilor dintr-un an	Numărul deţinuţilor/an	Totalul evadărilor la 10.000 deţinuţi
Austria	6	6.959	8,6
Belgia	16	8.510	19
Bulgaria	1	11.847	0,84
Croaţia	23	2.119	109
Cipru	0	256	0,0
Rep. Cehă	0	21.560	0,0
Danemarca	97	3.413	284
Estonia	3	4.745	6,3
Finlanda	43	2.974	145
Franţa	31	55.412	5,6
Ungaria	5	8.439	5,9
Irlanda	7	2.433	29
Italia	31	59.430	5,2
Letonia	1	10.052	0,99
Lituania	1	13.205	0,76
Malta	2	248	81
Moldova	27	10.250	26
Olanda	13	11.643	11
România	22	44.398	5,0
Rusia	827	998.627	8,3
Slovacia	0	7.727	0,0
Slovenia	47	683	688
Spania	12	42.898	2,8
Suedia	73	4.856	150
Macedonia	39	965	404
Turcia	63	64.198	9,8
Irlanda de Nord	2	1.595	13
Scoţia	1	6.027	1,7

*) Sursă: A. Bălan, E. Stănişor, R. Elaş, *Administraţiile penitenciare europene*, Editura Oscar Print, Bucureşti, pag. 173.

5. Terorismul în închisori

Desigur, trebuie făcută o distincţie între semnificaţia contemporană a terorismului şi fenomenul tipic de penitenciar care exprimă tendinţele de dominare

pentru obţinerea unor privilegii de către anumiţi deţinuţi şi care se traduc cel m frecvent în acte de hărţuire sistematizate.

În ce priveşte adevăratul terorism care a devenit o preocupare planeta după 11 septembrie 2001, găsim idei deosebit de fecunde într-un articol al lui Je Magham consacrat **mentalităţii teroriste**[12]. Autorul consideră că acţiunile teroris „reflectă solidarităţi difuze, dorinţe şi aspiraţii ale unor segmente mai vaste a societăţii"... „emerge dintr-o cultură politică a comunităţilor nedreptăţite". I aceea, persoanele nemulţumite şi alienate aderă uşor la grupări teroriste: prin fapt că se expun la noi mesaje şi credinţe aceştia trec printr-un proces de restructura cognitivă şi morală în finalul căruia vor putea executa acţiuni de mare violen Pentru a-i convinge pe simpatizanţi, este elaborat un discurs ideologic fundat proiecte istorice şi destinat binelui poporului. Organizaţiile teroriste atrag în rânc lor persoane cu o imagine de sine negativă, impotente sexual sau cu tendir autodistructive. „Teroristul dă un spectacol în lupta sa pentru 15 minute de fair iar mass-media încurajează în mod direct sau indirect această psihologie deviantă"

La toate acestea se mai adaugă un lucrU cu un rol important solidarizarea membrilor grupării teroriste: faptul că ei îşi petrec aproape tot timp împreună permite construirea unor valori şi norme specifice precum şi dezvoltar unui simţ al superiorităţii şi dorinţa de a se opune celor consideraţi sur frustrărilor lor.

Jess Magham îşi încheie analiza cu câteva consideraţii tulburătoa metoda şi nu motivul creează teroristul; publicul dă atenţie doar spectaculosului de aceea „viitorii terorişti vor considera că au nevoie de orori şi mai spectaculoa pentru a copleşi capacitatea oamenilor de a absorbi şi de a uita ceea ce înainte ar părut intolerabil.

Revenind la fenomenologia penitenciară, ne dăm seama cât de depa suntem totuşi de ceea ce se întâmplă în lumea liberă. Cu toate acestea, pentru vi cotidiană a închisorilor, diversele forme de terorism întreţinute de anumiţi deţin pot perturba semnificativ ordinea şi controlul inerente acestor unităţi.

Într-o abordare din 1977, Beck şi Ireland consideră că în penitencia actele teroriste conţin cinci elemente obligatorii: agresiunea fizică, verbală s psihologică; implicarea unui dezechilibru de forţe; repetarea; lipsa provocării şi, sfârşit, intenţia de a provoca teamă şi/sau de a răni victima[13]. În general, exi puţine informaţii despre amploarea acestui fenomen deoarece deţinuţii se tem ofere amănunte, iar personalul este rareori martor la asemenea conduite. În m obişnuit femeile deţinute recunosc mai uşor că sunt victime, în timp ce bărba ezită în a recunoaşte statutul lor de victimă.

Asemănător cu observaţiile noastre, şi în studiul britanic sunt identific aceleaşi categorii de deţinuţi terorizaţi: cei tineri şi fără forţă fizică, cei aflaţi pentr

[12] Jess Magham, *Terrorist Mentality*, în „Psychology and Criminal Justice: international review theory and practice" edited by Janos Boros..., Berlin, New York: de Gruyter, 1998, pag. 335-345

[13] Graham Beck, Jane Ireland, *Measuring bullying in prison*, în „The Journal of Prison Serv Psychology", vol. 3, nr. 1/1997.

prima dată în penitenciar, cei mai puţin inteligenţi, infractorii sexuali, *consumatorii* de droguri şi datornicii. Motivele invocate cel mai frecvent se referă la acapararea obiectelor personale ale victimei, obligarea acesteia să facă anumite servicii, pentru recuperarea unor datorii (ţigări, alimente, bani, haine, cafea, droguri etc.), din plăcerea de a umili pe celălalt.

Între formele pe care le pot lua actele de terorizare între deţinuţi amintesc: deposedarea, intimidarea, zvonurile, lovirea directă, înjurarea, interzicerea de a ieşi la plimbare sau de a privi la televizor, insultarea familiei, obligarea de a face ceva sau de a sta într-un loc anume, împiedicarea adormirii ş.a. Autorii britanici citaţi propun ca agresiunile directe să fie denumite **terorism masculin**, iar cele indirecte, **terorism feminin.**

Ca modalităţi de a face faţă acestei categorii de deţinuţi, atât personalul cât şi deţinuţii consideră că pot fi întreprinse câteva acţiuni eficace: înfruntarea persoanei care terorizează, sprijinirea victimei, aplanarea situaţiei, implicarea personalului, transferarea „teroristului" în alt penitenciar, pedepsirea acestuia şi consemnarea acestui lucru în dosarul personal. Moralul deţinuţilor este afectat dacă în faţa acestui flagel personalul nu ia nici o atitudine.

CAPITOLUL 6

FOLOSIREA FORŢEI ÎN INSTITUŢIA PENITENCIARĂ

4. Violenţa în penitenciare
5. Abordarea psihologică a violenţei deţinuţilor
6. Revoltele în închisorile româneşti
3.1. Revolta din 1989
6.2. Revolta din 1997
6.3. Privire retrospectivă asupra revoltelor din penitenciarele româneşt
6.4. Organizarea mediului penitenciar pentru a preveni conflictele
4. Folosirea forţei în instituţia penitenciară

„Sunt trei tipuri de adversitate: război – sport – dialo
În primul trebuie să învingă unu
La al doilea, idealul e să nu fie învingători şi învinş
La al treilea să fie învinşi amândoi.
Constantin Noic

3. Violenţa în penitenciare

Faptul că în unităţile de detenţie apar deseori acte de violenţă – mai al între deţinuţi – nu surprinde pe nimeni: tensiunile inerente vieţii carceral reglările de conturi, lupta pentru putere, neînţelegerile cu personalul, abandonar de către familie, neachitarea unor datorii etc., sunt printre cele mai frecven motive care incită anumiţi deţinuţi să-i agreseze pe alţii. La acestea mai trebuie adăugăm pe cele care derivă din suprapopularea spaţiilor, inactivitatea prelungit greutăţile de a contacta persoanele de decizie, teama sau dorinţa de a fi transfer în altă unitate, contestarea unor sancţiuni considerate arbitrare...

Toate acestea pot conduce la acte de violenţă îndreptate asupra un persoane anume (fie colegi de detenţie, fie membri ai personalului) sau asup bunurilor aflate la îndemână. Deseori, întâlnim forme deghizate de violenţă ameninţări, calomnii, interdicţii arbitrare, umilirea în faţa celorlalţi – care au

scop să mențină o stare de neliniște la cei vizați. Desigur, cea mai de temut este agresiunea nemotivată, absurdă, imprevizibilă care denotă „absența oricărei considerații pentru om și folosirea fără limite a forței. Actul de violență nonmotivată crește prestigiul social al individului în bandă"[1].

Fapt tipic pentru deținuți, asupra celui considerat dușman (de cele mai multe ori doar temporar!) sunt revărsate toate constrângerile și frustrările îndurate de-a lungul timpului. Majoritatea actelor violente pleacă de la certuri banale: alegerea canalelor de televiziune, nerespectarea regulilor unui joc, bănuiala unor trădări...

Lucrurile se complică atunci când deținuții consideră că personalul și procedurile existente de control al masei condamnaților nu sunt capabile să intervină rapid și eficace și să mențină relații corecte și pașnice între deținuți. „Cererea socială de drept ca mod de a reglementa conflictele"[2] este foarte mare și în penitenciare, dar atunci când personalul nu intervine în timp optim, tendința de a-și rezolva diferendele singuri, va crește. Ca urmare, specialiștii în probleme umane din penitenciare trebuie să fie permanent pregătiți pentru a identifica diversele forme ale violenței și să propună măsuri profilactice și curative.

Pentru personalul din închisori, și mai ales pentru psihologi, cea mai importantă problemă este aceea a anticipării (identificării) deținuților care pot deveni violenți în anumite circumstanțe. Studiile în domeniu au relevat că aceștia pot fi grupați în două categorii: primii sunt cei care nu se pot controla iar comportamentul lor este determinat în cea mai mare măsură de contextul situațional; al doilea grup este reprezentat de deținuți cu un nivel ridicat de autocontrol dar care, o dată deveniți violenți, comit acte agresive extreme.

Psihologul Edwin Megargee, profesor la Departamentul de psihologie al Universității de Stat din Florida, consideră că există șase tipuri de persoane violente: cei normali, care devin violenți doar în circumstanțe ieșite din comun; cei cu boli psihice grave sau intoxicați cu anumite substanțe, indivizi cu un stil agresiv de viață sau formați într-o subcultură care promova violența; persoane care consideră că violența este singurul mod de a-și atinge anumite scopuri (economice, financiare, sexuale); indivizi la care violența este cauzată de frustrări, abuzuri, agresiuni; indivizi hipercontrolați la care violența este un comportament paradoxal[3]. În continuare, autorul aprofundează factorii care pot determina sau nu un individ să răspundă prin violență într-o situație dată și care sunt în număr de cinci:

1. instigarea la agresiune – formată de suma forțelor care-l motivează pe individ să comită actul de violență; dacă forțele provin din interiorul individului – furie, ură – avem de-a face cu instigarea interioară; dacă violența este doar un mijloc de a atinge un scop, instigarea va fi denumită extrinsecă sau instrumentală;

---

[1] F. Hacker, *Agression violence dans le monde moderne*, Calmann-Lévy, Paris, 1972, pag. 252.

[2] G. Lipovetsky, «Amurgul datoriei», Editura Babel, București, 1996.

[3] Edwin Megargee, *An overview of research on violence and aggression*, în „Prison Service Psychology Conference", Scarborough, England, 1991, pag. 8-11.

2. puterea obișnuinței – instalată atunci când individul a avut frecvent succese în trecut, procedând agresiv, sau a fost recompensat pentru aceasta;

3. factorii inhibitori ai comportamentului violent – care pot varia î funcție de obiectivele urmărite sau circumstanțele concrete (interdicții morale teama de consecințe, probabilitatea eșecului etc.);

4. factori situaționali – care pot facilita sau împiedica manifestăril violente: astfel un cartier sărac, o zonă de război, gesturile provocatoare, a prezent când începe o încăierare vor facilita comportamentul agresiv, în timp c viața într-un loc retras (o mănăstire), ascultarea unei muzici liniștitoare, prezen poliției, gesturile care invocă mila vor inhiba violența;

5.potențialul de ripostă – care rezultă în urma evaluării pe care o fac individul și care va părea că îi satisface necesitățile la prețul cel mai mic.

Într-o lucrare devenită clasică, Jean Claude Chesnais[4] definește violen ca fiind utilizarea superiorității fizice asupra altuia. Cauzele sunt localizate eșecul dialogului, în sentimentul de insecuritate, în absența alternativei, anturajul care admite forța. În manifestările sale individuale ca poate fi fizi (afectând viața, sănătatea sau libertatea persoanei), economică (urmăriu distrugerea sau degradarea bunurilor celuilalt) și, în sfârșit, morală sau simbolic atunci când provoacă anxietate prin intermediul amenințărilor.

Același autor, vorbind despre violența privată, o clasifică în două: violen criminală, care poate fi mortală (omor, asasinat), corporală (loviri, răni voluntare) sau sexuală (violul) și violența non-criminalăm având ca varian violența suicidară și violența accidentală (exemplu, un accident de automobi Autorul concluzionează că utilizarea violenței îl stigmatizează pe făptuito generează ura și repulsia și îl aruncă pe acesta într-o zonă a absurdului dezumanizării.

Revenind la lumea închisorilor, întâlnim cel mai frecvent două feluri violență: violența brutală care poate fi un simptom al unor dezordini personale s violența - strategie, rece, metodică, mascată, de mare periculozitate pe termen lung

Iată acum, în sinteză, studiul realizat în 1996 de Institutul Australian Criminologie din Cambera referitor la „Indicatorii comportamentului agresi având ca autori pe David McDonald și Melanie Brown[5], studiu care conține ic fecunde pentru tema capitolului de față.

Autorii clasifică factorii de risc pentru comportamentul agresiv autodistructiv astfel:

---

[4] Jean-Claude Chesnais, *Histoire de la violence*, Editions R. Laffont, S.A., Collection Pluriel, Pa 1981.

[5] Acest studiu a fost difuzat la al 8-lea Congres al Națiunilor Unite privind prevenirea criminalit și tratamentul deținuților, Viena, 10-17 aprilie 2000.

A. factori individuali	B. factori sociali
• psihosociali:	• **macrosociali**
- factori de dezvoltare - afecţiuni mentale - istorie personală cu violenţă şi „întâlnirea cu sistemul penal“	- inegalitatea socio-economică - acces la arme de foc, alcool şi droguri - influenţa mass-media - alte aspecte culturale
• **biologici**	• **microsociali**
- genetici - neurologici şi traumatisme cerebrale - alcoolul şi drogurile	- violenţa familială - elemente situaţionale.

Prin factori de risc autorii înţeleg un aspect al comportamentului personal sau al stilului de viaţă, al unei poziţii ambientale sau al unei caracteristici înnăscute sau dobândite care, asociat cu starea de sănătate, trebuie să fie prevenit.

Între concluziile studiului australian, considerăm a fi mai importante următoarele:

- factorii de risc interacţionează iar impactul lor cel mai puternic se găseşte în perioada copilăriei; este crucială definirea naturii şi forţei asocierii factorilor de risc;
- investigaţiile făcute la persoane care nu păreau capabile de acte agresive, dar totuşi le-au comis au dezvăluit elemente de risc care nu au fost observate;
- grupurile sociale marginalizate pot crede că normele societăţii nu se pot aplica şi în cazul lor şi deci nu prezintă nici un fel de interes faţă de viitorul societăţii în care trăiesc;
- s-au dovedit eficiente programele de informare în probleme de sănătate desfăşurate la nivelul familiilor cu probleme (rolurile parentale, comportamentul copiilor, prevenirea abuzurilor şi neglijenţei etc.);
- aplicarea strictă a criteriilor pentru eliberarea sau reînnoirea autorizaţiei de a poseda arme de foc;
- reglarea preţului la băuturile alcoolice funcţie de concentraţia de alcool; educarea comunităţii privind legătura dintre consumul de alcool şi comportamentul agresiv;
- îmbunătăţirea standardelor comportamentale ale persoanelor publice (politicieni, sportivi);
- sprijinirea activităţilor comunitare orientate spre scăderea violenţei în societate;
- pregătirea copiilor pentru utilizarea sănătoasă a surselor de distracţie;

- realizarea de programe pentru controlul furiei în comunitate dar şi închisori;
- violenţa urmărită pe ecran poate spori comportamentul unor oame deja agresivi; părinţii trebuie să explice copiilor diferenţele din violenţa din film şi situaţiile reale şi să încurajeze aprecierile critice adresa imaginilor vizionate.

Studiul la care m-am referit este foarte amplu şi demonstrează iniţiativele strategice de prevenire a violenţei pot fi eficiente.

Într-un studiu realizat de noi în anul 2000 în colaborare cu doam psiholog Dumitru Carmen şi doamna psiholog Pripp Cristina au fost investig toţi cei 1.404 deţinuţi care în cursul anului au comis acte de violenţă penitenciarele româneşti. Iată principalele rezultate:

- majoritatea deţinuţilor sunt recidivişti (60 %), cu vârsta cuprinsă în 22 şi 30 de ani şi devin violenţi când sunt înjuraţi (21 %), amenin (19 %), când nu au ţigări (11 %);
- conduitele violente – lovituri, ameninţări; agresare sexuală, înjurăt etc. – au loc cel mai frecvent în camerele de deţinere mai ales în orele 10-16 (când numărul personalului aflat în serviciu este maxim!
- jumătate din actele violente au fost îndreptate contra altor deţin (51,5 %) urmând în ordine, propria persoană (21 %), personalul pază (20 %) şi bunurile aparţinând altor deţinuţi (3,5 %);
- motivele invocate au fost nedreptatea suportată (28 %), răzbuna (20 %), recunoaşterea autorităţii (17 %), procurarea unor obiect ţigări, săpun, alimente (14 %), pentru a apăra alt deţinut (3 ' îndeplinirea ordinului dat de altă persoană (2 %);
- între factorii personali de risc predomină impulsivitatea (65 ' tulburările mentale (17 %), sănătate fizică precară (9 %), depende de alcool (4 %) şi dependenţa de droguri (2 %);
- în ce priveşte efectele actelor violente asupra victimelor, în 62 % cazuri nu a fost nevoie de îngrijiri medicale, în 36 % din cazuri au f necesare îngrijiri medicale, în 1,5 % din cazuri victimele au rămas infirmităţi iar în 5 cazuri (0,5 %) victima a decedat.

Cu ocazia discuţiilor purtate cu deţinuţii au rezultat o serie de acte agresiune mascate destul de răspândite în masa condamnaţilor care au fost grup în trei categorii:

b) între deţinuţi:

- incitarea verbală – afirmaţii repetate faţă de un alt deţinut că acesta e incapabil să facă diverse lucruri tocmai pentru a-l determina să întrepri respectivele acţiuni în sensul dorit de incitator;
- glumele sau injuriile cu scopul de a-l răni pe celălalt şi a-l determina să violent;

- răspândirea de zvonuri despre un deținut cu scopul de a determina o reacție nefavorabilă, ostilă din partea comunității deținuților și a gardienilor;
- răspândirea de zvonuri despre familia unui deținut cu scopul de a-l transforma într-o unealtă (violentă, sexuală, domestică);
- speculareа slăbiciunilor (dependența de alcool, țigări etc.);
- cererea de transfer în numele altui deținut, pseudoautodenunțuri;
- crearea unui climat fizic nefavorabil: zgomote insuportabile, curent, blocarea accesului în diverse spații;
- blocarea accesului la raportul comandantului;

b) între deținuți și cadre:

- solicitarea repetată și separată a rezolvării unor probleme, care ar putea fi raportate împreună, pentru a-l șicana pe supraveghetor (cabinet, țigară, plângere etc);
- fabricarea de zvonuri despre supraveghetori;
- uzarea intenționată a cazarmamentului pentru a produce daune administrației;
- scurt-circuitarea instalației electrice;

c) între cadre și deținuți:

- blocarea accesului la raport;
- răspunsuri evazive și atitudini ostentative, provocatoare;
- amânarea rezolvării unor cereri urgente ale deținuților.

Banitt, Katznebon și Streit identifică cinci faze în care se derulează violența între două persoane: în prima fază se creează o comunicare deschisă sau discretă provocată sau percepută ca atare; în a doua fază, dacă nu există alternative non-violente se atinge repede un „vârf" unde soluția violentă devine foarte probabilă; în faza a treia, partea provocată se angajează deschis realizând actul său agresiv, fapt care accentuează tensiunea; în faza a patra, actul violent determină un fel de catharsis, iar în ultima fază, la învingător apare un sentiment de împlinire și satisfacție[6].

2. *Abordarea psihologică a violenței deținuților*

În lumea modernă s-a produs o schimbare deosebită în modul de a defini agresiunea și anume, este „orice comportament perceput de către victimă ca fiind

[6] R. Banitt, S. Katznebon, S. Streit, *The Situational Aspects, of Violence – A Research Model*, în „Revue de droit pénal et de criminologie", Paris, aprilie, 1974.

deliberat dăunător fizic sau psihic"[7]. Desigur, elementul fundamental rămâne intenția de a face rău și nu efectul în sine. În mediul penitenciar, din cauza frustrărilor masive, a umilințelor frecvente și a sentimentului copleșitor de neputință pe care le resimt majoritatea deținuților, situațiile în care ei se consideră victimele unor agresiuni venite din partea colegilor de detenție sau a personalului, sunt numeroase. Astfel, capătă semnificație negativă situații, vorbe sau gesturi care pentru omul liber sunt considerate firești: o masă mai puțin gustoasă, o scrisoare care se lasă așteptată, dispariția unui bun personal fără valoare deosebită, greutatea în a se adresa personalului, obligația de a aștepta programarea la medic, întreruperea apei calde în timp ce făcea baie, întârzierea clarificării situației juridice și altele. Este drept că nu poate fi ignorată existența unor deținuți care urmăresc în mod constant să-i intimideze pe ceilalți, care percep oamenii din jurul lor ca instrumente de manipulat și care trebuie să le aducă beneficii, al căror stil relațional a fost întotdeauna centrat pe impunerea voinței cu forța și tendința de a domina prin orice mijloace. Individul cu asemenea particularități va găsi în jurul său doar surse de ostilitate și, ca urmare, va dezvolta argumente care să-i justifice comportamentul („Un om care este supărat își aude doar propria-i voce" – Mahatma Ghandi).

În aceste condiții devine evident rolul major al personalului în controlul actelor de agresiune care apar mai ales între deținuți, deseori imprevizibile și de intensitate paroxistică. Câteva sfaturi pot fi folositoare personalului care lucrează în contact nemijlocit cu deținuții – supraveghetorii, șefii de secții, educatorii, personalul de sănătate:

- deplasați discuția într-un loc fără public (un birou, un cabinet, o sală de clasă, la bibliotecă) dacă acest lucru vi se pare util;
- dacă la discuție participă și alți deținuți, arătați-vă cât mai rațional și sugerați alternative constructive la problemele abordate;
- nu lăsați la vedere obiecte care pot fi utilizate împotriva voastră (scrumiere, cuțite pentru deschis corespondența, bastoane, scaune rabatabile etc);
- arătați-vă calm, stăpân pe situație, bun cunoscător în acea împrejurare;
- redefiniți problema care-l frământă pe deținut, arătându-i diversele fațete și modalități pașnice de rezolvare;
- arătați căldură deținutului iritat și încercați să-l liniștiți pentru a putea discuta rațional cu el;
- nu faceți promisiuni pe care știți că nu le puteți respecta;
- anunțați colegii de serviciu unde vă aflați și cu ce deținut veți sta de vorbă;
- stabiliți împreună cu colegii de tură un plan de intervenție pentru diferite situații de urgență sau tipuri de deținuți.

Din tot ce s-a arătat până aici rezultă rolul major al personalului în prevenirea și controlul violenței în unitățile de detenție. Conștienți de faptul că

[7] K. Howells, Clive R. Hollin, *Abordări clinice ale violenței*, Editura Wiley, Londra, 1989.

întotdeauna personalul este insuficient pentru toate problemele care apar într-un penitenciar, deținuții învață destul de repede anumite modalități de a evita să devină victime: prima este cea de izolare și distanțare de locurile și situațiile care-i expun contactelor cu cei agresivi; a doua constă în pregătirea de luptă prin menținerea forței fizice sau confecționarea unor arme artizanale; în sfârșit, a treia posibilitate se referă la crearea de alianțe cu alți deținuți care să sară în ajutor la nevoie. Desigur, vârsta, vigoarea fizică și experiența detențională vor influența alternativa aleasă. O concluzie se impune: cu cât un deținut se simte mai singur, cu atât va adopta un comportament mai defensiv.

Vom fi de acord cu opinia lui Knud Larsen atunci când afirmă că „violența este funcție de nivelul de frustrare, de riscul de represalii și de sprijinul colectiv. Ea nu se produce când nivelul frustrării este redus, când riscul represaliilor este ridicat și când sprijinul grupului este slab"[8].

Astfel, înțelegem că problema infractorilor periculoși trebuie să facă obiectul unor preocupări serioase încă înainte de venirea lor în penitenciar și desigur, după liberarea lor. În acest sens, informații adecvate pot oferi agenții de poliție care lucrează în comunitățile unde aceștia „locuiesc", putând identifica pe cei cu potențial ridicat de violență. „Evaluarea riscului reprezintă un proces formal prin care se face identificarea unei persoane care ar putea să provoace vătămări, în ce condiții și cui. Riscul este dinamic și trebuie reconsiderat continuu...evaluarea riscului va fi inevitabil un proces imprecis"[9].

În realitate se constată că există o slabă comunicare între poliție, penitenciare și serviciile de probațiune deși toate au ca scop fundamental protecția populației și siguranța comunităților pe care le deservesc.

Un interesant program pentru deținuții violenți se desfășoară în penitenciarele britanice denumit programul de autoschimbare cognitivă[10]. Ideea de bază de la care pleacă acest program este aceea că majoritatea delincvenților comit infracțiuni cu violență pentru că vor. Ca urmare, comportamentul lor se poate schimba doar dacă se modifică sentimentele, gândurile, atitudinile și convingerile care fundează acest comportament. În general, persoanele violente consideră că acțiunile agresive conduc întotdeauna la atingerea scopurilor, fapt care le întărește sentimentul de forță și eficacitate.

Autoarea studiului pe care îl prezentăm, trecând în revistă cercetările în domeniu, aduce argumente solide că infractorii utilizează o „logică antisocială" în baza căreia violența lor „pare normală, justificată și necesară". În plan mintal lucrurile decurg astfel: infractorul se consideră victimă într-un anumit context și

---

[8] Knud Larsen, citat de Ioan Mihăilescu în *Sociologie generală*, Editura Universității București, 2000, pag. 167.

[9] Jan Davis, *Risk assenssment and management of potentially dangerous offenders*, în „Bulletin of the Conférence Permanente Européenne de la Probation", iunie, 2000.

[10] Gill Attrill, *În What do forensic psychologists do ? Current and future directions in the prison and probation services*, Published by The British Psychological Society for Division of Forensic Psychology, Leicester, 1999, pag. 58.

crede că are dreptul să acţioneze cum vrea. Dacă va fi pedepsit, i se va întări convingerea că este victimizat şi astfel, în ochii lui, încălcarea normelor acceptate în comunitate este justificată. „Infractorul consideră că are dreptul moral de a face ceea ce îi place, iar ceilalţi nu au dreptul să-i spună ce să facă. Încălcarea legii şi evitarea sancţiunii îl satisfac şi îi întăresc sistemul de convingeri şi comportamentul. Dacă va fi prins, infractorul va lua atitudinea de victimă pentru a înlocui durerea eşecului".[11]

Programul sus-amintit îl ajută pe infractor, de obicei în postura de deţinut să conştientizeze propriul model de gândire care-l conduce spre infracţiune şi să-i ofere motivaţia şi deprinderile de a-şi corecta schemele de gândire – adevărate tehnici de autolegitimare – astfel încât să renunţe la activitatea infracţională şi implicit, la comportamentele violente. Cu ajutorul specialiştilor în probleme umane, deţinutul poate face achiziţiile cognitive necesare unor schimbări de profunzime.

1. Revoltele în închisorile româneşti

Faptul că momentele tensionate sunt relativ rare în penitenciarele din toată lumea denotă faptul că peste tot se fac eforturi pentru a asigura un nivel satisfăcător de condiţii materiale şi spirituale care să menţină o pace penitenciară solidă. Cu toate acestea, în masa deţinuţilor se menţine o stare cronică de nemulţumire care poate exploda oricând: atunci ies la suprafaţă ostilităţi de mare intensitate, acţiunile sunt greu de anticipat, victimele sunt multiple iar beneficiile lipsesc. În aceste condiţii, personalul intervine indiferent de numărul deţinuţilor implicaţi pentru a restabili ordinea instituţională.

Presa relatează pe larg evenimentele, deţinuţii dau declaraţii şi prezintă liste cu revendicări, interpretările eronate şi sumbre abundă, se anunţă ultimatumuri şi de o parte şi de alta, se ajunge la un final în care – cel mai frecvent – deţinuţii cedează. Uneori, dacă presa nu ar fi relatat incidentele produse la un penitenciar, totul ar fi rămas la nivel local: conştiinţa destinului comun îi face pe mulţi deţinuţi să se solidarizeze cu cei care au declanşat ostilităţile.

După ce atmosfera se linişteşte se analizează întreaga situaţie, se stabilesc vinovaţii, se evalucază modalităţile de intervenţie, se refac planurile de prevenire a unor asemenea împrejurări. Un lucru rămâne întotdeauna discutabil, şi anume, dacă riposta personalului a fost proporţională cu amploarea dezordinilor...

În perioada 1989-2002 au avut loc în penitenciarele româneşti două revolte de amploare, în 1989 şi 1997. Ele au fost posibile doar în condiţiile sociale determinate de Revoluţia din 1989 care au generat schimbări masive în viaţa

[11] *Ibidem*, pag. 60.

instituțională, în compoziția populației încarcerate, în transparența pentru publicul larg a evenimentelor altădată ascunse, în numărul actorilor implicați în astfel de situații.

3.1. Revolta din 1989[12]

O societate în schimbare implică într-o oarecare măsură dezorganizarea și criza de sens la nivelul unora din subsistemele sale, confuzia și incertitudinea pot tulbura viața de fiecare zi a oamenilor și instituțiilor: instabilitatea politică și economică produce o criză în relația individului cu sistemul de valori care până atunci îi reglementa conduita. Lucrurile se pot complica mult când apare sentimentul că factorii de decizie sunt indiferenți la necesitățile îndelung nesatisfăcute ale oamenilor, că scopurile și valorile, odată venerate, acum nu mai au nici o semnificație. În acest cadru confuz și frustrant apar deseori conflicte interumane, iar lipsa perspectivei îi determină pe cei mai mulți să se concentreze pe nevoile de moment, care în cazul că nu pot fi satisfăcute, capătă valențe catastrofice. Importanța prea mare acordată scopurilor imediate paralizează de cele mai multe ori posibilitățile de negociere cu conducătorii de drept.

Actele de nesupunere ale deținuților, care au avut loc într-o serie de penitenciare, trebuie înțelese în acel context general, dar și ca efect al acumulării în timp a unor probleme care au afectat atât condițiile de viață ale deținuților cât și ale cadrelor. De aceea, explozia de ostilitate a deținuților a fost îndreptată mai mult împotriva instituției penitenciare în ansamblu, și mai puțin contra administrației unei unități sau alteia.

Evaluarea de către deținuți a noii situații sociale a reflectat mentalitatea și nivelul lor de pregătire generală: toți s-au considerat brusc victime ale fostei dictaturi și ca urmare au cerut să fie puși în libertate. La aceasta s-a adăugat grija pentru soarta propriei familii în contextul știrilor alarmante despre luptele din capitală; mai târziu s-a adăugat sentimentul frustrării comparativ cu cei care beneficiaseră de articolul 10 din decretul din 4 ianuarie 1990.

Revoluția a adus câteva schimbări majore în ce-i privește pe deținuți: de la o masă de indivizi înfricoșați în timpul dictaturii, au ajuns – trecând printr-o fază de entuziasm sub impactul accesului la presa, radioul și televiziunea libere – să ceară a fi liberați și a contribui la acțiunile contra teroriștilor. Refuzul autorităților de a-i libera precum și lipsa reacției sociale față de actele lor de nesupunere au adus în prim-planul revendicărilor o serie de cereri pentru îmbunătățirea regimului de viață: în general, în condițiile restrângerii libertății unui grup, drepturile acestora devin valori centrale pentru obținerea cărora merg până la violență.

În contextul general de atunci trebuie reținut și faptul, cu totul anormal, că în penitenciare, din cauza numărului foarte redus de cadre față de necesități, se ajunsese la situația că activități vitale pentru buna funcționare a unităților – paza

[12] Gheorghe Florian, *Psihologie penitenciară*, Editura Oscar Print, București, 1995, pag. 87-90

unor categorii de condamnaţi, pregătirea hranei pentru personal şi deţinuţ contabilitate, centrale termice, hidrofor, gospodăria agrozootehnică ş.a. – s realizau folosind un mare număr de deţinuţi, lucru ce constituia un permanei factor de risc în interiorul unităţii.

La declanşarea ostilităţilor un rol a jucat şi lipsa explicaţiilor credibile p care deţinuţii le aşteptau de la personal privind evenimentele din ţară dar mai al cele privind cererile ultimative formulate de ei. Acest lucru a fost interpretat c condamnaţi ca încă o dovadă a desconsiderării lor ca oameni. Şi cum destul c mulţi deţinuţi făceau parte din categoria celor care nu aveau ce pierde iar poziţia lor socială se puteau purta oricum, trecerea la actele de nesupunere nu întârziat. Acest lucru a fost uşurat şi de perceperea la unele cadre a unei oareca simpatii şi înţelegeri faţă de revendicările lor.

„Pentru ca în cadrul unei colectivităţi să fie indus un comportament c grup este necesar să existe o situaţie reală, un climat social propice, permisivitate socială care să faciliteze apariţia acestei forme de acţiune comună"

Elementul care a creat tensiune în rândul deţinuţilor în primele zile a revoluţiei a fost ordinul privind sistarea emisiunilor de radio şi televiziur precum şi nedistribuirea presei. Acest lucru a făcut să prolifereze zvonurile, m puternic fiind în unele unităţi cel despre invazia armată a ungurilor, fapt soldat incidente între deţinuţii români şi maghiari, iar în altele despre existenţa ur decret prin care sunt puşi în libertate toţi deţinuţii din ţară, dar neaplicat Ministerul de Interne. Neliniştea deţinuţilor a sporit şi ca urmare a observării ur mişcări suspecte în curtea penitenciarelor: dube, tehnică de luptă, persoa necunoscute, focuri de armă etc.

La toate acestea s-au adăugat ordinele deseori contradictorii ale factori de decizie care au dezorientat atât personalul cât şi deţinuţii, nemulţumi cadrelor de execuţie că nu se iau măsuri ferme precum şi teama unora în f ameninţărilor formulate de deţinuţi.

În ce priveşte moralul cadrelor din unităţi, trebuie spus că acesta puternic afectat întrucât ştiau că nu se luase niciodată în considerare eventualita unor acţiuni de masă ale deţinuţilor şi nu exista înzestrarea necesară pentru a face faţă. Astfel, comenzile de unităţi au improvizat măsuri de intervenţie atât au permis ordinele în vigoare iar, de la caz la caz, ieşind în relief slăbiciur sufleteşti ale unor comandanţi, lucru ce a influenţat negativ dinamica faptelor.

Acţiunile propriu-zise s-au desfăşurat aproximativ la fel în to penitenciarele implicate:

- faza I cu evoluţie rapidă, în care toţi deţinuţii vociferează, cer să puşi în libertate, nu mai recunosc autoritatea oficială; se detaşează p curaj şi agresivitate deţinuţii cei mai răi din unitate;

[13] Dorel Abraham, *Comportamentul colectiv violent din 13-15 iunie 1990*, în „Revista psihologie", tomul 38, ianuarie - martie 1992, pag. 68.

- faza a II-a, violentă, haotică, în care deținuții ies în forță din camere, se dedau la distrugeri, amenință personalul, forțează porțile locului de deținere, au loc acte de răzbunare între deținuți iar majoritatea trăiesc bucuria reușitei;
- faza a III-a, de informare, de oarecare liniște, când deținuții iau la cunoștință pe larg prin radio și televiziune despre evenimentele din țară; unii deținuți trec de partea administrației; au loc primele căderi nervoase din partea personalului;
- faza a IV-a, de organizare a masei de deținuți: se detașează liderii care terorizează pe cei care vor să se desolidarizeze, sunt formulate coerent revendicările, se solicită reprezentanți ai noilor autorități și ai armatei, sunt organizate pichete de veghe ale deținuților, ușile de la camere rămân deschise, dialogul cu personalul unității se reduce la maxim, au loc mai multe agresiuni și violuri homosexuale;
- faza a V-a, de reorientare spre personalul unității, fază dominată de două elemente: primul, dezamăgirea produsă deținuților în urma discuțiilor cu diverși reprezentanți locali ai noilor autorități, care nici nu înțelegeau și nici nu le puteau rezolva doleanțele, iar al doilea, apariția decretului de grațiere, care prin articolul 10 deschidea practic multor deținuți posibilitatea de a fi liberați;
- faza a VI-a, de epuizare psihologică a deținuților și a cadrelor: pentru deținuți devine clar că nu mai pot forța mâna factorilor de decizie iar pentru cadre, că negocierile au durat prea mult și s-a abuzat nejustificat de răbdarea lor;
- faza a VII-a, în care se desfășoară forțele de intervenție, se dă un ultimatum deținuților, care cel mai frecvent, a fost urmat de intrarea lor în camere și deci punerea sub control a unității.

Prezint în continuare o serie de aspecte care au apărut în cursul revoltelor din 1989 și de care trebuie ținut cont în viitor. După fiecare acțiune de amploare a deținuților – vociferări, regrupări de forțe, ocuparea unor noi spații, luarea de ostatici din rândul cadrelor, începerea acțiunilor preliminare în vederea evadării, altercații cu deținuții care nu participau la acțiunile lor etc., urmează de obicei o perioadă de liniște în care deținuții așteaptă să vadă reacția administrației și își refac forțele: discuțiile se poartă cu voce reținută, activitatea de supraveghere a cadrelor se intensifică, liderii se retrag undeva pentru a analiza împreună situația.

Persoanele străine din afara unității, cu care deținuții au stat o dată de vorbă, nu mai sunt acceptate la un al doilea dialog deoarece așteptările lor nu s-au îndeplinit; deținuții s-au convins că soluțiile nu pot veni decât din partea personalului unității.

La toate penitenciarele unde au avut loc acte de nesupunere din partea deținuților, s-a constatat că atunci când au fost aduse forțe militare străine și acestea au început în mod vizibil pregătirile de luptă, deținuții s-au reorientat rapid spre personalul locului de deținere investit cu capacități de protecție: acest lucru se

explică prin teama impusă de forţele necunoscute, comparativ cu cele din unitate formate din oameni îndelung studiaţi de masa deţinuţilor.

După ce la unele penitenciare, prima revoltă de amploare a luat sfârşit, s-au mai înregistrat răbufniri la diverse intervale de timp. Acest lucru se explică prin faptul că administraţia nu s-a preocupat de consolidarea „victoriei" obţinute: dialogul cu deţinuţii s-a redus substanţial, cadrele care în mod obişnuit îi provocau pe deţinuţi au revenit la vechile practici, calitatea hranei a scăzut iar accesul la cabinetul medical a devenit din nou dificil etc. Uneori, noile acte de nesupunere au fost manifestări ale solidarităţii cu un grup de deţinuţi pedepsiţi recent în mod arbitrar, după părerea lor.

3.2. Revolta din 1997

Asupra revoltei de la începutul anului 1997 există mai multe perspective destul de diferite pe care le vom prezenta pentru a putea înţelege cauzele şi condiţiile care le-au generat.

Prima sinteză pe care o prezint este informarea Direcţiei Generale a Penitenciarelor cu privire la desfăşurarea evenimentelor din 17-23 februarie 1997:

- **17 februarie**

- în jurul orei 11,30, circa 90 % dintre deţinuţii aflaţi în Penitenciarul Bucureşti-Jilava au refuzat să primească masa de prânz şi şi-au exprimat zgomotos nemulţumirile;
- comanda unităţii a stat de vorbă cu deţinuţii;
- seara a venit în penitenciar un secretar de stat şi şeful Direcţiei Generale care au luat la cunoştinţă revendicările deţinuţilor.

- **18 februarie**

- televiziunea şi presa au avut acces în penitenciar de unde au transmis ample reportaje;
- deţinuţii din alte 18 penitenciare se solidarizează cu deţinuţii din Jilava;
- la Penitenciarul Timişoara deţinuţii au forţat dispozitivele de siguranţă ale camerelor şi secţiilor de deţinere şi au incendiat o parte din unitate.

- **19 februarie**

- deţinuţii prezintă la postul de televiziune ANTENA 1 lista lor de revendicări:
  2. arestul preventiv să nu dureze mai mult de 30 de zile;
  3. comisia de propuneri pentru liberare condiţionată din penitenciar să decidă fără consimţământul instanţei de judecată;
  4. decret de graţiere şi amnistie;

4. respectarea demnității umane prin stabilirea unor relații de prietenie între cadre și deținuți;
5. acordarea de învoiri sâmbăta și duminica tuturor deținuților;
6. revizuirea Codului Penal;

- pentru aplanarea stării conflictuale au mai purtat discuții cu deținuții doi deputați, doi consilieri prezidențiali, doamna senator Rodica Mihaela Stănoiu - președinta Comisiei pentru drepturile omului și doamna Ortansa Brezeanu, cercetător la Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române.

- **23 februarie**

- pentru restabilirea ordinii a fost necesară folosirea mijloacelor de imobilizare, grenade lacrimogene, bastoane de cauciuc și cătușe;
- în urma intervenției pentru restabilirea ordinii, nu s-au înregistrat victime în rândul personalului sau al deținuților; cadrele medicale au acordat îngrijirile ce se impuneau, nefiind necesară internarea deținuților în unități spitalicești;
- datorită acțiunilor protestatare și violente ale deținuților s-au produs pagube materiale.

Cauzele care au fost considerate de Direcția Generală a Penitenciarelor la originea acestor revolte s-au referit la noile prevederi ale Codului Penal care i-au nemulțumit pe deținuți, condițiile precare de detenție determinate de supraaglomerare, mediatizarea excesivă a evenimentelor produse la Penitenciarul București-Jilava.

Iată acum, în rezumat, raportul prezentat de comanda Penitenciarului București-Jilava privind cauzele, împrejurările și evoluția evenimentelor din perioada 17-24 februarie 1997:

- **17 februarie, ora 11,30**

- 3.200 de deținuți – dintr-un total de 3.589 – au refuzat masa de prânz;
- s-a constituit un grup de ofițeri care au purtat discuții cu toți deținuții șefi de cameră, desprinzându-se următoarele revendicări ale acestora:

2. anularea noilor prevederi ale Legii nr. 140/1996;
3. urgentarea cauzelor aflate pe rol la instanțe;
4. reducerea aglomerării penitenciarelor;
5. comisia de propuneri pentru liberare condiționată să decidă liberarea deținuților fără consimțământul instanței;
6. decret de grațiere și amnistie;
7. revizuirea Codului Penal;
8. mediatizarea conflictului prin toate mijloacele mass-media;

- în cursul serii au purtat discuții cu deținuții un secretar de stat din Ministerul Justiției și șeful Direcției Generale a Penitenciarelor.

- **18 februarie**

- presa şi televiziunea au avut acces în penitenciar, filmând manifestă deţinuţilor;
- deşi au stat de vorbă cu liderii deţinuţilor, reprezentanţii Ministeru Justiţiei şi ai Direcţiei Generale a Penitenciarelor nu au ajuns la nic înţelegere.

- **19 februarie**

- convorbiri ale deţinuţilor cu reporterii canalului de televizi ANTENA 1 şi avocatul Ion Mustaţă: acesta le spune că unele solicitările lor sunt îndreptăţite şi că ar putea fi soluţionate repede, altele au nevoie de mai mult timp pentru că necesită o procedură rezolvare mai complexă;
- au sosit doi deputaţi care au încercat aplanarea conflictului;
- deţinuţii au continuat formele de protest baricadând căile de acces s camerele de deţinere, refuzând să execute apelul, distrugând uşile d celule.

- **20 februarie**

- deţinuţii prezintă doamnei senator Rodica Mihaela Stăr revendicările lor;
- postul naţional de televiziune transmite la o oră de maximă audi convorbirile dintre şase reprezentanţi ai deţinuţilor şi un secretar stat de la Ministerul Justiţiei şi şeful Direcţiei Generale Penitenciarelor: li se aduce la cunoştinţă că revendicarea lor priv aplicarea legii celei mai favorabile nu va opera şi în cazul libe condiţionate;
- auzind acestea, deţinuţii au început să profereze injurii la ad oficialităţilor prezente, afirmând că au fost minţiţi prin comuni contradictorii.

- **22 februarie**

- Ministerul Justiţiei emite ordinul nr. 158/21.02.1997 prin care revine la aplicarea legii celei mai favorabile şi în ce priveşte liber condiţionată, ordin care este explicat deţinuţilor prin interme televiziunii cu circuit închis al penitenciarului;
- deţinuţii continuă să refuze hrana, să se prezinte la instanţe, parch Institutul Medico-Legal, inclusiv să fie transferaţi în alte unităţi.

- **23 februarie**

- s-a alarmat întreg efectivul de personal al unităţii;
- prin televiziunea cu circuit închis s-a făcut apel în repetate rându deţinuţi să înceteze manifestările de protest;

- după vizionarea acestui mesaj video, manifestările zgomotoase au luat o şi mai mare amploare (spargerea geamurilor, incendierea cazarmamentului, ameninţări la adresa personalului);
- s-a intervenit în forţă împotriva deţinuţilor violenţi folosind gaze lacrimogene şi bastoane de cauciuc.

În continuare voi relata în sinteză prezentarea evenimentelor de către organizaţia nonguvernamentală APADOR-CH:

- **17 februarie**
- Penitenciarul Jilava este un penitenciar de tranzit în care deţinuţii stau perioade scurte: după audierea lor la instanţele din Bucureşti ei se reîntorc la penitenciarele judeţene;
- prin staţia de radio a Penitenciarului Jilava au fost aduse la cunoştinţa deţinuţilor articole din Legea nr. 140/1996;
- deţinuţii au declarat greva foamei, au strigat lozinci, s-au baricadat în camere;
- personalul a încurajat deţinuţii.

- **23 februarie**
- personalul unităţii, purtând măşti pe figură, au intervenit, izolând liderii şi maltratându-i;
- medicul penitenciarului a „supervizat" acţiunile personalului;
- s-au făcut ample percheziţii în toate celulele;
- nici un reprezentant al presei nu a avut acces în penitenciar.

- **27 februarie**
- APADOR-CH a primit aprobare de a intra în penitenciar;
- comandantul unităţii insistă să nu discute cu deţinuţii care „abia s-au potolit";
- au fost verificate registrele medicale;
- organizaţia APADOR-CH consideră că „partea a doua a reprimării a fost un tratament inuman şi chiar tortură", şi remarcă faptul că intervenţia personalului nu a fost filmată.

- **septembrie 1997**
- organizaţia obţine primele informaţii concrete de la deţinuţii participanţi la revoltă şi care s-au liberat din penitenciar;
- se acuză atitudinea faţă de deţinuţii răniţi în timpul confruntărilor din februarie;
- organizaţia solicită date de la Parchetul Militar şi reproşează procurorilor că au discutat cu deţinuţii în prezenţa cadrelor şi, de

asemenea, că nu l-au audiat pe doctorul Emil Ciobanu, şeful Serviciului Medical din Direcţia Generală a Penitenciarelor.

Concluziile APADOR-CH privind revolta deţinuţilor din Penitenciarul Bucureşti-Jilava pot fi rezumate astfel:

1. puţini deţinuţi au fost chemaţi să dea declaraţii; cei audiaţi au fost intimidaţi; deţinuţii au fost încurajaţi în manifestările lor de cadrele penitenciarului;
2. deţinuţii pedepsiţi excesiv se tem să vorbească;
3. intervenţia personalului a fost disproporţionat de mare în prima fază, când protestul nu avea aspecte violente;
4. intervenţia personalului a fost complet nejustificată în a doua fază, în care a avut un aspect clar punitiv;
5. selectarea deţinuţilor care au fost bătuţi cu sălbăticie s-a făcut în funcţie de personalitatea acestora şi animozităţile cu cadrele;
6. unor deţinuţi li s-a aplicat un tratament inuman;
7. lipsa asistenţei medicale sau întârzierea în acordarea acesteia este un fapt nepermis şi imposibil de justificat din partea unor medici, echivalând cu un tratament inuman;
8. „este imposibil de crezut că Planul-cadru avizat de secretarul de stat D. Clocotici la 21 februarie 1996 putea să includă sălbatica reprimare ce a urmat primei intervenţii în forţă";
9. procurorul militar anchetator nu a dorit să afle adevărul, afirmaţie susţinută şi de neaudierea doctorului Ciobanu.

Iată acum modul cum s-au reflectat **în presa scrisă** revoltele deţinuţilor din februarie 1997, majoritatea ziarelor centrale şi locale relatând pe larg mersul evenimentelor.

Ziarele din ziua de **19 februarie** se referă la mişcarea revendicativă a celor 3.500 de deţinuţi aflaţi în greva foamei la Jilava. Motivele acestei revolte sunt: nerespectarea drepturilor omului, condiţiile de viaţă şi igienă precare, nefiltrarea apei, cenzurarea corespondenţei, pedepse exagerate, nerespectarea condiţiilor privind liberarea condiţionată, nevoia unui decret de graţiere şi amnistie.

În presa din **20 februarie** se afirmă că acţiunile deţinuţilor continuă, că doleanţele au fost prezentate lui Petre Roman, că deţinuţii de la alte penitenciare s-au alăturat celor de la Jilava, iar lista revendicărilor a crescut la 20. Apar primele comentarii în presa străină: Euronews („România e pe primul loc în Europa privind supraaglomerarea spaţiilor de deţinere") şi RTL („Dacă problemele penitenciarelor nu se vor rezolva curând, există posibilitatea intrării în greva foamei şi a deţinuţilor altor închisori"). Deţinuţii cer prezenţa preşedintelui Emil Constantinescu.

Ziarele din ziua de **21 februarie** aduc o mare varietate de informaţii:

- deţinuţii arabi din Jilava au declanşat evenimentele deoarece liberarea lor a fost întârziată de noile prevederi legale;

- au început acțiuni violente la Penitenciarul Timișoara, deținuții revendicând îndepărtarea sitelor de la geamuri, hrană și cazare mai bune, separarea homosexualilor, baie de două ori pe săptămână, dezinsecția celulelor, gardienii să se poarte omenește, televizoare și casetofoane pentru deținuții preventivi;
- la Penitenciarul Craiova deținuții cu pedepse pe viață cer să fie executați;
- la Penitenciarul Arad un comitet de inițiativă al deținuților redactează un memoriu către Ministerul Justiției;
- ziarul „România Liberă" redă cuvintele secretarului de stat Dorin Clocotici: „Acțiunea e pusă la cale de grupări ostile actualei puteri pentru a acredita ideea că puterea nu e în stare să gestioneze țara";
- același secretar de stat afirmă în ziarul „Ziua": „Faptul că revendicările deținuților de la diferite penitenciare sunt identice ne duce la concluzia că există o acțiune concertată și că deținuții sunt manipulați"; același ziar conchide: suspiciunile se îndreaptă în două direcții: gardienii, pentru a preveni iminenta demilitarizare, și Ministerul de Interne, care ar dori să aibă din nou în subordine Direcția Generală a Penitenciarelor.

Ziarele din **22 februarie** consemnează că acțiunile de protest continuă în 17 penitenciare iar doi consilieri prezidențiali s-au informat despre situația de la Jilava. „Evenimentul zilei" relatează:

- „adjunctul șefului Direcției Generale a Penitenciarelor consideră că extinderea grevei a fost posibilă datorită presei care a adus deservicii Direcției Generale a Penitenciarelor";
- preotul penitenciarului Craiova crede că deținuții au fost influențați de adventiști și penticostali care au încercat de mai multe ori să-i convingă pe deținuți să se revolte împotriva celor care nu le asigură un trai mai bun".

În ziua de **23 februarie** ziarele anunță „încet, încet se stinge greva din penitenciare", „la Aiud, liniștirea deținuților a fost făcută fără probleme, în mod profesional și ca urmare nu a fost nici un incident" (ziarul „Ziua").

Iată câteva comentarii ale ziarelor din **ziua de 24 februarie**: „Adevărul": „șeful Direcției Generale a Penitenciarelor consideră că aducerea la cunoștința opinici publice a doleanțelor și propunerilor deținuților a fost de natură să dezamorseze acțiunile de protest"; „Evenimentul zilei": „Greva pușcăriașilor trebuie privită în contextul justiției românești din ultimul timp. Această grevă a fost precedată de greva judecătorilor bucureșteni la care s-au aliniat procurorii și judecătorii din țară (17 mai 1996)".

La o privire de ansamblu asupra tuturor evenimentelor analizate se desprind următoarele concluzii[14]:

[14] F. Gheorghe, *Psihologie penitenciară,* Editura Oscar Print, București, Ediția a III-a, pag. 155-157.

1. Revoltele deținuților au făcut parte din categoria celor de protest având ca obiective dramatizarea plângerilor și smulgerea de concesii de la factorii de decizie. În noile condiții sociale, vor exista mereu premise pentru astfel de evenimente, putându-se adăuga chiar cele etnice sau confesionale. Deși actele de nesupunere vor fi de fiecare dată strict localizate, se poate concepe o strategie generală de intervenție, dar eficiența acesteia în timp va fi condiționată de schimbări majore ale structurilor organizaționale. Între acestea consider primordială punerea de acord a măsurii izolării de societate a celor care comit infracțiuni cu conținutul concret al executării pedepsei privative de libertate.
2. Sistemul penitenciar a dovedit că are un echilibru fragil, că este înalt vulnerabil în raport cu influențele externe. Nu trebuie uitat că au început să vină în unități deținuți care au luat parte la diverse manifestări chiar de natură extremistă și care vor reacționa mult mai amplu la frustrările inerente vieții de penitenciar.
3. Evenimentele petrecute în penitenciare au relevat rolul central jucat de comandantul unității, al cărui echilibru psihologic și inteligență socială au jucat un rol hotărâtor în timpul ostilităților. Faptul că deținuții l-au perceput ca fiind obiectiv în toate acțiunile ce-i privesc, că nu a comis abuzuri iar în cadrul discuțiilor dovedește o cultură largă, este de natură a crește încrederea deținuților în el și consecutiv, conformarea la ordinele sale. Prin acțiunile sale el trebuie să creeze atât la deținuți cât și la personal sentimentul că se progresează rapid spre liniște și stabilitate.
4. Dincolo de distrugerile de bunuri, revoltele deținuților au avut consecințe deosebite asupra relațiilor umane din penitenciare și mai ales au reorganizat atitudinile și rolurile sociale atât la deținuți cât și la personal. S-au detașat clar grupuri de deținuți capabili de conduite extreme, s-a văzut că apelurile raționale la încetarea actelor de nesupunere au limite funcție de faza de desfășurare a revoltei, cadrele au remarcat că le sunt cunoscute toate slăbiciunile iar concesiile făcute în timp deținuților nu se uită și se plătesc scump.

Conform teoriei catastrofelor[15], apariția dezordinelor într-un penitenciar este determinată de două elemente: tensiunea produsă de frustrare și dezolare precum și de alienare care, la rândul ei, este determinată de intensitatea sentimentului de înstrăinare al colectivității, de lipsa de comunicare și de polarizarea masei de deținuți (pro și contra unor acțiuni semnificative). În concepția autorilor citați creșterea tensiunii este urmată de obicei doar de dezordini suportabile pentru unitate, în schimb un nivel superior de alienare duce la nerespectarea bruscă și violentă a ordinii oficiale. Totul se întâmplă conform principiului întârzierii maxime: sistemul face un salt (în cazul nostru spre conduite

[15] Poston, T., Stewart, S., *Teoria catastrofelor și aplicațiile ei*, Editura Tehnică, București, 1985.

de nesupunere) atunci când nu mai există altă posibilitate de echilibrare, dezbinarea deţinuţilor este maxima iar comunicarea cu personalul pare dificilă.

Revoltele deţinuţilor au avut un efect dramatic asupra personalului şi în ţara noastră: rata îmbolnăvirilor a avut o creştere semnificativă după perioada ianuarie – martie 1990, diminuând apoi, pentru a avea un nou vârf în 1991. Dacă imediat după revolte, gardienii s-au îmbolnăvit din cauza atacurilor, problemele lor psihologice au atins un apogeu la aproape un an după revolte[16]. Majoritatea cadrelor care fuseseră direct implicate în evenimente prezentau simptome ale stresului posttraumatic: insomnii, coşmaruri, retrăirea traumei, alertă fizică, evitarea activităţilor care pot readuce amintirea traumei, pierderea marcată a interesului pentru activităţi importante, sentimente de detaşare sau înstrăinare faţă de ceilalţi, creşterea consumului de alcool, teama de a se reîntoarce în penitenciar, evitarea locurilor publice. Destul de des au afirmat că viaţa lor a fost irosită în zadar şi aveau tendinţa de a se eschiva din faţa familiei şi prietenilor.

După revoltele din 1990, tratarea traumelor personalului şi a deţinuţilor a fost privită cu seriozitate la toate nivelele: **destinderea psihologică**[17] în rândul personalului şi în masa condamnaţilor a devenit o preocupare majoră în sistemul penitenciar românesc. Este vorba despre rezolvarea operativă a tensiunilor, menţinerea deschisă a căilor de dialog având ca mediator specialistul în probleme umane din unitate. Se realizează astfel mai mult decât o relaxare emoţională deoarece dificultăţile şi evenimentele sunt atent descrise, conduitele individuale sunt analizate din perspectiva grupului de apartenenţă, se caută soluţii adecvate contextului concret.

Pentru reuşita destinderii au fost necesare asigurarea câtorva condiţii prealabile: creşterea comunicării interpersonale, crearea unei atmosfere de încredere reciprocă, creşterea abilităţii de a rămâne neutru în anumite situaţii, aplicarea obligatorie a strategiilor de intervenţie învăţate în contextele problematice.

3.3. Privire retrospectivă asupra revoltelor din penitenciarele româneşti

De mult timp, existenţa conflictelor este înţeleasă ca ţinând de logica funcţionării sociale şi instituţionale, având roluri evidente în stabilirea şi menţinerea identităţii şi frontierelor dintre grupuri şi evidenţiind procesele de dominare şi supunere specifice anumitor structuri. Mai mult, conflictele pot avea efecte pozitive dacă există mecanisme instituţionale care să le resoarbă în timp util (mediere, arbitraje, reprezentarea grupurilor mai defavorizate etc.).

---

[16] David J. Cooke, *The Psychological Impact of prison riots on prison staff in Scotland*, în „Prison Service-Psychology Conference", Scarborough, Edited by HM Prison Service England, 1991, pag.133-143.

[17] Wolstenholme, J, *Psychological Debriefing*, în „Prison Service Psychology Conference", Scarborough, Edited by HM Prison Service, England, 1991, pag. 144-149.

Pentru a înțelege contextul psihosocial al revoltelor care au avut loc în închisorile românești, este necesar să trecem în revistă câteva elemente specifice acestei instituții: climatul penitenciar, gradul integrării grupurilor umane, intensitatea patologiei penitenciare, factura liderilor și tipul strategiilor de securitate penitenciară.

În structura **climatului penitenciar**, înțeles ca o ambianță psihologică generală, intră câteva componente care pot produce tensiuni în anumite împrejurări: am în vedere modul cum percep deținuții normele și valorile promovate de administrația închisorii, aprecierile deținuților privind sistemul de pedepse și recompense utilizat de gardieni, siguranța personală, sentimentul de protecție pe care îl resimt deținuții, particularitățile prejudecăților și zvonurilor care circulă printre condamnați, tipul relațiilor care s-au permanentizat între deținuți și personal (apropiere-distanțare, căldură-răceală, sprijin-indiferență etc.) și nu în ultimul rând, particularitățile morale și psihologice ale cadrelor și deținuților. Acolo unde comunicarea între personal și deținuți este deschisă iar relațiile sunt de înțelegere reciprocă, evenimentele perturbatoare pot mai greu să degenereze în conflicte și dezordini.

În ce privește **gradul integrării grupurilor de deținuți** situația este desigur problematică: deținuții nu pot fi coezivi deoarece ei nu au valori comune sau dacă au, ele sunt negative și reflectă experiența lor infracțională. De asemenea, utilitarismul individualist, specific deținuților, deschide cale confruntărilor individuale și amenință solidaritatea oricum precară.

La acestea se mai adaugă o **patologie specifică populației penitenciare** în care vom găsi o redusă rețea de susținere afectivă și morală, deținuți resemnați în fața sorții, anularea sentimentului eficacității personale (nu pot avea succes, nu își pot exprima aptitudinile), stări depresive fundate pe un acut sentiment al pierderii controlului asupra ambianței. În aceste condiții nu mai surprind conduitele agresive ale deținuților – amenințări, violuri, crearea de zvonuri, furturi, refuz de hrană, terorism carceral – și nici ale personalului – violență verbală, manipularea informațiilor, indiferență față de solicitările deținuților.

De câte ori vom aborda conflictele în închisori, nu vom putea evita problematica **liderilor,** deoarece influența lor este foarte puternică. Deși rar, apar printre deținuți lideri charismatici care sunt respectați de deținuți mai ales pentru că promovează relațiile socio-afective, facilitează contactele pașnice și îi sprijină pe cei care traversează perioade dificile[18]. Nu de puține ori însă întâlnim lideri autoritari, care inspiră teamă, adevărați despoți care dezbină deținuții, îi folosesc în scopuri personale și sfârșesc prin a fi urâți de toată lumea: deși par că domină poziția lor e foarte fragilă și sunt vulnerabili în fața altora care au sprijinul unor grupuri mari de condamnați. Astfel, sunt întreținuți numeroși factori de disocieri între cei care execută pedepse privative de libertate: ura, invidia, privilegii nejustificate, tratamentul inegal și arbitrar al personalului etc.

[18] Dumitru Cristea, *Tratat de psihologie socială*, Editura ProTransilvania, pag. 270.

În aceste condiții dezvoltarea conflictului urmărește schema clasică: dezacord ⟶ confruntare ⟶ escaladare ⟶ rezolvare. Prima fază este declanșată de divergențe minore care, neabordate în timp optim, pot degenera. În universul penitenciar deciziile arbitrare, abuzurile, desconsiderarea ideii de justiție, privilegiile acordate nemeritat pot genera comportamente pasionale. Cei mai activi vor fi deținuții care speră un câștig personal în urma confruntărilor. În faza a doua predomină abordările emoționale și fiecare parte consideră amenințătoare conduita celeilalte; lipsa încrederii crește iar comunicarea între părți scade. Faza a treia este dominată de ostilități de cele mai diverse forme în care se angajează toți membrii grupurilor aflate în conflict. Intensitatea conflictului este puternică mai ales atunci când liderii conferă acestuia o dimensiune ideologică atractivă pentru deținuți și în care ei își proiectează dorințele, frustrările și temerile. Ultima fază, cea de rezolvare a întregii situații, poate aduce în prim-plan mecanisme de tip instituțional, negocieri și compromisuri sau, destul de frecvent, cea de-a treia parte care poate fi un mediator, un moderator, un facilitator, un diplomat, un sfătuitor, un judecător sau un expert.

3.4. Organizarea mediului penitenciar pentru a preveni conflictele

Deși universul penitenciar rămâne cronic tensionat, conflictele sunt rare deoarece personalul are o atitudine constructivă și sprijină deținuții în momentele dificile, raportul de forțe este net în favoarea administrației iar în istoria crizelor cunoscute de deținuți acestea nu s-au soldat decât cu înfrângerea lor.

Iată acum o listă de modalități practice care pot avea ca efecte împiedicarea apariției stărilor tensionale între deținuți sau între aceștia și personal:

- promovarea unei **atmosfere destinse** pe toate secțiile de deținere: o vorbă bună spusă la timp, o glumă de calitate, o bătaie pe umăr, un compliment sincer, a te face că nu vezi o mică abatere fără consecințe și alte modalități asemănătoare;

- eliminarea **conduitelor și deciziilor arbitrare** (injuste și ilegale în același timp): nimic nu poate înfuria mai mult și submina spiritul de dreptate și echitate decât ordinele absurde și excesele nemotivate ale celor de care depind deținuții. În cazul că arbitrariul provine din partea altor deținuți, se pot lua măsuri de protecție a victimelor, pedepsirea vinovaților sau transferarea lor în alte unități. Mai grav este atunci când sursa conduitelor arbitrare este însuși personalul, care transgresează astfel normele profesionale și afectează moralul deținuților și, desigur, al colegilor care își fac corect datoria;

- eliminarea **surselor de frustrare relativă** din tratamentul aplicat deținuților: este vorba de privilegiile de care se bucură unii condamnați – libertate de mișcare pe secție sau în curtea închisorii, primirea mai multor vizite sau pachete decât prevede regulamentul, posibilitatea de a da telefon oricând, păstrarea unor obiecte interzise de regulamentul închisorii, participarea la activități sportive și

recreative mai frecvent decât colegii din aceeași categorie de detenție etc.; toate acestea sunt veritabile discriminări care produc tensiuni neașteptat de intense. Atunci când oamenii nu au libertate, drepturile care le-au rămas devin foarte importante și luptă pentru ele cu o energie deseori nebănuită. Cu atât mai mult vor fi afectați atunci când văd în jurul lor deținuți care obțin lucruri și un tratament contrar a ceea ce se afirmă oficial (că toți deținuții aparținând unei categorii au același regim de detenție);

- **eliminarea ambiguităților** în probleme semnificative pentru deținuți: durata plimbării zilnice, orarul cabinetului medical, rotația deținuților pentru anumite sarcini neplăcute – ducerea gunoiului, curățenia în cameră sau pe holul secției, îngrijirea florilor, sprijinirea unor deținuți cu dizabilități, durata convorbirilor telefonice și intervalul la care se acordă etc. Pentru aceasta ar fi suficient un avizier unde să fie anunțuri clare și desigur semnate de directorul unității. Orice schimbare va fi adusă la cunoștința deținuților cu mult timp înainte de a se produce;

- **sondaje de opinie** realizate periodic pe probleme esențiale pentru masa deținuților: calitatea hranei, accesibilitatea la îngrijiri medicale, relațiile cu personalul, starea de igienă a celulelor, respectarea orarului apei calde pentru baie, gradul în care se simt protejați față de posibile agresiuni din partea altor deținuți, posibilitatea de a discuta cu directorul penitenciarului, satisfacția pentru activitățile recreative și sportive și altele. Rezultatul unor astfel de sondaje pot oferi date utile privind frământările deținuților, așteptările lor specifice unei perioade sau alta. Ei știu foarte bine că în penitenciar există multe restricții și majoritatea dorințelor lor nu pot fi satisfăcute, dar apreciază faptul că măcar sunt întrebați din când în când;

- **pregătirea din timp a oricăror schimbări** care privesc viața deținuților: zugrăvirea unor celule sau a unei secții, începerea unor lucrări de reparații, schimbarea destinației unor încăperi, montarea unor cabluri electrice, venirea unui grup mare de deținuți prin transfer de la o altă unitate, vizitele unor persoane străine, plecarea unor deținuți la alte penitenciare etc.; toate acestea trebuie explicate deținuților pentru a nu da ocazia apariției zvonurilor care au o mare influență asupra moralului persoanelor care execută pedepse privative de libertate;

- **transferarea deținuților care mențin o stare tensionată** în colectivele de condamnați, a celor care terorizează pe ceilalți, a celor care îi manipulează pe alții pentru a provoca dezordini; majoritatea deținuților vor să-și „facă pedeapsa în liniște", fără neplăceri în plus față de cele care vin din regimul penitenciar propriu-zis. Ca urmare, ei doresc să-i îndepărteze pe cei care se opun normelor interne ale așezământului penitenciar sau care sunt excesiv de revendicativi;

- stabilirea clară a **obiectivelor comune pentru deținuți și personal**, care necesită o cooperare cu avantaje pentru ambele părți: am în vedere, în primul rând, activitățile standard, care se desfășoară zilnic la aceleași ore (apelul de dimineață și seară, ieșirea la curtea de plimbare și înapoierea pe secție, timpul petrecut cu ocazia vizitelor, pregătirea pentru a merge la muncă sau la diferite activități cultural-

educative (şcoală, cursuri de calificare, repetiţii pentru spectacole, concursuri sportive etc.), plecarea la instanţă la termenul stabilit, prezentare la cabinetul medical şi altele. Orice întârziere în realizarea acestor activităţi cu un grup de deţinuţi afectează programul similar al altor deţinuţi şi în final, apar nemulţumiri inclusiv la nivelul personalului. Împiedicarea bunei cooperări între personal şi deţinuţi poate fi un mijloc subtil de opoziţie şi coerciţie cu certe valenţe disfuncţionale atât pe termen scurt cât şi pe termen lung.

- nu este lipsit de interes, în contextul problematic pe care îl analizăm, luarea în considerare a unui **sistem de reprezentare a deţinuţilor** în relaţiile cu administraţia închisorii. Un comitet al deţinuţilor care să aibă întâlniri periodice cu directorul unităţii sau un reprezentant al acestuia ar avea darul de a cunoaşte în timp util preocupările celeilalte părţi şi de a lua măsurile adecvate de atenuare a tensiunilor în curs de apariţie „... adevăratele crize sunt cele recunoscute de către cei afectaţi. Criza este mai întâi ce spun şi ceea ce resimt actorii în legătură cu ea"[19]. Modalitatea pe care o considerăm cea mai adecvată pentru a afla problemele care-i preocupă pe deţinuţi este aşa-numitul „raport lunar cu deţinuţii": în clubul unităţii, sunt aduşi, rând pe rând, toţi deţinuţii de pe toate secţiile de deţinere pentru a-şi expune problemele şi a pune întrebări directorului instituţiei. Acesta dă răspunsuri şi informează deţinuţii cu dificultăţile întâmpinate de unitate pentru a asigura servicii de calitate pentru deţinuţi. De dorit este ca la aceste întâlniri să participe şi alţi funcţionari importanţi: medicul-şef, psihologul, şeful serviciului evidenţă, şeful bucătăriei... Asemenea discuţii nu durează prea mult, două-trei ore, dar aduc o stare de bună înţelegere pentru perioada care urmează.

- o altă modalitate de prevenire a conflictelor în penitenciare o constituie **organizarea timpului deţinuţilor** pentru a fi cuprinşi în cât mai multe activităţi educative, sportive şi recreative: realizarea unor reviste, scrierea şi jucarea unor piese de teatru, învăţarea dansurilor moderne şi populare, participarea la diverse concursuri pe teme de cultură generală, cultivarea de bonsai, realizarea unor lucrări decorative şi de artizanat, organizarea unor spectacole de muzică şi poezie, pot oferi activităţi cu sens pentru deţinuţi, care să le aducă satisfacţii şi un sentiment de împlinire.

- eliminarea **surselor de frustrare pentru personalul** care lucrează în contact direct cu deţinuţii.

Toate modalităţile expuse mai sus trebuie avute în vedere permanent de administraţia fiecărui penitenciar, pentru a organiza astfel viaţa cotidiană a deţinuţilor încât să-şi execute pedeapsa în linişte şi cu maxim profit în planul ameliorării personalităţii lor.

---

[19] J. Barus-Michel, F. Giust-Desprairies, L. Ridel, *Crize. Abordare psihosocială clinică,* Editura Polirom. Iaşi, 1998, pag. 31.

4. Folosirea forței în instituția penitenciară

Atunci când apar, conflictele din penitenciar polarizează atenția publicului larg, a instituțiilor statului cu atribuții în domeniu, a organizațiilor non-guvernamentale care apără drepturile omului. Declarațiile de presă, rapoartele comisiilor de anchetă ocupă primele pagini ale ziarelor, iar membrii de familie ai deținuților implicați își manifestă neliniștea pe micile ecrane. Lucrurile se liniștesc și aparent intră în normal, dar pentru personal și deținuți ele constituie un lung prilej de meditație (cineva spunea că un război nu s-a încheiat dacă oamenii își mai aduc aminte de el...).

Iată acum problema utilizării forței în „Ansamblul de reguli minime pentru tratamentul deținuților" (rezoluția ONU din 30 august 1955):

Art 54

1) „Personalul locurilor de detenție nu trebuie să utilizeze forța în raporturile lor cu deținuții decât în caz de legitimă apărare, de tentativă de evadare sau de rezistență prin forță sau prin pasivitate la un ordin bazat pe legi sau regulamente. Personalul care recurge la forță trebuie să limiteze folosirea acesteia la strictul necesar și să raporteze imediat incidentul directorului așezământului.

2) Membrii personalului din penitenciar trebuie să facă un antrenament special care să le permită să stăpânească deținuții violenți.

3) Exceptând împrejurările speciale, agenții care asigură un serviciu care îi pune în contact direct cu deținuții nu trebuie să fie înarmați. De altfel, nu se va încredința niciodată o armă unui membru al personalului fără ca acesta să fi fost instruit în mânuirea acesteia".

La Adunarea Generală ONU din 17 decembrie 1979 a fost adoptată Rezoluția 34169 privind „Codul de conduită pentru responsabilii cu aplicarea legilor" care prevede la articolul 3 și un comentariu explicativ:

„Responsabilii cu aplicarea legilor pot recurge la forță numai când aceasta este strict necesară și în măsura cerută de îndeplinirea funcțiilor lor".

Comentariu

a) Această dispoziție subliniază că responsabilii cu aplicarea legilor nu trebuie decât în mod excepțional să recurgă la forță; deși această dispoziție implică faptul că responsabilii cu aplicarea legii pot fi autorizați să recurgă la forță, în măsura în care aceasta este necesară în mod rezonabil având în vedere circumstanțele, pentru a împiedica o crimă sau pentru a opri sau ajuta la oprirea legală a delincvenților sau suspecților, ei nu pot recurge la forță dincolo de această limită.

b) Dreptul național restrânge în general recurgerea la forță pentru responsabilii cu aplicarea legii, conform unui principiu de proporționalitate. Este de așteptat ca interpretarea prezentei dispoziții să țină cont de aceste principii naționale ale proporționalității. Prezenta dispoziție nu va fi în nici un caz interpretată ca autorizând folosirea forței în afara proporției cu scopul legitim urmărit.

c) Folosirea armelor de foc este considerată ca un mijloc extrem. Trebuie întreprins totul pentru a exclude folosirea armelor de foc, în special împotriva copiilor. Într-o manieră generală, nu trebuie să se recurgă la arme de foc, cu excepția cazului când un delincvent bănuit că va opune rezistență înarmată sau în altă manieră pune în pericol viața altuia și când mijloacele mai puțin radicale nu ajung pentru a stăpâni sau a aresta delincventul bănuit. De fiecare dată când este utilizată o armă de foc, cazul trebuie semnalat prompt autorităților competente".

Consiliul Europei, în Recomandarea nr. (87) 3 privind „Regulile europene pentru penitenciare", consacră două articole modalităților de constrângere utilizate în penitenciare:

„Art. 39 – Folosirea lanțurilor și a fiarelor este interzisă. Cătușe, cămăși de forță și alte obiecte de constrângere nu vor fi niciodată aplicate drept pedeapsă. Ele nu vor fi folosite decât în următoarele împrejurări:

a) dacă este necesar, ca o măsură de precauție împotriva evadării în timpul unui transfer, fiind însă înlăturate atunci când deținutul apare în fața unei autorități judiciare sau administrative, dacă autoritatea nu a hotărât altfel;

b) pe motive medicale, sub îndrumarea și supravegherea medicului;

c) din ordinul directorului, dacă toate celelalte metode de control eșuează, în scopul protejării unui deținut de la încercări de automutilare, rănirea celorlalți sau pentru a preveni daune serioase aduse proprietății; în astfel de cazuri directorul va trebui să consulte de urgență medicul și să raporteze imediat autorității administrative superioare.

Art. 40 – Termenii și maniera de utilizare a căilor de constrângere autorizate în paragraful precedent vor fi hotărâte prin lege sau prin regulament. Astfel de mijloace nu se vor aplica timp mai îndelungat decât este absolut necesar".

În sfârșit, organizația internațională non-guvernamentală Penal Reform International, în manualul său realizat în 1995 și consacrat unei bune practici în penitenciare, face următoarele recomandări pentru a preveni folosirea excesivă a forței[20]:

„Mijloacele de evitare a tratamentelor necorespunzătoare, a recurgerii excesive la forță și în același timp la tortură sunt:

a) accesul în închisoare: mulți oameni din exterior vin la orice oră și li se permite să vadă fiecare colț al închisorii. În timp ce din rațiuni subiective,

[20] *A pune regulile în acțiune*, editor P.R.I., Haga, 1995. pag. 183.

supraveghetorii au tendința să se acopere unii pe alții, martorii din exterior pot să nu observe acestea și, în consecință, vor putea să împiedice tratamen necorespunzătoare. În această privință, ar trebui să fie menținut re organismelor neguvernamentale, deoarece ele informează publicul asu tratamentelor necorespunzătoare, dacă acestea au loc în mod curent, și în ace timp pot să mobilizeze forțe din societate pentru a se opune acestor tratamente.

b) regulile: conțin un ansamblu de reglementări în cadrul căruia e pusă în evidență orice intervenție care poate să conducă la un tratam necorespunzător ca, de exemplu, folosirea constrângerii în regimul celular; sistem de verificare dacă regulile sunt respectate și existența unor fac descurajatori pentru cei care nu înțeleg să le respecte;

c) angajamentul: o directivă clară din partea conducerii asupra cond etice în care se realizează detenția".

Din toate aceste documente rezultă o serie de principii de utilizare a fo în penitenciare:

1. aplicarea mai întâi a mijloacelor non-violente;
2. recurgerea la forță doar atunci când acest lucru este inevitabil;
3. impunerea pedepsei penale pentru abuzul de forță;
4. raportarea incidentelor către superiori;
5. stabilirea regulilor de intervenție în cazul întrunirilor care au ilegal dar sunt non-violente;
6. utilizarea echipamentului defensiv de către personalul de interve (scuturi, măști);
7. stabilirea domeniului de utilizare a armelor letale și a celor neletal
8. reducerea la minimum a riscului pentru nevinovați;
9. folosirea armelor de foc asupra deținuților numai când acest lu este inevitabil;
10. identificarea înainte de deschiderea focului;
11. somarea înainte de deschiderea focului;
12. restrângerea la minimum a omuciderii, a vătămării corporale daunelor materiale;
13. acordarea de ajutor medical calificat;
14. anunțarea rudelor celor răniți sau uciși;
15. folosirea armelor de foc în caz de legitimă apărare.

Consider util pentru personalul din penitenciarele românești să prezir sinteză un document referitor la utilizarea forței, realizat în octombrie 199 către Biroul Federal al Penitenciarelor din Departamentul Justiției al Stat Unite ale Americii. Aceasta cu atât mai mult cu cât în literatura român specialitate nu există o asemenea abordare.

Autorul american – Fred Stock, director la FCI, Bastrop – consideră c anumită cantitate de forță, necesară pentru câștigarea controlului asu

deținutului, poate fi folosită atunci când este necesară protejarea și asigurarea securității personalului, deținuților, altor persoane, pentru a proteja distrugeri serioase ale proprietății, pentru a asigura securitatea instituției și ordinea firească". Ca urmare, orice sistem penitenciar are nevoie de o politică privind utilizarea forței și aplicarea imobilizărilor care să demonstreze integritatea și profesionalismul personalului.

Documentul american pleacă de la enunțarea câtorva situații frecvente în închisori, și anume că personalul recurge la forță și când circumstanțele nu justifică acest lucru, că deținuții pot fi uneori zgomotoși fără a amenința securitatea, că forța este folosită deseori ca răspuns inițial deși o evitare a confruntării era posibilă, că personalul analizează casetele video realizate cu ocazia unor confruntări.

Atunci a fost constituită o echipă specială care a strâns foarte multe date care au condus la o serie de recomandări specifice:

- forța se aplică doar de o echipă special instruită;
- pentru a rămâne obiectiv în aprecierea situației șeful acestei echipe nu se implică direct;
- membrii echipei poartă întotdeauna echipament de protecție pentru a evita accidentările și contaminarea cu boli transmisibile;
- dacă evitarea confruntării a eșuat, forța se aplică progresiv, de la constrângeri mai ușoare spre cele ferme;
- întotdeauna utilizarea forței de către personal trebuie înregistrată video;
- trebuie stabilită o procedură standard de raportare și o comisie internă de control a utilizării forței din care vor face parte obligatoriu directorul și medicul unității;
- o comisie interdisciplinară va avea ca sarcină permanentă supravegherea și revizuirea politicii de utilizare a forței.

Personalul trebuie să înregistreze cu o cameră video orice incident în care a fost utilizată forța: abaterea de la această exigență poate fi motivată doar de riscul pierderii situației de sub control, apariția unor tulburări majore sau pagube serioase care impun o intervenție imediată.

Ca regulă generală, la imobilizările fizice se va recurge doar atunci când deținutul atacă o persoană, când distruge proprietatea statului, când își provoacă răni sau încearcă să se sinucidă. Imobilizările vor fi folosite când alte mijloace de a liniști deținutul au eșuat. Medicul generalist și specialistul în boli mentale vor fi întotdeauna prezenți la utilizarea imobilizărilor iar directorul instituției va fi informat imediat.

Dacă deținutul este înarmat sau s-a baricadat și pune în pericol viața altor persoane, directorul unității poate autoriza folosirea agenților chimici: spray, fiole sau grenade cu substanțe iritante.

Membrii echipei instruite pentru utilizarea forței vor purta echipament de protecție, vor avea cunoștințe despre bolile transmisibile iar cei cu afecțiuni dermatologice nu vor participa la acțiuni. După încheierea acesteia, toți

participanţii vor trece în revistă incidentul şi vor analiza înregistrarea vid raportul privind răniţii, concluziile medicului: întotdeauna se va urmări d acţiunile personalului au fost rezonabile şi adecvate. O copie a raportului privi incidentul se introduce în dosarul deţinutului.

Personalul poate utiliza forţa şi/sau imobilizările în două varian **imediat**, când ameninţarea este gravă şi se derulează rapid şi **în mod calcul** atunci când zona în care se află deţinutul violent poate fi izolată şi există ti pentru negocieri (psihologi, consilieri) şi o intervenţie progresivă. În primul c se va putea acţiona fără prezenţa unui factor de decizie,care, în varianta a do este obligatorie.

Pentru utilizarea forţei se impun câteva reguli (principii) de ba obţinerea cooperării voluntare a deţinuţilor trebuie să fie o constantă a activit personalului; niciodată forţa nu va fi folosită pentru a pedepsi un deţinut; forţa fi folosită doar până se obţine controlul (autocontrolul) deţinuţilor; directorul ofiţerul de serviciu trebuie informat imediat pentru a decide dacă acţiunea continua sau nu. Un membru al personalului cu aptitudini de **negociator** cunoaşte datele relevante privind deţinutul violent, cauzele care au contribui starea sa actuală.

În cazul imobilizării unui deţinut, personalul va verifica cel puţin o dat 30 de minute starea generală a deţinutului şi i se va modifica poziţia pentru a e anchilozarea şi amorţirea. În cazul că deţinutul s-a liniştit, imobilizarea înceta Din două în două ore, deţinutul imobilizat va avea acces la toaletă, cu excep cazului când opoziţia sa violentă rămâne activă.

La toate aceste date cuprinse în documentul american, mai adăug câteva puncte de vedere determinate de experienţa românească în materie. despre ce este vorba: se consideră deseori că o unitate de detenţie nu are sufic personal şi mijloace tehnice pentru a face faţă unei revolte din partea deţinuţil de aceea se cere ajutorul altor unităţi care să intervină la nevoie.

Desigur, există realizate din timp planuri de cooperare ce au în vedere multe scenarii de intervenţie. Un aspect mai puţin clarificat şi care prod deseori neînţelegeri este cel privind conducerea acţiunilor propriu-zise la locului. Practica a demonstrat că pot fi avute în vedere două situaţii cu sol distincte: dacă intervenţia se desfăşoară în perimetrul închisorii, conducăt acţiunilor va fi directorul acestuia (principiul teritorialităţii); dacă tăria forţ angajate de cealaltă unitate este mai mare, conducătorul va fi şeful acestei un (principiul proporţionalităţii forţelor angajate). Procedând astfel, a convingerea că eficienţa cooperării în situaţii de criză nu va avea decât de câşti

CAPITOLUL 7

SĂNĂTATEA ORGANIZAŢIONALĂ ÎN INSTITUŢIILE PENITENCIARE

5. **Factorii sănătăţii organizaţionale**
6. **Mijloace manageriale de realizare a sănătăţii organizaţionale în penitenciar**
7. **Declaraţia educatorilor şi specialiştilor în probleme umane din penitenciarele româneşti**
8. **Rolul sondajelor de opinie în evaluarea stării de sănătate organizaţională**
9. **Preocupări europene privind protejarea sănătăţii mentale a deţinuţilor în timpul executării pedepselor privative de libertate**
   - **Declaraţia de consens referitoare la promovarea sănătăţii mentale în închisori**
   - **Obiectivele Asociaţiei Naţionale a Vizitatorilor Penitenciarelor din Franţa**
10. **Concluzii privind promovarea sănătăţii organizaţionale în închisorile moderne**

3. Factorii sănătăţii organizaţionale

Nu mai surprinde pe nimeni afirmaţia că penitenciarul este o instituţie cu o patologie specifică şi că aşteptările noastre privind ameliorarea personalităţii deţinuţilor depinde fundamental de rezolvarea acestei probleme. Desigur, lucrurile nu se opresc aici, deoarece ele cuprind şi personalul din penitenciare, mai ales cel care lucrează în contact nemijlocit cu deţinuţii. Ca urmare, devin extrem de importante măsurile care asigură bunăstarea mentală, îngrijirea afecţiunilor somatice ale condamnaţilor, dezvoltarea aptitudinilor lor cognitive şi sociale, susţinerea calificată în momentele de criză, menţinerea deschisă a comunicării cu familia şi reţelele de sprijin social.

Dincolo de aceste aspecte, găsim o serie de elemente profunde a căror importanţă pentru „penitenciarul sănătos" este evidentă. Am în vedere în primul rând amenajarea mediului de viaţă astfel încât să asigure maximum de protecţie fiecărui deţinut şi fiecărui membru al personalului; acest lucru este condiţionat de echilibrul între siguranţă, control şi spiritul de dreptate vizibil pentru întreaga

populație carcerală. Aceluiași scop îi servește și existența unor raporturi destinse între personal și deținuți, ca urmare a valorii morale recunoscute a personalului, a condițiilor decente de trai și a faptului că sunt încurajate legăturile cu familia și comunitatea. Și nu în ultimul rând, penitenciarul sănătos este cel în care deținuții sunt incluși, pe toată durata pedepsei, în programe educative și terapeutice care să-i amelioreze spiritual și să prevină recidiva. Doar atunci când managerii vor duce o politică deschisă spre valorizarea activității personalului și îmbunătățirea condițiilor lor de muncă, doar atunci când ambianța în care trăiesc deținuții va fi cea mai bună posibilă în condițiile existente, vor fi create premisele pentru penitenciarul sănătos. „Un aspect deosebit de important și specific sec. XX îl reprezintă «medicalizarea» societății, legată de statuarea sănătății ca valoare supremă în societate. Aceasta deschide perspectivele unui nou umanism, în sfera căruia aportul igienei mentale este esențial pentru ameliorarea condițiilor de viață și activitate umană, al progresului umanității către un nivel superior de civilizație"[1].

2. Mijloace manageriale de realizare a sănătății organizaționale în penitenciar

Consider un penitenciar sănătos din punct de vedere instituțional atunci când organizarea sa corespunde funcțiilor constitutive, iar rolurile și normele sunt adecvate acestora; când există un consens al personalului asupra obiectivelor și mijloacelor stabilite formal; când distribuția puterii nu creează tensiuni; când există mecanisme adecvate de rezolvare a conflictelor interne și când climatul psihologic este fundat pe împărtășirea valorilor organizaționale și pe respectul reciproc. Desigur, factorii culturali pot aduce nuanțe specifice unui penitenciar sau altul.

În ce privește penitenciarele românești, există o serie de factori care afectează în mod cronic funcționalitatea și climatul de muncă în unitățile de detenție. Să le trecem în revistă:

Absența unei noi legi de executare a pedepselor adaptată actualelor realități sociale și schimbărilor produse în așezămintele penitenciare. Actuala lege datează din 1969 și ea a devenit un obstacol și o sursă de stres pentru personalul de execuție, împiedicând orice inițiativă. Fără un cod penitenciar modern nu se va putea vorbi de o veritabilă reformă a instituțiilor noastre de executare a pedepselor privative de libertate. „Necesitatea ordinii asumate de toți și necesitatea nevoii naturale de dreptate au făcut ca dreptul să devină cel mai important fenomen cultural al momentului"[2].

[1] C. Enăchescu, *Tratat de igienă mintală*, E.D.P., R.A, București, 1996, pag. 7.
[2] Sever Voinescu în „Dilema" nr. 442/2001.

O altă sursă de dificultăți organizaționale se referă la resursele financiare insuficiente (la nivelul supraviețuirii) asigurate de la buget pentru întreținerea penitenciarelor. În aceste condiții, care se mențin de ani de zile, consecința nu a întârziat să apară: exagerarea funcției economice a penitenciarului în defavoarea funcției sale educative. Dacă la aceasta mai adăugăm supraaglomerarea închisorilor – identificată simplist ca sursa tuturor dificultăților –, putem avea o imagine destul de exactă despre greutățile cu care se confruntă personalul din închisorile noastre.

Insatisfacțiile profesionale ale personalului sunt amplificate de o serie de aspecte tipice în orice sistem penitenciar: contactul cu deținuții epuizează, rolul „jucat" în activitatea cotidiană este dominat de ambiguitate, nevoia de sens și considerație în muncă este foarte mare (sub acest aspect putem vorbi de o nouă generație de funcționari de penitenciare), existența mai multor centre de putere care pot genera confuzie pentru personal dar și pentru deținuți (director, locțiitori, șefi de departamente, specialiști etc.).

La toate acestea se adaugă atitudinile contradictorii ale publicului: neîncrederea – desigur nejustificată – în instituțiile de control social, simpatia pentru orice tip de victimă (trăim doar în epoca victimizării!), lejeritatea moravurilor, toleranța față de conduita umană... Din păcate, deseori marele public consideră personalul din închisori ca fiind funcționari obișnuiți într-o instituție obișnuită de stat, ceea ce nu este adevărat. Oricum, deși deschiderea către public a închisorilor noastre este mare, acesta are o imagine cronic negativă asupra personalului și activităților de recuperare socială a deținuților. Desigur, eforturile de a valoriza în ochii publicului munca personalului din penitenciare vor trebui amplificate în viitor.

Ce se poate face pentru a îmbunătăți mediul instituțional astfel încât personalul să aibă o muncă interesantă, cu sens și aducătoare de mari satisfacții în planul personalității ? Probabil, o enumerare de posibilități concrete este de preferat unei teoretizări excesive: clarificarea funcțiilor sociale ale instituției pentru toate categoriile de personal; crearea consensului asupra obiectivelor și mijloacelor de realizare a activităților cotidiene; menținerea unor raporturi destinse între personal și deținuți; stimularea voluntarilor și comitetelor de vizitatori să lucreze alături de personalul unităților de detenție; accesul mass-media în penitenciare pentru a oferi date credibile publicului larg; existența specialiștilor în probleme umane care să se ocupe exclusiv de personal; existența unui cod deontologic prețuit de toți funcționarii; proiectarea strategiilor anti-tero care să protejeze personalul și familiile acestora; crearea în unitate a unui climat profesional fundat pe împărtășirea valorilor organizaționale și pe respect reciproc; eliminarea surselor de stres cu geneză în relațiile de muncă neadecvate; existența și însușirea planurilor pentru situațiile de criză etc.

În ce privește publicul larg, acesta trebuie informat cu problemele care frământă instituția și personalul din penitenciare, așa cum s-a procedat în anul 2000, când educatorii și specialiștii în probleme umane din penitenciare, reuniți în

cadrul unei conferințe naționale la Ploiești, au dat publicității declarația pe care o prezint integral.

1. DECLARAțIA EDUCATORILOR șI SPECIALIșTILOR ÎN PROBLEME UMANE DIN PENITENCIARELE ROMÂNEșTI

Noi, educatorii și specialiștii din penitenciarele, centrele de reeducare și spitalele-penitenciar din România, reuniți în prima noastră conferință națională la Ploiești, în zilele de 9-12 mai 2000,

Preocupați de evoluția îngrijorătoare a criminalității care afectează din ce în ce mai mulți oameni, comunități și instituții,

Conștienți de importanța fundamentală a programelor de prevenire c criminalității și tratamentul deținuților, dar mai ales de factorii economici și social care afectează numeroase persoane care pot adopta un comportament infracțional,

Convinși că un sistem de justiție penală eficient, moral și adecva perioadei pe care o traversează țara este un element obligatoriu pentru c dezvoltare economică și socială durabilă,

Recunoscând dificultățile conjuncturii sociale, economice, culturale ș politice actuale dar convinși că noi, educatorii din penitenciare putem avea c contribuție însemnată la creșterea încrederii publicului în instituțiile de justiți penală,

Declarăm următoarele:

1. Considerăm de datoria noastră să prevenim publicul și să identificăn soluții care să ajute la obținerea unei reacții cât mai bune din partea comunități în vederea diminuării delincvenței. Sarcina combaterii criminalității nu trebui lăsată numai sistemului justiției penale.

Trăim într-o epocă în care deschiderea frontierelor și progresu tehnologic au efecte benefice dar contribuie și la creșterea activităților ilegal care afectează liniștea și siguranța cetățenilor, încrederea lor în viitor. Noil forme de criminalitate pot afecta credibilitatea instituțiilor și compromit stabilitatea și prosperitatea socială. De aceea, în fața acestor provocări, educați pentru respectul legii și întărirea sistemului justiției penale pot opri amplificare acestui fenomen.

2. Deseori efectele crimei organizate nu sunt vizibile pentru marele publi sau par ceva îndepărtat și străin deși violența și pierderile economice afectează milioane de oameni. De aceea, toți trebuie să lucrăm activ la crearea politicii i acest domeniu.

Infracțiunea trebuie combătută în primul rând acolo unde ea se produce: ca urmare, fiecare oraș are o mare răspundere în domeniul prevenirii criminalității. Siguranța străzilor și parcurilor, implicarea tinerilor în responsabilitățile publice, dezvoltarea modalităților de soluționare a conflictelor, eliminarea locurilor periculoase, controlul vânzării armelor, prevenirea inadaptării minorilor, încadrarea tinerilor în muncă, protecția victimelor potențiale, înființarea unui Consiliu Național pentru Prevenirea Crimei – sunt tot atâtea obiective pentru instituțiile statului, pentru organismele societății civile, pentru fiecare din noi. Prevenirea criminalității asigură pacea în societate, siguranța și calitatea vieții cetățenilor.

Trebuie să învățăm să gândim și să acționăm toți în acest sens, înainte de a fi prea târziu, recunoscând că nici o instituție singură nu mai poate face față amenințărilor criminalității. Progresul social și statul de drept implică existența unui sistem de justiție penală coerent și răspunzând schimbărilor din societatea românească.

3. Constatăm la publicul larg o tendință contradictorie evidentă: o mare toleranță față de comportamentul uman și o neîncredere cronică în unele instituții de control social – poliție, justiție, parchet, penitenciare. În noul model social trebuie să recunoaștem criminalitatea ca una din constantele sale cu tot ce decurge din acest lucru: polițiști, penitenciare, specialiști, mijloace tehnice, activitate de prevenire.

Loc de perspectivă socială, penitenciarul invită la meditație asupra condiției umane și ameliorării spațiului nostru de viață. De la distanță, penitenciarul pare o trufașă citadelă, dar când te apropii devin evidente slăbiciunile și tensiunile umane care invadează toată viața acestei organizații.

Deși coordonatele de existență ale deținuților sunt eșecul, patologicul, disperarea și neputința, penitenciarul oferă totuși motive de optimism pentru că deseori prilejuiește experiențe autentic umane, în care, cel puțin pentru unii deținuți, lumea valorilor este repusă în ordinea sa firească.

4. Prin munca noastră de zi cu zi în mijlocul deținuților, avem o imagine de profunzime asupra cauzelor și mecanismelor care conduc la infracțiune și, mai ales, asupra consecințelor închisorii asupra celor pe care îi găzduim.

Comparativ cu 1990, în penitenciarele românești există acum o nouă generație de deținuți care au o mai mare capacitate de a risca și de a corupe, o mai mare capacitate de contaminare și care trăiesc numai în prezent, pe principiul „aici, acum, mie". Din păcate, deținuții se pot obișnui cu viața în detenție și nimic nu este mai dezolant decât deținutul perfect adaptat la condițiile acestei instituții. În această situație, ei pierd stima de sine, devalorizează lumea și propria persoană, urăsc societatea care i-a trimis în închisoare, devin purtători ai subculturii de penitenciar, nu mai luptă pentru o viață onestă în libertate.

Aceeaşi imagine o prezintă şi minorii care vin în penitenciare şi centrele de reeducare: dezamăgiţi de lumea adulţilor, ei provin din familii cu moralul în declin din cauza sărăciei şi care nu mai transmit adecvat normele şi valorile sociale.

5. Personalul îşi consacră viaţa comunităţii, încercând s-o facă mai bună deşi contactul cu deţinuţii epuizează, reglementările oficiale au o limită în a soluţiona problemele vieţii cotidiene, presiunea deţinuţilor pentru a obţine privilegii este foarte mare.

În faţa fiecărui deţinut personalul îşi pune aceeaşi întrebare: ce trebuie normalizat, intelectul sau comportamentul ? Deseori, este nevoie să ne ocupăm de ambele aspecte, lucru dificil pentru că „normalul" are un conţinut mai ales spiritual. Oamenii au un comportament moral doar atunci când au o identitate de apărat: prestigiu, profesie, familie, avere, un ideal... Or, tocmai pentru acest lucru sunt concepute toate activităţile culturale, educative, sportive şi religioase în penitenciarele româneşti: cursuri şcolare, formare profesională în aproximativ 30 de meserii, concursuri sportive, spectacole de teatru şi spectacole de muzică şi poezie scrise şi interpretate de deţinuţi, pictură, sculptură, artizanat, biblioteci cu o dotare diversificată, cursuri de psihologie adecvate nivelului lor cultural care dezbat teme privind înţelegerea personalităţii umane, calităţile unui bun tată sau ale unei bune mame, modalităţile de control ale agresivităţii, efectele distructive ale dependenţei de alcool şi droguri... De doi ani de zile numeroşi deţinuţi sunt folosiţi la curăţenia oraşelor, fapt apreciat pozitiv de publicul larg; din păcate, cu toate eforturile personalului, doar un sfert din deţinuţi pot fi folosiţi la muncă în prezent.

Toate aceste activităţi, care au ca scop reabilitarea deţinuţilor, contribuie la sănătatea mediului organizaţional constituind o structură generativă de progres uman şi instituţional.

6. Periodic, în toate penitenciarele româneşti se realizează sondaje de opinie în rândul deţinuţilor privind calitatea hranei şi a asistenţei medicale, igiena în dormitoare şi ateliere, respectarea programului de plimbare, eventualele abuzuri ale personalului. Rezultatele sunt dezbătute de personalul unităţii, luându-se măsuri de remediere dacă este cazul. Deţinuţii apreciază această consultare a lor în probleme esenţiale pentru perioada executării pedepsei.

Numeroase organizaţii neguvernamentale care apără drepturile omului au acces în penitenciarele româneşti, discută confidenţial cu deţinuţii, iar rapoartele lor sunt prezentate administraţiei centrale.

Condiţiile de detenţie sunt deseori ilustrate în presă şi la diversele canale de televiziune, astfel încât publicul român are o imagine destul de corectă asupra instituţiei penitenciare. Poate astfel se explică rezultatele unui studiu recent privind percepţia familiilor deţinuţilor asupra instituţiei penitenciare: 79 %

consideră penitenciarul o instituţie necesară pentru societate; 58 % apreciază că penitenciarul îi face totuşi mai răi pe deţinuţi; 71 % afirmă că deţinuţii trebuie să trăiască în condiţii decente dar recidiviştii în condiţii mai aspre decât nerecidiviştii; 51 % cred că munca personalului este grea, iar 23 % că este plină de pericole.

În fiecare an, mulţi studenţi de la facultăţile de ştiinţe socio-umane şi facultăţile de drept fac stagii de practică sau lucrări de diplomă în penitenciarele noastre (444 de studenţi în 1999).

Reprezentanţi ai instituţiei „AVOCATUL POPORULUI" se deplasează frecvent în penitenciare pentru a asculta plângerile deţinuţilor: în toate penitenciarele au fost distribuite broşuri care informează deţinuţii despre rolul acestei instituţii şi adresa unde pot fi trimise scrisorile lor.

7. Se vorbeşte mult de supraaglomerarea penitenciarelor noastre ale cărei consecinţe trec dincolo de zidurile de beton. Nimeni nu poate arăta mai bine dimensiunile acestui fenomen decât noi, educatorii, care trăim zi de zi alături de deţinuţi.

Cel mai frecvent supraaglomerarea este concepută doar ca o diferenţă între numărul de paturi şi cel de deţinuţi. În fapt, un penitenciar este supraaglomerat când a fost depăşită capacitatea de cazare a deţinuţilor, condiţiile de viaţă ale acestora sunt afectate vizibil de acest lucru iar administrarea întregii activităţi se desfăşoară cu mari dificultăţi. Acest fenomen devine o problemă organizaţională când durata sa depăşeşte un an de zile şi este identificat de personal şi deţinuţi ca fiind sursa primordială a tuturor disfuncţionalităţilor.

Determinarea pragului de aglomerare implică evaluarea modului cum se asigură serviciile esenţiale specifice penitenciarului: siguranţa deţinerii, hrănirea deţinuţilor, asistenţa medicală, curăţenia, activităţile cultural-educative şi recreative.

Efectele supraaglomerării sunt dramatice: condiţiile fizice de cazare se deteriorează masiv, autoagresiunile şi violenţele între deţinuţi se amplifică, conflictele între personal şi deţinuţi devin frecvente, cresc solicitările de asistenţă medicală (şi nemulţumirile în cazul în care nu li se acordă), contrabanda între deţinuţi ia proporţii, sporesc pagubele la toate articolele, cresc sentimentele negative (mânie, indispoziţie, tristeţe, teamă, depresie), creşte sentimentul de monotonie în rândul deţinuţilor, ceea ce duce la plictiseală, care de la o anumită intensitate se transformă în nevroză, volumul de muncă al personalului se amplifică determinând suprasolicitarea acestuia, apar plângeri frecvente ale deţinuţilor şi personalului privind condiţiile concrete de viaţă din închisoare, cererile de transfer ale personalului în alte unităţi şi înmulţesc, actul de conducere a unităţii devine anevoios.

Soluţia acestei situaţii nu este construcţia de noi închisori ci pedepsele alternative care se execută în libertate: publicul trebuie să ştie că nu toţi

delincvenții pot beneficia de aceste pedepse, că ele tot pedepse rămân dar efectel lor educative sunt mai mari iar costurile mult mai mici.

8. Închisorile noastre sunt foarte costisitoare. În primul rând sun cheltuielile directe legate de clădiri, personal, hrană, îngrijirea medicală îmbrăcămintea pentru deținuți, reparațiile diverselor instalații; cheltuielil indirecte suplimentare apar din cauza efectelor nefaste ale condamnării l închisoare asupra familiilor, răspândirii bolilor infecțioase în interioru închisorii, intervențiilor de specialitate în momentele de disperare traversat frecvent de deținuți.

Cu cât va fi mai mare numărul de oameni care vor avea cunoștință despr efectele detenției în închisoare și despre alternativele posibile, cu atât este ma mare probabilitatea ca aceștia să le accepte ca o opțiune înțeleaptă. Astfel, ce care au comis infracțiuni ușoare se vor afla într-un proces de reabilitare și n într-unul de degradare umană. Desigur, trebuie să existe un angajament puterni din partea guvernului în favoarea schimbării și sprijinirii celor care acționeaz pentru ea. În acest sens, există valoroși donatori de asistență care ne pot ajuta s facem o adevărată reformă a penalității noastre.

9. Una din marile noastre preocupări, analizate pe larg în aceste zile, fost situația minorilor aflați în centrele de reeducare și în penitenciarul de minor și tineri.

Reglementările care se aplică în aceste instituții sunt din 1972 și nu mai sunt adecvate evoluțiilor actuale din domeniul învățământului general și formăr profesionale. De asemenea, educatorii din aceste unități se găsesc într-o situați de incertitudine greu de suportat.

Minorii au șansele cele mai mari ca printr-o educație bine concepută și într-un climat de încredere și prețuire, să depășească perioada infracțională și s devină oameni liberi care să poată trăi cinstit. Pentru aceasta este nevoie de nouă lege de executare a pedepselor pentru minori, de personal specializat, d punerea unui accent mai mare pe instruire și educație.

10. Există acum în penitenciarele românești o altă generație de angajați care au nevoie de sens și considerație din partea comunității oamenilor liberi: e lucrează la această frontieră a civilizației și sunt un fel de sisifi moderni car încearcă zi de zi să îi amelioreze pe cei dați în grijă.

Nimeni nu se întreabă cât poate fi suportat contactul cu deținuții și nic dacă a fi funcționar într-un penitenciar este la fel cu a lucra într-o bancă. Oricum ar fi, reglementările legale sunt greu de respectat pentru că situațiile de viață di închisoare sunt mult mai diverse și încărcate afectiv decât pot clarifica textele d lege. De altfel, mare practician este cel care se descurcă într-o manier

profesională atunci când textul de lege nu-l mai poate ajuta în acest labirint birocratic care este penitenciarul modern.

11. Deși facem atât de multe, numărul educatorilor, psihologilor, sociologilor și asistenților sociali din închisorile românești este foarte mic: doar 150 cu studii superioare (și încă 60 cu studii medii care se ocupă mai ales cu instalațiile și dotările tehnice). Aceasta înseamnă că la fiecare educator revin 340 de deținuți din cei 51.000 existenți în prezent. Raportul este foarte mic, având în vedere că mulți deținuți au probleme psihologice serioase la care se adaugă cele medicale, familiale și financiare. Cu atât de puțini educatori nu ne putem ocupa de prea mulți deținuți, deși majoritatea programelor noastre se desfășoară cu grupuri de condamnați.

Desigur, alături de noi mai vin o serie de voluntari și membri ai unor organizații neguvernamentale, dar la baza activităților cultural-educative și psihoterapeutice tot noi rămânem. Dacă este liniște în penitenciarele românești, acest lucru este în mare măsură datorat muncii noastre. De aceea creșterea numărului de specialiști în probleme umane din penitenciare și centrele de reeducare pentru minori este de dorit. De asemenea, se impune ca micul serviciu cultural-educativ din Direcția Generală a Penitenciarelor să fie transformat (doar cu câteva posturi în plus) într-o Direcție de educație și psihologie penitenciară, pentru a adecva într-adevăr structura la funcția sa atât de importantă în prezent[3].

12. În munca noastră nu vor fi întâlnite niciodată atitudini de rasism, discriminare, xenofobie și alte forme de intoleranță asociate acestora. În penitenciarele românești sunt deținuți din 44 țări și nu se pot plânge de discriminare: din contră, încercăm să respectăm această diversitate etnică și culturală dându-le ocazia să-și afirme identitatea în reuniuni, spectacole și dezbateri cu ceilalți deținuți.

13. Deși noi muncim cu deținuții, nu uităm niciodată că deseori victimele acestora nu beneficiază de aceeași atenție ca ei, că rămân uitate și cu durerea în suflet pentru totdeauna. Lupta contra criminalității sub orice formă este un scop major al epocii actuale pentru că victimele sunt rănite în demnitatea lor, în drepturile lor fundamentale, în bunurile și sănătatea lor. De aceea, noi, educatorii din penitenciar, vom sprijini mecanismele de mediere și justiție restaurativă care vor determina o mai bună susținere a victimelor dar și un prilej pentru agresori de a înțelege răul făcut și consecințele sale asupra victimelor nevinovate. Speranța noastră este să-i facem responsabili pe deținuți de faptele lor, să se rușineze de ceea ce au făcut și să ajute victimele atât cât pot.

[3] Această transformare a fost realizată în 2001.

14. Desigur, nu numai noi ne gândim la aceste lucruri, nu numai noi căutăm soluții pentru a face societatea noastră mai bună. Și instituțiile statului și structurile societății civile au o contribuție însemnată, limitările venind de obicei doar din partea resurselor financiare. Ceea ce scapă întotdeauna unei abordări eficace sunt cauzele profunde ale fenomenului criminalității: sărăcie, lipsa de cultură, aglomerările urbane, consumul de droguri, ușurința procurării armelor de foc și atâtea altele.

15. Sistemul nostru penitenciar are încă multe probleme de rezolvat – modernizarea legislației, supraaglomerarea, construirea de penitenciare în toate județele țării, oferirea unor activități interesante pentru toți deținuții, angajarea specialiștilor. O parte din dificultățile și lipsurile noastre au fost constatate și de Comitetul pentru prevenirea Torturii al Consiliului Europei, care a vizitat mai multe unități în 1999: desigur, pentru unele este nevoie de bani, dar altele țin de maniera de a defini problemele și de modul în care personalul se relaționează cu deținuții.

Marea schimbare realizată în penitenciarele românești a fost înțelegerea faptului că principalul client al acestora este comunitatea oamenilor liberi și nu deținuții, că în penitenciare trebuie conceput un grandios proces de re-construcție umană pentru deținuți: doar așa personalul poate menține pacea penitenciară și își poate asigura moralul de-a lungul unei întregi cariere atât de stresante.

Acesta este un mesaj foarte important pe care justiția penală îl trimite către cetățeni: comunitatea trebuie să se ocupe de toți membrii săi, astfel încât să ajungă în penitenciare cât mai puțini. De aceea, modelul britanic de probațiune s-a experimentat în România, cu rezultate foarte bune.

Pentru noi, educatorii și specialiștii în probleme umane din locurile de detenție românești, prevenirea criminalității și tratamentul deținuților este mai mult decât o problemă de drept și ordine socială: ele condiționează o bună construcție a societății românești, la care ne-am angajat cu toții.

*
* *

După ce lucrezi mai mulți ani într-un penitenciar, el nu mai este doar o instituție ci devine o „cauză" în cel mai nobil înțeles al cuvântului. Și asta pentru că deținuții și minorii, nouă, personalului din penitenciare, nu ne trec prin mâini, ne trec prin viață!